

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za slovenistiko

Petra Jerovšek

Jezikovna stališča mladih do slovenščine in nemščine na
avstrijskem Koroškem

Diplomsko delo

Škofja Loka, 2014

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za slovenistiko

Petra Jerovšek

Jezikovna stališča mladih do slovenščine in nemščine na
avstrijskem Koroškem

Diplomsko delo

Mentor red. prof. dr. Marko Stabej
Somentorica asist. Maja Bitenc, mlada raziskovalka

Škofja Loka, 2014

ZAHVALE

Hvala red. prof. dr. Marko Stabeju za mentorstvo diplomskega dela, vse kritične razmisleke ter spodbude.

Hvala somentorici asist. Maji Bitenc za strokovne nasvete, zgled ter čudovito sposobnost usmerjanja k tistemu, kar je resnično pomembno.

Hvala sodelavcem, sestram ter dijakom iz Šentpetra – med vami sem se odlično počutila ter imela možnost avstrijsko Koroško spoznati v novi luči.

Predvsem pa gre največja zahvala dragim domačim in prijateljem, ki verjamete vame in me podpirate pri še tako velikih izzivih. Posebej hvala možu Juretu za potrpežljivost v času nastajanja diplomske naloge, za tehnično pomoč in nadvse uporabno znanje *excela*.

Posebno zahvalo si zaslužijo Marija in Peter, ki sta mi mnoge ure nesebično pomagala vnašati anketne podatke v elektronsko obliko, ter Rok, ki je besedilo skrbno prebral in ga pospremil z mnogimi tehtnimi komentarji.

Jezikovna stališča mladih do slovenščine in nemščine na avstrijskem Koroškem

Izvleček

Na avstrijskem Koroškem sobivata slovenščina in nemščina, njuni govorce pa oba jezika uporabljajo v različnih zvrsteh. Uporaba jezikovnih variant je lahko strateška in pogosto prinaša socialne koristi ali škodo – poslušalci na različne jezike in njihove zvrsti reagiramo z različnimi stališči.

Z uporabo tehnike prikritih dvojic smo raziskali jezikovna stališča mladih, ki obiskujejo osrednje srednje (v Avstriji imenovane višje) šole na avstrijskem Koroškem, na katerih je slovenščina v vlogi učnega jezika ali učnega predmeta. Tehnika prikritih dvojic do jezikovnih stališč dostopa na posreden način in je dragocena predvsem zato, ker pogosto razkriva stališča, ki pri neposrednih metodah raziskovanja (vprašalnikih ipd.) ostanejo skrita.

V teoretičnem delu diplomskega dela smo se osredotočili na psihološke, socialne in druge vidike, ki so pomembni za razvoj jezikovnih stališč, ter predstavili nekatere predhodne primere raziskovanja stališč. Opisali smo tudi dejavnike, ki vplivajo na jezikovna stališča na avstrijskem Koroškem – zgodovinske okoliščine razvoja slovenske manjšine ter manjšinsko šolstvo. Jezik je močno povezan z identiteto posameznika, zato smo se posvetili tudi identitetam mladih na Koroškem.

V empiričnem delu smo predstavili rezultate poskusa z uporabo tehnike prikritih dvojic. Ti razkrivajo, da dijaki dvojezične govorce vrednotijo drugače, kadar ti zamenjajo jezik oz. jezikovno zvrst. Kljub nekaterim metodološkim pomislekom spoznanja osvetljujejo, da na vtis o govorniku delujejo tako nacionalni stereotipi kot stereotipno vrednotenje socialnih zvrsti, obenem pa ne gre zanemariti vpliva govorceve osebnosti, glasu in podobnih prvin njegovega govora na poslušalčeva stališča.

Ključne besede: sociolingvistika, socialna psihologija, slovenščina, nemščina, narečje, standardni jezik, jezikovne zvrsti, jezikovna stališča, tehnika prikritih dvojic, koroški Slovenci, avstrijska Koroška, manjšinsko šolstvo, dvojezičnost.

Language Attitudes of Young People toward Slovenian and German in Carinthia

Abstract

In Carinthia, Slovenian and German coexist, and their speakers use multiple varieties of both languages. The use of language varieties can be strategic and often brings social benefits or harm – listeners react to different languages and their varieties with different attitudes.

Using the matched-guise technique, the thesis examines the language attitudes of students attending higher general and higher vocational secondary schools in Carinthia where Slovenian is the language of instruction or a subject. The matched guise technique approaches language attitudes in an indirect way, and is particularly effective because it often reveals attitudes that remain hidden in direct methods of research (questionnaires, etc.).

The theoretical part focuses on the psychological, social, and other aspects that affect language attitudes, and presents some previous examples of attitude research. It also describes the factors that significantly affect the language attitudes in Carinthia – the historical circumstances of the development of the Slovenian minority and minority education. As language is importantly linked to an individual's identity, this part also looks at the identities of young people in Carinthia.

The empirical part presents the results of an experiment using the matched-guise technique. The results reveal that secondary school students perceive bilingual speakers differently when the latter change the language or language variety. Despite certain methodological reservations, the findings illuminate that the impression of the speaker is affected by the stereotypical perception of social varieties as well as by national stereotypes; at the same time, the effect of the speaker's personality, voice, and similar features of his/her speech on the listener's attitudes should not be neglected.

Key words: sociolinguistics, social psychology, Slovenian, German, dialect, standard language, language varieties, language attitudes, matched-guise technique, Carinthian Slovenians, Carinthia, minority education, bilingualism.

1. Vsebina

2. UVOD	7
2.1 Delovne hipoteze	10
3. TEORETIČNI DEL.....	11
3.1 Jezikovna stališča	11
3.1.1 Teorija komunikacijskega prilagajanja	12
3.2 Temelji jezikovnih stališč	16
3.2.1 Behavioristični in mentalistični pristop k raziskovanju jezikovnih stališč	17
3.2.2 Definicije jezikovnih stališč	18
3.2.3 Struktura stališč	19
3.2.4 Razmerje med stališči in obnašanjem	20
3.3 Drugi pojmi, povezani s stališči	21
3.4 Jezikovna stališča segajo na vse nivoje jezika	25
3.5 Stališča so naučena: jezikovne variante ter drugi/tuji jezik v izobraževanju	27
3.5.2 Stabilnost in trajnost stališč	32
3.6 Glavni pristopi k študiju jezikovnih stališč	33
3.6.1 Neposredna (direktna) metoda	33
3.6.2 Posredna (indirektna) metoda	33
3.7 Jezikovne zvrsti na Koroškem	38
3.7.1 Avstrijska nemščina in njene jezikovne zvrsti	38
3.7.2 Slovenščina in njene jezikovne zvrsti na avstrijskem Koroškem	42
3.8 Koroški Slovenci	46
3.8.1 Kratek pogled v zgodovino	46
3.8.2 Sodobni položaj slovenskega jezika v izobraževanju na avstrijskem Koroškem	49
3.8.3 Mladi na Koroškem	52
4. EMPIRIČNI DEL.....	60

4.1	Zasnova eksperimenta	60
4.1.1	Seminarska raziskava (2010)	61
4.1.2	Diplomska raziskava	62
4.2	Izvedba raziskave	69
4.2.1	Metodologija dela	70
4.2.2	Vzorec anketirancev	72
4.2.3	Analiza rezultatov eksperimenta prikritih dvojic in diskusija	96
4.2.4	Druga vprašanja iz vprašalnika	118
5.	SKLEP	138
5.1	Ocena hipotez	138
5.2	Ovrednotenje diplomske raziskave in predlogi za izboljšave	145
6.	VIRI IN LITERATURA	147
7.	PRILOGE	152
7.1	Transkripcije posnetkov	152
7.1.1	Alina, slovenski (koroški) knjižni pogovorni jezik; zvišan glas	152
7.1.2	Marjan, slovensko narečje (Rož); znižan glas	152
7.1.3	Marjeta, nemški pogovorni jezik (Dunaj)	153
7.1.4	Alina, slovensko narečje (Sele)	154
7.1.5	Marjan, nemški knjižni pogovorni jezik	154
7.1.6	Marjeta, slovenski knjižni pogovorni jezik	155
7.1.7	Alina, nemški knjižni pogovorni jezik; zvišan glas	155
7.1.8	Marjan, nemško koroško narečje; znižan glas	156
7.1.9	Marjeta, ljubljanski pogovorni jezik	157
7.1.10	Alina, nemško koroško narečje	157
7.1.11	Marjan, slovenski (koroški) knjižni pogovorni jezik	158
7.2	Vprašalnik	159

7.3	Kazalo grafov	165
7.4	Kazalo tabel.....	166

2. UVOD

V Ščedmu (Sankt Johann), v bližini Šentjakoba v Rožu na avstrijskem Koroškem, kjer na dvojezični Višji šoli za gospodarske poklice delam kot asistentka za slovenščino, smo imeli v podružnični cerkvi *križev pot*, katoliško pobožnost. Na ustanovi, ki deluje v okviru Konventa šolskih sester, so tovrstne, s cerkvenim letom skladne prireditve, ki se jih dijaki sicer udeležijo prostovoljno, nekaj običajnega. Večer je bil med drugim namenjen tudi povezovanju šole z domačini, organizirali pa so ga dijaki pod vodstvom vzgojiteljice doma, sicer domačinke. Prireditve se je odvijala v knjižni slovenščini ter v manjši meri v nemščini, saj dijaki prihajajo s cele Koroške, prav tako pa s slovenske strani meje, zato je njihovo znanje obeh jezikov na različnih stopnjah. Na koncu se je vzgojiteljica zahvalila vsem, ki so pomagali pri pripravi: dijakom v knjižni slovenščini, domačinom pa v narečju. Preskok med obema zvrstema je bil zanj popolnoma naraven; v trenutku, ko se je obrnila k domačinom, je zamenjala zvrst. Zame in mnoge dijake (sploh iz Slovenije) je rožansko narečje težje razumljivo, sploh v hitri, sproščeni govorici. Čeprav smo bili negovorci narečja v večini, se je vzgojiteljica odločila za uporabo narečja, saj se je želela približati ljudem z vasi. Pravzaprav je bila za njih morda prav knjižna slovenščina nekaj »tujega«, saj je bilo zaradi narave dogodka med udeleženci precej starejših, ki jim je narečje najbrž precej bližje od standardnega jezika.

Zgornja anekdota ilustrira pojav, ki je za koroške Slovence nekaj običajnega, za opazovalce z zanimanjem za sociolingvistiko pa spodbuda za razmišljanje. Kaj pomeni sprememba zvrsti za govorko, kaj za starejše poslušalce, ki so zrasli v narečju in nemščine morda (sicer redki) niti ne uporabljajo, razen ob nujnih opravkih izven domačega kroga? Kako doživijo nagovor v narečju mladi koroški dijaki in kako tisti, ki ga ne razumejo? Kako doživljajo slovenščino in nemščino? Se o tem sploh sprašujejo?

Takšnih in podobnih vprašanj se dotika pričujoče diplomsko delo. Pestra sociolingvistična situacija na območju avstrijske Koroške, kjer sobivata slovenščina in nemščina, je bila raziskana že z mnogih vidikov, z uporabo *tehnike prikritih dvojic* pa sem se poskusila približati *jezikovnim stališčem*, ki jih imajo mladi do obeh jezikov ter različnih zvrsti. Omenjena metoda prinaša zanimanja vredne rezultate prav zato, ker do (mnogokrat prikritih) jezikovnih stališč dostopa tudi na posreden način in je bila razvita ter prvotno uporabljena prav na dvojezičnih območjih, na avstrijskem Koroškem pa je bila, kolikor mi je znano, uporabljena prvič.

Prvi del diplomskega dela tako predstavlja teoretski okvir, na katerem temelji metoda, in se obširno dotakne psiholoških, socialnih in drugih vidikov, ki vplivajo na jezikovna stališča. Ta pogosto izvirajo iz stereotipov in jezikovnih ideologij, ki bivajo med pripadniki različnih skupnosti.

Ciljna skupina mojega raziskovanja so bili mladi, ki se na Koroškem šolajo na osrednjih ustanovah, ki v takšni ali drugačni obliki ponujajo slovenščino na srednješolski stopnji. Med njimi so tako koroški Slovenci, katerim so (bile) izobraževalne ustanove v prvi meri namenjene, kot tudi pripadniki drugih narodnih in jezikovnih skupnosti, saj se zanimanje za vpis povečuje med mladimi, ki doma ne govorijo slovensko. Od pojava odprtih meja, sploh po vstopu Slovenije v Evropsko unijo, pa šole na avstrijskem Koroškem obiskuje veliko dijakov iz Slovenije. Tako smo na hodniku šol lahko priča pisani jezikovni situaciji.

Prehajanje med knjižnim pogovornim jezikom in narečjem v slovenščini ter nemščini je na Koroškem nekaj običajnega. O njem je pisal že Isačenko: »Drugega ob drugem imamo tu nič manj kot štiri jezike; vsak ima svojo posebno, strogo ločeno funkcijo s tako natančnimi mejami, da je zamena malodane izključena« (1938: 114). V prvi sociolingvistično obarvani razpravi o Slovencih na Koroškem, morda pa tudi v slovenistiki nasploh, avtor izpostavlja, da se »slovenski otrok nauči narečja rojstne dolinice« navadno od starih staršev. Do šolske dobe zna le ta jezik, ko pa pride v šolo, spozna še knjižno slovenščino; začetni pouk v slovenskih vaseh je bil namreč slovenski.

Po enem letu ima opravka že s tretjim jezikom, s knjižno nemščino, v občevanju z nemškimi otroki pa spoznava četrti jezik, koroško-nemško narečje. Stalni kontakt s temi štirimi jezikovnimi oblikami bistri otroku čut za razločevanje in kaj kmalu zna šolarček brez zmote uporabljati tisti jezik, ki ga situacija zahteva. Doma in na vasi govori s Slovenci »po domače«, z duhovnikom govori knjižno slovenščino, kolikor se je je pač v šoli naučil, a izgovor obdrži vso bistveno koroško barvenost; z nemškimi otroki in sosedi se pomenkuje v koroško-nemškem narečju, z učiteljem ali pa še celo s šolskim nadzornikom si prizadeva govoriti čim pravilnejšo knjižno nemščino. Ta jezikovni sistem ima za *horizontalo* [ležeče postavila P. J.] socialno ločnico, za vertikalo pa nacionalno različnost. (1938:14)

Tudi danes lahko takšno preklapljanje med jeziki in zvrstmi ponazorimo z eno izmed možnih jezikovnih zgodb: koroški Slovenec, recimo mu Dominik, prihaja iz družine, usidrane v manjšinski skupnosti. Doma ter s koroškimi vrstniki, ki govorijo isto narečje, govori slovensko narečje; izobraževanje na slovenski (dvojezični) ustanovi, kjer se šola, pa poteka v knjižnem jeziku. Pogovorne zvrsti slovenščine in nemščine pridejo na vrsto v pogovoru s koroškimi sošolci, ki ne govorijo istega narečja, ter tistimi, ki prihajajo iz Slovenije. Z nemško

govorečimi vrstniki govori nemško narečje, pa tudi sicer nemščino uporablja pogosto, odvisno od situacije: v vsakodnevnem življenju ga namreč obkroža v veliki meri (v medijih in na spletu, kjer se odvija velik del življenja modernega najstnika, pa se srečuje še z drugimi jeziki). Dominikova nemščina v okolju, v katerem se giblje, poimenuje neprimerno več (moderne) stvarnosti kot slovenščina, sploh narečna, zato se mnogokrat izkaže kot bolj priročna in naravna za poimenovanje sveta, ki obkroža mlade. Vendar je to le ena izmed zgodb; Dominikov sošolec npr. prihaja iz družine, kjer sta oče in mati različnih narodnosti, in njegova jezikovna in identitetna situacija je drugačna.

Jezik, ki ga govorimo, je tesno povezan z identiteto posameznika, ki nikakor ni več statična, kot je bila morda v preteklosti, ampak se z mobilnostjo in odprtostjo družbe vedno bolj spreminja in prilagaja okoliščinam.

Diplomska naloga se tako posveča tudi zgodovinskim okoliščinam razvoja slovenske manjšine in manjšinskega šolstva, jezikovni situaciji ter identitetam mladih na Koroškem, ki lahko osvetlijo njihova jezikovna stališča.

Vnaprejšnja pričakovanja in stereotipi glede določenih družbenih (narodnostnih, jezikovnih, generacijskih itd.) skupin so pogosto globoko ukoreninjeni v ljudeh, vendar lahko upamo, da takšne in podobne pobude njihovega zbliževanja, kakršno smo spoznali na začetku, razbijejo katerega izmed njih. Kako torej mladi doživijo nagovor v knjižnem jeziku ali narečju, kako v slovenščini ali nemščini? Pri tem sta vzgoja in iskanje skupnega jezika, ki ni nujno le besedni jezik, ampak tudi gesta prijaznosti in sprejemanja, ključen element preseganja omejitev.

2.1 Delovne hipoteze

Pri raziskovanju z uporabo tehnike prikritih dvojic smo si na podlagi predhodnih raziskav o jezikovnih stališčih, prebrane literature o položaju Slovencev na avstrijskem Koroškem, opažanj ob bivanju med njimi ter dela na manjšinski šoli zastavili naslednje hipoteze:

1. Mladi ocenjevalci, ki se šolajo na slovenskih in dvojezičnih ustanovah, bodo imeli zaradi tamkajšnje specifične vzgoje pozitiven odnos do dvojezičnosti, zato bodo govorce v standardni slovenščini in nemščini ocenili podobno, sploh v vidiku statusnih lastnosti.
2. Mladi, ki imajo različne matrne (prve) jezike, bodo glede na to drugače ocenjevali govorce: slovensko govoreči bodo bolj naklonjeni slovensko govorečim, nemško govoreči pa nemško govorečim, kar naj bi se bolj izrazito pokazalo pri lastnostih socialne privlačnosti.
3. Koroški Slovenci (oz. slovensko govoreči dijaki iz Avstrije; o poimenovanju skupine več v poglavju 4.2.2 o vzorcu anketirancev, o podrobnejših identitetnih samoopredelitvah pa v poglavju 4.2.2.1.9) bodo pri lastnostih socialne všečnosti posebej naklonjeni govorcem slovenskih koroških narečij, saj so tudi sami v veliki meri njihovi govorci. Dijaki, ki prihajajo iz Slovenije, bodo posebej naklonjeni slovenskim zvrstem, ki se govorijo na slovenski strani meje, saj so domače njim. Dijaki iz Avstrije, katerih materni jezik je nemščina, pa bodo bolj naklonjeni nemškemu narečju na Koroškem.
4. Govorce standardnega jezika bodo mladi višje ocenili pri statusnih lastnostih, nižje pa lastnostih socialne privlačnosti. Ravno obraten trend pričakujemo pri govorcih narečja.
5. Na ocene bo poleg jezika oz. zvrsti vplivala tudi osebnost govorca, dinamičnost njegovega govora, glas ipd., kar bo mogoče zaslutiti tako iz ocen eksperimenta z uporabo tehnike prikritih dvojic kot v komentarjih ocenjevalcev.

3. TEORETIČNI DEL

3.1 Jezikovna stališča

Čeprav se jezikovnih stališč ne zavedamo vedno, je naše vsakdanje življenje prepojeno z njimi. Kot piše Garrett v svojem temeljnem delu *Attitudes to language* (2010), le-ta niso vedno neposredno izrečena, a jih lahko opazimo, posebno kadar so negativna.

Čutimo, da obstaja veliko različnih možnosti za izražanje določenega sporočila; a kot pravi Coupland (2007: 88 v Garrett 2010: 2), sta dialektalna ali naglasna različica morda alternativna načina, kako dosežemo isto referenco, vendar to nista dva alternativna načina izražanja in ne pomenita 'iste stvari'. Tovrstne alternativne načine za izražanje z nadpomenko imenujemo *jezikovne variante*,¹ ki prinašajo socialne pomene ter lahko nanje reagiramo z zelo različnimi *stališči*.² Ljudje imajo stališča do vseh nivojev jezika (npr. do črkovanja in pravopisa, besed, slovnice, naglasov, izgovorjave in celo hitrosti govora), ki nam lahko prinesejo socialne koristi ali škodo (Garrett 2010: 1–2). S takimi sociolingvističnimi vprašanji se ukvarja tudi pričujoče diplomsko delo.

V zadnjih letih je raziskovanje stališč do slovenskih jezikovnih zvrsti pomembno zaznamovala Maja Bitenc, zato po njej (2009, 2014, 2014b) v veliki meri prevzemam tudi slovensko terminologijo. Raziskovalka ugotavlja, da ima pojem stališč v vsakdanjem jeziku širši pomen kot v psihologiji (Bitenc 2014a: 4). Znotraj socialne psihologije je stališča obširno predstavila M. Ule (2009: 124–138), ki izpostavlja, da jih pridobivamo v procesih socializacije. Ključno vlogo pri tem imajo skupinska pripadnost, informacije in znanje ter osebne značilnosti.

Tudi Novak Lukanovič (2003: 66–73) izpostavlja Bourhisove ugotovitve, da jezikovnih stališč nikoli ne moremo obravnavati samostojno, ampak morajo vključevati razumevanje o:

- jezikovnih značilnostih okolja,
- statusu jezika,
- zgodovinskopolitičnih značilnostih okolja,
- različnih spremenljivkah, ki oblikujejo stališče do jezika,
- rabi jezika v okolju na institucionalni in individualni ravni. (2003: 66)

¹ V svojem pisanju *jezikovno varianta* (*linguistic variety*; npr. Soukup 2009: 5, 86) razumem kot nadpomenko, ki zajema tako menjavanje različnih jezikov kot jezikovnih zvrsti, vendar se v literaturi pogosto rabi tudi za označevanje le jezikovne zvrsti (npr. Novak Lukanovič 2003: 8, tudi Soukup 2009).

² *Attitudinal reactions*. Več o terminu *jezikovno stališče* (*language attitude*) v nadaljevanju.

Zato bodo to tudi vidiki, ki jih bomo poskušali zajeti v teoretičnem delu, posebej pa se bomo osredotočili na manjšinsko situacijo avstrijske Koroške.

3.1.1 Teorija komunikacijskega prilagajanja

Vsi se kdaj znajdemo v situaciji, ko pomislimo, kako bi okoliščinam prilagodili svoj govor, morda pa smo kdaj že občutili posledice, če tega nismo (primerno) izvedli. Še vedno dobro pomnim, kako sem se kot novopečena slovenistka odločila, da je treba varovati dvojino in sem jo dosledno uporabljala – vse dokler nisem na prvem obisku pri starših svežega fanta, doma z vasi precej narečno obarvanega področja, doživela neprijetno presenečenje; z »izumetničeno« govorico sem delovala kot razvajena ljubljanska »frajla« in se počutila kilometre daleč od sicer prijetnih sogovornikov. Za izbiro jezikovne zvrsti mi je bilo takrat seveda žal in sem se knjižni pogovornosti v podobnih situacijah v nadalje odpovedala.

Podobno situacijo opažam tudi na Koroškem, kjer se kot govorka osrednjeslovenskega pogovornega jezika (nisem govorka narečja) z večjo mero pogovornih elementov v svojem jeziku poskušam popolnoma spontano približati ljudem, ki okrog mene govorijo narečje.

Te osebne izkušnje nam lahko služijo za ponazoritev, da je za razumevanje jezikovnih stališč ključnega pomena teorija komunikacijskega prilagajanja (*communication accommodation theory*; med drugimi Giles, Mulac, Bradac in Johnson 1987 v Garrett 2010: 5. Teorija je osnovana na *teoriji jezikovnega prilagajanja* Gilesa in sodelavcev, več o obeh pišejo Novak Lukanovič 2003: 8, 27–28 ter 38–57; Giles in Bourhis 1976). Teorija brani stališče, da imamo tendenco prilagajanja stila svoje komunikacije tistemu, s katerim se pogovarjamo, to pa z namenom, da bi si pridobili njegovo socialno priznanje in izboljšali komunikacijo (Garrett: prav tam) – torej ne zaradi vsebine, ampak zaradi osebe, na katero naslavljam govor. To lahko storimo bodisi iz lastnega prepričanja bodisi zato, ker vemo, da drugi to od nas pričakujejo (Novak Lukanovič 2003: 54–55). Lahko se jim v govoru približamo (konvergenca) ali pa od njih odmaknemo (divergenca), procesa pa sta le na videz enostavna (Giles in Bourhis 1976; Novak Lukanovič 2003: 39, 44–57).

V primeru, ki sem ga navedla v uvodu, smo bili v cerkvi v Ščedmu na Koroškem priča menjavi zvrsti iz knjižne pogovorne slovenščine v narečje; pogosti situaciji med koroškimi Slovenci. V drugačnih okoliščinah pa bi dvojezična učiteljica, vzgojiteljica dijaškega doma v Šentpetru, brez težav zamenjala med slovenščino in nemščino. Torej v njenem jezikovnem

repertoarju sobivata vsaj dva jezika, »znotraj njiju«, kot si lahko ta koncept enostavno predstavljamo, pa še posamezne zvrsti (od knjižnega, pokrajinsko pogovornega jezika do narečja).³

Novak Lukanovič (2003: 5) poudarja, da je jezikovna izbira značilna tako za eno- kot za večjezična okolja. Eno pomembnejših taksonomij komponent, ki zaznamujejo govor v družbenem okolju in življenju, je zasnoval Hymes (1986: 35–71 v Novak Lukanovič: prav tam). To so:

- sporočilo (oblika in vsebina),
- področje (označuje čas in kraj, kjer poteka interakcija, in se razlikuje od vzdušja, ki ga zaznamujejo psihološki faktorji),
- udeleženci (dajejo poseben pečat interakciji),
- namen (cilji in rezultati interakcije).

Na izbiro jezika oziroma jezikovne variante vplivajo psihološke komponente, kot so družbenoekonomski status posameznika, percepcija posameznika o družbeni stvarnosti ter spol (Labov 1966 v Novak Lukanovič 2003: 8). Teorija domen, ki je vplivala na teorijo jezikovnega prilagajanja (ter bila uporabljena tudi pri raziskovanju v Prekmurju; Lük 1976–1979 v Novak Lukanovič: prav tam) pa predvideva pet področij, ki se razlikujejo med seboj glede na rabo določene jezikovne zvrsti oz. jezika: družino, soseščino, religijo, izobraževanje in zaposlitev.

Med dvojezičnimi oz. večjezičnimi ljudmi je zmožnost menjavanja jezikov močno orodje v neformalni komunikaciji. Govorci lahko prehajajo med jeziki, ne da bi se tega nujno zavedali: npr. kot signal solidarnosti z določeno socialno/etnično skupino ali da izrazijo svoje pozitivno oz. negativno stališče do poslušalca (Garrett 2010: 11–12). To strategijo lahko uporabijo tudi za to, da poudarijo svojo socialno identiteto in pripadnost skupnosti, kar zagotovo drži za primer koroške vzgojiteljice.

³ Na Slovenskem je uveljavljena teorija zvrstnosti (Toporišič 2004: 11–35), ki ji v diplomskem delu sicer sledimo, je pa bila v preteklosti že kritizirana. O njeni togosti, ki »shematično razvršča jezikovne in besedilne oblike, sporazumevalne položaje ipd., pri tem pa ne pojasnjuje resničnega dogajanja v jezikovni skupnosti, temveč ga skuša predvsem usmerjati,« piše Stabej (2010: 198). S teorijo se je ukvarjala tudi A. Gruden (2013), ki je ugotovila, da se je zavest o zvrstni razslojenosti dokončno uveljavila v obdobju več jezikoslovnih pogledov v devetdesetih letih 20. stoletja, v tradicionalističnem obdobju pa je bila poudarjena vloga knjižnega jezika ter skrbi za »lep in dober jezik«. Pomembna je njena ugotovitev, da je »koncept zvrstnosti v govorcih prisoten ne glede na starost in izobrazbo, saj bi različne zvrsti/oblike jezika glede na situacijo uporabili tudi tisti /starejši op. P. J./, ki se o teoriji socialne zvrstnosti niso nikoli učili«. Starejši dajejo veliko prednost knjižnemu jeziku, zavedanje o različnih zvrsteh pa se v mlajših generacijah povečuje (2013: 129).

Raziskave kažejo, da je vloga jezika v dvojezičnem okolju za družbeno vrednotenje posameznika ali skupnosti zelo pomembna (Lambert 1967; njegove ugotovitve omenja Novak Lukanovič 2003: 5), saj je »stik dveh jezikov stik dveh skupin, od katerih ena ponavadi predstavlja večino, druga manjšino, družbeni položaj med njima pa pogosto ni uravnotežen« (Novak Lukanovič 2003: 27).

Brown in Fraser (1979: 34 v Novak Lukanovič 2003: 6) sta posebej za narodnostno mešana območja poudarila dimenzijo *formalnost – neformalnost*, ki predstavlja jedro za govorčevu izbiro jezika oz. zvrsti: »pripadniki manjšine se v formalnih situacijah pogosto jezikovno prilagodijo in primaknejo k jeziku večine, čeprav imajo formalno možnost, da bi ohranili svoj jezik«.

3.1.1.1 Vloga odnosov moči v procesu jezikovnega prilagajanja

S. Novak Lukanovič po ugotovitvah več avtorjev povzema, da jezikovno prilagajanje v določenih trenutkih lahko izraža odnose moči, ki so posebej izraziti pri definiranju vloge posameznega jezika v večkulturni družbi. Moč jezika se najbolj vidno odraža v jezikovni politiki države. Pri tem igra pomembno vlogo zlasti položaj manjšinskega jezika v izobraževalnem sistemu (2003: 3–4).

Bordieu (1991 v Novak Lukanovič 2003: 10) s terminologijo ekonomije opiše »jezikovni trg«, na katerem se poznavanje določenega jezika ali določene družbene oziroma geografske variante jezika morda ne prodaja dobro. Takrat se lahko pričakuje, da bo jezik tam izgubil vrednost, kar predstavlja osnovo in začetek jezikovnega preklopa tako med dialektom in standardnim jezikom kot jezikom manjšine in jezikom večine. V nevarnosti so predvsem okolja, kjer je jezik manjšine v odnosu diglosije z jezikom večine.

Kot nadaljuje razmislek o jezikovni politiki države S. Novak Lukanovič, manjšinske jezikovne pravice konstituirajo samo legitimno zunanjo zaščito (2003: 11). Vsak govorec je namreč svoboden, in »[s]voboda pomeni, da se posameznik lahko premika znotraj svoje kulture, da vstopa v drugo kulturo, da se lahko distancira od določenih kulturnih vlog in da sam izbira, kaj je zanj vredno razvijati in kaj nima vrednosti« (May 2000 v Novak Lukanovič 2003: 12).

To stališče torej odpira možnost, da posameznik svojo kulturo zapusti – to pa je »splošna človekova pravica, /.../ da se lahko posameznik po mili volji odreče nekemu jeziku in

skupnosti. To /.../ skupnosti (narodni, državni, pa tudi mednarodni) nalaga drugo dolžnost – zagotoviti mora, da se noben posameznik ne bo odrekel svojemu jeziku zaradi takšne ali drugačne prisile« (Stabej 2010: 197).

Lo Bianco glede dvojezičnosti pritrjuje, da »[s]porazumevalne zmožnosti ne smejo biti prepuščene le silam trga. Še posebej močna nevarnost zanemarjanja komunikacije obstaja v majhnih državah. Te morajo posvečati veliko pozornost razvijanju vseh sredstev sporazumevanja in iskati priložnosti, da bi tako zaščitile svoje interese in ohranile svojo identiteto« (2010: 35).

Ob tem razdeli dvojezičnosti (več o definicijah dvojezičnosti v poglavju 3.5.1.1) na dva tipa: a) močne, aditivne in materialno zelo ugodne (vključujejo narodne jezike stabilnih nacionalnih držav ter uporabne jezike, kot je angleščina), ter b) krhke, nestabilne, izginjajoče (2010: 51). Ob tem se naveže na situacijo v Evropski uniji, ki v veliki meri ne spodbuja dvojezičnosti v »manjšinskih ali prvotnih jezikih, ampak jezikih ekonomije, blagovnega prometa, izobraževanja in splošno razširjene kulture« (54).

3.1.1.2 Kodno in stilno preklapljanje⁴

V sociolingvistiki poznamo študij jezikovnih repertoarjev (Linke et al. 2004: 349 v Soukup 2009: 5), ki definira 'repertoar' kot 'vsoto vseh variant', ki jih ima skupnost ali posameznik med interakcijo na voljo. Tradicionalno so ločili med fenomenoma *kodnega preklapljanja* (*code-switching*) in *stilnega preklapljanja* (*style-switching*). Prvi se nanaša na različne jezike, ki so v enakovrednem odnosu, kot je navadno pri dvojezičnosti. Drugi je pogosto povezan z različnimi »podvrstami« (*sub-varieties*), pogosto imenovanimi dialekti nekega jezika (Soukup 2009: 5). To delitev ohranja tudi Garrett (2010: 12).

Seveda taka delitev prinese vprašanje, ki je bilo v sociolingvistični literaturi že velikokrat predmet razprave: kako opredeliti dialekt in jezik. A Fasold (2006: 388 v Soukup 2009: 5) ugotavlja, da »kljub več kot stoletnemu prizadevanju jezikoslovci še niso našli definicije 'medsebojnega razumevanja' in 'razločevanja', ki bi lahko nedvoumno pokazala, ali obravnavamo jezik ali narečje.«

⁴ Slovensko terminologijo povzemam po N. Šabec (1995: 290).

Kakorkoli, B. Soukup izpostavlja stališče sociolingvistike zadnjih let, da so različni vidiki socialnega življenja, kot so odnosi, skupine, kulture, identitete in osebnost nujni v medsebojnih stikih in delovanju. V tej luči se kodno in stilno preklapljanje izkažeta za strateški proces, ki je sestavni del socialnega življenja. V njem govorec razvije jezikovne variante z namenom, da ustvari določene komunikacijske učinke, kot so projekcija identitete, osebnosti in presojanje lokalnih razmerij moči (med drugimi Auer 2007 v Soukup 2009: 6), s perspektive interakcije pa sta procesa pravzaprav enaka, saj ju vodijo enaki mehanizmi in motivacija (med drugimi Auer 2007 v Soukup 2009: 7–8). Zato so ju mnogi začeli združevati pod enim terminom.

Kodno preklapljanje so v luči teorije komunikacijskega prilagajanja v Kanadi raziskovali Giles, Taylor in Bourhis. Ugotovili so, da dvojezični anglofoni zaznavajo dvojezične frankofone z večjo naklonjenostjo, če se ti jezikovno primaknejo (konvergirajo) k angleščini, kot pa če ohranijo francoščino. Tudi sami raje storijo primik k francoščini, če vedo, da tudi frankofoni uporabljajo angleščino. To obojestransko primikanje predstavlja strategijo, ki promovira medosebne povezave in sožitje med različnimi etničnimi skupinami (Giles, Taylor, Bourhis 1973 v Novak Lukanovič 2003: 49).

Na drugi strani pa ugotovitve kažejo, da je kodno preklapljanje lahko pospremljeno z neodobravanjem, sploh pri enojezičnih govornikih (Edwards 1994: 78 v Garrett 2010: 11). Pogosto prejme oznake, kot so 'lenoba', 'nečistost' /jezika op. P. J./ (*impurity*), te lastnosti pa se z jezika kmalu razširijo še na govorca (Bourhis in Giles 1977 v Garrett 2010: 12). S to ugotovitvijo pa se že bistveno približamo temeljem jezikovnih stališč.

3.2 Temelji jezikovnih stališč

Da je koncept stališča bistven tako v socialni psihologiji kot v sociolingvistiki, je med prvimi izpostavil Allport (1935: 801 v Garrett 2010: 19). Kako so jezikovne skupnosti socialno razslojene ter kako na njih vplivata prestiž oz. stigma, ki so jo govorniki pripisali določenim jezikovnim prvinam, je ugotavljal že Labov (1966 v Garrett 2010: 19).

B. Soukup imenuje razmerje med rabo jezika (*language use*) in jezikovnimi stališči (*language attitudes*) bahtinovsko, saj verjame, da je Mihail Bahtin predstavil eno najboljših (in hkrati eno prvih) mnenj o njem. Bahtin med drugim razvije (1986 [1952–53] v Soukup 2009: 2) idejo o prirojeni dialoški jeziku: govorjenje opisuje kot dinamičen proces, ki vključuje

aktivnega poslušalca in odzivnega govorca (sporočevalca in naslovnika), ki sovplivata drug na drugega z izbiro jezikovnih in nejezikovnih sredstev. Govorec bo predvidel odzive in sodbe poslušalca do njega na osnovi njegovega govora, in bo priredil svoj govor glede na to, kar želi doseči s komunikacijo (Soukup 2009: 2–3). O tem smo pisali že v poglavju o teoriji komunikacijskega prilagajanja.

Z bahtinovo 'dialoškostjo' je tesno povezana ideja 'intertekstualnosti' ali ideja, da je vse izražanje osnovano na predvidevanju in zgrajeno na izražanju (sporočilih), ki že obstajajo. »[V]sako izražanje je delček v zelo kompleksno organizirani verigi drugih izražanj« (Bahtin 1986 [1952–53]:69 v Soukup 2009: 8).

Gumperz (1982 v Soukup 2009: 8) je poimenoval ta proces 'kontekstualizacija'. Pri tem lahko govorec upošteva sestavine na 'mikronivoju', kot so vsebina, lokalni udeleženci in odnosi med njimi ter fizična postavitve, ter na makronivoju socialne pomene (npr. stereotipe), družbeno-zgodovinsko znanje, socio-kulturne rituale in razpored družbene oblasti (Duranti in Goodwin 1992, Hymes 1972 v Soukup 2009: 8–9).

Takšen dialoški pogled na komunikacijo jasno izpostavlja dejstvo, da je interpretacija pri določanju pomena zelo pomembna. Še več, Goffman (1959: 2 v Soukup 2009: 10) izpostavlja, da interpretacije ne gradijo le 'dane' informacije, ampak tudi informacije, ki jih govorec 'izžareva', torej tudi tiste, ki jih ni nameraval izraziti.

To obsega več jezikovnih in nejezikovnih sredstev, od katerih je nekatera zelo težko nadzorovati, kot je na primer po naravi visok glas, pomanjkanje sape zaradi živčnosti in zardevanje (Soukup 2009: 10).

3.2.1 Behavioristični in mentalistični pristop k raziskovanju jezikovnih stališč

Krovni pojem 'jezikovna stališča' označuje vsa 'stališča', ki so usmerjena k jeziku kot referentu (Fasold 1984 v Soukup 2009: 85). V zgodnjem obdobju raziskovanja jezikovnih stališč sta Agheysi in Fishman (1970 v Soukup 2009: 85) razlikovala med študijami, ki so za psihološki koncept stališč uporabljale mentalistično in behavioristično gledišče (tudi DeFleur in Westie 1963 v Soukup 2009: 85).

Glede na **behavioristično teorijo** stališča ležijo v človeških odgovorih na socialne situacije in so tako lahko preprosto opisljiva skozi opazovanje in analizo obnašanja. Temelj te metode je,

da stališče postane odvisna spremenljivka, ki jo narekujejo določeni konteksti in dražljaji, v teh razmerah pa je vedenje precej nepredvidljivo.

Večina modernih raziskav je zato osnovanih na **mentalistični teoriji**, ki opiše stališče kot mentalno stanje pripravljenosti, neodvisno spremenljivko, ki poseže med dražljaj in odgovor. Z drugimi besedami je stališče »ocenjevalna orientacija do socialnega objekta« (Garrett et al. 2003: 3 v Soukup 2009: 85). Kakorkoli, ta pristop predvideva, da se stališč ne da neposredno opazovati, zato je šlo precej truda za to, da »se oblikuje domiselne eksperimente, ki bodo imeli namen odkriti stališča, ne da bi se sodelujoči tega procesa zelo zavedali« (Fasold 1984: 147 v Soukup 2009: 85).

3.2.2 Definicije jezikovnih stališč

Koncepta stališča ni lahko zajeti; zato si oglejmo njegove glavne definicije.

Thurstone (1931 v Garrett 2010: 19) je definiral stališče kot »pozitivno ali negativno naravnost (*affect*) do psihološkega objekta«, s poudarkom na pozitivnem ali negativnem čustvenem odgovoru, ki ga stališča vsebujejo. Precej citirana je tudi definicija Allporta (1954, prav tam), da je stališče »naučena nagnjenost k razmišljanju, čutenju ali obnašanju do določene osebe (ali predmeta) na določen način«. Ta poudarja, da stališča združujejo več kot le naravnost (*affect*) in se razširjajo na misli in obnašanje. Tudi Oppenheim (1982: 39, prav tam) vključuje kognitivne in vedenjske vidike in poudarja, da je stališče:

konstrukt, abstrakcija, ki se je ne da direktno zajeti. Je notranja komponenta mentalnega življenja, ki se izraža direktno ali indirektno, skozi veliko bolj očitne procese, kot so stereotipi, prepričanja, besedne izjave ali reakcije, ideje in mnenja, izbiren preklic, jeza ali zadovoljstvo ali drugo čustvo in drugi aspekti obnašanja.

Oppenheim definira stališče kot psihološki konstrukt, ki ga ne moremo opazovati direktno, ampak se moramo zanesti na svoje zmožnosti sklepanja glede na stvari, ki jih avtor opisuje: čustvene reakcije, trditve itd. To, da ne moremo direktno opazovati stališč, še ne pomeni, da so neprava, da si samo »domišljamo stvari«. Perloff (2008: 58 v Garrett 2010: 20) trdi, da miselni in čustveni pojavi niso nič manj realni kot fizično obnašanje.

Na podoben način je preučevanje jezikovnih stališč opisano z vidika socialne psihologije (npr. Ryan in Giles 1982 v Soukup 2009: 85), ki koncept definira kot »kakršenkoli čustven, miselni ali vedenjski indeks ocenjevalnih reakcij na različne jezikovne variante ali njihove govorce« (Ryan et al. 1982: 2 v Soukup 2009: 86).

Tudi taka definicija je zelo praktično usmerjena, tako da vključuje abstraktno naravo stališč, ki jo težko opišemo, v opis na osnovi faktorjev, ki jih lahko opazujemo. To so večinoma »znaki ocenjevalnih reakcij«, iz njih pa izvirajo temelji za eksperimente o stališčih (glej Smith 1996 v Soukup 2009: 86).

Garrett enako izpostavlja, da status stališč kot psiholoških konstruktov prinaša težave pri dostopanju do njih. To je tudi razlog, zakaj je med avtorji toliko razprav o tem, kako jih lahko preučujemo. Zato predlaga, da je poleg te osnovne značilnosti, da je stališče konstrukt, uporabno vzeti splošno in preprosto 'bistveno' definicijo in potem pogledati na različne aspekte stališč, o katerih obstaja razumen konsenz. Sarnoff (1970: 279 v Garrett 2010: 20) poskrbi za takšno bistvo v svoji definiciji stališča kot **»nagnjenja (*disposition*) k naklonjeni ali nenaklonjeni reakciji do vrste predmetov«**. Stališču kot vrednotenjski orientaciji do socialnega objekta neke vrste npr. jezika, nove vladne politike itd. lahko pripišemo določeno stopnjo stabilnosti, ki omogoča, da je identificirano (Garrett 2010: 20).

Stališča igrajo vlogo tudi pri sprejemanju in produkciji jezikovnih sporočil. Kot piše Hymes (1971 v Garrett 2010: 21), so jezikovna stališča in družbeno-kulturne norme, s katerimi so povezana, del naše komunikacijske kompetence. Tako v okvirih naše vsakodnevne uporabe jezika predvidevamo odzivanje drugih na našo osebno rabo jezika in vplivamo na svoje jezikovne izbire, prav tako pa bodo jezikovna stališča vplivala na naše reakcije na druge jezikovne uporabnike okrog nas (Garrett 2010: 21–22). Lahko se npr. trudimo, da bi delovali prijateljski, inteligentni, dinamični, najboljša oseba za določeno službo itd. (Coupland 2007 v Garrett 2010: 21–22).

3.2.3 Struktura stališč

Osrednje teoretično vprašanje katerekoli raziskave o jezikovnih stališčih je to, ali imajo le-ta manjše komponente, ki se jih da identificirati. Mentalistični model (med drugimi Baker 1992, Garret et al. 2003 v Soukup 2009: 87) pri obravnavi stališč pogosto govori o treh komponentah: kognitivni (*cognitive*), čustveni (*affective*) in vedenjski (*conative*). S. Novak Lukanovič (2003: 67) slednjo navaja kot akcijsko, M. Ule (2009: 127) pa kot motivacijsko. Billig (1996: 205–219 v Bitenc 2014a: 2) predlaga še diskurzivno oziroma argumentativno komponento, saj meni, da se stališča oblikujejo v komunikacijskih in diskurzivnih praksah.

Stališča so **kognitivna** do te mere, da vsebujejo prepričanja o svetu in razmerju med predmeti in socialnim pomenom: npr. sodbe, da so standardne različice jezika navadno povezane s službami višjega statusa (Garrett 2010: 22). Kognitivna komponenta stališč je tista, ki se jo pri razlikovanju stališč najbolj direktno vzbudi (v intervjujih, vprašalnikih) in je tudi tista, ki jo je najtežje ločiti od povezanih terminov, kot so 'stereotipi', 'prepričanja', 'mnenja', 'ideologija' (Soukup 2009: 88).

Stališča so **čustvena** v tem, da vsebujejo občutja o predmetu, do katerega razvijemo stališče. Ta aspekt je merilo za naklonjenost ali nenaklonjenost in določa, do katere mere določen pojav, ki je predmet stališča, podpiramo ali zavračamo (Garrett 2010: 22).

Na tretjem mestu je **vedenjska** komponenta, ki zadeva predispozicijo, da bomo ravnali na določen način in to najbrž v skladu s svojimi kognitivnimi in čustvenimi sodbami (Garrett 2010: 22). Kot piše B. Soukup, je tradicionalno najbolj 'problematična' povezava med stališči in delovanjem v resničnem življenju, saj ni premočrtna niti preprosta (Baker 1992 v Soukup 2009: 87).

3.2.4 Razmerje med stališči in obnašanjem

Kot ugotavljajo raziskovalci, je razmerje med stališči in obnašanjem problematično, saj delovanje namreč ni vedno v skladu s stališči. Kljub negativnim/pozitivnim stališčem do nekega govorca oz. etnične skupine, ki jo predstavlja, ni nujno, da se bomo do njega obnašali negativno/pozitivno. Garrett navaja precej primerov, kako stališča vplivajo na konkretno delovanje posameznika, vendar pa nikakor niso edini dejavnik (2010: 24–29).

Zanimivi so primeri, ko se kljub temu, da imamo zelo pozitivno stališče do učenja manjšinskega jezika, dobro zavedamo, da učenje jezika vključuje dolgotrajno obvezo. Zato se na podlagi osebnih izkušenj odločimo, da v prihodnosti takšne obveze morda ne želimo (prav tam, 28). To na nek način potrjujejo tudi ugotovitve projekta *Jezik – Lingua 2007–2013* (Jagodic in Čok 2013), ki so ga izvedli v čezmejnem sodelovanju Slovenije in Italije. Kljub povečanemu zanimanju večinskega italijanskega prebivalstva za obiskovanje tečajev slovenščine v Furlaniji Julijski krajini se večina tečajnikov zadovoljuje le z osnovnim spoznavanjem manjšinskega jezika, še manj pa jezik kasneje uporabljajo na območju Furlanije Julijske krajine ob stiku z govorci slovenščine, temveč le tam, kjer sogovorec ne razume italijanščine, največkrat v Sloveniji (Brezigar 2013: 104–109). Ob tem S. Brezigar

opozarja tudi na dejstvo, da se govorci slovenščine italijanskim sogovornikom primikajo, ker se jim zdi »bolj prijazno, da uporabljajo italijanščino, če tečajnik slovenščine ne obvlada najbolje« (109). Avtorica poudarja pomen »prijazne spodbude« s strani slovensko govorečih, podobno pa Stabej ugotavlja, da »prilagoditev govorcu s šibkejšo jezikovno zmožnostjo ni enostranski proces; govorec slovenščine kot prvega jezika se mora prilagajati govorcu slovenščine kot drugega jezika (seveda odvisno od stopnje jezikovne zmožnosti le-tega) tudi pri svojih jezikovnih in besedilnih izbirah, pri govornem tempu ipd.« (2010: 177). Opozarja tudi, da mnogi »pripadniki slovenske jezikovne skupnosti /.../ pri sporazumevanju s tujci najraje takoj preklopijo v tuji jezik«, pri tem pa pozabljajo, da ima »znanje slovenščine kot drugega jezika tudi simbolno vlogo, saj kaže na prepričanje govorcev, da se je slovenščine vredno naučiti zaradi kvalitet skupnosti« (2010: 88).

Drug primer tekmovanja med stališči in obnašanjem je za govorca npr. zaposlitveni intervju ali stik s pomembnimi osebami. Kandidat lahko strateško prilagodi način svojega govora tako, da prikriva dialekt, kateremu je sicer močno zvest, če čuti, da mu bo to povečalo možnosti za zadovoljitev drugih pomembnih potreb, kot so sprejetje v službo ali ugajanje pomembnim ljudem, kot so partner ali starši (Garrett 2010: 29). Ob tem se velja spomniti mojega nesrečnega pripetljaja z uporabo dvojine na obisku pri zame pomembnih narečnih govorcih.

3.3 Drugi pojmi, povezani s stališči

V nadaljevanju se velja dotakniti še nekaterih drugih pojmov, ki so tesno povezani s stališči in so mnogokrat uporabljeni skoraj kot zamenljivi: navade, vrednote, prepričanja, mnenja, socialni stereotipi in ideologije. Natančneje o njih piše Garrett (2010: 30–35), sama pa izpostavljam tiste, ki jih omenja tudi B. Soukup (2009: 88–89).

3.3.1.1 Prepričanja

Smith (1996 v Soukup 2009: 88) trdi, da je 'prepričanje' kognitivni koncept, ki je najbližje 'stališču' in je pogosto uporabljeno za opisovanje kognitivne komponente, zato se termina lahko prekrivata.

3.3.1.2 Mnenja

Mnenje in stališče sta v vsakodnevni rabi ter celo v diskurzu raziskovalcev pogosto sinonima. Enako kot prepričanja so mnenja pogosto definirana kot kognitivna in brez čustvene

komponente, čeprav bi lahko na drugi strani trdili, da lahko sprožijo čustvene reakcije ali so sprožena zaradi njih (Baker 1992: 14; Perloff 1993: 29 v Garrett 2010: 32). Baker (1992: 14 v Garrett 2010: prav tam) prav tako predlaga, da »mnenja lahko ubesedimo, medtem ko so stališča lahko latentna, izražena z neverbalnimi ali verbalnimi procesi«. Bakerjeva definicija je uporabna, saj predlaga, da so mnenja diskurzivna, medtem ko so (vsaj nekatera) stališča težje ubesedljiva. To dovoljuje tudi primere, ko posameznikovo ubesedeno mnenje ne odseva nujno njegovega stališča.

3.3.1.3 Stereotipi⁵

Kognitivni procesi jezikovnih stališč pogosto izvirajo iz stereotipov in odnosov med socialnimi skupinami. Socialna kategorizacija je razdeljevanje sveta v socialne skupine, posamezniki pa se uvrščajo vanje na osnovi tega, da delijo nekatere poteze določene skupine (Smith in Mackie 2000: 160 v Garrett 2010: 32). Stereotipi lahko vključujejo veliko potez, kot so vrednost zaupanja, spretnost ali lenoba pripadnikov, njihovi tipični interesi in zaposlitve, njihova čustvena nagnjenja in celo fizični videz, kot je teža (Cheyne 1970 v Garrett: prav tam). Stereotipi igrajo vlogo pri vzdrževanju neenakosti, saj privilegirajo nekatere in so neugodni za druge (Smith in Mackie 2000 v Garrett 2010: 33). Sistem prepričanj, ki vzdržuje, sproža in vodi takšno diskriminacijo, je velikokrat poimenovan kot ideologija. Socialni stereotipi težijo k temu, da se ohranjajo in uresničujejo, ker so pričakovani, ter delujejo – enako kot ideologija – kot zaloga splošnih prepričanj (Garrett 2010: prav tam).

Čeprav stereotipe vidimo kot kognitivni proces, naj bi vključevali čustven odgovor, ki se sproži v stiku z drugimi skupinami (Smith in Mackie 163 v Garrett 2010: 32). Če se sklicujemo na Milroya (2001 v Garrett 2010: 33), je socialni razred še vedno močen dejavnik, na katerega lahko ljudje sklepajo – pravilno ali nepravilno – iz jezikovne rabe. To sproža stereotipne sodbe o človekovih osebnostnih značilnostih: iskrenosti, kompetentnosti, inteligenci, entuziazmu itd. (Garrett 2010: 7).

Še več, obstajajo celo izredno negativna stališča do določenih jezikov »kot celote«, ne le do določenih aspektov rabe določenega jezika. Zasledimo lahko prepričanje, da nekateri jeziki niso zmožni opravljati širokega spektra funkcij, in se ocenjujejo kot neprimerni za pisanje

⁵ O nacionalnih stereotipih (predvsem v zgodovini, ki pa za naše raziskovanje med mladimi niso več relevantni) med Avstrijci in Slovenci pišejo Bruckmüller, Štih in Suppan, nekoliko sodobnejši pogled (tudi z vidika medijske podobe) pa ponudijo Pammer, M. Drčar Murko in K. Kneissl (vsi v Mayrhofer-Grünbühel in Polzer, izd. 2002).

literature ali vodenje državnih poslov. Taka stališča so pogosta do manjšinskih jezikov, jezikov migrantov ter jezikov, ki se razvijajo v stiku ljudi, ki ne govorijo istega jezika, a morajo komunicirati npr. zaradi trgovanja (pidžini), kasneje pa so se razširili in pridobili naravne govorce (Garrett 2010: 10–11).

Ta stališča lahko igrajo odločilno vlogo pri preživetju ali oživljanju manjšinskih jezikov v skupnostih, kjer starši prenehajo govoriti določeni jezik s svojimi otroki. Zato ni naključje, da veliko raziskav jezikovnih stališč poteka v okoljih, kjer obstaja položaj tekmovanja med jeziki in se nekateri govorci počutijo ogrožene, npr. Kanada in Wales (Garrett 2010: 11). V tem pogledu lahko tudi potegnemo vzporednico s situacijo na avstrijskem Koroškem, ki se kot dvojezično območje s slovenščino v izrazito podrejenem položaju (skozi zgodovino) odpira kot primerno za tovrstne raziskave.

3.3.1.4 Ideologija

Garrett pojem 'ideologije'⁶ v povezavi s stališči definira kot sklop po modelu ustvarjenih, a naturaliziranih predpostavk in vrednotenj o tem, kako deluje svet. Sklop je asociiran z določeno družbeno ali kulturno skupino (Garrett 2010: 34).

Jezikovna ideologija je postala pomemben koncept za razumevanje jezikovne politike v večjezičnih situacijah (npr. Bloommaert in Verschueren 1998 v Garrett 2010: 34) in tudi v enojezičnih kontekstih. Stabej postavlja jezikovne in jezikoslovne ideologije,⁷ ki so med seboj povezane, hkrati pa delujejo razmeroma samostojno in dolgotrajno, v kontekst zgodovinskih okoliščin. Med opaznimi jezikovnoideološkimi potezami v slovenski jezikovni skupnosti osvetljuje »vprašanja ločevanja med domačim in tujim, vprašanje vrednotenja govorcev slovenščine in vprašanje vloge jezikoslovja« (2012: 11).

Silversteinovo definicijo (1979) jezikovne ideologije kot »sistema predstav o jeziku, ki jih oblikujejo govorci z namenom racionalizirati ali upravičiti načine, na katere sami doživljajo strukturo in rabo jezika«, Stabej razširi in poudari, da gre za sistem predstav o jezikih in

⁶ Ideologijam v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi se z mnogih zornih kotov posveča zbornik predavanj 48. SSJLK (Bjelčevič (ur.) 2012).

⁷ Pojasnjuje tudi, da jezikovne in jezikoslovne ideologije niso isto. Pri zadnjih »ne gre le za kak zelo abstrakten »duh dobe«, ampak za precej konkretnije »sisteme predstav« o tem, kakšna naj družba bo, kakšna je v njej lestvica vrednot, kako naj deluje in kako naj se spreminja (oziroma ne spreminja). Hkrati pa jezikoslovje s svojim početjem bodisi izrecno bodisi posredno, bodisi hote bodisi nehote tudi sooblikuje in preoblikuje ne le družbene ideologije, temveč tudi družbo samo« (2012: 12).

medjezikovnih razmerjih v govorčevem jezikovnem repertoarju in v družbi, poleg tega pa v družbi predvideva soobstoj več različnih političnih ideologij, ki so sočasno lahko povezane z različnimi jezikovnimi ideologijami (2012: 11).

Jezikovna stališča, pozitivna ali negativna, so pogosto pod vplivom procesa standardizacije jezikov. Milroy (2007: 133 v Garrett 2010: 7) piše, da so v takih primerih »jezikovna stališča pod močnim vplivom ideoloških pozicij, ki so močno osnovane na predvidevanem obstoju standardne oblike,⁸ in te, če jih vzamemo skupaj, lahko formirajo tako imenovano standardno jezikovno ideologijo oz. 'ideologijo standardnega jezika'«. Stabej standardizacijo sicer razume kot »čisto sporazumevalno nujnost: če hočemo, da se neka skupnost oblikuje in učinkovito deluje, moramo imeti tak jezik, ki to omogoča«. Vendar pa obenem opozarja, da standardni jezik ni enako dostopen vsem in da je obenem tudi orodje za nadzor nad skupnostjo in orodje moči (2010: 277).

Milroy (2007 v Garrett 2010: 7) poudarja, da je standardizacija katerekoli vrste povezana z uniformiranostjo, nespremenljivostjo in »pravilnostjo«. Tudi Preston (1996 v Garrett 2010: 7) se strinja, da slednja narekuje prevladujoče splošno mnenje o tem, katere oblike so pravilne in katere napačne, to pa je ojačeno s strani avtoritete. Standardni jeziki so kodificirani v slovarjih in slovnica⁹ in se širijo z izobraževalnim sistemom. Krepijo se tudi z dodeljevanjem prestiža ali stigme določenim oblikam jezika¹⁰ (Garrett 2010: prav tam).

Milroy (2007: 136–137 v Garrett 2010: 34) piše: »[V]zdrževanje standardnega jezika je odvisno od poslušnosti avtoriteti«, kjer »imajo nekatere skupine več avtoritete kot druge«. Standardnim variantam je dodeljena legitimnost in prestiž nad nestandardnimi

⁸ Giles in Powesland (1975: 15 v Skubic 2003: 211) med standardnimi jeziki ločita razredno pogojene in kontekstno pogojene. Prve opredelita kot »slog govorjenja, ki velja za najprestižnejšo različico jezika v dani kulturi, v veliki meri neodvisno od konteksta, in je značilen za eno družbeno skupino, navadno tisto, ki je po svojem družbenogospodarskem statusu najvišja«, drugo pa kot »slog govorjenja, ki velja za primerne v določenih družbeno opredeljivih situacijah, navadno formalnejših in javnih, in ga lahko najdemo do določene mere govorjenega v vseh družbenih skupinah v tej kulturi«.

⁹ Stabej je pomembno pokazal, kako se je slovenska »slovnična dejavnost pri svojih odločitvah vsaj potencialno srečevala z ideologijo« (2010a).

¹⁰ Stabej (2010: 276–277) se ob slikovitem primeru reklame, v kateri nastopa vsiljiv govorec z »južnjaškim naglasom« sprašuje, »ali v slovenski skupnosti živi prikrito mnenje, da je pravi Slovenec le tisti, ki dobro obvlada slovenščino«. Vprašanje, »[k]ateri in kakšen slovenski jezik je res dober, kdo in kako to določa in kdo jezik res zna in obvlada,« prav tako sega na področje jezikovnih ideologij. Slovnični pragmatizem, ki je »pogosto /.../ nerefektirano privzeto mnenje«, trdi, da je dober jezik tisti, ki ustreza slovničnim pravilom tega istega jezika. Avtor pa oporeka, da »dober jezik v resnici ni lastnost jezika, temveč lastnost neke izjave/sporočila/besedila oziroma lastnost nekega govornika, da zna govoriti in pisati v skladu z normami.«

alternativami, govorci pa težijo k temu, da pripišejo prestiž tistim jezikovnim variantam, ki naj bi jih uporabljali višji socialni razredi (Garrett 2010: prav tam).

Tudi Stabej se naveže na slovensko narodno gibanje, ko je »bila slovenščina obrambni povezovalac slovenske skupnosti«. Takrat je imel »knjižni jezik kot simbolna zvrst s povezovalno močjo /.../ tako močno simbolno razsežnost, da je vsak, ki je zase trdil, (in so mu drugi to priznavali), da slovenski jezik res dobro obvlada, lahko dobil dragoceni družbeni prestiž. Kdor pa te oblike koda ni obvladal, seveda ni imel ne dostopa k javni komunikaciji ne prestiža.« Avtor ugotavlja, da se je slovenska jezikovna situacija v zadnjih desetletjih spremenila, a so »tako vrednote in prepričanja kot tudi jezikovnonačrtovalna in jezikovnopolitična prizadevanja v zvezi s slovenščino ostali večinoma nespremenjeni, neprilagojeni novi situaciji, neprilagojeni sodobnim govorcem slovenščine« (2010: 207) in obžaluje, da se »v slovenski javnosti kot merilo obvladovanja jezika še vedno uporablja predvsem t. i. pravilnost /.../, ne pa uspešnost in učinkovitost jezikovnega sporazumevanja« (2010: 278). Tudi standardni jezik s takega zornega kota »ni nekaj pretežno dogovornega, funkcionalnega, koristnega, temveč nekaj dogmatičnega. Dogmatična opredelitev jezikovne skupnosti pa v sodobnih razmerah ni dobra popotnica za njeno vitalnost, saj se ljudje v njej ne počutimo kompetentno in svobodno« (2012: 19).

3.4 Jezikovna stališča segajo na vse nivoje jezika

Jezikovna stališča segajo, kot je bilo že nakazano, na vse nivoje jezika, npr. na slovnico in pravopis, besedišče, naglas in izgovorjavo, dialekte in jezike.

Izbira besedišča postane še posebej zavestna ob imenovanju podjetij, v oglaševalskih akcijah in v političnih kampanjah, stališča pa naj bi vzbujala celo osebna imena. Prav tako so omembe vredni sezname nezaželenih besed, ki so jih v šoli preganjali, ker so smatrane kot tujejezične ali »vulgarne« (Garrett 2010: 2–7). Tudi Stabej ocenjuje, da »[t]a pravilnost pogosto sploh ni utemeljena v obstoječih jezikovnih priročnikih /.../, temveč v neke vrste normativnem ustnem izročilu, kaj vse je narobe in kaj prav, kaj vse je slabo in kaj dobro, kaj je lepo in domače in kaj vse je grdo in tuje«. Ugotovitev poveže z lektorskim poklicem (2010:

278).¹¹ Poleg tega pa je zaželenost/nezaželenost tudi stvar drugih področij, ne le jezikoslovja; npr. marketinških načel.

Kot piše Garrett, imajo celo določeni naglasi lahko vpliv na življenjske priložnosti določene osebe. Tako Hernandez (1993) in Morrish (1999, oboje v Garrett 2010: 13) navajata, da veliko ameriških in britanskih imigrantov, čeprav tekoče govorijo angleško, poišče logopede z namenom, da bi »odstranili« svoj naglas.¹² V navezavi na to lahko povem, da na Koroškem kroži urbana legenda, da so celo nekateri profesorji na gimnaziji za Slovence v Celovcu poskušali odpraviti značilni koroški jezičkov r pri svojih dijakih z namenom, da bi njihov izgovor približali standardni izgovorjavi.

Različne raziskave potrjujejo pozitiven oz. negativen vpliv določenih regionalnih naglasov prodajalcev pri telefonski prodaji izdelkov. Garrett obravnava primere radijskih in televizijskih napovedovalcev, ki so z namenom približevanja preprostemu, delavskemu občinstvu celo na angleškem BBC-ju uporabljali določene regionalne posebnosti (2010: 13–14). Opevana 'RP' (*Received Pronunciation*), standardni naglas standardne angleščine v Angliji, po mnenju nekaterih lahko zveni preveč vzvišeno, medtem ko so si na BBC-ju zaželeli govora, ki bi zvenel 'brezrazredno' (Zenab Ahmed 2003 v Garrett: prav tam).

Če so stereotipi 'slike v glavi' (Lippmann 1922 v Garrett 2010: 14), poenostavljene podobe tega, kako naj bi določena skupina izgledala in kaj naj bi delala, je to dober primer, kako lahko jezikovne značilnosti sprožijo celo vrsto (povezanih) lastnosti.

Zgornji dokaz spreminjanja jezikovnih stališč narekuje ponovno presojo Milroyevih (2007 v Garrett 2010: 15) in drugih idej o ideologiji standardnega jezika.

Coupland (2009) npr. izpostavlja socialne spremembe zadnjih desetletij in socialne pogoje današnjega časa, med njimi razširjenost medijev in porast zaposlitvenega sektorja storitev, ki pogosto postavlja višje zahteve posameznikom, ki se morajo predstavljati privlačne in kompetentne. Zagovarja stališče, da to zahteva, ustvarja in odraža sociolingvistično

¹¹ Med slovenisti so znani t. i. sezname nezaželenih besed in skladijskih vzorcev, ki jih določeni naročniki lektoriranja (npr. časopisne hiše) dosledno preganjajo (npr. t. i. »srbohrvatizme« s skoraj pregovorno »otvoritvijo« na čelu, ki naj bi jo zamenjalo primernejše »odprtje«).

¹² Stabej posebej izpostavlja stereotip, ki se izraža celo v podobi nekaterih slovenskih reklam in kaže na slovensko jezikovno in narodno nedemokratičnost: »Kdor slabo, drugače, nenavadno govori slovensko, je sumljiv in se mu kaže izogniti ali vsaj biti pri stikih z njim skrajno previden. Zlasti če govori z 'južnim' naglasom, naj bi bil še posebej znak omadeževane drugačnosti« (2010: 276).

raznolikost, ki deluje proti vrednostnemu sistemu standardne jezikovne ideologije, kot jo je predlagal Milroy. Coupland (2009: 43 v Garrett 2010: 15) predlaga, da v poznomodernem družbenem redu jezikovne variante, imenovane 'standard' in 'dialekt', začenjajo prinašati drugačne, večinoma manj determinirane in bolj kompleksne pomene.

Stabej (2010: 239) podobno ugotavlja, da so se tudi v slovenski

novokapitalistični potrošniški družbi od 90-ih let prejšnjega stoletja naprej začeli uveljavljati novi načini in viri prestižnosti. Ti so seveda še naprej povezani z izobrazbo in premoženjem, toda dostop do javne govorice je zaradi obilice raznovrstnih medijev omogočen praktično vsem, ki si to zaradi tega ali onega želijo. /.../ Tudi plat sprejemanja medijskega sveta se je močno diferencirala. Publika je bistveno bolj razpršena, veliko bolj sledi svojim ciljnim interesom in zato se prestižnost – še vedno na nek način javna – vzpostavlja na veliko bolj mikrosocialnem nivoju kot včasih.

3.5 Stališča so naučena: jezikovne variante ter drugi/tuji jezik v izobraževanju

Dva pomembna vira stališč sta naše osebne izkušnje in naše socialno okolje, ki vključuje medije (Garrett 2010: 22). Eno izmed temeljnih jezikovnih stališč, ki razlikuje med domačo nestandardno različico jezika in standardno varianto /ter tudi med jeziki, op. P. J./, pa se vzpostavi, ko vstopimo v izobraževalni sistem¹³ (npr. Day 1982 v Garrett 2010: 22). To pomeni, da igrajo starši in učitelji pomembno vlogo pri razvoju takšnih stališč.

V navezavi na jezikovne in jezikoslovne ideologije Stabej poudarja pomen (splošnega) izobraževanja pri razvoju jezikovnih stališč: »Kar se Janezek nauči misliti o jezikih, to Janez o njih misli. Tudi če kot odrasel živi v popolnoma drugačnih družbenih okoliščinah, kot je v njih odraščal. /.../ [J]ezikovne ideologije so sicer pogojene z jezikoslovnimi in drugimi ideologijami, obstajajo pa razmeroma samostojno in se spreminjajo počasi« (2012: 12).

Novak Lukanovič citira več avtorjev, ki se strinjajo, da položaj manjšinskega jezika v izobraževalnem sistemu odločilno vpliva na stališče posameznika ali skupnosti do jezikov.

Jezik v izobraževalnem sistemu lahko nastopa:

- v funkciji učnega jezika,
- v funkciji učnega predmeta,
- je obvezen ali izbirni učni predmet (2003: 68).

¹³ Aktualne poglede na to področje v Sloveniji pomembno obravnava zbornik *Pot k jezikovni politiki v izobraževanju* (Lo Bianco idr. 2010).

Na avstrijskem Koroškem je slovenščina v šolah v vseh treh vlogah (več o tem v poglavju o šolstvu na Koroškem).

Lo Bianco (2010: 55) opozarja na dejstvo, ki ga opažamo tudi v slovenskih/dvojezičnih šolah na Koroškem: »Formalna izobrazba je veliko manj uspešna v pridobivanju enega dela dvojezičnosti (drugega jezika), ki ji je bil zaupan, medtem ko je dom veliko bolj uspešen pri prenosu svojega dela dvojezičnih zmožnosti (prvega jezika). Če to tako razumemo, je jasno, da formalno izobraževanje slabo odigra svojo vlogo v primerjavi z doma pridobljenim jezikovnim znanjem in zmožnostmi.« Ob tem spodbuja sodelovanje med domačimi in šolskimi okolji, posebej pri ohranjanju jezikovne raznolikosti migrantov.

Novak Lukanovič (2003: 72–73) ob ekonomskem vidiku dvojezičnosti poudarja, da lahko drugi jezik (kot jezik večine ali manjšine, »ki mora imeti 'instrumentalno' vrednost«), za posameznika tudi na narodnostno mešanem okolju pomeni le kopičenje človeškega kapitala. »V tem primeru cilj učenja jezika ni komuniciranje z ljudmi, s katerimi živi, spoznavanje njihove kulture in zgodovine, torej ustvarjanje sožitja v okolju, ampak pomeni, da se /posameznik op. P. J./ uči J2 predvsem zato, ker mu to pomeni investicijo v lastno znanje (ki mu prinaša dobiček v primeru dvojezičnega poslovanja itd.)«.

Lo Bianco (2010: 53) pri posameznikih in skupinah beleži »porast dvojezičnosti, če je ta povezana s poklicnimi koristmi, pa tudi takrat, ko se ohranjanje jezika manjšine ujema s ključnimi vrednotami določene skupine«. Primere najdemo med skupinami, ki se borijo s pritiski na njihov jezik in so bolj naklonjene vzdrževanju in ohranitvi le-tega (Fishman 2001 v Lo Bianco: prav tam).

Pri tem velja opozoriti, da se takšna »dvojezičnost« lahko obravnava tudi v pomenu aditivne¹⁴ dvojezičnosti, ki vključuje učenje tujih jezikov, ki jih potrebujejo mobilni ljudje, ki so pogosto bolj izobraženi, bogatejši in bolj usmerjeni v prihodnost (2010: 54).

¹⁴ Še ena delitev dvojezičnosti obsega dodajalno dvojezičnost (*additive bilingualism*) in odvzemalno dvojezičnost (*subtractive bilingualism*). Pri prvi ciljni jezik naj ne bi ogrozil ali nadomestil materinščine, pri drugi pa je zelo verjetno, da se bo to zgodilo (Skela 2010: 148).

Lo Bianco za evropski kontekst ugotavlja, da spodbuja in podpira učenje jezikov in dvojezičnost, vendar ne manjšinskih ali prvotnih jezikov, ampak jezikov ekonomije, blagovnega prometa, izobraževanja in splošno razširjene kulture (2010: 54–55). »Močne in privlačne dvojezičnosti so tiste, ki vključujejo dodajanje instrumentalno uporabnih jezikov k nespornim nacionalnim jezikom stabilnih nacionalnih držav. V tem smislu je dvojezičnost v Evropski uniji v glavnem dodajalna« (Skela 2010: 148–149).

3.5.1.1 *Opredelitev pojmov materni ali prvi jezik, tuji jeziki, drugi jezik in dvojezičnost*

V navezavi na prejšnje poglavje velja na tem mestu opredeliti *pojem maternega ali prvega jezika, tujega jezika, drugega jezika in dvojezičnosti*.

Za potrebe diplomskega dela zadostuje (in pojme v tem pomenu tudi uporabljamo) »poenostavljena, staromodno razumljiva« razlaga Skele, ki pa opozarja, da nobeden od pojmov ni družbenopolitično nevtralen:

- *Materni ali prvi jezik* je jezik, ki ga otrok usvoji kot prvega. V materinščini navadno dosežemo takšno raven jezikovne zmožnosti, da nas ta opredeljuje kot *domače govorce* tega jezika.
- *Tuji jezik* označuje jezik, ki ni materinščina nekega govorca. Navadno gre za jezik, ki ga poučujemo v šoli kot šolski predmet in ki nima položaja sporazumevalnega jezika v okolju, v katerem se učimo.
- *Drugi jezik* je ravno tako nematerni jezik, ki pa se v okolju, v katerem z njim prihajamo v stik, široko uporablja za sporazumevanje, navadno kot jezik izobraževanja, vlade in poslovanja. (Skelo 2010: 140)

Socioligvistični vidik obravnave dvojezičnosti loči glede na razmerje med posameznikom in družbo dva tipa dvojezičnosti:

- 1) individualno (naravna se oblikuje v družini in ožjem okolju, kulturna pa v formalnem izobraževanju),
- 2) družbeno dvojezičnost (poimuje se kot lastnost območja in družbe, ki na tem območju živi. Lahko je enosmerna – dvojezični so le pripadniki manjšine, ali dvosmerna – dvojezični so pripadniki obeh skupnosti v stiku). Pri dvosmerni dvojezičnosti razlikujemo popolno (funkcionalno dvojezičnost, ki označuje vzporedno rabo jezikov v vsakdanjem sporazumevanju) ter diglosijo (komplementarno rabo dveh jezikov v določenih govornih položajih).¹⁵ (Fishman 1986 v Bernjak 2006: 132)

Ob pojmu dvojezičnost velja izpostaviti še Skelova (2010: 148) opozorila, da je definicija dvojezičnosti /sploh s stališča poučevanja tujih jezikov, op. P. J./ kot zmožnosti govorcev, ki govorijo dva jezika, preveč poenostavljena. Problem je namreč stopnja jezikovne zmožnosti,

Na drugi strani so izkušnje iz angleško govorečih držav (Avstralije, Združenega Kraljestva, Nove Zelandije in ZDA), kjer je način dvojezičnosti bolj odzeman kot dodajalen in se večinoma povezuje s tremi širokimi družbenimi skupinami: prvotnimi prebivalci (skupnosti, katerih družbena, ekonomska in politična moč je zanemarljiva in se spopadajo z izumrtjem jezika), priseljenci (po navadi urbane skupnosti pod pritiskom jezikovne asimilacije) in posamezniki (iz večinske skupnosti, ki postanejo dvojezični, ker dodajajo prestižno kulturno pridobitev) (Lo Bianco 2010: 54–55).

¹⁵ O različnih pristopih k definiciji in razvoju dvojezičnosti piše tudi Nečak Lük (1995).

ki naj bi jo uporabnik dosegel, če se želi imeti za dvojezičnega. Navadno se dvojezičnost razume tako, da je nekdo v dveh jezikih dosegel tisto stopnjo jezikovne zmožnosti, ki je značilna za domače govorce, torej se izenačuje s t. i. naravno dvojezičnostjo, pri kateri gre za sočasno usvajanje dveh jezikov oz. dveh materinščin v naravnem okolju. Skela poudarja, da se zato

danes na področju učenja in poučevanja tujih jezikov pojmovanje dvojezičnosti kot naravne dvojezičnosti nadomešča s širšim, prožnejšim in bolj funkcionalnim pojmovanjem, in sicer da je vsaka stopnja jezikovne zmožnosti v drugem jeziku že oblika dvojezičnosti. Različne stopnje dvojezičnosti navadno razporejamo vzdolž kontinuuma – med teoretičnim idealom popolne in uravnotežene rabe obeh jezikov na eni strani in zelo omejeno zmožnostjo v enem od jezikov na drugi. (2010: 148)

Novo pojmovanje večjezičnosti prinaša tudi *Evropski okvir* (2001). Ta razlikuje med družbeno/geografsko večjezičnostjo (*multilingualism*) in večjezičnostjo posameznika na osebni ravni (ang. *plurilingualism*).

»Z novo definicijo naj bi družbeno/geografska večjezičnost imela pomen omejen na soobstoj več jezikov na določeni lokaciji oz. v družbi in njenih šolah, se pravi na družbeno dvojezičnost. Za različne možnosti posameznikove oz. osebne večjezičnosti pa je uvedena oznaka *plurilingualism*« (Grosman 2010: 81), v slovenščino prevedena kot *raznojezičnost*.

Zadnja leta v pristopu Sveta Evrope k učenju jezikov vse pomembnejše mesto dobiva pojem raznojezičnosti (ang. *plurilingualism*). Raznojezičnost se razlikuje od večjezičnosti (ang. *multilingualism*), ki je znanje več jezikov ali soobstoj različnih jezikov v neki družbi. Večjezičnost lahko dosežemo preprosto tako, da povečamo število jezikov, ki so na voljo v neki šoli ali izobraževalnem sistemu, ali tako, da učence spodbujamo k učenju več kot enega tujega jezika, ali tako, da zmanjšujemo prevlado angleščine v mednarodnem sporazumevanju. Raznojezičnost pa gre dlje in poudarja dejstvo, da posameznik takrat, ko se njegove izkušnje z jezikom v različnih kulturnih kontekstih širijo, od jezika v domačem okolju do jezika v širši družbi in nato do jezikov drugih ljudstev (ne glede na to, ali se jih je naučil v šoli ali neposredno v drugojezičnem okolju), teh jezikov in kultur v miselni predstavi ne ločuje kot nečesa samostojnega in posebnega, temveč gradi sporazumevalno zmožnost, h kateri prispevajo celotno znanje in izkušnje z jezikom ter v kateri se vsi jeziki povezujejo in medsebojno delujejo. (SEJO 2011: 26)

Razlaga raznojezičnosti (plurilingvalizma) je deloma problematična, ker ne prinaša »pojasnil o tem, kako naj bi bila taka osebna večjezičnost sestavljena« (Grosman 2010: 84). »[B]rez možnosti oprijemljivejše opredelitve ciljev, kaj in kako naj bi načrtovali poučevanje/usvajanje take osebne večjezične zmožnosti, načrtovalcem in učiteljem pri pouku ostane samo iskanje skupnega imenovalca za večjezično sporazumevanje z jeziki, ki bi bil v pomoč (uporaben) pri rabi vseh jezikov« (84–85). Avtorica podčrta, da je »za zdaj edina predstavljiva možnost skupnega imenovalca medkulturna razsežnost večjezičnih rab. Ta je značilna za

sporazumevanje v vseh jezikih in tudi za pouk tujih jezikov. Za dejavno rabo več jezikov pa je potrebna na temelju medkulturne ozaveščenosti razvita medkulturna zmožnost« (85).

3.5.1.2 Še nekaj o naučenosti stališč

Z zgornjo ugotovitvijo pa smo ponovno tam, kjer smo poglavje začeli: stališča so priučena. M. Grosman namreč izpostavlja, da

vsi otroci in ljudje v jeziku primarne socializacije usvojijo tudi prve predstave o svetu, o soljudeh, družbi in o družbeno (ne)sprejemljivem oz. pričakovanem obnašanju. Ker poteka sočasno z usvajanjem in učenjem jezika, je sprejemanje teh primarnih predstav vedno jezikovno pogojeno, predstave pa so zaradi jezikovne umeščenosti sleherne kulture hkrati jezikovne in kulturne ter tudi kulturno posebne. (2012: 88)

Pri tem je bistveno, da se »medkulturna ozaveščenost lahko razvija le v neprestani navezavi na učenčev jezik primarne socializacije (materinščino, prvi ali domači jezik!),¹⁶ ter z njim pridobljeno in v njem utelešeno primarno kulturo in pogled na svet«. M. Grosman *Evropskemu okvirju* očita, da premalo upošteva to dimenzijo (2012: 88) in poudarja, da je prav visoka jezikovna ozaveščenost edina realna osnova za razvoj medkulturne ozaveščenosti in zmožnosti (Grosman 2012: 92).

Spoznanje o jezikovnih razmerjih med kulturami je nujno potrebno za preseganje stereotipov in razvoj odprtosti do drugih brez občutkov ogroženosti lastne kulture. »Medkulturno ozaveščanje se začne s spoznanjem, da je vsak posameznik rezultat socializacije v lastni kulturi in jeziku, ki samodejno prinaša pričakovanja in omejitve« (Grosman 2012: 94–95).

Raziskave jezikovnih stališč nam lahko govorijo tudi o razlikah med skupnostmi in znotraj njih. Če so stališča naučena, so pogosto povezana s pripadnostjo določeni socialni skupini, npr. etnični, regionalni, socialni ali profesionalni. Jezikovne variante so pogosto ne le značilne za skupnost, ampak jih 'imajo celo za sveto', saj razlikujejo skupnost od drugih in jo v nekem smislu 'gradijo' (Garrett 2010: 16). M. Ule poudarja:

Zgolj komuniciranje znotraj lastne skupine redko izpostavlja kulturno identiteto, pogosteje pa individualne razlike in osebno identiteto ljudi. Zanimivo je, da se v odnosih in soočenjih z drugimi kulturami ali skupinami čutimo intelektualno in čustveno bolj povezane z lastno kulturo in različne od drugih kultur. Šele navzočnost 'drugih' torej poudari lastno kulturno in skupinsko identiteto.« (2008: 50 v Grosman 2012: 95)

¹⁶ »Strokovnjaki opozarjajo na vedno večjo zapletenost oznake 'materinščina' oz. 'prvi jezik', saj vse pogosteje materinščina ni več jezik matere, prvi jezik pa ne jezik staršev oz. doma, za katerega zato uvajajo oznako 'domači jezik'« (Grosman 2012: 88).

To je v kontekstu avstrijske Koroške zagotovo pomembno z vidika narodne in regionalne pripadnosti posameznikov, ki tam živijo in se šolajo.

3.5.2 Stabilnost in trajnost stališč

Ko govorimo o stališčih, govorimo o tem, kar se je oseba naučila v procesu razvoja pripadnosti določeni skupnosti – zato se na družbeno okolje odziva na konsistenten in značilen način, namesto na začasen in slučajen način (Sherif 1967: 2 v Garrett 2010: 29).

Sears in Kosterman (1994: 264 v Garrett 2010: 29) trdita, da se stališča lahko razlikujejo po nivoju uresničevanja (*commitment*). Nekatera so bolj površinska in nestabilna, celo do točke, da bi jih lahko označili kot 'ne-stališča' (*non-attitudes*) (Ostrom, Bond, Krosnik in Sedikides 1994 v Garrett 2010: 29). Ljudje si namreč sodbe lahko izdelajo v danem trenutku, najbrž ko se prvič soočajo z določeno temo, ali pa je ta preveč kompleksna, da bi se ji lahko pred izražanjem mnenja popolnoma posvetili. Sears (1983 v Garrett 2010: 29) meni, da so tista stališča, ki smo jih usvojili že zgodaj v življenju, ponavadi bolj dolgotrajna. Če predpostavimo, da je veliko naših jezikovnih stališč, kot jezik sam, usvojenih v zgodnji življenjski dobi, to predvideva, da je vsaj nekaj naših jezikovnih stališč trajnejših in trdnejših od nekaterih drugih stališč (Garrett 2010: 29–30).

Ob tem velja razmisliti o situaciji na avstrijskem Koroškem, kajti odnos do jezikov obeh narodnih skupnosti ter narečij se začne oblikovati že v družini in je močno pogojen z izročilom staršev ter širše okolice, pa tudi vplivom formalnega izobraževanja. Iz tega lahko sklepamo, da se, ko poslušalec sliši določenega govorca, v njem sproži določeno stališče, ki pa lahko na njegovo kasnejše dejansko obnašanje vpliva ali pa ne. Glede na to, da so naši anketiranci mladi, pa tudi zgornje opažanje o sodbah (oz. površinskih, nestabilnih 'ne-stališčih') ki si jih ljudje izdelajo v danem trenutku, ni zanemarljivo. Mnogi med njimi se morda z določenimi temami, povezanimi z jezikom in identiteto, do trenutka anketiranja niso (poglobljeno) ukvarjali. Kljub domnevi, da tovrstne vsebine obravnavajo v šoli, morda zaključkov niso ponotranjili na nivoju osebnih, trajnejših stališč.

3.6 Glavni pristopi k študiju jezikovnih stališč

Glede na naravo jezikovnih stališč, ki smo jo predstavili v prejšnjih poglavjih, postane jasno, da je do njih težko dostopati. Raziskovalci so zato razvili dva temelja pristopa, ki omogočata pridobivanje in analizo teh pogosto skritih ali celo nezavednih prvin človekovega dojemanja sveta. Obe imata svoje prednosti in slabosti.

3.6.1 Neposredna (direktna) metoda

Pri neposredni metodi (prev. Bitenc 2014a) študija jezikovnih stališč ljudi preprosto povprašamo po jezikovnem ocenjevanju, preferencah itd. Jasno so povabljeni, da izrazijo svoja stališča do različnih jezikovnih pojavov. To je torej metoda, ki se zanaša na očitno izjavljanje stališč, a je z raziskovalnega vidika pogosto problematična (Garrett 2010: 37–39).

3.6.2 Posredna (indirektna) metoda

V nasprotju s prejšnjo posredna metoda preučuje jezikovna stališča s pristopi, ki so bolj subtilni, celo nekoliko *varljivi* (Garrett 2010: 37–41). V raziskavah o jezikovnih stališčih se posredno metodo večinoma pozna kot *tehniko prikritih dvojic* (*matched-guise technique*; Lambert et al. 1960; Lambert 1967), v socialni psihologiji pa se imenuje tudi *paradigma ocenjevanja govorca* (*speaker evaluation paradigm*) (Garrett prav tam, Soukup 2009: 86).

3.6.2.1 Tehnika prikritih dvojic

Najpogosteje rabljena metoda v eksperimentih za ocenjevanje govorcev je tehnika prikritih dvojic. V njeni originalni verziji večjezični govorci na posnetkih govorijo (oz. berejo) enak tekst v različnih 'dvojicah' (jezikovnih variantah, ki jih želimo testirati). Posnetke nato ocenijo informatorji, ki naj se ne bi zavedali, da govorec vsakokrat ostaja isti. Iz tega sledi, da razlike v dobljenih rezultatih (npr. o govorcevi »inteligenci« ali »iskrenosti«) lahko povežemo z določeno jezikovno varianto (Soukup 2009: 86).

Svoje odzive informatorji navadno označijo na lestvicah semantičnega diferenciala (Osgood, Suci in Tannenbaum 1957 v Bitenc 2014a: 5, Garrett 2010: 55), na katerih s križcem označijo stopnjo lastnosti, ki bi jo prisodili govorcev (več v poglavju 4.1.2.3).

Za tovrstnim raziskovanjem stoji predvidevanje, da stališča do jezikovnih variant sovpadajo s stališči do govorcev teh variant. Raziskovalec nato na podlagi statističnih izračunov povprečij ocen, ki so jih različni govorci dosegli v eksperimentu, opiše splošni profil skupine informatorjev oz. njihovih stališč (Soukup 2009: 86).

Če je predmet študije variantnost v regionalnem izgovoru/naglasu,¹⁷ bo besedilo prebrano z različnimi relevantnimi naglasi, bralec pa si bo prizadeval, da bodo vse ostale prvine ostale kolikor je mogoče konstantne, npr. hitrost govora, pavze in zatikanja itd. (Garrett 2010: 41). Ker se poslušalci sicer zavedajo, da je to raziskava stališč, gre za neposreden pristop, a obenem se ne zavedajo, da posredno ocenjujejo npr. naglase.

3.6.2.1.1 Primeri raziskav prikritih dvojic

3.6.2.1.1.1 *Quebec (1967)*

Lambert (1967) je v Quebecu pokazal, da so popolnoma dvojezični govorci francoščine in angleščine v obeh jezikih dejansko dobili različne ocene. Angleško govoreče so poslušalci ocenili kot lepše, bolj inteligentne, zanesljive in ambiciozne. Celo francosko govoreči ocenjevalci so francosko govoreče govorce ocenili nižje.

Iz tega lahko sklepamo, da metoda razkriva stereotipe, ki jih pripadniki ene skupine gojijo do druge (ter do sebe). Ne smemo zanemariti, da je iz glasu govorcev mogoče prepoznati njihovo starost in spol, uporabljeno jezikovno zvrst pa je pogosto mogoče povezovati tudi z njihovim socialnim ozadjem. Na izbiro pa vplivajo še lastnosti skupine ocenjevalcev.

Druga pomembna ugotovitev je, da se dvojezični govorci zavedajo posledic izbire jezika oz. zvrsti. Z izbiro lahko primerjajo učinke, ki jih ima njihov govor, in mnogokrat ugotovijo, da jih ljudje drugače dojamejo, če govorijo drugače – v družbi dobijo drugačno vlogo.

Lambert poudarja pomembnost zavedanja, da dvojezični govorci čutijo različne pritiske iz dvokulturnega okolja. Njihovo menjavanje jezikov pravzaprav pomeni nenehno vstopanje in izstopanje iz ene v drugo skupino, zaradi česar so lahko vpleteni v različne socialne konflikte. Kljub temu je dvojezičnost pravzaprav prednost in večina govorcev jo s pridom uporablja. Zaradi večjega zavedanja lastne identitete in različnosti opažajo, da so lahko tudi bolj sočutni in odprti (Lambert 1967).

Garrett ob podobni raziskavi (Lambert, Anisfeld, Yeni-Komshian 1965) na primeru dvojezičnih arabskih in hebrejskih govorcev izpostavlja, da informatorji dvojezične govorce iz

¹⁷ Ob tem opozarjamo, da rabimo temin »naglas« v smislu regionalno obarvanega izgovora (npr. dolenski/štajerski naglas) in ne v smislu akcentuacije.

različnih skupnosti identificirajo kot ljudi iz iste skupnosti, kadar govorijo isti jezik (Garrett 2010: 40).

3.6.2.1.1.2 Velika Britanija (1970)

Tudi Giles (1970 v Garrett 2010: 40) je uporabil podobno tehniko, čeprav se je v nekaterih podrobnostih razlikovala. Njegovi ocenjevalci, britanski dijaki, so namreč poslušali posnetek le enega moškega, ki je bral isto besedilo s 13 različnimi naglasi angleščine, ki jih je moč pogosto slišati v Veliki Britaniji. Govorec je poskušal ohraniti enako hitrost govora, glasnost in osebnost v vseh posnetkih, tako da je bila, kolikor je bilo mogoče, edina razlika med posnetki naglas, ki ga je uporabil. Kakorkoli, študentom je bilo rečeno, da poslušajo zaporedje različnih govorcev, ki berejo enak sestavek v svojem specifičnem regionalnem ali tujem naglasu. Odgovarjajoči so posnetke dejansko ocenili na različne načine, ko pa so na koncu eksperimenta izvedeli resnico, so nekateri izrazili presenečenje nad tem, da je vse prebrala ista oseba (Giles in Powesland 1975: 28 v Garrett 2010: 41).

3.6.2.1.1.3 Druge raziskave

Tehnika prikritih dvojic je bila uporabljena v vrsti raziskav (več ključnih navaja Garrett 2010), sama pa sem zgoraj predstavila le nekatere izmed zgodnejših študij, ki so osnova za vse kasnejše. Metoda je sicer doživela nekaj prenovitev.

V nekaterih primerih se pri poskusu npr. uporabi še nekaj posnetkov za preusmerjanje pozornosti, ki jih predvajajo vmes, in tako še bolj zakrijejo dejstvo, da se govorci ponavljajo. To pa opazno poveča čas in napor, vložen v izvedbo, poleg tega pa lahko otežijo študijo in jo naredijo nepraktično (Soukup 2000 v Soukup 2009: 86).

Prav zaradi tega razloga se je med raziskovalci posebej uveljavila *tehnika verbalnih dvojic*.

3.6.2.2 Tehnika verbalnih dvojic

Včasih je težko najti govorce, ki so popolnoma kompetentni v vseh jezikovnih variantah, ki jih želimo testirati (Smith 1994), poleg tega pa lahko tvegamo, da bodo pri izgovorjavi pretiravali do te mere, da bo slišati nenaravno (Soukup 2000 v Soukup 2009: 87). Nekateri raziskovalci, med njimi tudi B. Soukup (2009) so zato originalno obliko tehnike prikritih dvojic zamenjali za prirejeno obliko, imenovano *tehnika verbalnih dvojic (verbal guise)*, pri kateri so posneli različne govorce za vsako jezikovno varianto in ne enega večjezičnega za vse (med drugimi Alford in Strother 1990 v Soukup 2009: 86–87).

Tako so različni govorci posneti v svoji 'naravni' varianti, kar jim omogoča sproščen nastop in preprečuje, da bi »sistematično spreminjali izgovor v želji po povečevanju razlik med dvema jezikovnim variantama« (Gallois in Callan 1981: 349 v Soukup 2009: 87).

3.6.2.3 Tehnika odprtih dvojic

B. Soukup (2013) pri svojem nadaljnjem raziskovanju preverja, kako informatorji reagirajo, če **vedo**, da isti govorec uporabi dve jezikovni varianti: to tehniko poimenuje *tehnika odprtih dvojic* (*open guise technique*), ki je v raziskovanju jezikovnih stališč novost in še ni dobro preizkušena. A izkazalo se je, da tudi ta način deluje: celo če informatorji vedo, da v resnici ocenjujejo eno samo osebo v dveh različnih jezikovnih variantah, jo še vedno drugače ocenijo. To raziskovanje *dvojic*, takšnih in drugačnih, postavlja v novo luč.

3.6.2.4 Prednosti indirektnega pristopa

Kljub vsemu Lambert idr. (1965 v Garrett 2010: 42–43) zaključujejo, da je metoda prikritih dvojic najbrž vzbudila bolj zasebne čustvene in konceptualne reakcije, saj v nekaterih kontekstih obstaja razlika med človekovimi zasebnimi stališči in tistimi, ki so jih pripravljeni deliti z drugimi. Resnično so to tehniko v Montrealu razvili zato, ker so bili skeptični do tega, ali so javni odgovori ljudi na direktna vprašanja v resnici odražala njihova zasebna medetnična načela. V nekaterih kontekstih lahko ljudje celo operirajo z dvema vrednostnima sistemoma, od katerih se zavedajo le enega. Kristiansen (2009 v Garrett 2010: 43) zaključuje, da bomo podzvestne vrednote bolj verjetno dosegli z indirektnimi metodami, medtem ko zavestne dosežemo z direktnimi metodami (Garrett prav tam).

Pri direktni metodi so pogosto kritizirana tudi hipotetična vprašanja, ki slabo napovejo, kako se ljudje v resnici vedejo, ko so v predvideno situacijo dejansko postavljeni. Poleg tega je treba poskrbeti, da vprašanja ne vsebujejo namigov, ki spraševance napeljejo k socialno všečnim odgovorom. Nagnjenost k socialni všečnosti ter tudi k strinjanju z raziskovalcem ljudi vodi, da odgovarjajo na vprašanja na načine, za katere verjamejo, da so socialno primerni, ne izražajo pa stališč, ki jih dejansko imajo. Kot navajata Cook in Sellitz (1964: 39 v Garrett 2010: 44), ljudje v ZDA pogosto odgovarjajo tako, da so videti dobro prilagojeni (*well adjusted*), brez predsodkov, premišljeni, odprti (*open-minded*) in demokratični. Raziskovanje odnosa do rasnih, etničnih in verskih manjšin pogosto ovira nagnjenost k socialni všečnosti odgovarjajočih. Tisti, ki imajo negativen pogled do določene skupine, tega pogosto ne

priznajo raziskovalcu ali celi sebi (Garrett prav tam). Kot ugotavlja Oppenheim (1992: 126), je to pogostejše pri intervjujih (sploh pri javnih ali skupinskih) kot pri vprašalnikih. Ravno zaradi tega je treba zagotoviti anonimnost ali vsaj vzdušje zaupanja (Garrett 2010: 44–45).

Nekaj podobnega opaža tudi Štefka Vavti (2012), ko prikazuje identiteto mladih koroških Slovencev. Mladi so se v zaupnem vzdušju, kjer je bila anonimnost zagotovljena, precej odprli in z njo delili tako naklonjena kot odklonilna, manj »družbeno korektna« mnenja v zvezi s slovensko manjšino in njenim udejstvovanjem na Koroškem. Ugotavlja pa, da so mnogi »socializirani« tako, da producirajo določeno vrsto odgovorov (sploh dijaki slovenskih in dvojezičnih ustanov, ki so še v procesu šolanja, so vzgajani v močnejši pripadnosti manjšini).

3.6.2.5 Kritike metode

Med slabosti metode Fasold uvršča »umetno konstrukcijo« samih raziskav: spraševanje po mnenju o ljudeh zgolj s poslušanjem njihovih glasov je daleč od resnične življenjske situacije. Ker poslušalcem predvajamo vedno posnetek z isto vsebino, jih morda zdolgočassimo, tako da postanejo pozorni na jezikovne zvrsti bolj, kot si želimo. Tudi ocenjevanje je »prisiljeno«, označevati morajo lastnosti po določenem vrstnem redu, kar se v vsakdanjem življenju ne dogaja.

Poleg tega je rezultate dobro primerjati s tem, kaj ljudje resnično mislijo in čutijo – to pa se lahko ugotovi neodvisno od raziskave z dodatnimi vprašanji.¹⁸ Če ima določen človek predispozicijo, da se vede na določen način, bi morali to upoštevati pri njegovih odgovorih (Fasold 1984: 153–155).

Garret (2010: 57–59) med drugim piše tudi o izboru teme besedila in konteksta, ki morata biti ustrezna za vse jezikovne variante. Tudi te morajo biti čimbolj avtentične in treba je biti pozoren, da govorci prvin, ki jih preučujemo, pri snemanju ne izpostavljajo bolj, kot bi jih v naravnem govoru.

¹⁸ To smo poskušali doseči tudi z našim vprašalnikom, ki je poleg ocenjevanja prikritih dvojic vseboval tudi neposredna vprašanja o jezikovnih stališčih.

3.7 Jezikovne zvrsti na Koroškem

Na Koroškem govorimo o sobivanju nemščine in slovenščine, vendar gre obenem za zvrstno pestrost obeh jezikov, ki jo je prvi znanstveno analiziral že Isačenko (1938). V diplomski raziskavi nas posebej zanimajo prav različne jezikovne zvrsti, ki jih zasledimo tudi v jezikovnem repertoarju dijakov obravnavanih šol.

3.7.1 Avstrijska nemščina in njene jezikovne zvrsti

B. Soukup je svoje raziskovanje usmerila v razmerje med rabo jezika in jezikovnimi stališči v Ameriki (s poudarkom na različnih naglasih angleščine), ko pa se je vračala domov v Avstrijo, je naletela na podobne primere retorične strategije uporabe avstrijskega dialekta v dani (pogosto javni) situaciji. Ugotovila je, da Avstrijci načrtno uporabljajo jezikovne variante (zlasti standardno avstrijsko nemščino in avstrijski dialekt), da bi dosegli določene strateške, retorične učinke v komunikaciji (Soukup 2009: 3–4). Prav tako je preučevala, ali sta ta efekt in rezultat resnično zaznavna za občinstvo, h kateremu sta usmerjena.¹⁹ (Soukup 2009: 17)

Avstrijci so namreč, kot piše B. Soukup (2009: 29), socializirani v dveh sistemih, ki tvorita dva vogelna kamna njihovih govornih kompetenc: *Hochsprache* (standardni jezik) in *Dialekt* (narečje), s tovrstno dihotomijo pa se večinoma strinjajo tudi germanisti (med drugimi Ammon et al. 2004 v Soukup 2009: 30). Vendar je pri določanju razlik med standardom in dialektom nekaj spornih točk (Soukup: prav tam):

1) ali obstaja nekaj, kot je *avstrijska nemščina*²⁰ (med drugimi Cilia 2006a, 2006b v Soukup: prav tam), ki obstaja v samostojni obliki in se lahko imenuje *standardna* ob boku kodificirani standardni nemščini Zvezne republike Nemčije;²¹

¹⁹ Avtorica je oblikovala in izvedla dva poskusa, ki sta ji pomagala opisati, kako avstrijski poslušalci dojemajo dialektalne posebnosti in tudi stereotipne/tipične asociacije, ki jih raba dialekta sproža. Prvi je bil test zaznavanja narečja, pri katerem so avstrijski poslušalci podčrtali v transkripciji predvajanega teksta vse besede, ki so se jim zdele narečne ali nestandardne. Drugi poskus se je dotaknil jezikovnih stališč prek metode prikritih dvojic, v katerem so govorci v različnih dvojicah (narečnih in standardnih) ocenili na lestvici kriterijev v vprašalniku (Soukup 2009: 20).

²⁰ Danes tradicionalno dojemanje standardne izgovorjave v Avstriji še vedno teži k *Schriftsprache*, ob tem pa je vredno vzeti v obzir Wiesingerjevo načelo, da je »standard regionalna realizacija pisnega jezika« (2006: 34 v Soukup 2009: 36).

²¹ Kot ugotavlja več raziskovalcev, to vprašanje prinese več bistvenih vprašanj o avstrijski jezikoslovni, kulturni in politični identiteti (de Cillia 2006a,b; Muhr 1989 v Soukup 2009: 36), še posebej pa odnosu do Nemčije. De Cillia (2006a) kot gonilno silo za dojemanje standardne avstrijske nemščine definira bolj splošno prizadevanje Avstrije za samostojno nacionalno identiteto po 2. svetovni vojni (tudi Ebner 2008; Scheuringer 1997 v Soukup 2009: 36–37). Taka konstrukcija identitete se je izrazila v simboličnih dejanjih, kot je preimenovanje šolskega predmeta nemščina (*Deutsch*) v »učni jezik« (*Unterrichtssprache*) na koncu vojne (ki je bilo nekaj let kasneje

2) kako naj ta standard definiramo in kdo ga uporablja;

3) ali in kako lahko/naj spekter jezikovnih produkcij med standardom in dialektom omejimo na ločene variante (glej med drugimi Ammon 1997 v Soukup 2009: 30).²²

Tradicionalno se je oblikoval tridelen model, ki naj bi opisal odnos med standardnim jezikom, dialekti in vmesnimi variantami. Ta model predvideva standardno varianto (pogosto označeno kot *Hochsprache* ali *Standardsprache* na socialnem 'zgornjem' robu, dialekt (*Mundart, Dialekt, Basisdialekt*) na 'dnu' in vmesno 'tranzicijsko varianto' (*Ausgleichsvarietät, Umgangssprache*,²³ *Substandardsprache*), ki je 'orientirana navzgor' proti standardu (glej Ebner 2008; Löffler 2005 v Soukup 2009: 35). Standard in dialekt sta tako razumljena kot nasprotna pola v kontinuumu z zveznimi prehodi.

Kritike takih modelov pogosto omenjajo težavo, kako zanesljivo taksonomsko razmejiti variante. Tako po mnenju Scheuringerja (1997: 36–37 v Soukup 2009: 35) problem natančnega razlikovanja med narečjem in *Umgangssprache* ne more biti rešen in je le posledica dejstva, da natančno ločevanje ni mogoče. Tudi standardni jezik bi namreč težko določili, če ne bi imel regulirane, zapisane oblike.

Da ima avstrijska nemščina simbolni pomen za avstrijsko identiteto, so pred vstopom države v Evropsko unijo leta 1995 priznali z določilom, da se v okviru Evropske unije uporabljajo specifični avstrijski termini. Ta seznam vsebuje 23 avstrijskih variant večinoma kulinaričnih izrazov²⁴ (za seznam glej Soukup 2009: 37). De Cillia (2006a: 136 v Soukup 2009: 37–38) komentira, da z jezikoslovne perspektive niso resnični avstrijski, ampak ljudje le mislijo, da so – in imajo osrednji pomen za avstrijsko identiteto.

Normativna dela standardne nemške izgovorjave so začela vključevati posebnosti avstrijske standardne izgovorjave; nemščina je postala pojmovana kot 'pluricentrični jezik', npr. kot

razveljavljeno), ter izdajo *Österreichisches Wörterbuch* (Avstrijskega slovarja) leta 1951 (ki je danes pravopisni standard za avstrijske šole in administracijo in je leta 2006 doživel 40. izdajo).

²² Avstrijski dialekti so akademsko precej dobro popisani, a opis in omejitve vseh variant, ki niso ne standard ne regionalni dialekti, sta bila kamen spotike med avstrijskimi in nemškimi (socio)lingvisti (Soukup 2009: 34).

²³ Zgodovinsko gledano je *Umgangssprache* vmesni produkt med dialektom in standardom, pangermanskim *Schriftsprache* (pisnim jezikom) od 18. stoletja naprej (Ebner 2008; Wiesinger 2003 v Soukup 36), vendar je ta »pisni jezik« v veliki meri sovpadel s prejšnjim standardnim jezikom bavarske avstrijščine. A nove skupne norme izgovorjave so bile kodificirane na temelju standardne rabe vzhodno-osrednje in severne Nemčije, ki je bila le deloma skladna z avstrijsko rabo. Kot rezultat se je rodilo mnogo jezikovnega mešanja in prilagajanja v avstrijskih mestnih središčih, kjer je nad dialektom prevladal vsakdanji govor.

²⁴ Izrazi se pojavljajo tudi v diplomski raziskavi, kjer govorci v nemščini »kuhajo« nedeljsko kosilo.

jezik, ki se »uporablja kot nacionalni ali regionalni uradni jezik v več kot eni državi, kar se izraža v različnosti na nivoju standarda« (Ammon et al. 2004: XXXI v Soukup 2009: 38). Avtorica izpostavlja, da le poklicno trenirani avstrijski govorci aktivno nadzorujejo izgovorjavo normirane *Schriftsprache*, medtem ko celo televizijski in radijski govorci, politiki in drugi javni govorci kot 'izobražena elita' uporabljajo oblike, ki so jasno obarvane z bavarsko-avstrijsko narečno osnovo (glej med drugimi npr. Moosmüller 1991, 2007 v Soukup 2009: 38–39). Ugotavlja, da je *Schriftsprache* idealiziran, predpisan cilj standardnih govorcev, a precej oddaljen od vsakdanje uporabe.

Poleg tega se kakršenkoli standard za izgovorjavo v Avstriji, ki temelji na rabi, sreča z regionalnimi standardi: dunajskim, ki je v vlogi centra za določanje nacionalnega standarda, regionalno pa vplivajo tudi mesta, kot so Gradec, Linz in Salzburg (Moosmüller 1991 v Soukup 2009: 39).²⁵ Kljub temu izgleda, da ima standardni dunajski govor vsaj nekaj veljave kot nadregionalna norma (Moosmüller 1991), saj poslušalci za standardne govorce pogosto mislijo, da so z Dunaja. To kažejo tudi rezultati raziskave B. Soukup (2009: 39).

Ob tem je pomembno izpostaviti Reiffensteinovo opažanje (1977: 176 v Soukup 2009: 40), da je, »socialni sloj v višji meri lahko nevtraliziran [v avstrijski nemščini] kot v nemški nemščini. Člani vseh družbenih slojev imajo na voljo mnogo jezikovnih alternativ, med katerimi izberejo glede na sogovorca, situacijo in temo pogovora«. B. Soukup torej domneva, da so dejansko vsi Avstrijci kompetentni v obeh zvrsteh, dialektu in standardu, ter se odločajo za rabo ene ali druge (Wodak-Leodolter in Dressler 1978; Moosmüller 1991; 1995b, Reiffenstein 197 v Soukup: prav tam).

3.7.1.1 Percepcija avstrijskih dialektov in standarda med poslušalci

Seveda se splošno dojemanje avstrijskih 'dialektov' in 'standarda' povezuje s socialnim pomenom, ki se ga pripisuje njuni uporabi.²⁶ Raziskovalci ugotavljajo, da je raba narečja

²⁵ Zanimivo je, da je tudi Isačenko ob jezikovni situaciji na Koroškem pisal o tovrstnih razlikah: »tista nemščina, ki jo na Koroškem označujejo kot knjižno, /je/ daleč od nemškega zbornega govora; je pač splošna občevalna govorica meščanov z močno narečno primesjo, a vendar zelo različna od pokrajinskega narečja« (1938: 115).

²⁶ V raziskavah B. Soukup so informatorji narečje pogosto označili kot neizobraženo (*ungebildet*), zanikrno/površno (*schlampig*), govorci pa so bili označeni, kot da so 'padli v' (*in den Dialekt verfallen*) narečje, ko so zamenjali zvrst, da so si 'dovolili tako govoriti' (*sich gehen lassen*), ali da se le niso potrudili, da bi govorili bolj ustrezno (*sich nicht bemühen*). Kakorkoli, narečje je bilo na drugi strani označeno kot bolj prijetno (*angenehm*), sproščeno (*gemütlich*), osebno (*persönlich*) in čustveno (*gefühlbetont*) (Soukup 2009: 41).

socialno stigmatizirana in ima nizek ugled, smatra se kot manj ugledna od standardnega govora²⁷ (med drugimi de Cillia 1997 v Soukup 2009: 41).

Takšno socialno vrednotenje je globoko ukoreninjeno v avstrijsko psihološko realnost²⁸ in je bistven del socializacije. Tako so nekateri sociolingvisti diagnosticirali 'shizofreno' situacijo znotraj avstrijske jezikovne identitete (med drugimi de Cillia 1997 v Soukup 2009: 41); na eni strani avstrijska narečja in avstrijske jezikovne posebnosti predstavljajo temelj identifikacije, a idealizirana ciljna norma je še vedno *Schriftsprache*, ki ga skoraj nihče ne uporablja.

B. Soukup povzema bistvene značilnosti sociolingvistične situacije v Avstriji tako, da mora kakršenkoli model standarda in narečja upoštevati povezavo in tekoče prehode med obema poloma ter tudi nujne razlike: težko je razmejiti variante na kontinuumu standard–dialekt, govorniki pa ju dojemajo kot različni entiteti,²⁹ ki ju uporabljajo na različen način (glej med drugimi de Cillia 1997 v Soukup 2009: 42). Raziskovalka Moosmüller (1995a: 295 v Soukup prav tam) to ilustrira s citatom enega svojih avstrijskih informatorjev: »Moj prvi tuji jezik je bil avstrijski standardni jezik.«

Ob zadnjem citatu se lahko navežem tudi na situacijo slovenščine na Koroškem. Standardni jezik, s katerim se dijaki srečajo v šoli in v javnih občilih, je (bil sploh v preteklosti) za tiste, ki so zrasli v narečju, prav lahko »tuj jezik«.³⁰ Ob njem se učijo še nemščine v narečni (pogovorni) in standardni varianti, ob tem pa prihaja do pogostih interferenc.

²⁷ Standardni jezik je bil pogosto označen kot jase (deutlich), čist (sauber) in pravilen (richtig), mnogokrat izenačen z lepim in čudovitim govorom (schön sprechen). Obenem je bil standardni jezik zaznan kot vzvišen (distanziert) in domišljav (überkandidelt) (Soukup 2009: 41).

²⁸ Podobne rezultate kaže tudi raziskava M. Bitenc med idrijskimi in ljubljanskimi dijaki. Ocene eksperimenta prikritih dvojic dokazujejo, »da je govorka v povprečju ocenjena višje pri statusnih lastnostih, ko govori knjižno pogovorno, in pri solidarnostnih lastnostih, ko govori narečno. Pri uporabi knjižnega jezika je v povprečju dobila najvišje ocene za izobraženost, samozavest in inteligentnost, pri uporabi narečja pa za prijaznost, prijateljskost in samozavest.« (2014b: 20)

²⁹ Za razliko od drugih modelov, katerih osnovna ideja je, da narečje izvira iz standarda ali obratno, ena izmed možnih razlag problema, model dveh kompetenc (*Zwei-Kompetenz-Modell*; med drugimi Dressler in Wodak 1982; Moosmüller 1987a,b, 1991; Auer 1990, 1995b v Soukup 2009: 42) predvideva dve ločena temelja. Za avstrijsko nemščino Moosmüller (1991: 32f v Soukup prav tam) predlaga *Dialekt* (v širšem pomenu, npr. regionalni in nadregionalni ter urbani narečni/nestandardni/manj ugledni govor) in *Hochsprache*, kar definira kot abstraktno normo, ki se orientira proti kodificirani nemški nadnacionalni *Schriftsprache* z nekaj avstrijskimi posebnostmi. Ta je kljub dejstvu, da je skoraj nihče v Avstriji ne uporablja (ali celo obvlada), globoko usidrana kot idealizirani cilj standarda v zavesti avstrijskih govorcev (Soukup 2009: 42).

³⁰ Iz svojega otroštva Schellander izpostavlja, da je bil slovenski bilčovski rožanski krajevni govor njegov prvi jezik, »njegova prava materinščina« (2012: 29).

3.7.2 Slovenščina in njene jezikovne zvrsti na avstrijskem Koroškem

V predstavi o slovenščini na avstrijskem Koroškem se, podobno kot pri avstrijski nemščini, izoblikujeta dva protipola: narečje in standardni jezik.

Narečja koroške narečne skupine (ziljsko, rožansko, obirsko, podjunsko, mežiško in severnopohorsko ali remšeniško) segajo v Italijo (Kanalska dolina), v Avstrijo (Ziljska dolina od Šmohorja do Beljaka ter od Karavank in Kamniško-Savinjskih Alp do slovenske severne narodnostne meje, v Sloveniji pa so v Zgornjesavski dolini, v Dravski dolini od Dravograda do Selnice, po severnem Pohorju, Kobanskem in zahodnem delu Kozjaka ter v Mežiški in spodnji Mislinjski dolini (Smole 2004: 21).

Slovenska narečja na Koroškem so dobro raziskana in so bila že od srede 19. stoletja predmet zanimanja različnih jezikoslovcev in znanstvenih pristopov (več v Neweklowsky 1999, Karničar 1999 in Maurer-Lausegger 1999); močno ločena od ostalih dialektov so ohranila celo vrsto arhaičnih potez, ki so celo na stopnji prvotnoslovenskih ali pa so se razvile neposredno iz njih (Ramovš 1935: 1–29). V njihovem sodobnem raziskovanju Neweklowsky poudarja pojave, ki so posledica jezikovnega stika tako na ravni leksike, fonetike in sintakse: »[n]ikakor namreč ni nepomembna ugotovitev, da neko pravilo (bodisi fonetično, morfosintaktično, frazeološko ali semantično) velja za dva (ali tudi več) jezikov nekega stičnega prostora« (1999: 22).³¹ Kako »vsaka dvojezičnost razrahlja trdne jezikovne zakone«, pa je na primeru govorice na Koroškem zanimivo opisal že Isačenko (1938).

Schellander razlaga, da so bila narečja še v petdesetih in šestdesetih letih prejšnjega stoletja najmočnejše govorne zvrsti vsakdanjega sporazumevanja jezikovno in socialno še precej enovitega podeželskega prebivalstva Koroške, in to ponazori na primeru svojega odraščanja, ko se je nemščina do vstopa v ljudsko šolo zanj pojavljala le v nepomembnih govornih situacijah. Več se je srečeval z »nenarečno slovenščino« (v cerkvi, kulturnem društvu in ljudski šoli), vendar te v javnosti ni bilo mogoče slišati (razen po radiu ob neugodni uri). Ob tem priznava, da je to zvrst obvladal le »pasivno«, saj je ni bilo treba govoriti prosto, pisali pa so jo le po predlogah v šoli. Sodobna situacija je po ocenah Schellandra popolnoma drugačna: prisotnost nemščine je postala prevladujoča, več prostora pa je dobila tudi

³¹ Ob tem velja poudariti, da lahko opazujemo tako vpliv nemščine na slovenščino kot tudi slovenščine na koroško nemščino v nekaterih skladenjskih primerih, ki se drugod po Avstriji ne govorijo (Neweklowsky 1999: 24).

»nenarečna slovenščina«, predvsem na medijskem, političnem, šolskem in deloma tudi gospodarskem področju. Moderne sporazumevalne potrebe zahtevajo prevzemanje izrazov iz drugih, nenarečnih zvrsti, pri čemer se pogosto kot dostopnejša izkaže nemščina.³² Povečale so se tudi migracije znotraj pripadnikov slovenske skupnosti /tudi iz Slovenije, op. P. J./, ki prinašajo svoje krajevne govore, z nenarečnimi zvrstmi pa se domačini pogosteje kot prej srečujejo v šolah /z večjim vpisom dijakov iz Slovenije je v koroških šolah opazen vpliv njihovega slenga, op. P. J./ (Schellander 2012: 29).

Omenjeni vplivi širijo nabor jezikovnih zvrsti, ki se (podobno kot smo spoznali na primeru avstrijske nemščine) uvrščajo »nekam vmes« v kontinuumu narečje–standardni jezik. Sociolingvistični položaj slovenščine na avstrijskem Koroškem je sicer raziskoval Priestly (1999), vendar nam podrobnejši rezultati njegovih dognanj o tovrstnih vmesnih variantah niso znani.³³

Pomembno sliko uporabe različnih neknjižnih jezikovnih zvrsti med dijaki Dvojezične trgovske akademije v Celovcu je podala D. Ovsenik (2010), ki je želela predvsem priti do spoznanja, ali mladi na avstrijskem Koroškem uporabljajo »sodobno slovenščino, /.../ ki bi jo kot socialno zvrst razvijali mladi«. Raziskava kaže, da največ avstrijskih dijakov za sporazumevanje z vrstniki v slovenščini uporablja enega od koroških narečij, slovenski pa »sodoben slovenski jezik mladih v Sloveniji«, sleng. Manjši del avstrijskih dijakov je označilo odgovor, da uporablja sodoben slovenski jezik mladih na avstrijskem Koroškem. Eden od dijakov je celo zapisal, da tak jezik sploh ne obstaja, D. Ovsenik pa opazuje, da gre predvsem za pogovorni jezik.

³² »Ljudi, ki govorijo samo slovenščino, najdemo v generaciji nad šestdeset let in le v nekaterih naseljih. Poleg tega pa tudi težav v komunikaciji, do katerih realno prihaja zaradi različnih dialektov, ne rešujejo več z rabo nemškega jezika, temveč s slovenščino kot sporazumevalnim jezikom. Reiterer in drugi pišejo o ugotovitvah nedavnih raziskav, ki kažejo, da v mlajših družinah in bolj urbanem okolju starši z otroki ne govorijo več večinoma v narečju, temveč v slovenskem knjižnem pogovornem jeziku. Pomemben razlog za to je zagotovo socialnoekonomska preobrazba znotraj narodne skupnosti, upočasnitev asimilacije in višja jezikovna kompetenca, ki je povezana z višjo izobrazbo, ter tudi izoblikovanje podobnih socialnih struktur in podobnih trendov kot v večinskem prebivalstvu« (Reiterer idr. 2004 v Ovsenik 2010: 50).

³³ Kot ugotavlja Stabej, se slovenistično jezikoslovje zaradi metodološke in teoretske »ujetosti« ukvarja bodisi s knjižnim jezikom bodisi z dialekti in z zgodovino slovenskega jezika, vse, kar se v javni komunikaciji in v jeziku dogaja, pa se smatra kot odstop od knjižnega jezika oz. narečja: »Vse, kar je vmes, je pretežno bela lisa – čeprav je prav tega vmes daleč največ v življenju katerekoli jezikovne skupnosti, tudi slovenske« (2010: 189–190). Podobne ugotovitve glede avstrijske nemščine je izpostavila tudi B. Soukup (2009).

D. Ovsenik je prav tako opazila, da koroški dijaki nekaterih slengovskih besed mladih iz Slovenije pravzaprav niti ne poznajo, ne kaže pa, da bi razvijali svoje v slovenskem jeziku. Njihov jezik označuje predvsem intenzivno mešanje slovenskega in nemškega jezika, za katerega bi lahko rekli, da izkazuje nekatere prvine slenga. Precej avstrijskih dijakov pravi, da uporabljajo tudi slovenski knjižni jezik ter koroško narečje, sodoben slovenski jezik mladih v Sloveniji in na Koroškem. Avtorica povzema, da je to lahko »posledica druženja in vpliva dijakov iz Slovenije, ki so s seboj prinesli govorico mladih« (2010: 129–134).

Na drugi strani kontinuuma, pri standardnem jeziku,³⁴ pa moramo v koroškem kontekstu izpostaviti nekaj njegovih specifičnih značilnosti. Za laičnega poslušalca se te manifestirajo v stereotipnem koroškem jezičkovem *r*-ju, vendar v zamejstvu zaradi vzporednega zgodovinskega razvoja in (v določenih obdobjih) omejenih stikov z matico razlike segajo na več jezikovnih ravnin. Z razlikami med slovenščino manjšine na avstrijskem Koroškem in slovenščino v Sloveniji se je na podlagi analize tednika *Novice* v diplomski nalogi ukvarjala E. Štupica, ki potrjuje, da se je pri Slovencih v Avstriji »razvijal vzporeden jezikovni standard, ki ni nujno enak osrednjeslovenskemu knjižnojezikovnemu standardu« (2009: 22). E. Bernjak (2006: 142) ob raziskovanju dvojezičnosti ob slovensko-madžarski meji ugotavlja, da »četudi bi morala biti standardna varianta v manjšinski situaciji enaka standardni varianti v matični državi, bi bilo zaželeno, da bi se v manjšinski standardni varianti kodificiral del razlikujočih se pojavov, zlasti v besedišču.« Omenja torej posebno »manjšinsko standardno varianto«, ki jo v kodifikaciji variantnosti slovenskega jezika pogreša tudi Stabej (2010: 190):

V SSKJ bomo zaman iskali oznako »pri Slovencih v Italiji«, »pri Slovencih v Avstriji«, »pri Slovencih na Madžarskem«, »pri Slovencih v Argentini«: taka variantnost je bila nekaj časa nevarna s stališča narodnostne politike, nato pa moteča z ideološkega stališča.

Stabej torej opozarja na prepočasno prenavljanje knjižne norme, ki povzroča celo idealizacijo narečij in krajevnih govorov kot edinega pristnega jezika, obenem pa poudarja pomen enotne slovenske jezikovne skupnosti /tako za Slovence v Sloveniji kot v zamejstvu, op. P. J./, ki je »za vse govorce slovenščine nujna pojavnost – ne kot zmeraj in povsod uresničuječa se entiteta, temveč kot neke vrste servisno jamstvo za možnost zadovoljivega sporazumevalnega in družbenega udejanjanja« (190).

³⁴ Izraz standardni jezik je v slovenskem jezikoslovju že uveljavljen in ima dva pomena: »(1) jezik določene kakovosti, ki jo je treba doseči (standard kot merilo), ter (2) najbolj običajna, splošno uveljavljena različica jezika (standard kot običajnost). V prvem pomenu, ki je v literaturi najpogostejši, je ta izraz najbližje v slovenščini uveljavljenemu izrazu knjižni jezik« (Crowley 1989: 91–92 v Skubic 2003: 2010).

Zato standardizaciji ne jemlje pomena in potrjuje, da je standardni jezik »učinkovito orodje za družbeno sporazumevanje – učinkovit zato, ker je naučljiv, v veliki meri predvidljiv in zato tudi reprezentativen« (2010: 287). To je še posebej pomembno v dvojezičnih situacijah, kajti »[j]ezikovna skupnost brez standardiziranega jezika je bolj izpostavljena pritiskom drugih jezikov in skupnosti /.../, [j]avno pojavljanje jezika v obliki napisov, obrazcev in drugih oblikah javnih besedil /pa/ je neposredni znak, da lahko govorci svoj jezik neproblematično uporabljajo« (prav tam).

Obstoj manjšinske standardne variante na avstrijskem Koroškem je dejstvo in zato je pomembno (tudi za učitelje in lektorje, ki na Koroško prihajajo iz Slovenije), da se tega zavedamo. E. Štupica zato v svojem diplomskem delu ne piše o napakah, temveč o razlikah od osrednjeslovenskega standarda (2009: 22). Zato je opozarjanje nanje v pedagoškem diskurzu koristno in potrebno, a ne z nespoštovanjem do razlik. E. Bernjak glede jezikovnega izobraževanja opozarja, da je treba na manjšinskih območjih »pri sestavljanju jezikovnih učbenikov upoštevati interferenčne vplive, ki izhajajo iz različnih jezikovnih sistemov v stiku in tako omogočiti jezikovno zmožnost na visoki stopnji« (2006: 134).

3.8 Koroški Slovenci

3.8.1 Kratek pogled v zgodovino

Stanja manjšinske skupnosti na avstrijskem južnem Koroškem ne moremo razumeti brez umestitve v zgodovinski in družbeni kontekst. Burna zgodovina, zaznamovana z bojem za manjšinske pravice vse do sodobnosti, je bila raziskana že z mnogih zornih kotov. Vendar zgodovinske podrobnosti za namene diplomskega dela niso nujno potrebne, zato navajam samo najnujnejše, obenem pa se zavedam, da je raziskovanje jezikovnih stališč nemogoče brez poznavanja zgodovinskopoličnih značilnosti okolja ter rabe jezika v okolju na institucionalni in individualni ravni (Novak Lukanovič 2003: 66).

Slovenska narodna skupnost je bila na avstrijskem Južnem Koroškem po prvi svetovni vojni večinsko prebivalstvo, po vaseh večinoma nad 90-odstotno (prek 100.000 pripadnikov), v trgih in mestih pa je bilo več nemško govorečih. Po končani vojni leta 1918 se je vnel spopad za severno mejo med Avstrijo in novonastalo Državo Srbov, Hrvatov in Slovencev, poznejšo Kraljevino Jugoslavijo. Po koroškem plebiscitu 10. oktobra 1920 je velik del avtohtone slovenske poselitve pripadel Avstriji in koroški Slovenci so takrat formalno postali manjšina (Zupančič 2007: 142). Prvotnemu sožitju so sledila desetletja načrtnega zatiranja, ko so se njeni pripadniki soočili s travmatičnimi dogodki, kot sta bila pregon koroških Slovencev med drugo svetovno vojno in *Ortstafelsturm*³⁵ v sedemdesetih letih 20. stoletja (Vavti 2012: 9). Zaradi močnih asimilacijskih procesov je manjšina vse do danes ogrožena – asimilacija je dejanska in navidezna, statistična; raziskave so popise prebivalstva v Avstriji pokazale kot neverodostojne in krivične (Zupančič 2007: 143, 149–154).

Ravno popisi,³⁶ ki so bili močno orodje za načrtno statistično zmanjševanje pripadnikov slovenske skupnosti, so se glede na trenutne družbene in politične razmere med sabo razlikovali. Razen nekaj izjem so ves čas uporabljali kriterij občevalnega jezika, a obenem zatrjevali, da gre zgolj za jezik in torej jezikovno-kulturno vprašanje, ki načeloma ne pojasnjuje narodne pripadnosti. Zupančič ugotavlja, da je imelo takšno sporočilo tudi zadnje ljudsko štetje leta 2001. Ohlapno opredeljeni popisni kriteriji so tako dovoljevali različne interpretacije. »Občevalni jezik« (*Umgangssprache*) so tolmačili različno: od družinskega

³⁵ Napad na krajevne table.

³⁶ Več v Zupančič 2002.

jezika, pripadnosti k jezikovni skupini ali pa preprosto jezik okolja (jezik, ki ga posameznik največ uporablja). Ta kriterij so nato »pretvarjali« v narodno pripadnost. Tretji način zmanjševanja števila Slovencev je bila uvedba popisne kategorije »vindiš« ter številnih kombinacij, s pomočjo katerih so slovensko skupnost razdelili na »pravo slovensko« in na »vindiš«, ki naj bi predstavljala »Nemcem prijazne Slovence« ali celo samostojno jezikovno skupino (2007: 150). Vindišarji naj bi bili tisti »domovini zvesti Slovenci«, ki so leta 1920 glasovali za Avstrijo. Vindišarska teorija, ki jo je začel zgodovinar Martin Wutte, je dala do začetka 19. stoletja uveljavljenemu nemškemu izrazu »Windische« za »Slovence« pejorativen pomen, ki je naraščal z razvojem nacionalizma (Inzko idr. 1985: 72).

Ob popisih so mnogi zaradi strahu prikrili svoje poreklo, slovenščina je živela le v družini in v vaških skupnostih, tisti, ki so se zaradi dela preselili s podeželja v mesto, pa so se ji se zaradi socialne odvisnosti in nemško govorečega okolja pogosto odrekli. K asimilaciji so prispevali nenehni politični pritiski ter slabo manjšinsko šolstvo (Zupančič 2007: 145). To ima sicer precej starejšo zgodovino – že pred prvo svetovno vojno so obstajale t. i. »utrakvistične« šole, ki pa so bile z osnovnim opismenjevanjem v slovenščini, ki je postopoma prehajalo v nemški pouk, zelo asimilatorne. Po plebiscitu se je stanje še zaostriло; pritiski so se stopnjevali do priključitve Avstrije k Tretjemu rajhu, ko je bila slovenščina izrinjena iz javnosti. Po drugi svetovni vojni, leta 1946, se je oblikovalo dvojezično manjšinsko šolstvo, a se je neredko dogajalo, da so učenci znali slovenščino (v narečju) veliko bolje kot njihovi učitelji. Dvojezični sistem so že 1948 precej okrnili, leta 1959 pa sploh ukinili (Zupančič 2009: 147).³⁷

Medtem se je prvotna agrarno-podeželska skupnost bistveno spremenila, spreminjali pa so se tudi formalnopravne razmere življenja slovenske manjšine (normativna zaščita), kakor tudi politične okoliščine v avstrijskem, slovenskem in širšem evropskem okolju, ki so vodili do njene postopne socialne, politične in kulturne emancipacije (Zupančič 2007: 143). Sedmi člen Avstrijske državne pogodbe je državo sicer zavezoval k skrbi za manjšine, vendar je uresničevanje zavez le stežka postajalo realnost (148).

Slovenska manjšina je ob koncu 20. stoletja doživela socialni preboj in oblikovanje svoje elite. To je mogoče pojasniti predvsem z ustanovitvijo Slovenske gimnazije v Celovcu leta 1957, ki

³⁷ Zgodovino pouka slovenščine na Koroškem obširno obravnava T. Feinig (2008).

še danes predstavlja steber manjšinskega izobraževanja. V devetdesetih letih sta se ji pridružili še dve gospodarsko orientirani srednji (v Avstriji višji) šoli: Dvojezična trgovska akademija /ustanovljena 1990, op. P. J./ in Višja šola za gospodarske poklice /ustanovljena 1989, op. P. J./. Večjezičnost je postala očitna prednost, zato se šole danes srečujejo s precejšnjim vpisom dijakov, med katerimi so tudi tisti z neslovenskimi koreninami.

Pred tem je bil pouk slovenščine mogoč v gimnaziji na Plešivcu (Tanzenbergu) in v Št. Pavlu v Labotski dolini (147). Bolj izobraženi pripadniki manjšine so se zaradi svojega jezikovnega znanja, mobilnosti, socialne neodvisnosti in pridobljene samozavesti lažje upirali asimilaciji, obenem pa se ta ni zaustavila pri manj izobraženem slovenskem prebivalstvu (146).

Ko je maja 2004 Slovenija postala članica Evropske unije, je manjšina občutila naraščanje pomena slovenskega jezika, ki je ob povečevanju različnih čezmejnih aktivnosti postajal prednost tudi v ekonomskem smislu. Manjšina je tako postala t. i. »most«³⁸ med državami in narodi (Zupančič 2007: 141).

Koroški Slovenci so danes gospodarsko integrirani, intelektualizirani, prostorsko razpršeni in kulturno dejavni. Problemi manjšine so zlasti nenaklonjena deželna in državna politika (z opaznimi premiki h konsenzom v zadnjih letih), nazadovanje rabe in znanja slovenskega jezika ter politična polarizacija, ki je dediščina razvoja po drugi svetovni vojni (Zupančič 2007: 141).

Po podatkih popisa iz leta 2001 je bilo na Koroškem 12.586 slovensko govorečih avstrijskih državljanov, poleg tega pa še 555 tistih, ki so kot pogovorni jezik navedli »vindiš«. Skupno število slovensko govorečih se ves čas zmanjšuje, vendar se njihov poselitveni prostor prostorsko širi: na svojem tradicionalnem ozemlju živi manjšina v štirih podeželskih političnih okrajih (Velikovec, Celovec – dežela, Beljak – dežela in Šmohor) in dveh mestnih (Celovec, Beljak). Na neavtohtona območja se Slovenci (tudi izseljenci iz Slovenije, ki pridobijo državljanstvo) selijo zaradi dela ali osebnih zvez, posebej v Špital z okolico ter večje koroške mestne občine, kot so Wolfsberg, Šentvid ob Glini in Trg (152–153).

Ker je življenje v mobilni informacijski urbani družbi precej drugačno od tistega v preteklosti, posameznik z najbližjim lokalnim okoljem vzpostavlja sorazmerno skromne stike. Pogovorne

³⁸ Žal pogosto le na papirju. O tem tudi v Mayrhofer-Grünbühel in Polzer (2002).

partnerje si v različnih medijih lahko v večji meri izbira sam, kar ustvarja nove priložnosti za komunikacijo in lahko na znanje jezika vpliva tudi pozitivno (154). Kljub temu pa je problem manjšine, da se otroci v družini naučijo le malo slovenščine, kar sili manjšinske šole v prilagajanje učnega procesa. Slovenščina tako postaja napol prvi tuji jezik, ki se ga v slovenskih srednjih šolah dijaki dobro naučijo, a ga pozneje uporabljajo le po potrebi, jezik vsakodnevne spontane komunikacije pa postaja v večji meri nemščina (161). Dolgoročno to vpliva na slabše jezikovne zmožnosti absolventov (Zupančič 2007: 159).

Na drugi strani je interes za učenje jezika in tudi delovanje v kulturnih, športnih društvih in drugih oblikah delovanja manjšine v rahlem porastu. Kot sklene Zupančič, bo identifikacija vedno manj rezultat situacij in veliko bolj zavestne odločitve na ravni posameznika in slovenske manjšinske skupnosti v celoti (Zupančič 2007: 161).

3.8.2 Sodobni položaj slovenskega jezika v izobraževanju na avstrijskem Koroškem

Nesporen pomen vzgojno-izobraževalnega sistema v manjšinskem prostoru sega na področje pridobivanja splošnega in poklicnega znanja, oblikovanja in varovanja identitete ter zagotavljanja socialnega in demografskega razvoja manjšine. Ima tudi izjemno pomembno vlogo pri usvajanju, razvijanju in ohranjanju manjšinske materinščine (Kern 2009: 191). Dijaki, ki so sodelovali v diplomski raziskavi, obiskujejo eno od šol na avstrijskem Koroškem, ki nudi slovenščino bodisi kot učni jezik bodisi kot učni predmet na srednji (v Avstriji višji) šoli, v nadaljevanju pa predstavljamo mesto slovenščine na vseh šolskih stopnjah.

Šolski sistem na podlagi 7. člena Avstrijske državne pogodbe in Zakona o manjšinskem šolstvu omogoča učenje slovenščine v različnih oblikah na vseh šolskih stopnjah: v vrtcu, v ljudski šoli,³⁹ glavni šoli,⁴⁰ splošnoizobraževalnih šolah⁴¹ in poklicnoizobraževalnih šolah.⁴²

D. Kern izpostavlja, da predšolska vzgoja v Avstriji ni del šolskega sistema, zato dvojezičnim vrtcem ne pripadajo enake pravice kot šolam. Ustanavljanje dvojezičnih otroških vrtcev

³⁹ Razredna stopnja nekdanje slovenske osemletke – od prvega do četrtega razreda.

⁴⁰ Predmetna stopnja nekdanje slovenske osemletke – od petega do osmega razreda osnovne šole, ki pa jih otrok lahko obiskuje tudi v nižji stopnji gimnazije. /Po prenovi šolskega sistema tej stopnji ustrezajo tudi *nove srednje šole*, op. P. J./

⁴¹ Osemletne gimnazije, ki vključujejo višjo in nižjo stopnjo, ali štiriletne gimnazije, ki vključujejo le učence zadnjih štirih razredov.

⁴² Trgovske akademije, višji tehniški zavodi in obrtni učni zavodi, kjer šolanje večinoma traja pet let.

oziroma skupin (kot je to npr. na področju obveznega šolstva) ni obvezno, možno pa je ob sodelovanju lokalnih oblasti, slovenskih organizacij, staršev in posameznikov. Če imajo najmanj 15 prijavljenih otrok v skupini, pa naj bi jih finančno podpirala dežela (2009: 191–192).

Ljudsko šolo (prva štiri šolska leta) začnejo otroci obiskovati po dopolnjenem šestem letu starosti. Po zakonu je dvojezični pouk pravica, ki jo za vsakega šoloobveznega otroka lahko uveljavijo starši⁴³ (192).

Pregled stanja na koroških šolah, ki ga je opravila T. Feinig, kaže, da ljudske šole omogočajo največji obseg dvojezičnega pouka – na njih se na veljavnostnem območju Zakona o manjšinskem šolstvu uči slovenščino skoraj polovica otrok (2008: 88).

Po ljudski šoli se šolarji odločijo za štiriletno glavno šolo, ki je po učni praksi manj zahtevna, ali za gimnazijo. Ker zakon predvideva kot dvojezična samo prva štiri leta, nato pa učni jezik postane izključno nemščina, na stopnji nižje gimnazije ali glavne šole slovenščina pogosto izpade, razen če jo učenci izberejo kot dodatni obvezni predmet, kot alternativni obvezni predmet ali izbirni predmet⁴⁴ (Kern 2009: 192–193).

Tudi T. Feinig (2008: 88) glavno šolo označi kot »mesto z največ težavami s slovenskim jezikom«, saj se slovenščine na tistih, ki to omogočajo, uči le okrog 5 odstotkov otrok, poleg tega pa je pouk nizko ovrednoten in se izvaja v neugodnih urah, popoldan. Na nobeni od glavnih šol slovenščina ni učni jezik, izjema je nižja stopnja na Zvezni in zvezni realni gimnaziji za Slovence v Celovcu, kjer je slovenščina (edini) učni jezik pri vseh predmetih (Kern 2009: 193).

Po zaključeni osmi šolski stopnji, torej po četrtem razredu glavne šole ali gimnazije, se učenci lahko odločijo za nadaljevanje šolanja na splošni ali poklicni šoli.

⁴³ D. Kern situacijo podrobneje pojasnjuje: »To pomeni, da naj bi tisti otroci, ki jih starši s posebno prijavnico prijavijo k dvojezičnemu pouku, v prvih štirih razredih poslušali pouk pri vseh predmetih v približno enakem obsegu v slovenskem in nemškem jeziku. Dvojezični pouk lahko poteka v t. i. integriranih razredih, kjer prijavljene in neprijavljene otroke skupaj poučujeta dvojezični razredni učitelj in enojezični dodatni učitelj. Če so prijavljeni vsi otroci v razredu, pa jih poučuje samo dvojezični učitelj. Poleg prijave k dvojezičnemu pouku obstaja tudi možnost, da v ljudskih šolah starši svoje otroke prijavijo k pouku slovenščine kot neobvezne vaje, kar pomeni, da se znanja slovenščine ne ocenjuje, udeležba pri pouku pa se vpiše v polletno šolsko obvestilo oziroma v letno spričevalo« (2009: 192).

⁴⁴ Tudi v raziskavi Š. Vavti (2012) nekateri mladi povedo, da slovenščina v primerjavi z drugimi predmeti »ni toliko vredna« (140).

Pouk na višji stopnji Zvezne in zvezne realne gimnazije za Slovence v Celovcu pri vseh predmetih poteka v slovenskem jeziku, dvojezično pa se dijaki šolajo na Dvojezični trgovski akademiji ter Višji šoli za gospodarske poklice v Št. Petru pri Št. Jakobu v Rožu. Na obeh šolah sta nemški in slovenski jezik enakovredna in se pri pouku izmenjujeta v mesečnih obdobjih. Višja šola za gospodarske poklice v Št. Petru ponuja tudi možnost vpisa v enoletno gospodarsko strokovno šolo, kjer je slovenščina obvezni učni predmet (Kern 2009: 193). T. Feinig pa opozarja, da mladi, ki ne obiskujejo nobene od treh navedenih šol, ne morejo nikjer »skupaj s svojim osebnostnim razvojem razširiti slovensko jezikovno znanje«, saj slovenščine kot učnega jezika drugje ne ponujajo (2008: 89).

Slovenski jezik fakultativno (kot prosti predmet) ponujajo tudi na nekaterih drugih (nemanjšinskih) splošnoizobraževalnih in poklicnih srednjih in višjih šolah na Koroškem (v Velikovcu na gimnaziji in trgovski akademiji, pa tudi v Wolfsbergu, Beljaku in Celovcu) (Kern 2009: 193). T. Feinig piše, da so razmere pri takem pouku neugodne, učenci se slovenščine učijo kot materni ali tuji jezik, najpogosteje pa kot drugi jezik. Navdušuje pa dejstvo, da so ti otroci navadno nadpovprečno motivirani in da razmere (heterogene skupine itd.) sprejemajo, vendar v takih razmerah pouk maternega jezika za slovenske govorce ni mogoč in je zaradi tega njihova materinščina vedno bolj okrnjena; učenci, ki se slovenščine učijo kot TJ/J2, pa ne dosežejo stopnje, ko bi se lahko vsaj za silo izražali, zato je uspešnost tovrstnega pouka precej vprašljiva (2008: 89–91).

Pedagoška visoka šola (*Pädagogische Hochschule*) v Celovcu kot dodatno izobrazbo ponuja slovenščino za dvojezične učitelje za ljudske in glavne šole. Slovenščino je mogoče študirati kot diplomski ali pedagoški študij na univerzi v Celovcu, pa tudi na drugih oddelkih slavistike v Avstriji (2009: 193).

D. Kern svoj pregledni članek o ponudbi slovenščine v manjšinskem prostoru zaključuje z ugotovitvijo, da statistika v zadnjih letih v Avstriji (in tudi drugod v zamejstvu) izkazuje »povečano zanimanje za učenje slovenskega jezika, a ne toliko v okviru svoje narodne skupnosti, saj narašča povpraševanje za učenje slovenščine tudi s strani pripadnikov večinskega naroda. Znanje slovenščine namreč postaja vse bolj koristno v evropskem pogledu« (2009: 196).

Tudi T. Feinig (2008: 86) opisuje, da v »zapleteni koroški šolski realnosti« obstaja več različnih začetnih jezikovnih izhodišč učencev slovenščine. Na tečajih slovenščine kot prostega predmeta skupaj poučujejo učence z različnim jezikovnim znanjem, »pri čemer sega spekter od neoporečnega znanja kot prvega oziroma maternega jezika do težko opisljivega znanja dialekta in 'resničnih' začetnikov brez vsakega znanja slovenščine.« Rezultati njene raziskave kažejo, da le majhen del učencev lahko uvrstimo med učence tujih jezikov v običajnem smislu, pretežna večina prijavljenih je iz domačega okolja prinesla nekaj znanja slovenščine. Med njimi je bil nizek delež govorcev s slovenskim maternim jezikom, zaradi njihovega zelo različnega znanja, največkrat dialektalnega, pogosto pa le pasivnega, je bil med njimi najvišji delež tistih, ki so se učili slovenščino kot drugi jezik (86–87).

To od ustanov zahteva prilagajanje učnih načrtov, prenavljanje učnih programov in pripomočkov za učenje slovenščine ter stalna strokovna izpopolnjevanja učiteljev. Slovenščina torej pridobiva na ugledu, obenem pa D. Kern opozarja, da »se po drugi strani v družinskem in izvenšolskem okolju slovenska govorica vse manj sliši, česar pa še tako dobri učni programi in kvalitetni pedagoški kader žal ne morejo spet spodbuditi« (2009: 196).

3.8.3 Mladi na Koroškem

Demografski razvoj in statistični podatki (Sturm 2009, Ibounig 2010, podatki Statistik Austrie v Vavti 2009: 9) kažejo, da Koroška spada med zvezne dežele z najnižjo rastjo prebivalstva, ki se močno stara. Š. Vavti navaja podatke ljudskega štetja iz leta 2001, ko so našteali približno 12600 oseb s slovenskim pogovornim jezikom,⁴⁵ med njimi pa je bilo le 18 odstotkov otrok in mladostnikov, starih manj kot 20 let. Dodatno pa slovensko narodno skupnost ogrožajo bolj razpršena poselitve, selitev v večja avstrijska mesta in etnično mešana partnerstva (Vavti 2012: 9). Poleg tega višja splošna stopnja izobrazbe povzroča, da se odseljujejo tisti višje kvalificirani Slovenci, ki na Koroškem ne najdejo primerne zaposlitve; moderni družbeni procesi, kot sta individualizacija in globalizacija (Beck 2000 v Vavti 2012: 10), pa so bistveno zmanjšali stike na vasi in jezikovno prakso v domačem, tj. slovenskem jeziku.

⁴⁵ Njihova povprečna starost je bila s 45,6 leta za 5,6 leta višja od celotnega prebivalstva, delež starejših oseb nad 65 pa je bil v tej skupini s 24,8 odstotka za 8,5 odstotka višji od celotnega koroškega prebivalstva.

3.8.3.1 Etnične identifikacije mladih koroških Slovencev

Povezava med jezikom in etnično pripadnostjo⁴⁶ je nesporna: »Jezik in kultura sta hkrati najvidnejši in prikriti simbol etničnosti, ker nosita v sebi preteklost, izkušnje sedanjosti ter odnos do prihodnosti« (Fishman 1977 v Novak Lukanovič 2003: 19).

Kot piše S. Novak Lukanovič, ima jezik dve funkciji – simbolično (je sredstvo, preko katerega se prenašajo kulturne informacije ter pomeni občutek pripadnosti skupini) in komunikacijsko (je osnovno sredstvo komunikacije med člani skupine). Jezik v večkulturnih/večnarodnih območjih na neki način postavlja meje, a je le eden od znakov etničnosti ter ni vedno njena najpomembnejša značilnost⁴⁷ (2003: 21).

Na dvojezičnem Koroškem se je v devetdesetih letih prejšnjega stoletja s temo etnične identitete⁴⁸ in identifikacije pri mladih in postadolescentih ukvarjal Merkač (1983; 1986 v Vavti 2012: 15), sodobnejša pa je raziskava Š. Vavti (izvedena med letoma 2009 in 2011).⁴⁹

Merkač je razlikoval tri skupine mladih po tem, kako močno se čutijo povezane s slovensko narodno skupnostjo. V prvo skupino je uvrstil zavedne Slovence, ki so bili tesno povezani s slovensko narodno skupnostjo, govorili pretežno slovensko in se zavzemali za uveljavitev slovenskega jezika. Drugi, nevtralni Slovenci, so se čutili povezane s slovensko narodno skupnostjo, a so včasih svojo pripadnost zatajili, ker niso hoteli biti ekstremisti in so se zato izogibali konfliktom. Tretja skupina so bili po njegovi raziskavi tisti, ki so v zgodnji mladosti še govorili slovensko, kasneje pa so v vsakdanjem življenju začeli uporabljati predvsem nemščino. Prilagajali so se okolju in se odtujevali slovenski narodni skupnosti, čeprav so se čutili povezane tako z njo kot z nemško narodno skupnostjo⁵⁰ (Vavti 2012: 15).

⁴⁶ Odnos med jezikom in identiteto je z multidisciplinarnega vidika obravnaval Edwards (2009).

⁴⁷ Posameznik se lahko opredeljuje kot pripadnik neke etnične skupine, čeprav jezika te skupine ne zna (Novak Lukanovič 2003: 21). Trudgill (1986 v Novak Lukanovič 2003: 22) loči tip skupnosti, kjer materni jezik kot najpomembnejša značilnost definira etnično skupino, čeprav so pripadniki dvo- ali celo večjezični, drugi tip identitete skupnosti pa označuje tiste, ki se razlikujejo po zvrsteh istega jezika.

⁴⁸ V etnično mešanih okoljih različni avtorji (v Novak Lukanovič 2003: 19–20) za definicijo etnične identitete upoštevajo tako objektivni (jezik, zgodovina, vera) kot subjektivni pristop, ki pomeni subjektivno percepcijo posameznika o pripadnosti k določeni etnični skupini, ki je »kot taka stvar mnenja, mišljenja, prepričanja« (Edwards 1982: 127; prav tam).

⁴⁹ Etnično identiteto, slovenščino, dvojezično vzgojo in samopodobo koroških Slovencev pomembno predstavlja tudi S. Zavratnik Zimic (1998), vendar njen vzorec intervjuvancev zajema vse generacije.

⁵⁰ Spreminjanje vzorcev jezikovne rabe se povezuje s stopnjo istovetenja rojenih govorcev z etnično/jezikovno skupnostjo (Nečak-Lük 1998 v Novak Lukanovič 2003: 19). Hkrati rast instrumentalne vrednosti jezika povzroča, da se družba spreminja glede na ekonomske in družbene koristi govorcev. V tem primeru jezik postane nosilec moči in nastopa »kot regulator neenakih dostopov do moči« (Rannut 1999: 100 v Novak Lukanovič, prav tam).

Š. Vavti pa je ob analiziranju življenjskih zgodb mladih⁵¹ na sodobnem Koroškem razvila kar deset modernih identitetnih tipov, ki kažejo na identifikacijo ali oddaljevanje od slovenskega etničnega izvora. Odvisni so od družinskega ozadja, vključenosti v manjšinske organizacije, obiska dvojezičnih šol, biografskih posebnosti in prelomnic, političnega in kulturnega angažmaja ter podobnih dejavnikov (Vavti 2012: 21–26). Dognanja je objavila v monografiji *Včasih ti zmanjka besed* (2012), ki jo tudi mladi koroški Slovenci prepoznavajo kot pomemben dokument za razumevanje pisane identitetne situacije.

Ciljna skupina raziskave so bili mladi, ki se še identificirajo s slovensko narodno skupnostjo, se pa v raznih odtenkih oddaljujejo od svojega slovenskega etničnega izvora.⁵²

3.8.3.1.1 Identiteta mladih v moderni dobi

Identitete so zelo obširna tema in jih zato v diplomski nalogi ne bomo poglobljeno obravnavali (več bibliografije v Vavti 2012, Novak Lukanovič 2003), vseeno pa želimo na tem mestu osvetliti situacijo, v kateri živijo mladi na Koroškem, sodelujoči tudi v diplomski raziskavi. Spoznanja o identiteti mladih lahko prispevajo k razumevanju rezultatov, saj so bila poslušanju prikritih dvojic dodana še druga (tudi identitetna in jezikovna) vprašanja, ki nam pomagajo opisati vzorec anketirancev.

Kot ugotavljajo raziskovalci, se je v pozni moderni dobi posameznik prisiljen znajti v vedno hitreje spreminjajočem se svetu, kar s seboj prinaša vedno večji pluralizem identitet in možnosti, med katerimi lahko izbira svojo identiteto (Gergen 1996 v Vavti 2012: 17). M. Nastran-Ule (2000 v Vavti 2012: 17) meni, da je bila v preteklosti, v moderni, težava, kako konstruirati identiteto in jo ohraniti trdno in stabilno, v pozni moderni pa se zasuka k vprašanju, kako obdržati odprte možnosti. Ker je treba obvladati vedno nove situacije, sodobna družba sili posameznika k večji fleksibilnosti, pri tem pa mora le-ta ohranjati notranje ravnotežje. Medtem ko Erikson (1981: 123, prav tam) izhaja iz dejstva, da človek na koncu adolescence razvije svojo osebnost in identiteto, so se razmere v pozni moderni

⁵¹ Sodelovalo je 35 mladih, starih med 17 in 30 let, ki so odraščali v različnih vaseh v glavnem v Rožu in Podjuni ter v Celovcu (Vavti 2012: 12).

⁵² Giles in Byrne (1982 v Novak Lukanovič 2003: 25–26) poudarjata, da posameznik v večjezičnem okolju pogosto usvoji novi jezik »skoraj« /v narekovaj postavila P. J./ na ravni rojenega govorca in se z njim tudi identificira. To je pogosto, »ko je identifikacija z njegovo skupnostjo šibka in mu njegov jezik ni pomemben, kadar verjame, da ima njegova lastna etnična skupnost šibko etnolingvistično vitalnost, kadar zaznava svojo lastno skupnost kot nepomembno ter kadar se bolj identificira s pripadnostjo katerikoli drugi skupini (tudi profesionalni) kot pa svoj lastni«.

spremenile: zdaj govorimo o večplastni identiteti (Keupp 1998, prav tam), o fluidni identiteti, kjer se človek kot neke vrste »socialni kameleon« stalno spreminja in prilagaja novim danostim (Gergen 1996: 247, prav tam). Mladostnik torej vedno znova spreminja dožemanje in razumevanje samega sebe in svojega odnosa do okolja. Pri tem igrajo posebno vlogo novi spletni mediji, na primer *facebook*, *youtube* ipd., kjer se mladi predstavljajo vedno novi in drugačni. Poleg svoje etnične pripadnosti poudarjajo razne spolne, poklicne ter druge pripadnosti, na primer k raznim mladinskim scenam (Vavti 2012: 67). Proces oblikovanja identitete pa je neke vrste evalvacija preteklih in sedanjih lastnosti in odločitev o tem, kakšna osebnost želimo postati (Vavti 2012: 18). Pri tem se tudi mladi na dvojezičnem Koroškem sprašujejo, ali naj nadaljujejo tradicijo staršev ali pa naj si ustvarijo svoj način življenja (Vavti 2012: 19–20).

Številne raziskave potrjujejo, da se identiteta utrdi po koncu študija, vendar se še naprej razvija. Z družinsko socializacijo so položeni temelji, ki vplivajo na etnično samozavest, drugi pomembni dejavniki pa so konkretno življenjsko okolje, življenjske prelomnice ter družbene in politične razmere (Vavti 2009a: 20–31 v Vavti 2009: 20).

Š. Vavti je mlade na Koroškem spodbudila, da so spregovorili o tem, kaj jim pomeni biti Slovenka ali Slovenec (Vavti 2012: 67). Rada bi izpostavila njeno opažanje, da so mlajši od 19 let, ki so še tesno vključeni v slovenske ali dvojezične šole in kulturna društva, še poudarjali svoj ponos in slovensko pripadnost, saj so za taka stališča vzgajani (138). V intervjujih je avtorica opazala, da se kritično distancirajo od slovenske narodne skupnosti šele, ko zapustijo domače okolje ter dvojezične šolske in kulturne ustanove (ter odidejo študirat) (19–20). Za mnoge mlade pa to vprašanje ni bilo vsakdanje, češ da o tem še nikoli niso razmišljali. Izsledki študije potrjujejo, da etničnost v življenju mladih ni več na prvem mestu. Nasprotno: ena izmed intervjuvank se celo izogne etničnemu samoopredeljevanju in govori predvsem o strpnosti, človekovih pravicah ter osebni svobodi opredeljevanja, kar je pogosto pri osebah, ki se oddaljujejo od svojega etničnega izvora (68).

3.8.3.1.2 Identitetni tipi mladih na dvojezičnem Koroškem

Kot ugotavlja avtorica, je v mlajši generaciji moč najti številne vmesne stopnje med »nekdanjima« dvema skrajnostma: zavednimi Slovenci in takimi, ki se prilagajajo večinskemu narodu in so na poti v asimilacijo. Mladi zaradi študija in dela pogosto ne živijo več na

dvojezičnem ozemlju, pa so vseeno etnično zakoreninjeni. Vedno več mladih se zaradi spremenjenih življenjskih okoliščin ne opredeljuje več jasno: tako zasledimo ambivalentne, dvojne, mnogoplastne, kozmopolitske in simbolične identifikacije (za podroben opis identitetnih tipov glej Vavti 2012: 21–26).

S svetovnim spletom in novimi tehnologijami se je tudi njihova lestvica vrednot spremenila: zanimivo delo, socialne stike, zadovoljstvo in srečo uvrščajo pred etničnost⁵³ (137–138).

Pomembna razlika je tudi med starejšo in mlado generacijo, ki se oddaljujeta od slovenstva. Starejši so nekoč popolnoma zanikali svoje korenine, mladi pa kljub nepovezanosti še vedno čutijo simbolično etničnost kot Slovenci (138). Tudi ob kozmopolitski odprtosti v svet lahko najdemo pripadnike, ki so ostali Slovenci (138). Zaradi odseljevanja sicer močno upada jezikovna zmožnost, zato se lahko zgodi, da bo vedno več takšnih, ki se bodo še imeli za Slovence, ne bodo pa več govorili slovensko.⁵⁴

Jezikovno mešane družine oblikujejo identifikacije mladih, ki se čutijo povezane z obema narodnostma staršev, t. i. dvojne identitete. Zanje je pogosto, da v vsakdanjem življenju ne poudarjajo svoje etničnosti, govorijo pa o svoji dvojezičnosti (24).

Pomemben pojav pa so tudi t. i. reaktivirane identitete, pri katerih pripadniki že asimiliranih družin iščejo poti k svojim koreninam. Tako se nekateri mladi na lastno pobudo šele v najstniških letih začnejo učiti slovensko in se aktivno angažirajo za svoje »slovenstvo«. Na podoben način starši, ki ne znajo več slovensko, prijavljajo svoje otroke k dvojezičnemu pouku (139).

Tisti mladi, ki za razvijanje svoje etničnosti niso našli ugodnih razmer, pa razvijajo ambivalentne identitete ter se oddaljujejo od svojih slovenskih korenin.

Nekateri se oddaljujejo zato, ker jih motijo notranji konflikti manjšine (zlasti med organizacijami, ki jih dojemajo kot preveč družinske ter jim očitajo, da deloma izločujejo),

⁵³ Pri srečnem življenju, zanimivem delu in pripadanju neki skupnosti etničnost ne igra nobene vloge, saj je to mogoče doseči kjerkoli na svetu (97).

⁵⁴ Barth (1969) je poudaril pomembno vlogo meje med različnimi skupinami, ki živijo v stiku. Novak Lukanovič piše, da meja namreč ostaja, čeprav se v nekaterih okoljih vloga jezika in njegova raba spreminjata (2003: 20). Giles na etnično mešanih območjih razlikuje trdo in mehko lingvistično in nelingvistično mejo, ki omogoča, da se pripadniki etničnih skupin gibljejo iz enega prostora v drugega, odvisno od tega, kako sami sprejemajo mejo (Novak Lukanovič, prav tam).

kategoriziranje Slovencev in Slovenk, manjšinska politika,⁵⁵ premajhna odprtost za mlade in rivalstvo pri pridobivanju sredstev (139), kar se ponekod kaže tudi v manjšem zanimanju za sodelovanje v slovenskih organizacijah in kulturnih društvih (140). Mlade moti tudi pomanjkanje raznolike kulturne ponudbe po vaseh, ki je v mestih samoumevna (141), vendar vidijo dobre plati življenja tako na vasi kot v mestu.

Od zunanjih dejavnikov jih ogrožajo represivna deželna manjšinska politika, nasilje, ki so ga v lažji ali težji obliki deležni v vsakdanjem življenju, ter deloma še vedno nezaželena slovenščina v javnosti, ki se kaže v težavah z dvojezičnimi napisi⁵⁶ (139–140). Pomemben vzrok tesne povezanosti s slovenstvom in slovenščino je lahko prav zatiranje, ki so ga doživeli sami, predvsem pa prejšnje generacije v družini. Po drugi strani pa nekateri intervjuji kažejo, da si mladi želijo življenjske lahkotnosti, ne pa obremenjenosti z zgodovinskimi dogodki in travmami starejših⁵⁷ (Vavti 2012: 90).

Poleg tega je v skupini sovrstnikov močno prisotna nemščina kot pogovorni jezik,⁵⁸ saj mlade obkrožajo nemško govoreče okolje in mediji. Nekateri se slovenščini odpovejo tudi zaradi osebnih razlogov, kot so konflikti v družini in s tem oddaljevanje od staršev (140).

3.8.3.1.3 Jezikovna raba v različnih govornih položajih

Prepletanje jezikov in zvrsti je v življenju koroških mladih vsakdanjost. Na izbiro jezika močno vplivajo prijateljski krog ter osebno udobje, navade,⁵⁹ pomanjkljiva jezikovna zmožnost, pozabljanje besed. Prilagajajo se sogovorniku in za uporabo slovenščine je potrebna samodisciplina (Vavti 2012: 127). Jezikovno preklapljanje je bilo v raziskavi Š. Vavti pomemben predmet zanimanja: nekateri mladi odkrito spregovorijo o jezikovnih napakah in

⁵⁵ Izjave, kot je: »Ob takšni politiki je težko biti Slovenka,« (96) kažejo, da je celo v pozitivnih izjavah prisotna neka teža, ki se je mladi ne morejo otresti.

⁵⁶ Na drugi strani gredo vprašanja o dvojezičnih topografskih napisih nekaterim »na živce«: »[S]lovenski napisi ne bodo rešili Slovencev«, ampak je »važno, da se goji kultura in da se doma govori slovensko« (131).

⁵⁷ Intervjuvanka pove, da raje kot o narodnostnih vprašanjih govorijo o drugih rečeh: »Mi pa raje uživamo, imamo se lepo.« (91)

⁵⁸ D. Ovsenik (2010: 152–154) je med dijaki Dvojezične zvezne trgovske akademije v Celovcu ugotovila, da »največ dijakov uporablja enega od koroških narečij predvsem doma, v šoli pa se pojavlja mešana komunikacija, pri kateri je zvrst slovenskega jezika večinoma narečje ali knjižni jezik /.../, saj jezika mladih ali celo slenga ne razvijajo«, (ga pa do določene mere razumejo zaradi prisotnosti sošolcev iz Slovenije). Knjižni jezik uporabljajo predvsem v komunikaciji z učitelji, z vrstniki pa zato, da jih dijaki, ki prihajajo iz Slovenije, lahko razumejo (pojav konvergence ali primikanja).

⁵⁹ S prijateljico, ki je najprej govorila le nemško in se je kasneje naučila slovensko, Slovenka še vedno iz navade ne more govoriti slovensko (122). Nekateri izražajo tudi navado, da z enim človekom govorijo v enem jeziku, tistem, ki ga pač zna /oz. so ga v njem spoznali, op. P. J./, in ga ne želijo menjavati (126).

težavah pri govorjenju, ko se npr. ne morejo spomniti prave besede, menjajo jezik ali pa mešajo slovenske in nemške besede. To je še posebej pogosto pri otrocih iz mešanih družin, ter tistih, ki se oddaljujejo od etničnega izvora.⁶⁰ Nekateri pa iz praktičnih razlogov kar preklopijo na nemščino, saj se v njej lažje in hitreje izražajo (141). Pri tem izpostavljajo vlogo šole v nemško govorečem jezikovnem okolju /npr. glavne šole s pomanjkljivo ponudbo slovenščine, op. P. J./, kjer znanje slovenščine upade (121), to pa je začaran krog, ki vodi k še manjši uporabi slovenščine.⁶¹

Pričakovano je tudi opažanje, da igra narečje veliko vlogo v jezikovni zavesti mladih. Kot kaže raziskava, mladim veliko pomeni domače (vaško) zavetje, kjer so se naučili narečja in se vključili v lokalne organizacije. Tisti, ki se narečja v družini niso naučili, so občutili pomanjkanje oz. celo bariero pri stiku z drugimi (140–141). Tako je preklapljanje v nemščino pogosto tudi takrat, kadar se govorci knjižne slovenščine (ki so jim jo posredovali starši kot edino zvrst) zaradi neznanja narečja počutijo izločene iz kroga domačinov (99–101). Nemščina se izkaže za bolj priljubljeno tudi v primeru, ko se jim zaradi uporabe dialekta posmehujejo (103–104). S tem v zvezi je zanimivo javno mnenje, da je slovenski dialekt (ali pa »vindišč») manjvreden (ali da ni pravi jezik) zato, ker v koroških slovenskih narečjih pogosto zasledimo tudi nemške izraze (Vavti 2012: 100).

Mlad fant pripoveduje, da je bila na Zvezni gimnaziji za Slovence nemščina glavni pogovorni jezik, razen kadar so sošolci prihajali iz iste vasi; tedaj se je uveljavilo skupno domače narečje (103). Z nemščino se v skupini vrstnikov namreč izognejo posmehovanju zaradi različnih dialektov (pri tem omenijo Selane in v manjši meri Podjunčane, katerim so se še posebej posmehovali; na Koroškem pa je splošno razširjena šaljiva drža proti narečju Sel, op. P. J.), nemščino pa uporabljajo tudi v situacijah, kjer bi se med seboj pomešala različna narečja (104). Intervjuji kažejo na večjo prisotnost tistih narečij, ki imajo več govorcev, čim pa govorica drugače zveni, preklopijo na nemščino (104–105). Nemško govorijo tudi zaradi sošolcev, ki ne govorijo slovenščine in se je učijo šele v dvojezičnem okolju. Kot posebnost velja izpostaviti dejstvo, da v skupini sovrstnikov knjižna slovenščina nima prostora: če mladi

⁶⁰ V asimilirani družini so govorili slovensko narečje le »ob molitvi, pri petju in kadar so se kregali«, sicer pa je bil pogovorni jezik nemščina (119).

⁶¹ Tudi ko med študijem (po maturi na Zvezni gimnaziji za Slovence v Celovcu) postane krog prijateljev vse bolj nemško govoreč, v vsakdanjem življenju še z nekaterimi Slovenci govorijo nemško. Tako družina (p)ostane edina vez s slovenščino (122).

ne govorijo istega slovenskega narečja, se kot pogovorni jezik pogosto uveljavlja nemško narečje (106). Zanimivo je tudi, da so bili nekateri v puberteti prepričani, da je nemščina bolj *cool*, pozneje pa so spet radi govorili slovensko (126–127).

Na izbiro jezika vpliva tudi strah pred stigmatizacijo, npr. v javnosti⁶² (142). S tem je povezano resignirano opažanje mladega dekleta, ki se počuti stigmatizirano zaradi svoje uporabe slovenščine na ulici tako v Celovcu kot na Dunaju, kjer jo imajo za migrantko. V obeh mestih se počuti kot tujka, saj okolico moti, da govori tuj jezik (108–109).

Drugo dekle govori o svoji uporabi nemščine med študijem na Dunaju, kjer je njeno jezikovno okolje pretežno nemško in tako celo s sestro⁶³ govori nemško, saj se njena povezanost s slovenščino izgublja (111).

Zanimivo je tudi to, da slovenščino nekateri uporabljajo z namenom, da jih drugi ne bi razumeli, npr. v službi (119).

⁶² V gimnazijskih letih so se med seboj zaradi razburjanja okolice na javnih prevoznih sredstvih pogovarjali nemško, še posebej, kadar so bili sami in so se počutili šibke (122–123), samozavestnejši pa se uspešno upirajo verbalnim in neverbalnim napadom (130).

⁶³ »[N]e vem zakaj, mislim, da je to zato, ker je okolje tudi nemško« (126).

4. EMPIRIČNI DEL

4.1 Zasnova eksperimenta

Eksperiment z uporabo tehnike prikritih dvojic smo za pričujoče diplomsko delo načrtovali v študijskem letu 2012/13, zanimanje za metodo pa sega že v leto 2010, ko smo jo študentke diplomskega seminarja pri red. prof. dr. Marku Stabeju na ljubljanski slovenistiki uporabile na primeru slovenskih narečij in knjižnega jezika ter izdelale seminar z naslovom *Stališča do »slovenščin« prek tehnike prikritih dvojic* (Ipavec, Nagode, Rajk (por. Jerovšek): neobjavljeno gradivo, dostopno pri avtorici). Raziskavo smo zasnovali na podlagi predhodnega dela somentorice, mlade raziskovalke M. Bitenc (2009), ki je v zadnjih letih pomembno zaznamovala raziskovanje stališč do slovenskih jezikovnih zvrsti, ugotovitve seminarja pa so bile deloma uporabljene tudi pri njenem nadaljnjem delu (2014a, 2014b). Raziskovalka je prvič v slovenskem sociolingvističnem prostoru uporabila omenjeno tehniko.

V raziskavi M. Bitenc (2009) in seminarski raziskavi se je izkazalo, da menjava knjižnega jezika oz. narečja pri isti osebi, v enakih okoliščinah ter enaki vsebini sporočila pomembno vpliva na vtis, ki ga o govorniku dobijo poslušalci. Ob tej izkušnji se je rodila ideja, da bi na podoben način raziskali tudi menjavo jezikov in jezikovnih zvrsti, ki se med dvojezičnimi govorniki na avstrijskem Koroškem vsakodnevno dogaja. Kot smo že omenili v uvodnem delu, so raziskovalci razvili posredno metodo raziskovanja jezikovnih stališč prav na dvojezičnih območjih, kjer je raba določenega jezika pogosto obtežena še z vrsto stereotipov in jezikovnih ideologij. Ob pogosto nenaklonjenih (zgodovinskih) okoliščinah do Slovencev za mejo smo sklepali, da slovenščina prebivalcem dvojezičnega območja vzbuja različne občutke, odvisne od etnične pripadnosti ter poznavanja oz. povezanosti z manjšino. Obenem pa nas je zanimalo, kako jezika in jezikovne zvrsti obeh narodnih skupnosti dojemajo mladi, ki identitetnih vprašanj v splošnem ne postavljajo več v ospredje ter se oddaljujejo tudi od političnih nesoglasij med narodnima skupnostma ter znotraj manjšine (Vavti 2012). Poleg tega smo predvidevali, da so dijaki, ki se šolajo v slovenskih oz. dvojezičnih ustanovah na Koroškem, globoko socializirani v dvojezičnosti ter multikulturalnosti kot vrednotah, ne glede na svojo narodno pripadnost.

Kot asistentka za slovenščino na Višji šoli za gospodarske poklice Šentpeter (HLW St. Peter) v Šentjakobu v Rožu sem imela možnost situacijo med dijaki na avstrijskem Koroškem

opazovati od blizu. Šola, ki je bila prvotno namenjena izobraževanju koroških Slovencev, je namreč postajala vedno bolj zanimiva tudi za vrstnike z druge strani Karavank, Slovence iz Slovenije. Večjezičnost in poklicna izobrazba gospodarsko-gostinske smeri pritegneta mlade iz Slovenije, ki pri vpisu v zadnjih letih številčno celo prehitevajo dijake z avstrijske Koroške. Poleg tega se, kot kažejo tudi ugotovitve Zupančiča (2009: 161), D. Kern (2008) in T. Feinig (2009), v slovenske in dvojezične šole vpisuje vedno več mladih s pomanjkljivim znanjem slovenščine ali celo popolnih začetnikov, ki imajo deloma slovenske korenine, deloma pa se za tovrstno šolanje odločajo zaradi (ekonomskih) prednosti dvojezične izobrazbe. Starše mlajših otrok k vpisu v dvojezične razrede ljudskih šol prepričajo tudi manjši razredi, ki imajo pogosto dva učitelja (nemškega in slovenskega). Ne smemo pozabiti tudi na priseljence, ki se v šole s slovenskim jezikom poleg drugih razlogov pogosto vpisujejo zaradi njegove sorodnosti s svojo materinščino. Vse to vodi v pestro jezikovno situacijo, ki v razredu zahteva nivojski pouk, na hodnikih pa se odraža v različnih pogovornih jezikih in zvrsteh.

4.1.1 Seminarska raziskava (2010)

Naša prva, seminarska raziskava z uporabo tehnike prikritih dvojic,⁶⁴ o kateri sem pisala že zgoraj, je preverjala odnos dijakov različnih srednjih šol do slovenskih jezikovnih zvrsti. Takrat so štirje govorci različnih narečij, ki so bili obenem kompetentni govorci knjižnega pogovornega jezika, v obeh zvrsteh povedali, kako skuhamo »pravo slovensko« nedeljsko kosilo. Tako smo dobili osem posnetkov, ki smo jih pomešali med sabo. Študentke smo poslušalcem posnetke predstavile kot primere (fiktivnega) izbora voditelja za novo kuharsko oddajo študentske televizije Šouvizija, oni pa so morali izbrati najprimernejšega kandidata, kar je raziskavo (glede na današnjo poplavo kuharskih in drugačnih resničnostih šovov in oddaj, ki jih spremljajo mladi) postavilo v precej verjeten kontekst. Temo besedila smo izbrale zaradi njene nevtralnosti, kar priporočajo tudi ostale raziskave prikritih dvojic. Neprimerno je namreč izbrati temo, ki poslušalce nazorsko deli in zato vpliva na njihova stališča, ki bi (v idealnih okoliščinah eksperimenta) morala biti pogojena z izbiro jezikovne zvrsti govorca (prim. El-Dash idr.: 1975).

Poslušalci so govorce, za katere se niso zavedali, da govorijo dvakrat v različnih zvrsteh, ocenili na lestvici semantičnega diferenciala, kjer so jim pripisali določeno stopnjo izbranih lastnosti. Lestvico (s stopnjami od 1 do 7, pri čemer slednja ustreza najvišji stopnji lastnosti)

⁶⁴ Dostopno pri avtorici.

in izbor lastnosti smo povzeli po raziskavi M. Bitenc (2009). Zanimala nas je primerjava ocen med skupino pridevnikov, ki se nanašajo na status (inteligenten, izobražen, uspešen, ambiciozen, ima vodstvene sposobnosti, bogat), in skupino pridevnikov, ki označujejo osebnostne lastnosti, povezane s solidarnostjo (prijazen, prijateljski, dober, družaben, vreden zaupanja, samozavesten, fleksibilen, všečen).⁶⁵ Vrednotenje se pri tovrstnih poskusih večinoma osredotoča na ti dve glavni razsežnosti (Bitenc 2014a: 9).

Raziskava je prinesla zanimanja vredne rezultate, saj so se stališča do standardnega jezika in narečij precej razlikovala. Standardni jezik je bil v veliki meri povezan z višjo oceno statusnih lastnosti, narečje pa solidarnostnih, kar je do neke mere predvidljivo. To smo v lahko pripisali predvsem spremembi jezikovne variante, opazili pa smo tudi razlike glede na osebnost in suverenost govorca, ki sta se kazali v dinamičnosti govora, pa tudi vpliva všečnosti glasu in posameznega narečja ne gre zanemariti. Nekaj ugotovitev seminarja objavlja tudi M. Bitenc ob nadgradnji poskusa (2014b: 14). S tem so povezane tudi kritike metode, o katerih smo več pisali v uvodnem delu.

Med drugim je pri klasični obliki prikritih dvojic težko najti primerne govorce, poleg tega pa smo v nevarnosti, da bodo ti svoj govor v različnih variantah prirejali, kar lahko pripelje do nenaravnosti. To je mnoge raziskovalce vodilo k odločitvi, da so izbrali prirejeno metodo verbalnih dvojic (o njej več v poglavju 3.6.2.2). Kljub temu za prvo raziskavo ni bilo težko najti ustreznih govorcev.

4.1.2 Diplomaska raziskava

Dobra izkušnja seminarske raziskave in uporabni rezultati so me spodbudili, da sem kot asistentka za slovenščino na avstrijskem Koroškem po zgledu njenih začetnikov metodo prikritih dvojic želela preizkusiti tudi na dvojezičnem območju. Sledilo je načrtovanje eksperimenta, ki je v veliki meri sledilo prvemu, potekalo pa je v dveh delih.

⁶⁵ Seznam lastnosti je bil oblikovan predvsem po Carranza in Ryan (1975): 8 lastnosti, zajetih v dve razsežnosti, status in solidarnost (izobraženost, inteligentnost, uspešnost in bogastvo ter prijateljskost, dobrota, prijaznost in stopnja zaupanja). Iz raziskave El-Dash in Tucker (1975) izvirajo inteligenca, všečnost in vodilne sposobnosti. Bourhis, Giles in Lambert (1975) so raziskovali 14 lastnosti, od teh so uporabljene 4: samozavest, všečnost, stopnja zaupanja in dobrota. Velja opomniti, da je M. Bitenc pri izbiri upoštevala slovenski sociolingvistični kontekst (vernost je v egiptovski raziskavi L. El-Dash in Tuckerja pri tovrstnem ocenjevanju relevantna, v Sloveniji pa ne). Po lastni presoji je avtorica dodala še ambicioznost, družabnost in fleksibilnost (prim. še Carranza in Ryan 1975; Fasold 1996: 168–170; Edwards 2009: 92 v Bitenc 2014a: 9).

Prvi je obsegal pripravo eksperimenta s snemanjem ustreznih dvojezičnih govorcev ter izbor ustreznih lastnosti, ki so jim jih anketiranci pripisali na podlagi slišane ter jih ocenili na lestvici semantičnega diferenciala. Za samo načrtovanje eksperimenta z uporabo tehnike prikritih dvojic nam je služilo več zgledov, med njimi v prvi vrsti raziskave M. Bitenc o stališčih do slovenskih jezikovnih zvrsti (2009, 2014a, 2014b), poleg teh pa so bili pomemben vir prvega stika z metodo tudi članki Lamberta (1967), Bourhisa (1975), L. El-Dash in Tuckerja (1975), Gilesa in Bourhisa (1976) ter Fasolda (1984). Različne raziskave prikritih dvojic, ki so nam bile v pomoč, obširno opisujeta tudi Garrett (2010) in Soukup (2009).

V drugem delu smo se posvetili pripravi vprašalnika z dodatnimi vprašanji odprtega tipa, s katerimi smo želeli osvetliti odnos anketiranih dijakov do rabe jezika na dvojezičnem Koroškem, njihovo dožemanje standardnega jezika in narečij ter raziskave same. Del vprašanj se je nanašal na jezikovne navade in identitetne značilnosti anketirancev.

Kuhanje nedeljskega kosila (goveje juhe, svinjske pečenke, praženega krompirja, solate in jabolčnega zavitka) se je izkazalo kot hvaležna in ustrezna tema, le da smo tokrat kosilu odvzeli pridevnik »slovensko«.⁶⁶ Z vidika raziskave je zanimivo še to, da so besede, ki so posebej priznane kot posebnosti avstrijske nemščine v primerjavi z nemško (več o tem smo pisali v poglavju 3.7.1.), prav s področja kulinarike in oblikujejo pomemben del avstrijske jezikovne zavesti. Poleg tega je kuhanje kosila področje, ki lahko »živi« v vseh jezikih in njihovih zvrsteh.

Odločili smo se, da posnetke uvrstimo v (ponovno fiktivni) kontekst kontaktne oddaje na Radiu Agora, koroškem večjezičnem radiu, ki velik del programa oddaja tudi v slovenščini.⁶⁷ Novinar naj bi naključne sogovornike na dvojezičnem Koroškem spraševal, kako skuhamo

⁶⁶ Omenjene jedi so tako mednarodne (ali tako slovenske kot tudi avstrijske), da so pridevnik »slovensko« iz prve raziskave celo postavile pod vprašaj.

⁶⁷ Od 21. marca 2004 slovenska narodna skupnost na avstrijskem Koroškem v okviru kooperacije družbe AKO-lokalni radio in ORF-a predvaja dnevno 12 ur informacijskega in zabavnega programa v slovenskem jeziku (uredništvo slovenskih programov ORF-a ter Radio dva, ki oddaja večinoma v slovenskem jeziku, in Radio Agora, ki oddaja tako v nemškem kot v slovenskem jeziku, pri tem pa upošteva tudi druge jezike alpsko-jadranskega območja). Slovenski radijski program se je pri svojem delovanju srečeval z vrsto ovir: konec leta 2002 se je končal projekt na osnovi zakona o avstrijski radioteleviziji pod okriljem ORF, ki je s finančno podporo omogočal celodnevni slovenski radijski program prek zasebnih radijskih postaj – Agora in Korotan, kasneje Radio dva, ter ORF (Novak 2005: 218). »Z izgovorom na pomanjkanje sredstev – dejansko pa kot kazenski ukrep zaradi nekooperativnosti koroških Slovencev v zvezi z dvojezično topografijo – /so bile/ ukinjene vse podpore« (219). Ta ukrep je vzbudil buren odziv (manjšinske) javnosti in sprožil celo (med drugim gladovne) stavke (podrobneje v Belšak 2007: 56–57).

zgoraj omenjene jedi, ti pa naj bi mu spontano odgovorili. Tovrstne oddaje so na radiu običajne, poleg tega pa je v njih moč slišati tudi narečno govorico, ki ji na radiu Agora občasno posvečajo celo posebno pozornost (npr. s predstavitvami posameznih narečnih besed).

V »odgovorih sogovornikov« smo želeli zajeti oba jezika, ki sobivata na dvojezičnem Koroškem, torej slovenščino in nemščino, ker pa znotraj obeh obstaja močna dihotomija med narečjem in standardnim jezikom, smo želeli zajeti tudi ti zvrsti. Tako so morali biti govorci kar »štirijezični«, torej dvojezični naravni govorci slovenščine in nemščine, obenem pa suvereni govorci knjižnega pogovornega jezika ter narečij znotraj obeh.

V prvi vrsti so nas zanimala jezikovna stališča dijakov, ki na dvojezičnem območju živijo. Za dvojezične koroške Slovence je menjavanje jezikov in zvrsti tako v vlogi govorcev kot poslušalcev vsakodnevna situacija. Kot smo spoznali v uvodnem delu, pa dvojezični dijaki niso edina skupina, ki obiskuje srednje šole s slovenščino kot učnim jezikom ali učnim predmetom na Koroškem. Pridružuje se jim vse več dijakov, ki se slovenščine začnejo učiti šele v šoli, pa tudi dijakov iz Slovenije, ki se z nemščino kot učnim jezikom in obenem jezikom okolja prvič srečajo. V šoli se tako srečujejo ljudje z zelo različnimi jezikovnimi kompetencami in repertoarji, na podlagi kompetenc in stališč pa se odločajo, kako se bodo jezikovno obnašali. Pri tem je z vidika našega raziskovanja bistveno, da prihajajo iz različnih okolij in imajo do jezikovnih variant glede na svojo vzgojo in izkušnje tudi različna stališča.

Zato smo populaciji anketirancev priredili izbor govorcev: želeli smo zajeti tako koroške govorce kot govorce, ki živijo v Sloveniji. Vemo namreč, da se knjižni pogovorni jezik na Koroškem v določenih segmentih, kot sta besedišče in naglas (pri tem za laičnega poslušalca izstopa značilni, tudi stereotipni, koroški *jezičkov r*), opazno razlikuje od standarda v Sloveniji. Zato smo med posnetke želeli uvrstiti ne le dvojezične govorce s Koroške, ampak tudi govorca, ki bi govoril slovensko narečje ali pogovorni jezik s slovenske strani meje, obenem pa bil tudi naravni (ali vsaj zelo kompetenten) govorec nemščine (in bil s tem v podobnem položaju kot posneti dvojezični koroški Slovenci).

Ta zahteva je nekoliko otežila iskanje primernih kandidatov in na tem mestu se odpre upravičen pomislek, ali ne bi bila namesto klasične metode prikritih dvojic ustrežnejša odločitev za metodo verbalnih dvojic, kjer vsako varianto govori drug govorec. Soukup (2009)

namreč ugotavlja, da tovrstna metoda da zadovoljive rezultate, obenem pa je mnogo bolj naravna. Njene ugotovitve (2013) pa celo podpirajo *metodo odprtih dvojic*, ki identitete večjezičnih govorcev ne prikrivajo.

Kljub tem pomislekom smo se odločili za klasično metodo. »Štirijezičnost«⁶⁸ je, če imamo v mislih sobivanje dveh jezikov in njunih narečij (ter še kakšne variante vmes) ter standardnega jezika v jezikovnem repertoarju posameznika, na avstrijskem Koroškem namreč nekaj običajnega.

Iskreno se zahvaljujem vsem, ki so mi pomagali pri iskanju primernih govorcev: tako njihovim znancem, ki so me napotili k njim, kot govorcem samim, ki jim je snemanje vzelo kar nekaj časa. Dobili so ohlapna navodila z jedmi, ki naj bi jih kuhali, obenem pa smo jim dali proste roke pri oblikovanju besedila. Zaželeno je bilo, da se med posameznimi posnetki v različnih zvrsteh ne ponavljajo preveč (ne uporabljajo popolnoma enakih besed ali pripovedujejo popolnoma enakih stvarnih informacij), kar je eden izmed načinov zagotavljanja bolj naravnega govora in zmanjšuje možnost prepoznavanja govorcev. Kljub temu naloga ni bila lahka: ker so morali posneti kar štiri posnetke, so imeli težave pri pristnosti (nekateri so se na govore deloma pisno pripravili, ker je zmanjševalo sproščenost). To je bila vsekakor metodološka pomanjkljivost raziskave.

Izmed sedmih posnetih govorcev smo na koncu izbrali tri najustreznejše, pri tem pa je pomagalo več poslušalcev. Poskušali smo uporabiti najbolj naravne posnetke, ki pa so obenem jasno predstavljali svojo zvrst.

4.1.2.1 Izbrani govorci

Izbrali smo dva koroška Slovenca, žensko in moškega, ter Slovenko iz Slovenije, ki je odraščala na Dunaju. Za namen raziskave sem jih poimenovala z izmišljenimi imeni.

Marjan je bil v času snemanja star 43 let. Z družino živi v Rožu in opravlja poklic dvojezičnega učitelja. Je močno vpet v slovensko skupnost na Koroškem in sodeluje v kulturnih društvih. Doma se pogovarjajo v slovenskem narečju, na delovnem mestu pa vsakodnevno uporablja

⁶⁸ »Mi smo štirijezični. To se pravi, govorimo dva jezika v pravi podobi, literarni; in govorimo dve narečji, italijansko narečje /.../ in slovensko narečje. /.../ In psihologi pravijo, /da/ nekatere stvari človek bolje izrazi v narečju«. Boris Pahor na proslavi ob svoji 100-letnici, poimenovani *Pahoriana* (ljubljanska Opera, 26. avgust 2013. Posnetek dostopen na <http://www.rtv slo.si/kultura/drugo/resitev-je-preprosta-ljubezen/316173>, obiskano avgusta 2014).

tako nemški kot slovenski knjižni jezik. Posnel je štiri posnetke, na katerih je nedeljsko kosilo »kuhal« v knjižni pogovorni nemščini, nemškem (koroškem) narečju, v knjižni pogovorni (koroški) slovenščini in v slovenskem (rožanskem) narečju.

Alina je bila v času snemanja stara 26 let. Prihaja iz Sel in je študentka avstrijske univerze izven Koroške, semester študija pa je preživela tudi v Ljubljani. Pri svojem študiju in (študentskem) delu uporablja knjižno (pogovorno) nemščino in slovenščino, doma pa govorijo v narečju. Tudi ona je, enako kot Mirko, »kuhala« v vseh štirih jezikovnih variantah. Narečje Sel smo izbrali načrtno, saj je zaradi odmaknjenosti nekoliko drugačno od ostalih in zato včasih predmet posmeha med mladimi dijaki.

Marjeta je bila v času snemanja stara 29 let. Živi v Ljubljani, a je otroštvo preživela v slovenski družini, ki se je preselila na Dunaj. S starši ter brati in sestrami je govorila slovensko. Nemščina je bila njen drugi jezik od vrtca dalje, avstrijsko šolo pa je obiskovala do petega razreda osnovne šole. Študirala je v Ljubljani, del študija pa preživela tudi na Dunaju. Tako je kot govorka knjižne nemščine, avstrijske (dunajske) pogovorne nemščine (brez narečja; kot jo je sama poimenovala), knjižne slovenščine ter ljubljanskega pogovornega jezika posnela zadnje tri. Ker smo predvidevali, da je dijakom v splošnem (tako v Avstriji in Sloveniji) od zvrsti, ki živijo na slovenski strani meje, najbolj znan ljubljanski pogovorni jezik, (ki k njim prihaja tudi prek različnih, tudi nacionalnih medijev), smo za enega izmed posnetkov izbrali tega. Tudi za dunajsko pogovorno nemščino smo se odločili zaradi ugotovitev B. Soukup (2009), ki ji priznava širši vpliv. Zaradi obilice posnetkov in s tem zelo dolge raziskave smo presodili, da pri Marjeti snemanje knjižne pogovorne nemščine izpustimo, kar se je kasneje izkazalo za pomanjkljivost.

Ocene govorcev predstavljam v poglavju 4.2.3, transkripcije njihovih govorov pa se nahajajo v prilogi.

4.1.2.2 Obdelava posnetkov

Seminarska raziskava (2010) je pokazala, da poslušalci med posameznimi jezikovnimi zvrstmi niso prepoznali prikritih dvojic; torej dejstva, da posamezen govorec govori dvakrat. V diplomski raziskavi pa posameznik govori kar štirikrat (Marjeta trikrat), zato je bila skrb, da bodo poslušalci prepoznali »prevaro«, precej upravičena. Giles je v svoji študiji (1970 v Garrett 2010: 40–41) študentom sicer predvajal kar trinajst različnih naglasov britanske

angleščine, ki jih je posnel le en govorec. Ker je poslušalcem posnetke predstavil kot govore različnih govorcev, so nekateri na koncu poslušanja, ob razkritju resnične narave eksperimenta, nad tem izrazili presenečenje.

Pri testnem predvajanju naših posnetkov nekaterim prijateljem in družinskim članom pa se je izkazalo, da so posumili, da se govorci ponavljajo. Ker nismo želeli tvegati, da bi eksperiment zaradi prepoznavanja govorcev v celoti propadel, smo dvema posnetkoma vsakega govorca (enemu Marjetinemu) s pomočjo programa *Audacity* za odtenek znižali/zvišali frekvenco glasu (pri posameznem govorcu vedno za enako razmerje): pri Marjanu se je to zgodilo pri slovenskem in nemškem narečju, pri Alini v knjižni nemščini in slovenščini, pri Marjeti pa v ljubljanskem pogovornem jeziku.

Če bi pri analizi rezultatov želeli biti še posebej natančni, bi torej znižane/zvišane variante lahko upoštevali kot »novega govorca«; ki je ohranil zvrst, zamenjal pa jezik (v primeru Marjana in Aline); želim pa opozoriti, da smo to dejstvo zanemarili. Po izvedbi raziskave se je izkazalo, da glasovi niso bili bistveno spremenjeni; Marjana je na (vseh) posnetkih prepoznala njegova sovaščanka, kar je ob koncu eksperimenta tudi jasno izrazila. V vprašalnikih tega ni zapisal nihče drug.

Posnetki so si pri predvajanju sledili v naslednjem vrstnem redu:

1. Alina, slovenski (koroški) knjižni pogovorni jezik;⁶⁹ zvišan glas
2. Marjan, slovensko narečje (Rož); znižan glas
3. Marjeta, nemški pogovorni jezik (Dunaj)
4. Alina, slovensko narečje (Sele)
5. Marjan, nemški knjižni pogovorni jezik
6. Marjeta, slovenski knjižni pogovorni jezik
7. Alina, nemški knjižni pogovorni jezik; zvišan glas
8. Marjan, nemško koroško narečje; znižan glas
9. Marjeta, ljubljanski pogovorni jezik; znižan glas

⁶⁹ Na tem mestu bi rada opozorila, da oba termina, torej slovenski (koroški) knjižni pogovorni jezik ter koroško standardno slovenščino v diplomskem delu uporabljam kot sinonima. Prva oznaka se približa uveljavljeni teoriji zvrstnosti (več v opombi št. 3), o manjšinski standardni varianti pa smo pisali v poglavju 3.7.2. Odpira se namreč pomislek, da koroška standardna varianta ni knjižni jezik; ta je le zborni, potrjen z jezikovnimi priročniki. Vendar na avstrijskem Koroškem določene posebnosti živijo tudi v pisni podobi (npr. v medijih), zato sama razlike smatram kot zanemarljive.

10. Alina, nemško koroško narečje

11. Marjan, slovenski (koroški) knjižni pogovorni jezik

V vseh razredih smo ohranili zgornje zaporedje posnetkov. Nekateri raziskovalci so jih v testnih skupinah predvajali še v spremenjenem vrstnem redu in tako preverili vpliv zaporedja na ocene: prvi narečni govorec je npr. lahko slabše ocenjen, ker njegova zvrst za poslušalce pomeni presenečenje (Bitenc 2014a). Za takšen testni poskus se pri našem raziskovanju nismo odločili, saj bi to postopek dodatno zapletlo – potrebovali bi še večji vzorec informatorjev, da bi posamezno zaporedje posnetkov poslušalo zadostno število ljudi, pa tudi analiza rezultatov bi bila v tem primeru še kompleksnejša. Presodili smo, da bi to preseglo osnovni namen raziskave, dopuščamo pa tovrstno možnost za morebitno nadaljnje raziskovanje.

4.1.2.3 Oblikovanje lestvic semantičnega diferenciala

Po zgledu raziskav M. Bitenc (2009) in diplomskega seminarja (2010) je del anketnega vprašalnika vseboval 14 lestvic semantičnega diferenciala z naključno razporejenimi lastnostmi, ki so jih poslušalci prisodili poslušanim govorcem. Lastnosti smo deloma prevzeli po omenjenih predhodnih raziskavah, deloma pa določili sami ob poslušanju posnetkov in posvetovanju z več poslušalci. Priporočljivo je namreč, da lastnosti, ki nas zanimajo, prilagodimo kontekstu, v katerem izvajamo raziskavo. Kot je ugotovila že M. Bitenc ob seminarski in svoji raziskavi (2014a: 9), od predhodnikov ni dobro slepo povzemati lastnosti, uvrščenih v vprašalnik, saj mnogokrat niso vse primerne za kulturno okolje, v katerem se raziskava izvaja, obenem pa dobro dokumentirane lastnosti postanejo še boljše dokumentirane, druge pa ostanejo neopažene (prim. tudi Garret, Coupland in Williams 2003: 64 v Bitenc 2014b: 14).

M. Bitenc (2014b: 14) je v svojem razmisleku o možnih izboljšavah metode kritična tudi do delitve na statusno in solidarnostno razsežnost. Sodbe, ki se na eni strani nanašajo na kompetenco, prestiž in status govorcev, na drugi pa na njihovo toplino, integriteto in privlačnost, bi bilo morda bolje drugače razdeliti, npr. na prestiž (npr. inteligenca, izobrazba, socialni status), socialno privlačnost (npr. prijateljskost, všečnost, iskrenost) in dinamičnost (npr. lenoba, agresivnost, navdušenje) (Zahn in Hopper 1985; prim. tudi Edwards 2009: 91–92 v Bitenc, prav tam).

Tako sama razvrščam lastnosti, ki so me zanimale, na status (inteligenten, izobražen, uspešen, ambiciozen, ima vodstvene sposobnosti, bogat) in socialno privlačnost (pristen, sproščen, prijazen, dostopen, družaben, vreden zaupanja in všečen), posebej pa obravnavam oceno samozavesti.

Dijaki so s križcem v enem izmed sedmih prostorov označili stopnjo lastnosti, ki bi jo govorcem prisodili, pri čemer je vrednost 7 ustrezala najvišji stopnji lastnosti, 1 pa najnižji.⁷⁰ Lastnosti statusa, socialne privlačnosti ter samozavesti so bile v vprašalniku (v prilogi) pomešane. Primer lestvice semantičnega diferenciala:

Tabela 1: Lestvica semantičnega diferenciala

KANDIDAT 1								
	7	6	5	4	3	2	1	
intelligenten								neintelligenten
intelligent								unintelligent

4.1.2.4 Oblikovanje dodatnih vprašanj

Z vprašanji odprtega tipa smo želeli osvetliti odnos anketiranih dijakov do rabe jezika na dvojezičnem Koroškem, njihovo dojemanje standardnega jezika in narečij ter opažanja glede raziskave same. Del vprašanj se je nanašal na jezikovne navade in identitetne značilnosti anketirancev. Del smo jih prevzeli od vprašalnika, ki ga je za svojo diplomsko nalogo pripravila D. Kern (2006), za zgled pa nam je bil tudi anketni vprašalnik (2013), ki ga je za svoje raziskovanje rabe jezika na Shetlandskih otokih (Škotska) med mladimi pripravila Mercedes Durham z univerze v Cardiffu.⁷¹

V analizi rezultatov zaradi množice podatkov ne obravnavamo vseh vprašanj posebej, so pa nekateri relevantni odgovori nanje vključeni v razpravi.

4.2 Izvedba raziskave

Odločili smo se, da v raziskavo vključimo mlade, ki obiskujejo višje letnike srednjih šol (v Avstriji imenovanih višje šole) na avstrijskem Koroškem, na katerih je slovenščina učni jezik

⁷⁰ Na to smo morali dijake v raziskavi posebej opozoriti, saj je v avstrijskem šolskem sistemu 1 najvišja ocena.

⁷¹ V času pisanja diplomske naloge (junij 2014) spletni vprašalnik ni bil več dostopen, raziskavo pa sem si ogledala na pobudo M. Bitenc. Eden člankov avtorice: Mercedes Durham, Jennifer Smith, 2012: Bidialectalism or Dialect Death? Explaining Generational Change in the Shetland Islands, Scotland. *American Speech*. 87/1. 57–88.

oz. učni predmet. Zdelo se nam je, da bo nivo znanja slovenščine pri morebitnih začetnikih po nekaj letih šolanja na tovrstni ustanovi že dovolj visok, da bodo raziskavi brez težav sledili ne glede na znanje, ki so ga imeli ob vpisu. Poleg tega smo predvidevali, da so v tej starosti dijaki že zmožni kritičnega razmisleka o lastni identiteti in izbiri jezika (in zvrsti), prav tako pa so dovolj neobremenjeni, da jim bo način eksperimenta predstavljal zanimiv izziv, morda celo zabavo, in bodo radi sodelovali.

Poleg vseh treh osrednjih slovenskih in dvojezičnih šol na avstrijskem Koroškem: Zvezne gimnazije in Zvezne realne gimnazije za Slovence v Celovcu, Dvojezične zvezne trgovske akademije v Celovcu in Višje šole za gospodarske poklice Šentpeter smo želeli vključiti tudi šole,⁷² kjer slovenščina ni učni jezik, jo je pa možno izbrati kot učni predmet. Tako smo med informatorje uvrstili tudi višje skupine dijakov Zvezne izobraževalne ustanove za otroške vzgojiteljice v Celovcu (*BAKIP, Bundes-Bildungsanstalt für Kindergartenpädagogik*), ter dijake Zvezne gimnazije in Zvezne realne gimnazije Alpe-Jadran v Velikovcu ter Zvezne trgovske akademije v Velikovcu.

4.2.1 Metodologija dela

Raziskavo smo na šolah izvajali maja in junija 2013, za poslušanje posnetkov in izpolnjevanje vprašalnika pa so dijaki potrebovali eno šolsko uro.

V vsakem razredu sem se najprej predstavila, nato pa dijakom povedala, da ima raziskava dva namena: pomagali bodo pri izbiri najprimernejšega posnetka kuhanja nedeljskega kosila, ki bo uvrščen v oddajo radia Agora, poleg tega pa mi bodo njihova opažanja služila pri izdelavi diplomskega dela, v katerem se ukvarjam z govornimi nastopi. Na podlagi te informacije sem jih motivirala, naj delo vzamejo resno. Poleg tega sem jim svetovala, naj se ob posameznem posnetku ne sprašujejo predolgo, kakšno stopnjo lastnosti bi govorcu prisodili, temveč naj reagirajo v skladu s prvimi občutki. Kot primer sem navedla naš prvi stik,

⁷² Za prijazno sodelovanje se iskreno zahvaljujem ravnateljem, profesorjem slovenščine ter asistentkam za slovenščino na sodelujočih šolah, ki so mi omogočili izvedbo raziskave med dijaki.

Na Zvezni gimnaziji in Zvezni realni gimnaziji za Slovence v Celovcu so to ravnatelj dr. Miha Urbinc, mag. Marica Mlechnig, mag. Simona Steharnig in asistentka Urška Gračner. Na Dvojezični trgovski akademiji so to ravnateljica mag. Maja Amrusch Hoja, mag. Tanja Voggenberger in asistentka Vida Pehan. Na Višji šoli za gospodarske poklice Šentpeter so to ravnatelj mag. Stefan Schellander, mag. Sonja Koschier in mag. Marija Perne. Na BAKIP so to ravnateljica mag. Marisa Krenn-Wache, mag. Lucija Ogorevc Feinig in asistentka Marta Marinko. Na Gimnaziji Alpe-Jadran Velikovec so to ravnatelj mag. Herbert Pewal, mag. Eva Maria Verhnjak Pikalo in mag. Gabriele Isak Schildberger ter na Trgovski akademiji Velikovec ravnateljica mag. Michaela Graßler in mag. Aleksander Lukan z asistentko Matejo Rihter.

ko sem stopila v razred in spregovorila: domnevala sem namreč, da so me ocenili na podoben način. Raziskave namreč kažejo, da že ob prvem stiku z osebo ali ob prvih informacijah, ki jih dobimo o njej, pride do kompleksne predstave, ki se ohranja pri naslednjih stikih in deluje kot pričakovanje, da se bodo naše sodbe v nadaljnjih srečanjih potrdile (Ule 2004: 87).

Dijaki so najprej izpolnili svoje osebne podatke, namenjene statistični obdelavi, nato je sledilo poslušanje enajstih posnetkov, na koncu pa so imeli čas še za drugi del (deloma odprtih) vprašanj o svojih jezikovnih navadah in identiteti.

Zdelo se mi je, da je dijakom ocenjevanje zabavno, poleg tega so mi bili naklonjeni in so z veseljem pomagali. Glede na odziv v razredu sem opazila, da so se koroških narečij najbolj razveselili dvojezični koroški Slovenci, najbolj pa so se jim nasmihali dijaki iz Slovenije, ki so s smehom reagirali tudi na ljubljanski pogovorni jezik. Splošen občutek pa kaže, da je ocenjevanje zelo odvisno od osebnosti; nekateri dajejo zelo visoke in nizke, drugi same sredinske ocene.

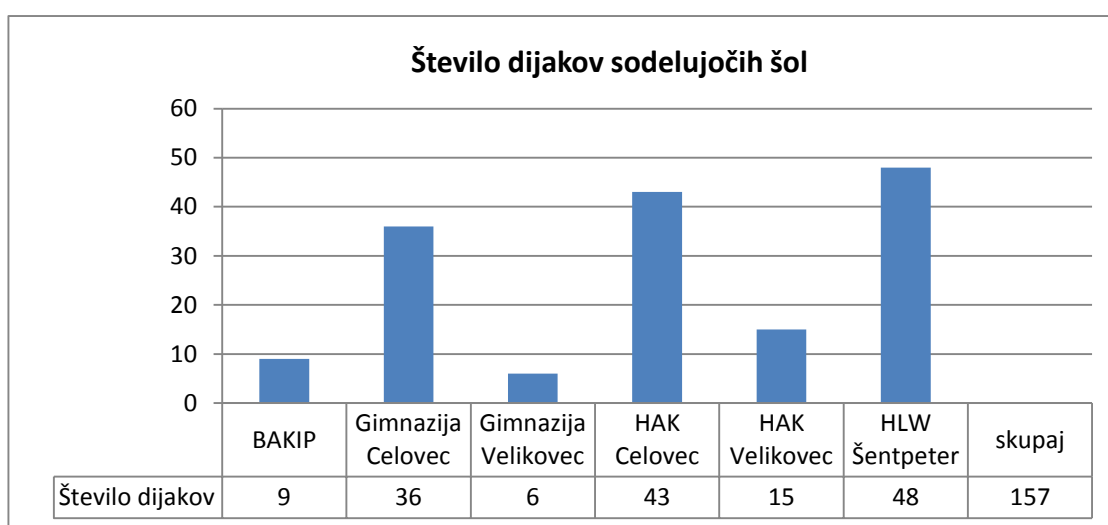
Ob izvajanju raziskave v razredu se je pokazalo še nekaj možnosti za izboljšave:

- Zaradi različnih zvočnikov v učilnicah je bila kvaliteta predvajanja zvoka med posameznimi razredi različna, sploh med prvimi predvajanji. Pomanjkljivost sem ob kasnejših predvajanjih odpravila tako, da sem dosledno uporabljala zmogljive zvočnike, ki sem jih prinesla s seboj. Vseeno bi ta pomanjkljivost lahko vplivala na ocene na različnih šolah.
- Moteč dejavnik pri izvedbi je bilo zamujanje dijakov: sploh prvo uro so nekateri prišli v šolo tudi s 15-minutno zamudo. To je povečalo (sicer zanemarljiv) delež vprašalnikov, ki so bili rešeni le delno.
- Poslušanje posnetkov je bilo zaradi njihovega precejšnjega števila in dolžine zamudno in na koncu že utrujajoče. Opazila sem, da so bili dijaki kmalu zdolgočaseni in se na koncu niso več spomnili podrobnosti posameznega posnetka (kljub možnosti za opombe pod lestvicami semantičnega diferenciala, ki so jo redki uporabili) in so se težje odločili, kateri posnetek bi se jim je zdel najbolj primeren za (sicer skonstruirano) »predvajanje na radiu Agora«.

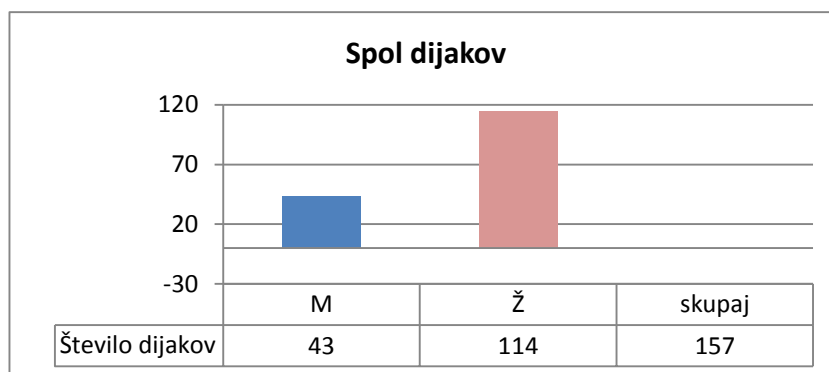
4.2.2 Vzorec anketirancev

Sodelovalo je 157 dijakov, od tega 36 dijakov šestega in sedmega razreda Zvezne gimnazije in zvezne realne gimnazije za Slovence v Celovcu, 43 dijakov tretjega in četrtega letnika Dvojezične zvezne trgovske akademije (HAK) v Celovcu ter 48 dijakov drugega, tretjega in četrtega letnika Višje šole za gospodarske poklice (HLW). Ker se na omenjenih treh šolah vsi dijaki šolajo v slovenščini (na gimnaziji) oz. dvojezično (na HAK in HLW), ni bilo potrebe po razdeljevanju razredov, razen v drugem letniku Višje šole (HLW) Šentpeter, kjer začetniki niso sodelovali.

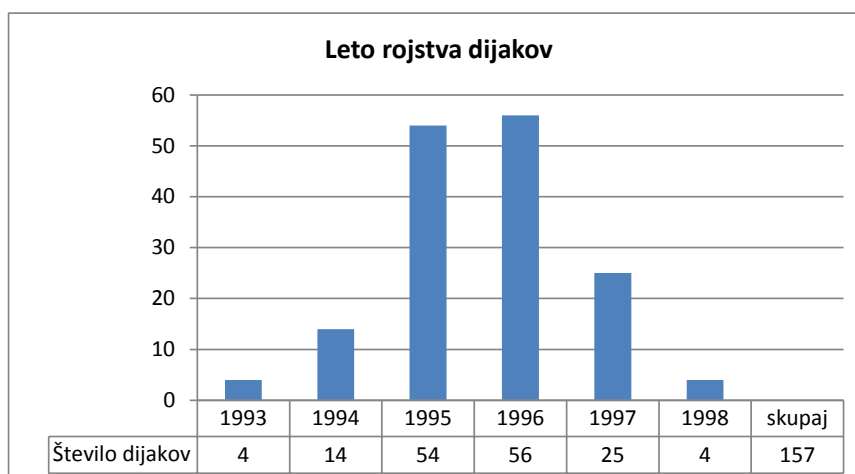
Na ostalih treh šolah, ki nudijo slovenščino kot učni predmet, so k sodelovanju pri raziskavi dijake napotili profesorji slovenščine glede na njihov nivo, ki naj bi bil dovolj visok, da jim razumevanje ne bi povzročalo težav. Tako je sodelovalo 9 dijakinj prvega, drugega in tretjega letnika *BAKIP*, 6 dijakov šestega razreda Gimnazije Alpe-Jadran Velikovec ter 15 dijakov tretjega letnika Trgovske akademije (HAK) Velikovec.

Graf 1: Število dijakov sodelujočih šol

Graf 2: Spol dijakov

Graf 3: Leto rojstva dijakov

Glede na potrebe raziskave smo jih razvrstili v tri skupine (predstavljene v nadaljevanju), osnovni kriteriji pa so bili: kraj prebivanja, pogovorni jezik s starši ter stopnja znanja slovenščine in nemščine (glede na samooceno ter nivo ob vpisu v srednjo šolo). Predvidevali smo, da bo narodna pripadnost, predvsem pa stopnja poznavanja in uporabe obeh jezikov in njunih narečij vplivala na ocene govorcev (in njihovih jezikovnih variant), ki so jih poslušali dijaki. Zato smo tudi povprečje ocen izračunali glede na omenjene tri skupine.

Na tem mestu bi rada opozorila, da je bil postopek uvrščanja vanje precej kompleksen, saj imajo mladi pogosto zelo različne življenjske situacije in s tem tudi različne narodne identitete ter pogovorne partnerje. Kriterij narodne pripadnosti se je izkazal za manj uporabnega pri uvrščanju v večje skupine, saj so se mladi opredelili z različnimi (narodnimi in lokalnimi) identitetami. Med njimi je tudi nekaj priseljencev tako v Avstrijo kot v Slovenijo. Razdeljevanje v skupine glede na narodno pripadnost bi prineslo preveliko razdrobljenost, ki bi nas pri analizi rezultatov ovirala.

Tako je uvrščanje v skupine in njihovo poimenovanje zahtevalo temeljit razmislek, ki smo ga tehtali tudi z nekaterimi pripadniki narodne skupnosti na Koroškem. Zavedam se, da ima delitev, pri kateri je na prvem mestu znanje jezika, svoje pomanjkljivosti, a se je za potrebe moje raziskave izkazala kot uporabna. Anketirance smo želeli združiti v kolikor toliko enotne skupine, ki omogočajo natančnejšo statistično obravnavo pridobljenih rezultatov. Zavedam

pa se, da je tovrstno razvrščanje, ki posega na področje osebne identitete, posebej občutljivo območje, zato se v primeru, da smo zagrešili kakšno napako, prizadetim iskreno opravičujem.

4.2.2.1 Slovensko govoreči dijaki iz Avstrije

4.2.2.1.1 Splošen opis skupine

V skupino slovensko govorečih dijakov iz Avstrije (v večini so se identitetno opredelili kot koroški Slovenci ter kot Avstrijci; več o njihovih identitetnih opredelitvah v poglavju 4.2.2.1.9) smo uvrstili tiste dijake, ki prihajajo z območja dvojezične Koroške ter se vsaj z enim od staršev ali s starimi starši (vsaj deloma) pogovarjajo v slovenščini. Svoje znanje slovenščine ob vpisu v srednjo šolo so opredelili kot stopnjo naravnega govorca ali nadaljevalca. Slednje se pogosto dogaja zaradi nivojskega pouka slovenščine v šoli; koroški dijaki z znanjem narečja potrebujejo deloma drugačne vsebine od sošolcev iz Slovenije, zato so (vsaj na začetku šolanja) pogosto uvrščeni v posebno skupino.

Ker so večinoma dvojezični, je tudi njihovo znanje nemščine po samooceni na stopnji naravnega govorca ali nadaljevalca. Nemščina je zanje drugi jezik ali jezik okolja, v primerih mešanih družin pa tudi prvi jezik. Kot smo spoznali v uvodnem delu, postaja nemščina kot jezik, ki jih v veliki meri obkroža v vsakdanjem življenju, vse pogostejše pogovorno sredstvo tudi med prijatelji, ki sicer v družini govorijo slovensko. Ta pojav se širi celo pri komunikaciji z brati in sestrami.

Ta skupina dijakov ima torej prednost pri razumevanju obeh jezikov, prav tako pa večinoma dobro pozna (in govori) avstrijska koroška narečja. Vanjo smo uvrstili 62 dijakov.

4.2.2.1.2 Stalno bivališče

Dijaki so kot kraj stalnega bivališča navedli naslednje kraje, vse z območja Koroške:

Tabela 2: Kraj stalnega bivališča (slovensko govoreči dijaki iz Avstrije)

KRAJ STALNEGA BIVALIŠČA	ŠT. DIJAKOV		
Bekštanj/Finkenstein	2	Feistritz ob Bleiburg	
Bilčovs/Ludmannsdorf	4	Bistrica v Rožu/Feistritz im Rosental	1
Bistrica nad Pliberkom/	1	Bleiburg/Pliberk	3
		Borovlje/Ferlach	2

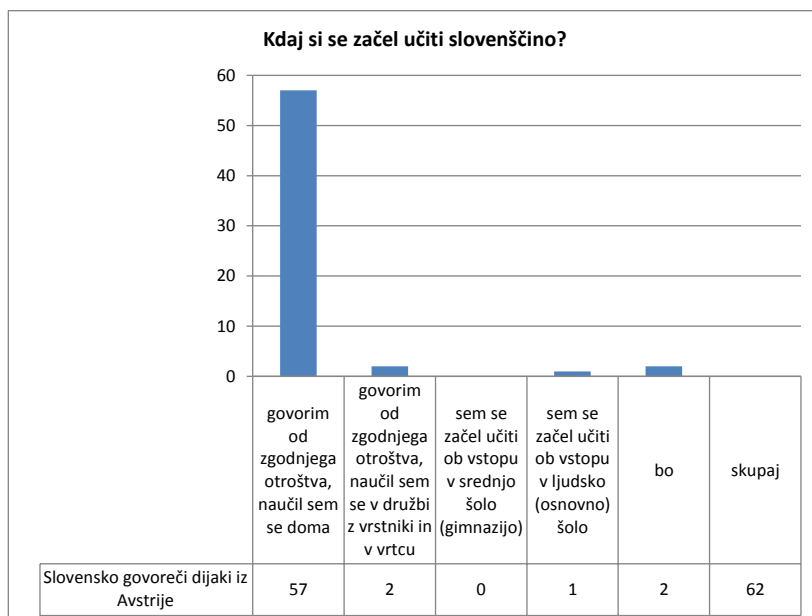
brez odgovora	1
Celovec/Klagenfurt	6
Dob, Pliberk/Aich	1
Dobrla vas/Eberndorf	3
Dvor pri Pliberku/Hof	1
Encelna vas/ Enzelsdorf	1
Globasnica/Globasnitz	6
Goriče pri Žitari vasi/ Goritschach	2
Lepena/Leppen	1
Ločilo/Hart	1
Mala vas pri Globasnici/ Kleindorf	1
Obirsko/Ebriach	1
Pečnica/Petschnitzen	1
Pohrče/Poggersdorf	1

Sele/Zell Pfarre	6
Sinča vas/Kühnsdorf	1
Šentjakob v Rožu/Sankt Jakob im Rosental	1
Šentjanž v Rožu/Sankt Johann im Rosental	1
Šentpeter/Sankt Peter	2
Šentprimož/Sankt Primus	1
Šentprimož/St. Primož	1
Šmihel pri Grebinjskem kloštru/St. Michael	1
Vetrinj/Viktring	3
Žitara vas/Sittersdorf	1
Žrelec/Ebenthal	3
Žrelec/Radiše	1

4.2.2.1.3 Znanje slovenščine

Najpomembnejši kriterij za razvrščanje v skupine je bilo znanje slovenščine (vprašalnik v prilogi; vprašanje št. 12). Kot lahko vidimo v spodnjem grafu, se je manjšinskega jezika večina naučila v domačem okolju, redkeje pa tudi v vrtcu in na začetku šolanja. Natančnejši pogled v vprašalnik razkrije, da se slednji z enim od staršev pogovarjajo samo nemško, z drugim pa pretežno nemško, enako tudi s starimi starši, kar gre pripisati asimilacijskemu procesu. Vpis k slovenskemu pouku morda pomeni tudi ponovno oživljanje korenin, o čemer je pisala tudi Š. Vavti (2012: 139).

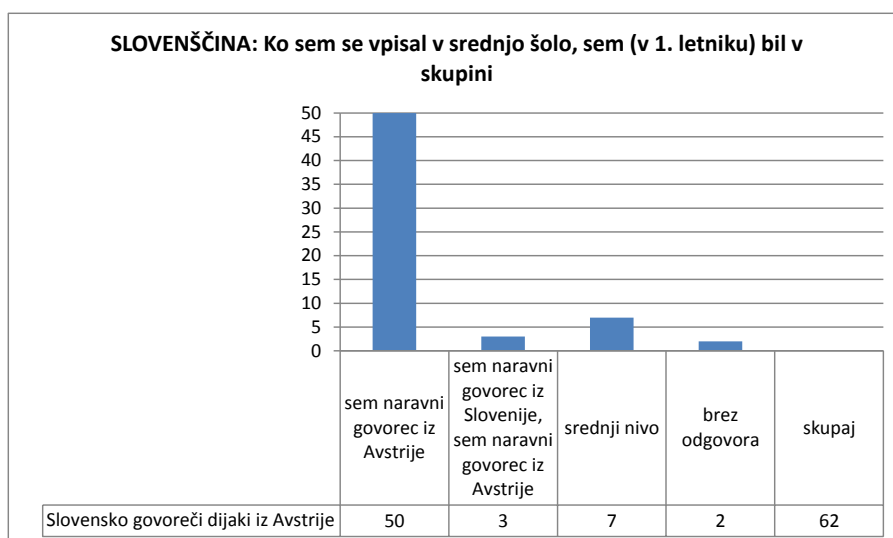
Ob analizi odgovorov velja izpostaviti še to, da predstavljamo le »prvi stik« z učenjem slovenščine. Večina vprašanih je namreč označila več odgovorov, saj dojemajo učenje jezika kot proces, ki je potekal celo otroštvo (in še traja) tako doma kot med šolanjem in druženjem z vrstniki.

Graf 4: Znanje slovenščine (slovensko govoreči dijaki iz Avstrije)

4.2.2.1.4 Slovenščina v srednji (višji) šoli

Kriterij pri razvrščanju v skupine je bila tudi samoocena znanja slovenščine ob vpisu v srednjo (višjo šolo). Ta potrdi, da se večina dijakov ocenjuje za naravne govorce iz Avstrije. Glede na ostale podatke, razvidne iz vprašalnika, lahko ugotovimo, da imajo trije dijaki, ki so se ocenili kot naravni govorci iz Slovenije in Avstrije, enega od staršev iz Slovenije, drugega iz Avstrije. Dijaki, ki so obiskovali srednji nivo pri pouku slovenščine, se z enim ali obema od staršev pogovarjajo pretežno nemško, pretežno slovensko ali mešano, nikoli pa samo slovensko.

Graf 5: Slovenščina na srednji (višji) šoli (slovensko govoreči dijaki iz Avstrije)

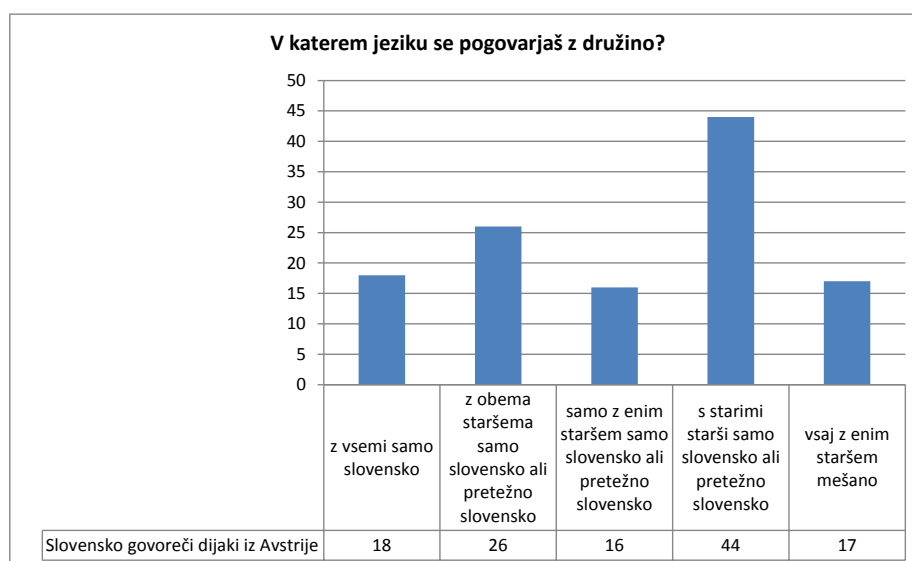
4.2.2.1.5 Jeziki v družini

Zgornje ugotovitve podpre še pogled na spodnja grafa, ki prikazujeta pogovorne jezike v družini. V skupini slovensko govorečih dijakov iz Avstrije smo se pri prikazu podatkov osredotočili na slovenščino; vsaj z enim od staršev ali s starimi starši se namreč vsi (vsaj deloma) pogovarjajo slovensko.

Glede pogovorov z brati in sestrami se ugotovitve naše raziskave ujemajo z ugotovitvami Š. Vavti (2012), saj lahko opazimo, da se nekateri dijaki z njimi raje pogovarjajo samo nemško ali mešano, tudi če s starši še govorijo (pretežno) slovensko. To gre pripisati nemško govorečemu okolju in zanimanju mladih, katerih svet, določen z modernimi tehnologijami, se vse bolj vrti v nemščini.

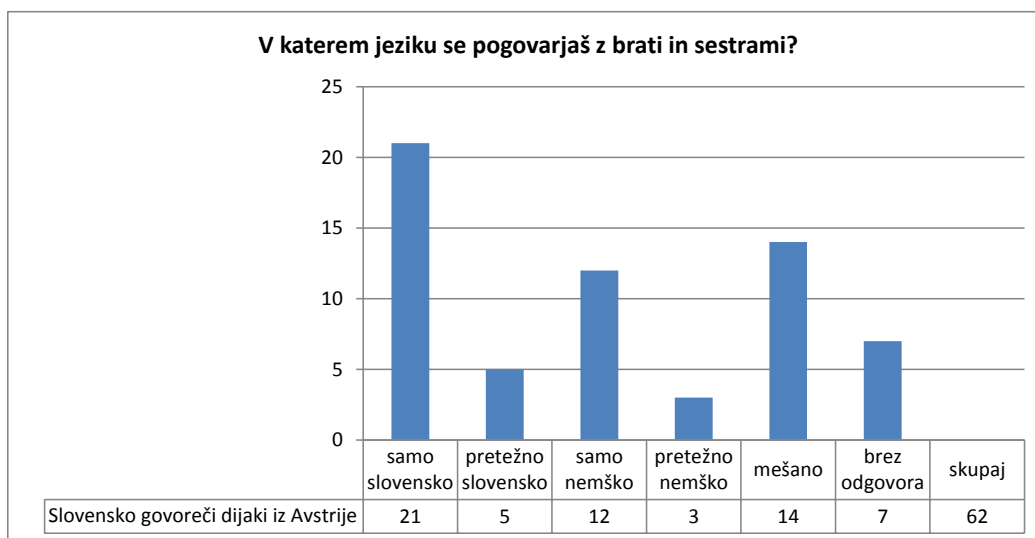
Zaradi množice pogovornih kombinacij z različnimi družinskimi člani podatkov ni mogoče učinkovito prikazati v grafu. Ob tem moram opozoriti, da je pri kategoriji »mešano« prihajalo do zmede, saj so nekateri dijaki vanjo uvrstili tudi druge jezike, ne le nemščine in slovenščine.

V prvi kategoriji grafa so prikazani dijaki, ki z vsemi člani ožje družine, torej s starši, starimi starši ter brati in sestrami govorijo le slovensko. Ostale kategorije prilagam za ilustracijo, rada pa bi opozorila še, da sta dva dijaka poleg nemščine in slovenščine kot pogovorna jezika v družini navedla še španščino in hrvaščino, jezika enega od staršev.

Graf 6: Jeziki v družini (slovensko govoreči dijaki iz Avstrije)

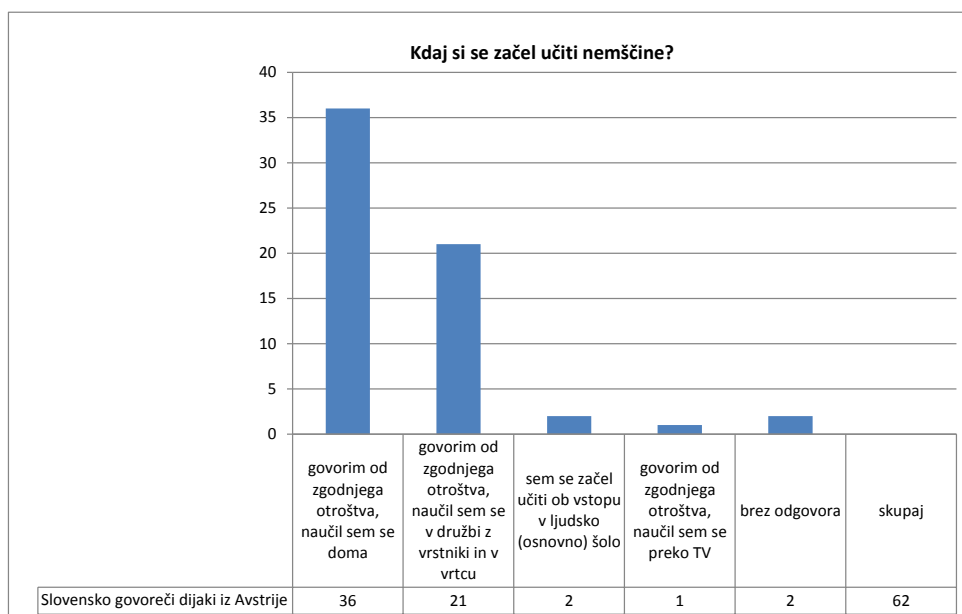
V naslednjem grafu izpostavljamo le podatke o pogovornem jeziku z brati in sestrami. Ti kažejo, da se med seboj pogovarjajo tudi samo nemško.

Graf 7: Pogovor z brati in sestrami (slovensko govoreči dijaki iz Avstrije)

4.2.2.1.6 Znanje nemščine

Podobno analizo kot zgoraj smo naredili še za nemščino. Opazimo lahko, da se je večina dijakov te skupine jezika naučila v zgodnjem otroštvu bodisi doma bodisi v družbi z vrstniki, kar potrjuje ugotovitev o njihovi dvojezičnosti. Dijaki, ki so se nemščine naučili preko televizije ter ob vstopu v ljudsko šolo, z družinskimi člani govorijo le slovensko.

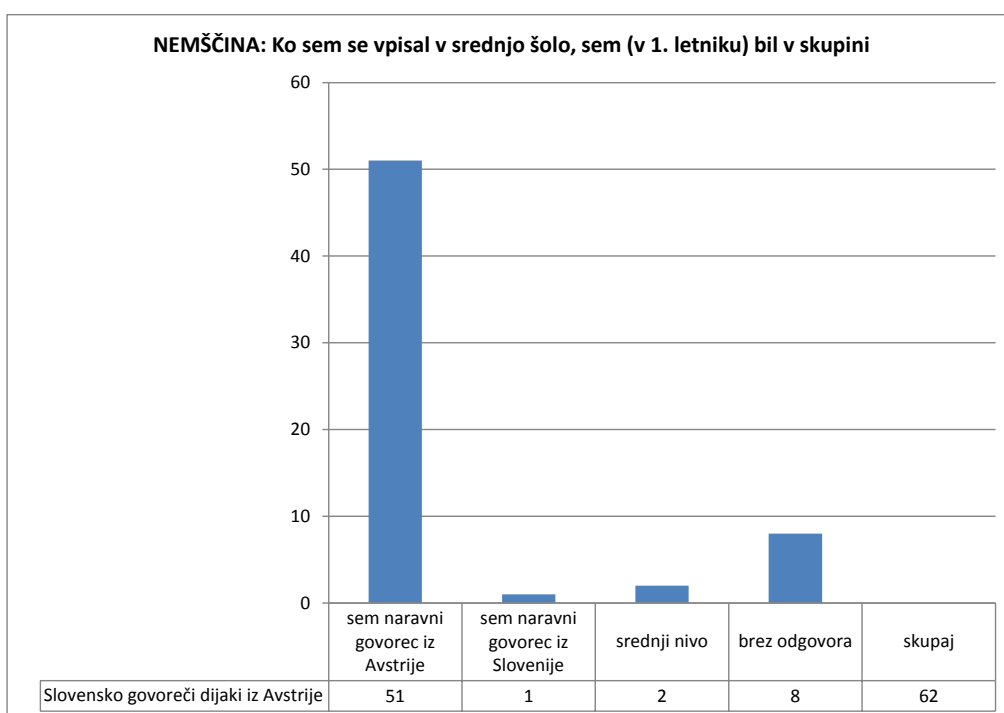

Graf 8: Znanje nemščine (slovensko govoreči dijaki iz Avstrije)

4.2.2.1.7 Nemščina v srednji (višji) šoli

Pogled na skupine pri nemščini v srednji šoli ponovno pokaže, da so dijaki v veliki večini naravni govorci. Dijak, ki se je ocenil za naravnega govorca iz Slovenije, ima očeta iz Nemčije, mamo iz Slovenije, nekaj časa pa so živeli v Sloveniji in se nato preselili v Avstrijo.

Dijaka, ki sta napisala, da sta ob vpisu v srednjo šolo dosegala srednji nivo, prihajata iz slovensko govorečih družin iz Avstrije (ena je hrvaško in slovensko govoreča), nemščine pa sta se začela učiti šele v družbi z vrstniki oz. v vrtcu, zato sta svoje znanje morda ocenila nekoliko nižje.

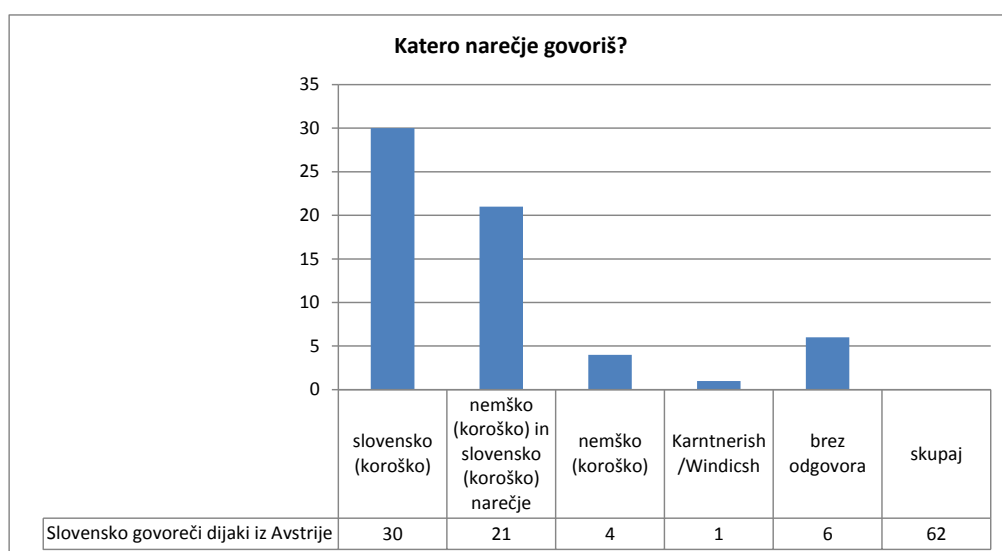
Graf 9: Nemščina v srednji (višji) šoli (slovensko govoreči dijaki iz Avstrije)

Ob odgovorih naravnih govorcev iz Avstrije so se pojavile naslednje opombe, ki nakazujejo na družinske pogovorne situacije ter pridobivanje znanja (tako nemščine kot slovenščine) iz okolja (»sem naravni govorec iz Avstrije, nemščina je moj materni jezik«; »ni materinščina, ampak sem vseeno zelo dobro obvladala«; »sem dobro znal nemško«).

4.2.2.1.8 Znanje narečja

Rezultati ankete kažejo, da velika večina slovensko govorečih dijakov iz Avstrije govori slovensko narečje, skoraj polovica pa govori tudi koroško narečje nemščine. Na začetku smo predvideli, da naj bi bile tem dijakom narečne jezikovne variante posnetkov precej bližje kot

dijakom drugih skupin, kar naj bi se odražalo tudi v njihovih ocenah. Zanimivo je, da je eden od dijakov zapisal, da govori tudi »Windisch«. To poimenovanje za slovensko narečje na avstrijskem Koroškem ima zaradi t. i. vindišarske teorije precej negativen prizvok. Mogoče je sicer, da ga je dijak sicer uporabil nevtrarno, kot uveljavljen izraz. »Vindiš« (ali »mešanico nemščine in slovenščine«, po nekaterih teorijah pojmovano kot jezik in ne slovensko narečje) naj bi govorili Avstriji naklonjeni koroški Slovenci, torej tisti, ki so na poti v asimilacijo. Če so se v starejših raziskavah in ljudskih štetjih nekateri še opredeljevali kot Vindišarji (Comanaru in Priestly 2009, Zupančič 2002), se v naši raziskavi kot tudi v raziskavi Š. Vavti (2012) med mladimi to ni dogajalo.

Graf 10: Znanje narečja (slovensko govoreči dijaki iz Avstrije)

Raziskava Š. Vavti (2012) poudarja pomen domače, narečne govorice za koroško mladino, ki v primeru njenega neznanja čuti bariero pri navezovanju stikov z lokalno skupnostjo ali celo s starimi starši, če se od svojih staršev narečja niso naučili.

Tisti, ki govorijo slovenska koroška narečja, so navedli naslednja (in njihove kombinacije; navajam jih tako, kot so jih poimenovali sami):

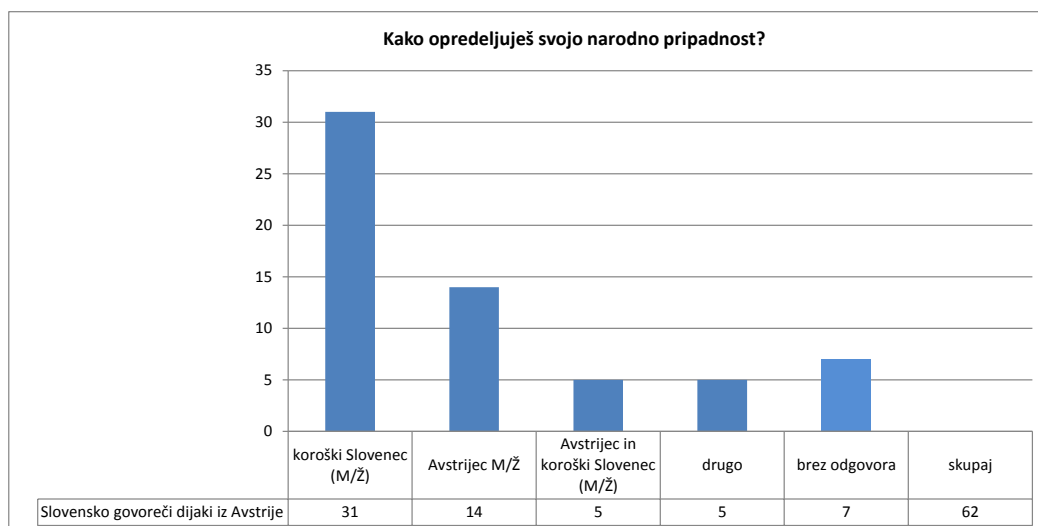
Tabela 3: Slovenska koroška narečja (slovensko govoreči dijaki iz Avstrije)

NAREČJE	ŠTEVILO DIJAKOV
nekaj med podjunščino in bilčovščino	1
podjunsko narečje	13

radiško narečje	3
rožansko narečje	10
rožansko in podjunsko narečje	2
selsko narečje	6
ziljsko narečje	1
ziljsko in rožansko narečje	2

4.2.2.1.9 Narodna pripadnost

V poglavju 3.8.3.1.2. smo povzeli ugotovitve Š. Vavti (2012) o različno močni povezanosti mladih s slovensko narodno skupnostjo in koreninami. Želeli smo, da se mladi v odgovoru o narodni pripadnosti opredelijo s svojimi besedami in nismo pripravili vnaprejšnjih izbir. Kot lahko vidimo spodaj, srečamo različne odgovore, a velik delež tistih, ki vsaj z enim od staršev ali s starimi starši govorijo (vsaj deloma) slovensko, dojema sebe kot koroške Slovence.⁷³ Nekateri čutijo tudi dvojno narodno pripadnost (pogosto iz mešanih zakonov) ter le avstrijsko. Nekateri posebej poudarjajo delež »slovenske krvi« ter zmožnost govorjenja slovenščine (o kategoriji »drugo« podrobneje spodaj).

Graf 11: Narodna pripadnost (slovensko govoreči dijaki iz Avstrije)

⁷³ Kot ugotavljata Priestly in Comanaru v svoji raziskavi, se člani slovenske manjšine na avstrijskem Koroškem imenujejo »Avstrijce«, »Slovence« in »Korošce«, »koroške Slovence« in celo »Evropejce«, zavračajo pa poimenovanje »Vindišar«. Kaže, da se mlajši (v njunem vzorcu rojeni med letoma 1960 in 1984) in bolj izobraženi bolj pogosto imenujejo »koroške Slovence« in »Slovence«, kar se ujema s slovesom, da je Slovenska gimnazija vzgaja etnično zavedne Slovence (Priestley, Comanaru 2009: 13–18).

V kategoriji »drugo« so se po enkrat pojavili odgovori: »eher deutsch, ca 2/3 deutsch, 1/3 slowenisch«; »Slovenka«;⁷⁴ »Avstrijka in Korošica z slovenskimi koreninami«: »Avstrijka, vendar govorim tudi slovensko«, »Avstrijka, ki je doraščala dvojezično«.

Med odgovori »Avstrijec/koroški Slovenec M/Ž« je uvrščen tudi odgovor, ki kaže ne negotovost ob izražanju mešane identitete: »ne vem, sem koroška Slovenka in Avstrijka«; drugi pa suvereno izpostavi ponos ob tovrstni identiteti: »ponosna sem biti koroška Slovenka (Avstrijka)«.

Poleg tega nekateri koroški Slovenci poudarjajo, da gre za čutenje ter ponos: »se čutim kot koroška Slovenka«; »ponosen koroški Slovenec«.

Ob zgornjih odgovorih lahko jasno opazujemo različne identitetne profile mladih na Koroškem: od usidranih v koroškoslovenski narodni skupnosti, ki poudarjajo svoj ponos (po opazanju Š. Vavti (2012) še posebej tisti, ki so še v šolskem procesu na slovenski/dvojezični izobraževalni ustanovi ter aktivni v zamejskih društvih), do delne negotovosti, ki jo dijakinja izrazi z besedami »ne vem, /.../«. Dvojne identitete (Avstrijec/koroški Slovenec) pogosto kažejo, da mladi čutijo pripadnost tako državi kot manjšini, pogosto pa izvirajo iz mešanih družin in se čutijo povezane z narodnostma obeh staršev. Poudarjanje avstrijske narodne pripadnosti, a hkrati slovenskih korenin ali jezikovne zmožnosti v slovenščini je v skladu vedno močnejše pozitivne podobe in promocije dvojezičnosti. Velja pa opozoriti na to, da je narodna pripadnost državi Avstriji za mnoge posebna vrednota (in se jasno loči od pripadnosti državi Sloveniji, ki je glede na moja opazanja iz šolske realnosti večina dvojezičnih koroških mladih ne čuti, poleg tega pa se jasno ločujejo od sošolcev, ki prihajajo iz Slovenije).⁷⁵ Delež dijakov, ki niso odgovorili na to vprašanje, se ujema tudi z opaznanji Š. Vavti (2012) o današnjih mladih, ki identitetnih vprašanj ne postavljajo več v ospredje oz. se zanje ne zanimajo.

⁷⁴ Dekle se je rodilo v Celovcu, oče je Španec, mama je iz Ljubljane, z njima govori tudi njuna jezika. Odraščalo je v Avstriji, nekaj časa hodilo v šolo v Koper in se nemščine naučilo v družbi z vrstniki, z brati in sestrami pa govori samo nemško.

⁷⁵ Tudi S. Zavratnik Zimic ugotavlja, da je »[i]stovetenje koroških Slovencev z matico prisotno v narodnostnem oziru, jeziku in kulturi, ni pa to istovetenje z državo Slovenijo /.../ – [k]oroški Slovenci so Slovenci s slovensko kulturo in jezikom v Avstriji.« Večina njenih sogovornikov izjavlja, da raje živijo v Avstriji: »Sem Slovenec in avstrijski državljani« (1998: 69).

4.2.2.2 *Dijaki iz Slovenije in Italije*

4.2.2.2.1 Splošen opis skupine

V to skupino smo uvrstili tiste dijake, ki prihajajo iz Slovenije, doma govorijo slovensko ali so se kot priseljenci v Slovenijo šolali v slovenskih osnovnih šolah, nemščine pa so se v veliki meri začeli učiti šele ob začetku šolanja v Avstriji. Pridružili smo jim tudi (sicer maloštevilne) Slovence iz Italije, ki so naravni govorci slovenščine (in italijanščine), je bila pa nemščina za njih prav tako novost ob vpisu v srednjo šolo in so si v tem podobni z vrstniki iz Slovenije. Avstrijska koroška narečja dijaki, uvrščeni v to skupino, poznajo le iz stikov z okoljem, so pa pogosto govorci drugih slovenskih narečij. Skupina je obsegala 44 dijakov.

Ob tem velja omeniti tudi njihov odnos do učenja nemščine kot (delnega) drugega jezika oz. jezika okolja, ki jih obkroža vsaj med tednom, ko se šolajo v Avstriji. Spodnje ugotovitve S. Novak Lukanovič o različni motivaciji so postavljene sicer v narodnostno mešano okolje manjšin, vendar je razlikovanje uporabno tudi za odnos tujih dijakov do drugega jezika. Jezikovno prilagajanje in učenje drugega jezika je različno glede na to, ali gre za jezik manjšine ali dominantne skupnosti. Učenci ga lahko želijo usvojiti zaradi:

- a) ekonomskega in političnega uspeha (instrumentalna motivacija) /to za dijake iz Slovenije drži; njihova motivacija je močno povezana z željo po izobraževanju in delu v Avstriji v prihodnosti, vendar so med njimi mnogi, za katere je nemščina »nujno šolsko zlo« in ne iščejo priložnosti za učenje izven razreda, op. P. J./,
- b) čustvenih/emocionalnih vzrokov; da bi postali del druge skupnosti, znanje J2 pa vrednotijo kot kulturno bogastvo (integrativna motivacija) (Novak Lukanovič 2003: 68–69).

4.2.2.2.2 Stalno bivališče

Dijaki iz te skupine v veliki večini živijo v Sloveniji. Izjema sta dijaka, ki živita v Avstriji, vendar smo ju glede na druge jezikovne značilnosti uvrstili v to skupino: eden se je rodil v Kopru, a so se z družino kasneje preselili v Avstrijo. S starši govori samo slovensko, nemščine pa se je začel učiti ob vstopu v ljudsko šolo. Drugi ima starše iz Slovenije, ki so se prav tako preselili v Celovec in z njimi govori le slovensko, nemščine pa se je začel učiti v vrtcu.

Trije dijaki prihajajo iz Italije in so tržaški Slovenci. Kot kraje stalnega prebivališča so navedli Opčine (Villa Opicina), Trebče pri Trstu (Trebiciano) ter Svobodno tržaško ozemlje (kar se

pojavi na več mestih v vprašalniku in dokazuje mladostniško zagnanost za lokalno pripadnost, obenem pa morda ločevanje od Italije in Slovenije). Ena dijakinja je Italijanka iz Čedad (Cividale del Friuli). Slovenščine in nemščine se je začela učiti šele v gimnaziji in je tako v bistveno drugačnem položaju od sošolcev, naravnih govorcev vsaj enega od jezikov, ki smo jih z eksperimentom preučevali. Iz tega razloga smo jo izločili in je ne predstavljamo posebej.

Dijaki so navedli naslednje kraje stalnega bivališča:

Tabela 4: Kraj stalnega bivališča (dijaki iz Slovenije in Italije)

KRAJ STALNEGA BIVALIŠČA	ŠT. DIJAKOV				
brez odgovora	1	Domžale	4	Naklo	1
Birkemweg, Kühnsdorf/Sin ča vas	1	Jesenice	6	Radovljica	3
Bohinj	1	Kamna gorica	1	Ravne na Koroškem	2
Celovec	1	Kočevje	2	Slovenj Gradec	1
Cerkljanski vrh	1	Kranjska Gora	2	Strojna	1
Cerklje na Gorenjskem	1	Lesce	1	Šentanel	1
		Ljubljana	3	Podljubelj	1
		Maribor	1	Zg. Bela	1
		Mežica	1	Žirovnica	2
		Moravče	1		

4.2.2.2.3 Znanje slovenščine

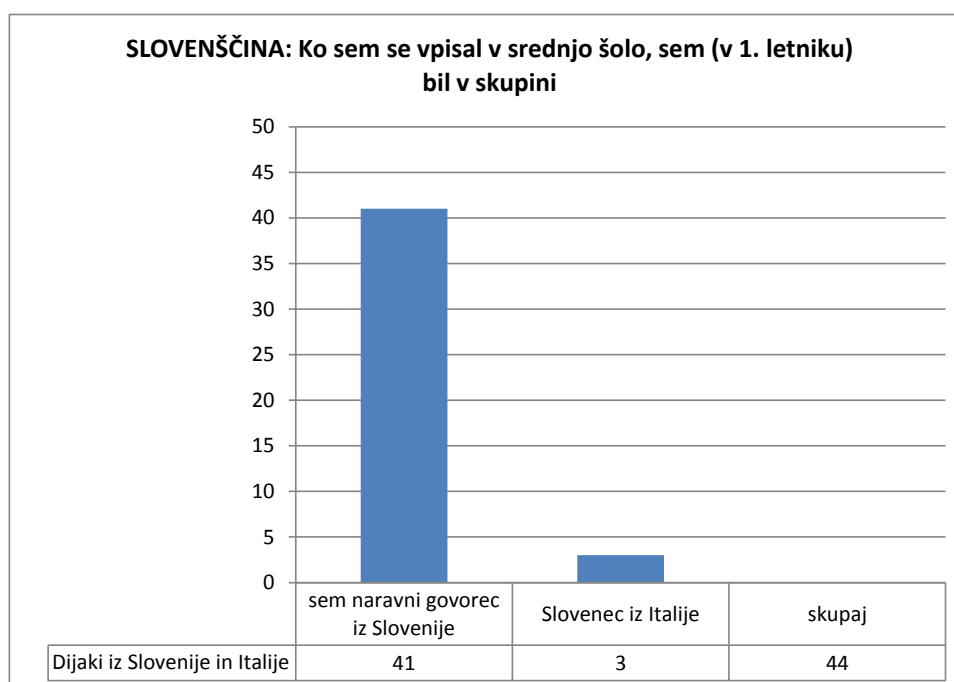
Velika večina dijakov se je slovenščine naučila doma. Dva sta se z njo srečala v vrtcu in v družbi z vrstniki, saj so starši enega govorce srbohrvaščine, drugega pa bosanščine in nemščine, z njimi pa govori tudi slovensko. V Slovenijo so se priselili.

Graf 12: Znanje slovenščine (dijaki iz Slovenije in Italije)

4.2.2.2.4 Slovenščina v srednji (višji) šoli

Dijaki so se slovenščine učili bodisi v Sloveniji bodisi v Italiji, vsi pa so naravni govorci, zato so bili temu primerno uvrščeni v najvišje jezikovne skupine v srednji šoli na Koroškem.

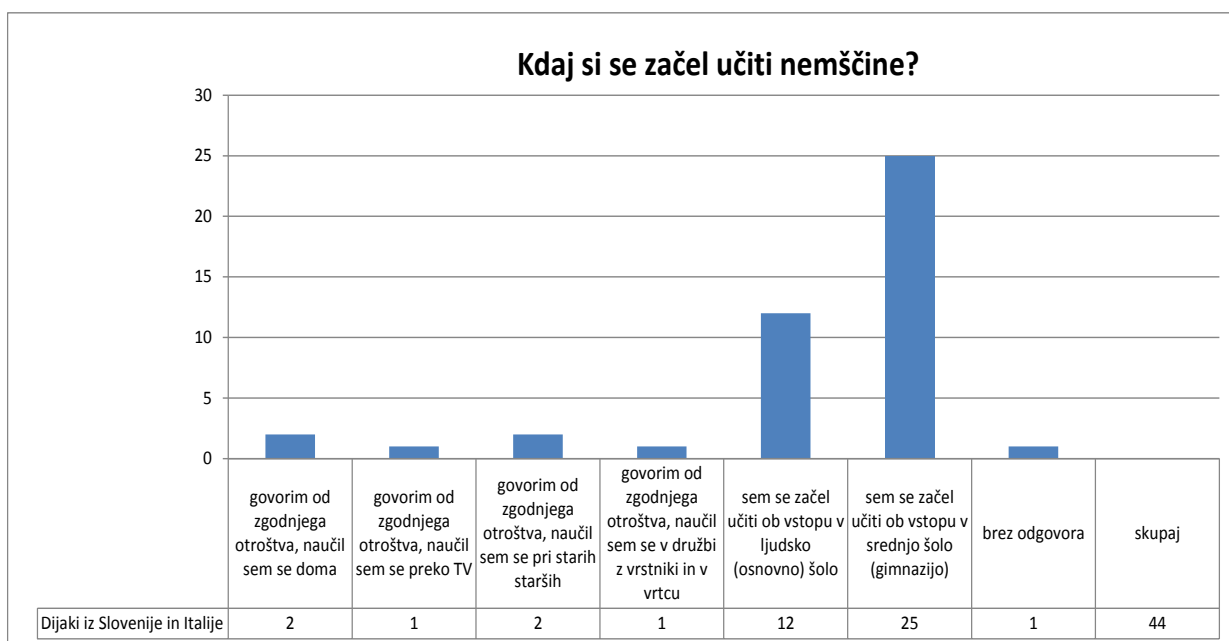
Graf 13: Slovenščina v srednji (višji) šoli (dijaki iz Slovenije in Italije)

4.2.2.2.5 Jeziki v družini

Večina dijakov v družini govori slovenščino, nekateri pa (tudi) druge jezike. Glede na materni jezik staršev so navedli še srbohrvaščino (4), srbsčino (1), bosanščino (2) in ruščino (1), ki jih deloma mešajo s slovenščino in nemščino (v Avstriji). Slovenci iz Italije so navedli, da govorijo doma tržaško (narečje; 2 dijaka) ter mešano italijansko in slovensko (1 dijak; kar je nekdo od njih v odgovoru o narečjih opredelil kot »tržaščino«, zato predvidevamo, da vsi govorijo tržaško slovensko narečje).

4.2.2.2.6 Znanje nemščine

Dobra polovica dijakov iz Slovenije in Italije se je nemščine začela učiti ob vstopu v srednjo šolo na Koroškem, četrtnina pa jo je imela že v osnovni šoli. Dijaka, ki sta se je naučila doma, sta s starši govorila tudi nemško (eden ima očeta iz Avstrije, drugi mamo iz Nemčije). V vrtcu se je nemščine naučil dijak po selitvi v Avstrijo.

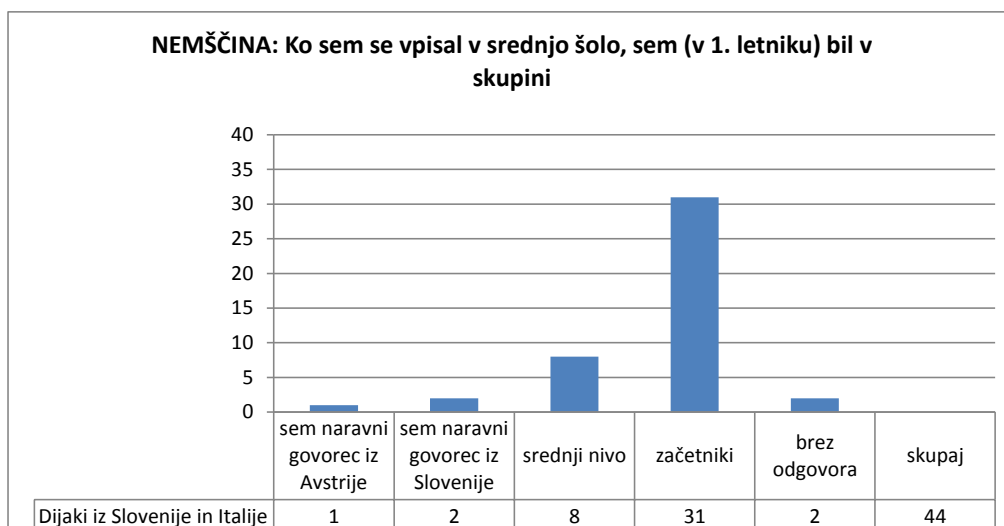
Graf 14: Znanje nemščine (dijaki iz Slovenije in Italije)

4.2.2.2.7 Nemščina v srednji (višji) šoli

Vedno večji vpis dijakov iz Slovenije na slovenske in dvojezične srednješolske ustanove na Koroškem spreminja tudi pouk nemščine, saj ni več samoumevno, da jo dijaki obvladajo. Mnogi izmed njih so ob začetku šolanja popolni začetniki. To kažejo tudi podatki skupine anketirancev iz Slovenije in Italije, ki so bili ob vpisu uvrščeni v začetniške in nadaljevalne

skupine. V nekaj letih naj bi osvojili zadosten nivo znanja, da lahko sledijo pouku in iz nemščine tudi maturirajo.

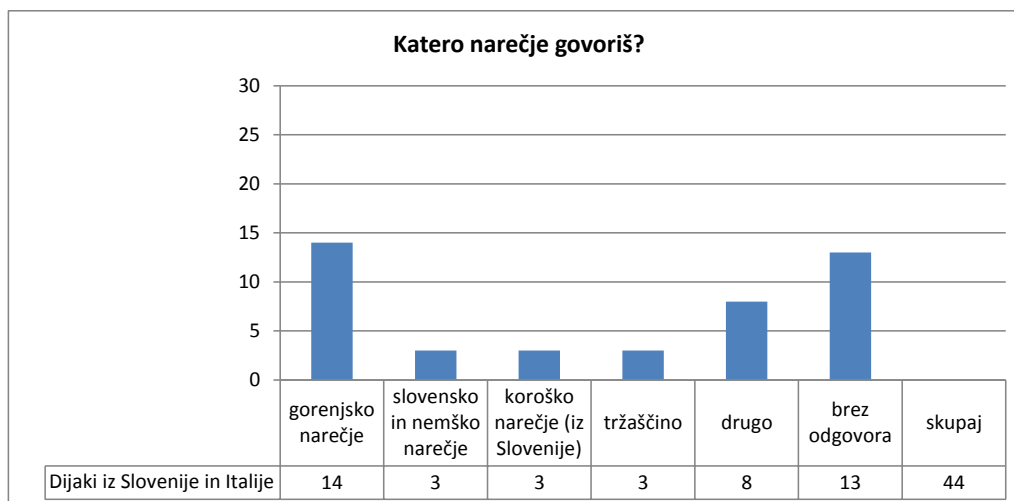
Za razliko od ostalih sošolcev se je naravni govorec iz Avstrije s starši iz Slovenije preselil v Avstrijo, doma so govorili slovensko, v vrtcu pa se je naučil še nemško. Druga dva naravna govorca nemščine živita v Sloveniji: prvi ima očeta iz Avstrije in mamo iz Slovenije; drugi pa mamo iz Nemčije (z njo se pogovarja mešano) in očeta iz Slovenije.

Graf 15: Nemščina v srednji (višji) šoli (dijaki iz Slovenije in Italije)

4.2.2.2.8 Znanje narečja

Ne le pri dijaki iz Avstrije, ampak tudi pri vrstnikih iz Slovenije nas je zanimalo, ali so govorci narečij. Poznavanje narečja namreč pomembno vpliva na oceno, ki jo poslušalec pripiše narečnemu govorcu. Med dijaki iz Slovenije in Italije so govorci slovenskih koroških narečij redki, predvidevamo lahko, da so to tisti, ki po selitvi živijo v Avstriji in so se narečja vsaj deloma naučili iz okolja. Sicer pa je med dijaki te skupine največ Gorenjcev, srečamo pa tudi govorce koroškega narečja s slovenske strani meje ter Tržačane (eden izmed njih je svoje narečje opisal kot mešanico slovenščine in italijanščine).

Graf 16: Znanje narečja (dijaki iz Slovenije in Italije)

Pod oznako »drugo« smo uvrstili cerkljansko, štajersko, savinjsko, ribniško-kočevsko ter primorsko narečje. Eden od dijakov je napisal, da govori ljubljansko. Nekdo je poudaril, da »razume skoraj vsa slovenska narečja«.

Med gorenjskimi narečji dijaki posebej izpostavljajo bohinjski, blejski in govor Mojstrane. Dva govorca sta izpostavila govor Moravč. Zanimanja vredna je tudi opazka dijaka, ki je svoje gorenjsko narečje (najbrž pod vtisom pisane narečne situacije v šoli) označil kot »še najbolj podobno knjižni slovenščini«.

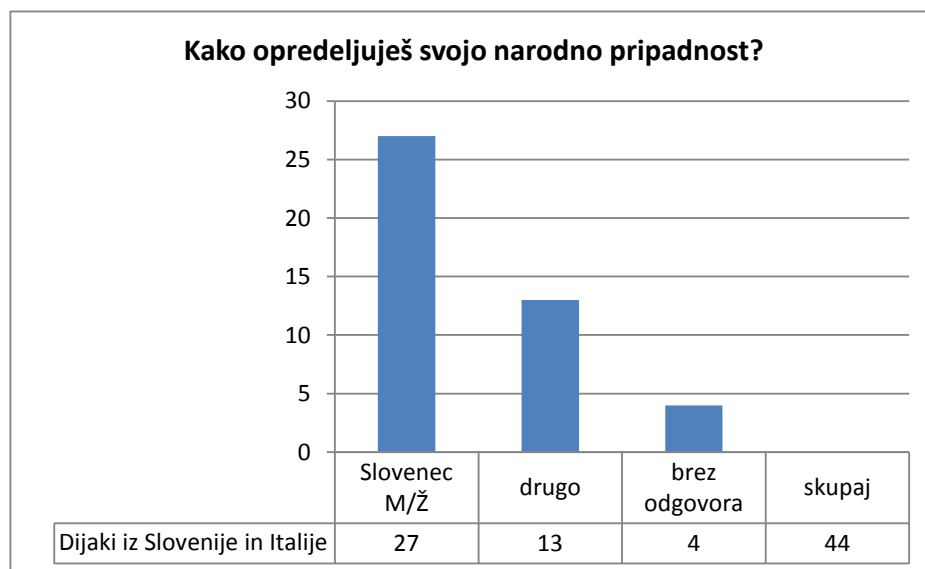
4.2.2.2.9 Narodna pripadnost

Dijaki iz te skupine se opredeljujejo z različnimi narodnimi identitetami. Največji delež pripada Slovincem, v kategorijo »drugo« smo uvrstili Bošnjaka, srbskega Bošnjaka in Srbohrvata. Dve dekleti izpostavljata svoje korenine in dvojno narodno pripadnost: »sem slovenska državljanka, vendar se opredeljujem kot Slovenka/Srbkinja«; »Slovenka s koreninami iz Bosne oz. tudi Bosanka«.

Nekateri namesto narodne identitete poudarjajo jezik: dva dijaka sta namreč napisala, da »govorita slovensko«. Mladostniški upor in željo po izstopanju izražata opredelitvi Tržačanov: »Jaz sem državljani Svobodnega tržaškega ozemlja«; »Tržaško svobodno ozemlje 4 ever«; medtem ko se tretji ne želi opredeljevati in svoje nestrinjanje z vprašanjem izrazi: »Che cazzo?!?!?« (prev. Kaj za vraga?!?!?)

Najdemo tudi lokalno identiteto: »sem Gorenjka.«

Nekateri so vprašanje »Kako opredeljuješ svojo narodno pripadnost?« razumeli drugače in namesto opredelitve opisali svoje dožemanje narodnosti: »jezik, kultura, samozavestnost«; »sem ji predana, ponosna.«

Graf 17: Narodna pripadnost (dijaki iz Slovenije in Italije)

4.2.2.3 Nemško govoreči dijaki iz Avstrije

4.2.2.3.1 Splošen opis skupine

V tretjo skupino smo uvrstili dijake iz Avstrije, ki se v družini pogovarjajo nemško ali so se kot priseljenci v Avstrijo šolali v avstrijskih vrtcih in osnovnih šolah. Nemščina je tako njihov prvi jezik ali v primeru priseljencev jezik okolja, ki ga večinoma obvladajo na nivoju naravnega govorca.

Nekateri so se slovenščine učili že v vrtcu, ljudski ali glavni šoli, svoje znanje ob vpisu v srednjo (višjo) šolo pa ocenjujejo kot začetniško ali nadaljevalno (med šolanjem pa so napredovali). V to skupino smo uvrstili tudi nekatere, ki niso podali samoocene znanja slovenščine ali označili pogovornega jezika v družini, a smo zaradi ostalih podatkov v vprašalniku (narodna pripadnost, odgovori v nemščini ipd.) sklepali, da sodijo v omenjeno skupino. Skupina je obsegala 50 dijakov.

4.2.2.3.2 Stalno bivališče

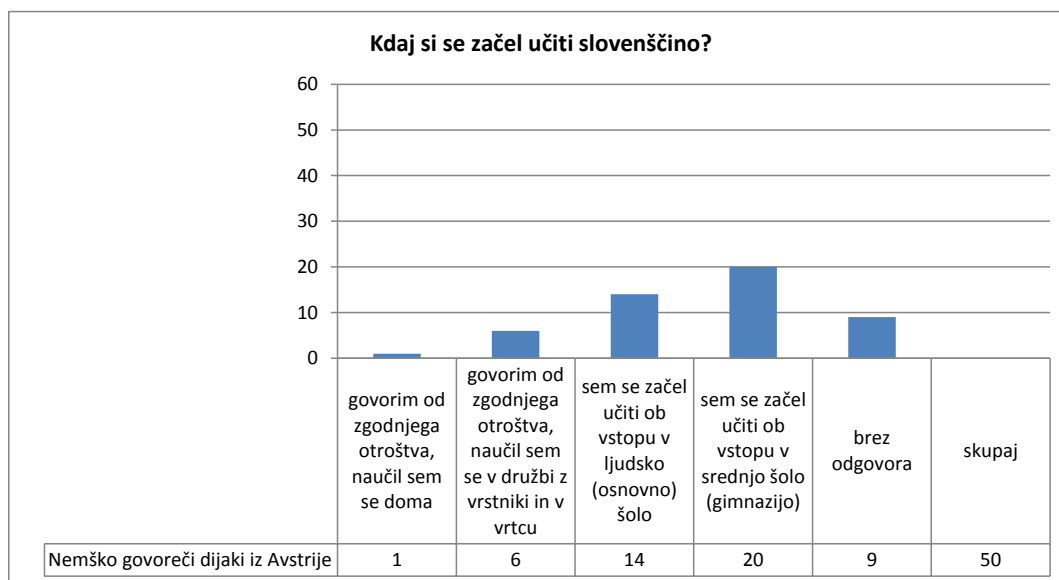
Vsi dijaki prihajajo iz Avstrije; kraji njihovih stalnih bivališč so navedeni v tabeli:

Tabela 5: Kraj stalnega bivališča (nemško govoreči dijaki iz Avstrije)

KRAJ STALNEGA BIVALIŠČA	ŠT. DIJAKOV		
brez odgovora	3	Škofiče/Schiefing am See	1
Potok/Bach, Ludmannsdorf	1	Tinje/Tainach	1
Pliberk/Bleiburg	3	Velikovec/ Völkermarkt	4
Borovlje/Ferlach	2	Vernberg/Wernberg	1
Breznica/Frießnitz	1	Železna Kapla/Eisenkappel	1
Celovec/Klagenfurt	7	Želuče/Selkach	1
Dobrla vas/Eberndorf	2	Žitara vas/ Sittersdorf	2
Kazaze/Edling	1	Žrelec/Ebenthal	2
Bekštanj/Finkenstein	2		
Globasnica/Globasnitz	1		
Hodiše/Keutschach	1		
Korpitsch/Grpiče	1		
Sinča vas/Kühnsdorf	1		
Podgorje/Maria Elend	1		
Rožek/Rosegg	1		
Rikaja vas/Rückersdorf	1		
Ruda/Ruden	1		
Svatne/Schlatten	2		
Sele/Zell Pfarre	1		
Sinča vas/Kühnsdorf	1		
Sreje/Srajach	1		
Kamenska gora/Steinerberg	1		
Šentjakob v Rožu/Sankt Jakob im Rosental	1		

4.2.2.3.3 Znanje slovenščine

Dijaki se slovenščine v veliki večini niso začeli učiti v družini, temveč v procesu šolanja in druženja z vrstniki. Le eden izmed dijakov, ki je bil rojen v Celovcu, je z mamo govoril tudi slovensko. Starši so se namreč iz Bosne najprej preselili v Slovenijo, nato pa v Avstrijo.

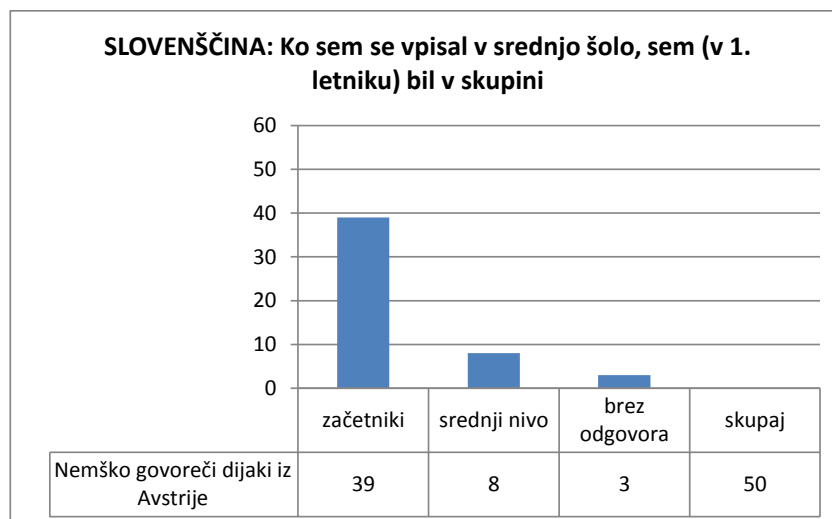

Graf 18: Znanje slovenščine (nemško govoreči dijaki iz Avstrije)

4.2.2.3.4 Slovenščina v srednji (višji) šoli

Zgornje ugotovitve potrjuje tudi nivo pouka slovenščine, v katerega so bili uvrščeni ob vpisu v srednjo (višjo) šolo. Nekateri izmed njih so po ljudski šoli prekinili s poukom slovenščine, saj ga v glavni šoli niso obiskovali, nato pa so se mu spet priključili.⁷⁶ Razmeroma majhen delež dijakov je dosegal srednji nivo znanja, iz česar lahko sklepamo, da je bila njihova raba slovenščine izven učilnice ali pa motivacija za učenje dokaj majhna.

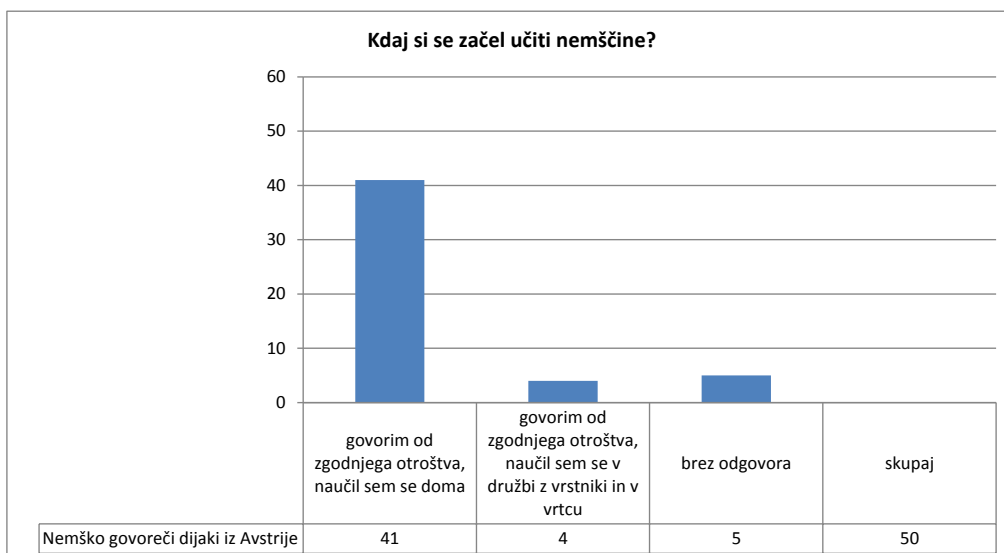
⁷⁶ Več o tem v poglavju 3.8.2 ob ugotovitvah T. Feinig (2008).

Graf 19: Slovenščina v srednji (višji) šoli (nemško govoreči dijaki iz Avstrije)

4.2.2.3.5 Znanje nemščine

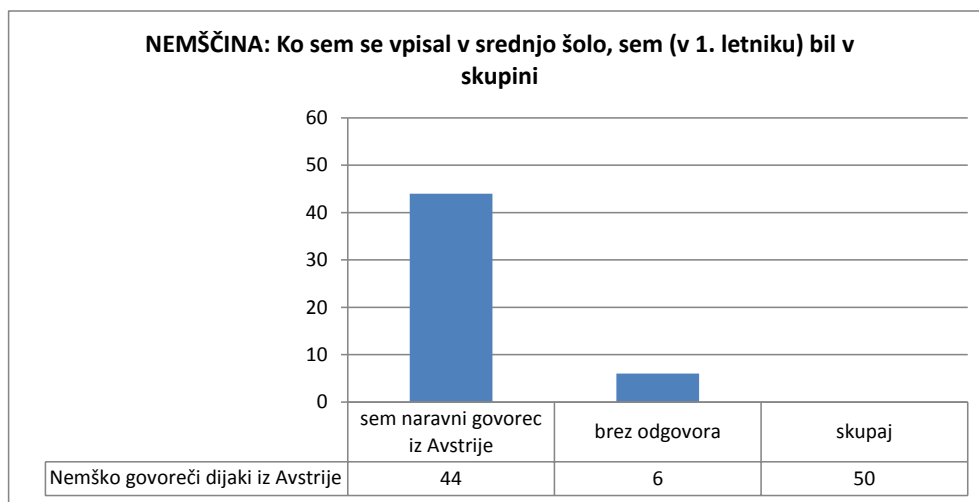
Nemščina je za večino dijakov prvi jezik, drugi so se ga naučili v zgodnjem otroštvu. Od štirih dijakov, ki so se ga naučili v vrtcu in v družbi z vrstniki, se je eden rodil v Srbiji, trije pa v Avstriji. V Avstrijo so se starši preselili, otroci z njimi govorijo bosansko (2) in hrvaško (2), občasno pa tudi mešano z nemščino. Z brati in sestrami govorijo samo/pretežno nemško ali mešano, kar kaže na velik vpliv okolja na pogovorni jezik v družini.

Graf 20: Znanje nemščine (nemško govoreči dijaki iz Avstrije)

4.2.2.3.6 Nemščina v srednji (višji) šoli

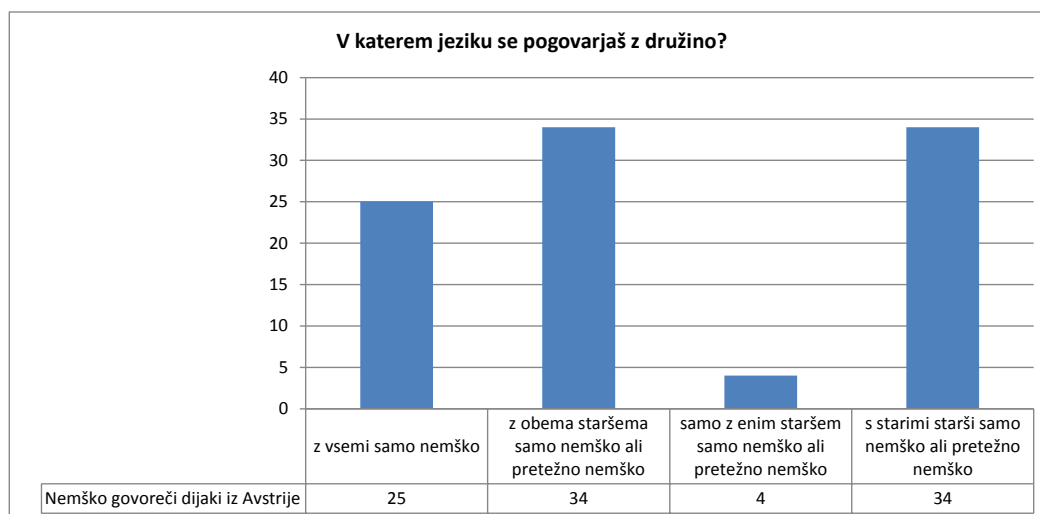
Znanje nemščine na ravni naravnega govorca se kaže tudi pri vpisu v srednjo (višjo) šolo, saj med dijaki, ki so odgovorili na to vprašanje, ni začetnikov ali nadaljevalcev.

Graf 21: Nemščina v srednji (višji) šoli (nemško govoreči dijaki iz Avstrije)

4.2.2.3.7 Jeziki v družini

Pri tej skupini smo v grafu izpostavili nemščino kot pogovorni jezik v družini. Z vsemi člani ožje družine, torej s starši, brati in sestrami ter starimi starši polovica dijakov govori samo nemško, ostali podatki v grafu služijo kot ilustracija drugih pogovornih situacij v družini. Kot kaže statistika, se nihče od dijakov iz te skupine s starši ali starimi starši ne pogovarja samo slovensko ali pretežno slovensko.

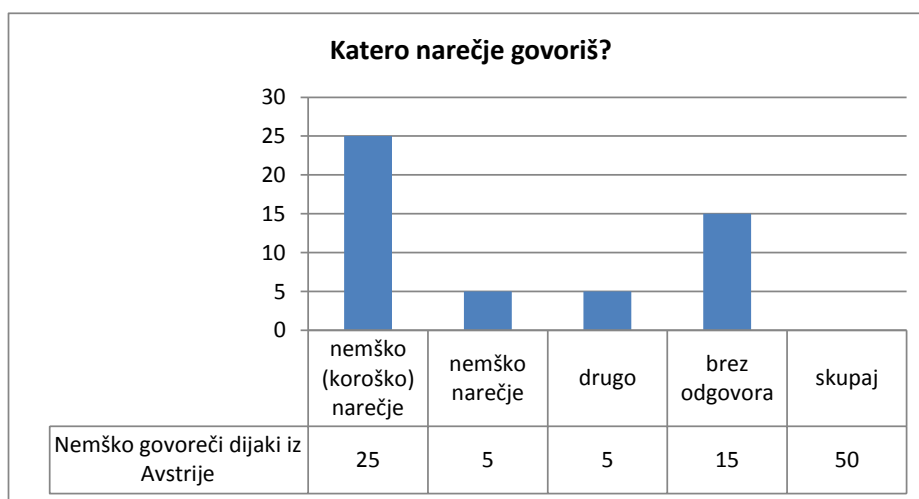

Graf 22: Jeziki v družini (nemško govoreči dijaki iz Avstrije)

Nekateri so v vprašalniku izpostavili tudi druge jezike, ki jih govorijo v družini. Le eden izmed osmih dijakov iz te skupine, ki imajo vsaj enega od staršev druge narodnosti, se je rodil v Srbiji, vsi ostali pa v Avstriji. Med jeziki, ki jih govorijo z družinskimi člani, se pojavljajo hrvaščina (3), bosanščina (3) in srbščina (2), ki jih pogosteje govorijo s starimi starši, pri komunikaciji s starši ter posebej brati in sestrami pa jih pogosto mešajo z nemščino. Starši dveh dijakov so se v mladosti preselili iz Bosne v Slovenijo, zato z njimi govorita tudi slovensko.

4.2.2.3.8 Znanje narečja

Dijaki so v več kot polovici primerov govorci koroškega narečja v nemščini, kar kaže na njegovo razširjenost. V primeru označbe »nemškega narečja« ne moremo natančno vedeti, katero narečje so imeli dijaki v mislih, predvidevamo pa lahko, da gre prav tako za koroško narečje.

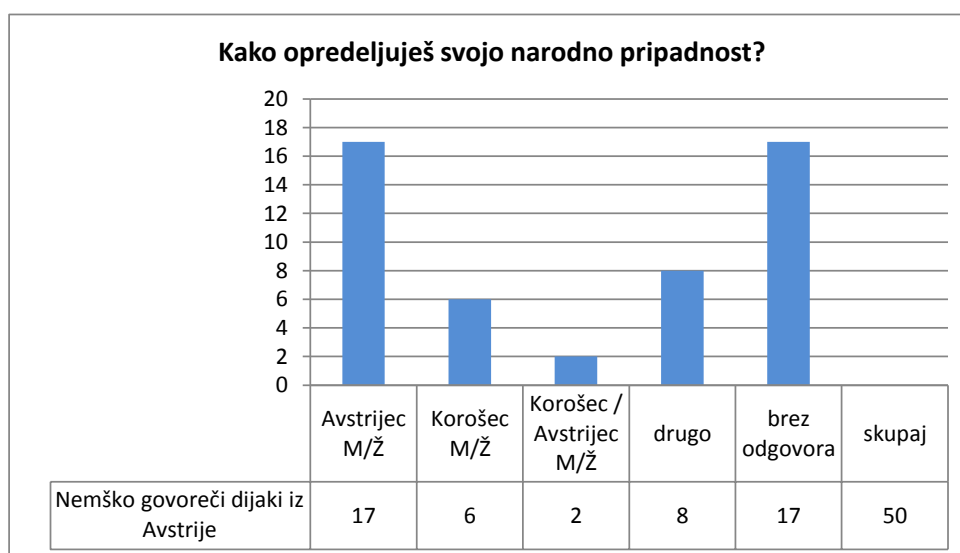
Graf 23: Znanje narečja (nemško govoreči dijaki iz Avstrije)

Izmed koroških govorov v nemščini sta dijaka izpostavila pliberški govor (*Bleiburgerisch*) ter podjunsko narečje (*unterkärntner, Jauntal*). Pozornost vzbujajo dodatna pojasnila o obvladanju zbornega jezika (*Ich sprache den Kärntner Dialekt, kann aber auch Hochdeutsch*), kar kaže na očitno dihotomijo teh dveh variant v dijakovi zavesti. Suverena govorca slovenščine poudarjata tudi svoje neznanje narečja v slovenščini (*govorim koroško nemško narečje, v slovenščini nobenega; le nemško (Kärntnerisch), v slovenščini pa ne govorim narečja*), iz česar lahko sklepamo, da sta se s slovenskim standardnim jezikom srečala v procesu šolanja.

Med odgovore »drugo« smo uvrstili: »Haintnerisch - einbischen wienerisch im sinne von lusig machen uber«; »Kornlner Dialekt«, »nemško narečje in bosansko narečje«, »osrednjeslovensko narečje«, »Österreichs«.

4.2.2.3.9 Narodna pripadnost

Med dijaki iz te skupine jih največ čuti avstrijsko narodno pripadnost, relativno močna je tudi lokalna pripadnost Koroški. Preseneča visok delež dijakov, ki na to vprašanje niso odgovorili; morda se ponovno potrjuje teza Š. Vavti (2012), da tovrstna vprašanja niso na lestvici prioritete mladih, popolnoma možna razlaga pa je, da jim je le zmanjkalo energije za dokončanje vprašalnika.

Graf 24: Narodna pripadnost (nemško govoreči dijaki iz Avstrije)

Med odgovore »drugo« smo uvrstili dijake nemške, hrvaške in bosanske narodnosti. Mešano identiteto izražata dva odgovora (»pol hrvaške (Bosna) in pol nemške narodnosti«; »prihajam iz Srbije, a sem bil rojen v Avstriji«). Ena dijakinja je poudarila svoje znanje slovenščine, čeprav z družino govori le nemško in se je slovenščine začela učiti šele v ljudski šoli (»sem Avstrijka z dobrim znanjem slovenščine«). Izstopa dijak, ki se je opredelil kot »multikulture/avstrijske narodnosti«, poudarjanje multikulturalnosti pa je prav tako eden izmed pojavov, ki jih opisuje že Š. Vavti (2012). Kot zadnji si zasluži pozornost dijak, ki svojo narodno pripadnost opredeljuje kot »dobro (gut)«, kar je očitna mladostniška provokacija.

4.2.3 Analiza rezultatov eksperimenta prikritih dvojic in diskusija

Rezultate sem analizirala glede na povprečje ocen v skupinah, v katere sem uvrstila dijake. To so: *slovensko govoreči dijaki iz Avstrije, dijaki iz Slovenije in Italije ter nemško govoreči dijaki iz Avstrije*. Glede na njihovo umeščenost v okolje in jezikovne navade sem med skupinami pričakovala razlike.

Pred predstavitvijo rezultatov ocen posameznih govorcev bi rada izpostavila, da gre pri raziskavi za relativno majhen vzorec anketirancev (iz vsake skupine), zato izsledkov ne moremo posploševati. Pri interpretaciji imam za upoštevanja vredno razliko za vsaj pol ocene (po zgledu Bitenc 2009), statistične relevantnosti razlik pa nisem preverjala in to dopuščam za morebitno nadgradnjo raziskovanja.

Zaradi lažjega prikaza so zvrsti v grafih označene s kraticami. Dijaki, ki so posamezen posnetek izbrali kot »najprimernejši za predvajanje na radiu Agora«, so svojo izbiro pospremili s komentarji, ki jih navajam v opombah. Ob tem bi rada opozorila, da besedilo ohranjam takšno, kot so ga zapisali (z vsemi slovničnimi napakami, ki odražajo jezikovno zmožnost). Nemške komentarje navajam v prevodu.⁷⁷

Komentarji lahko osvetlijo razloge, ki so dijake napeljali k izbiri, moramo pa se zavedati, da so nekateri zaradi obilice posnetkov do konca ocenjevanja že pozabili, kateri posnetek so imeli v mislih, zato lahko prihaja do zamenjav.

V tabelah so navedene razlike med povprečji ocen jezikovnih variant. Zaradi lažje preglednosti so označene z barvami: zeleno (razlike med 0,5 in 1,0 oceno), rumeno (razlike med 1,0 in 1,5 ocene), rožnato (razlike med 1,5 in 2,0 ocenama), rdeče (razlike nad 2,0 oceni). Vrednosti so zaokrožene na eno decimalno mesto.

⁷⁷ Za prevod iz nemščine se najlepše zahvaljujem Marti Marinko.

4.2.3.1 Marjan

Marjan iz Roža je govoril slovensko (koroško) knjižno pogovorno (o manjšinskem standardnem jeziku smo pisali v poglavju 3.7.2),⁷⁸ knjižno pogovorno nemščino (standardno avstrijsko nemščino),⁷⁹ slovensko rožansko narečje⁸⁰ ter koroško narečje nemščine.⁸¹

Dijaki, ki so ta posnetek navedli kot najprimernejši za predvajanje na radiu Agora, so izbiro komentirali:

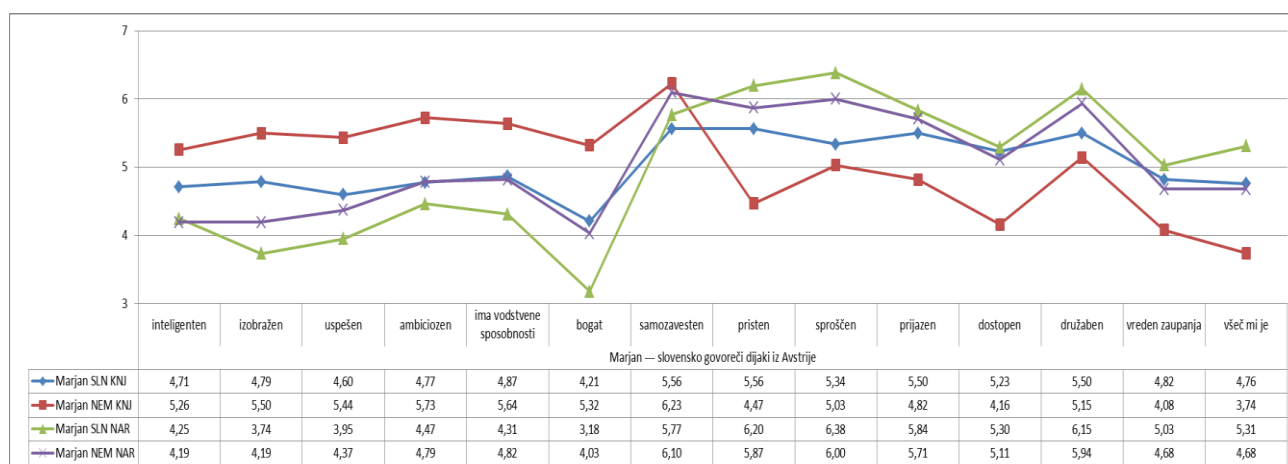
⁷⁸ Govori sproščeno, razumljivo. – Govoril je brez premorov. – Ker anketiranec pozna točne izraze o kuhanju ter zna kuhat. – Ker govori zelo sproščeno ter se mi zdi intilgenten. – Ker je v dialektu govoril. – Ker je v knjižnem jeziku :) – Ker je zborna slovenščina. Dialekt ni primeren za na radio. – Ker lepo počasi in po vrsti razloži, govori. Svoj glas je simpatičen in me spomni na nekoga. – Ker mi je všeč kako govori in vsak razume, ne glede na to kakšno narečje govori doma. – Ker mi je všeč kako je govoril in ker mi je svoje kosilo zdelo najbolj okusno in domače. – Ker mi se gospod, ki govori zdi, kot da bi vedel in mu je všeč kar dela. – Prijeten glas, dobro govori. – Prijeten glas, poprečljiv (prepričljiv, op. P. J.). – Razločno govori, dobro opiše, samozavesten. – Simpatičen, lahko razumljiv glas, dobra izgovorjava. – Ker zveni zelo samozavesten in prijeten. – Ker verjamem, da je bil najbolj samozavesten. – Zato, ker se mi zdi, da pove najbolj lepo, prav kar je potrebno in to pove razumljivo. – Zelo prijazno ter razumljiv.

⁷⁹ Zelo je intilgenten in se spozna. – Trda izgovorjava. – Ker dobro govori (2). – Ker ima sproščen in dobro razumljiv glas. – Ker je simpatičen in govori zelo razumno. – Ker je zelo dobro govoril. – Ker je zelo prijazen in cool. – Ker je zelo razločno govoril in imel lep jezik. – Ker se mi je zdel še najbolj priseben oziroma primeren. – Ker se mi je zdel zelo simpatičen. – Ker se mi zdi najbolj sproščen in prijazen. – Ker se mi zdi zelo intilgenten in uspešen in še dobro govori. – Lep glas. – Politik, dobro govori, dober jezik. – Je bil zelo samozavesten. – Ker sta mi bila njegov jezik in lega glasu zelo simpatična.

⁸⁰ Ker govori predvsem v tako imenovanem "dialektu". – Ker govori v narečju in mi je všeč, da se narečja ne sramuje oz. mu ni problema govoriti v narečju. Tudi poslušalcem bi bil všeč. – Ker ima domačni (rožni) dialekt, ker je bil najbolj prijazen in sproščen. – Ker je bil pristen, prijazen, rada bi ga slišala na radiu. Glas mi je bil izjemno všeč + narečje. – Ker je najbolj zanimiv in preprost. – Ker je po domače govoril. – Ker mi je najbolj simpatičen. – Ker se mi govorec zdi najbolj sproščen in naraven v primerjavi z drugimi. – Zato ker mi je bil posnetek najbolj všeč. Najbolj prepričljiv ter zanimivo pri poslušanju (dialekta). – Zdel se mi je zelo sproščen in nekako te pritegne k poslušanju.

⁸¹ Ker je prosto govoril in tudi zelo prijazen. – Ker je ta oseba v vseh lastnostih zelo konstantna oz. dobra. – On vse sam dela in tudi ve kaj dela in je tudi zelo simpatičen. – Prijeten glas, pristen. – Imel je prijeten glas. – Je zelo pristen in super prijazen!! – Zdi se mi zelo simpatičen. – Govori razločno, častihlepno (? , op. P. J.) in sproščeno. – Bil je zelo sproščen in prijazen in je imel simpatičen glas. – Bil je zelo simpatičen in prijazen. Nejgov glas je bil za radio zelo uspešen. – Zelo simpatičen in zaupljiv glas. – Je kul, prijazen & lepo je poslušati njegov glas. – Ker je Korošec :) in prijazen. – Ker je zelo prijazen in Korošec! – Ker je bil zelo prijazen in je tudi razločno govoril.

4.2.3.1.1 Slovensko govoreči dijaki iz Avstrije

Graf 25: Povprečja Marjanovih ocen (slovensko govoreči dijaki iz Avstrije)

Tabela 6: Marjan, razlike med ocenami jezikovnih variant (slovensko govoreči dijaki iz Avstrije)

Razlike med ocenami (slovensko govoreči dijaki iz Avstrije)		inteligenten	izobražen	uspešen	ambiciozen	ima vodstvene sposobnosti	bogat	samozavesten	pristen	sproščen	prijazen	dostopen	družaben	vreden zaupanja	všeč mi je
Marjan NEM NAR	Marjan SLN KNJ	0,5	0,6	0,2	0,0	0,0	0,2	0,5	0,3	0,7	0,2	0,1	0,4	0,1	0,1
Marjan SLN KNJ	Marjan NEM KNJ	0,5	0,7	0,8	1,0	0,8	1,1	0,7	1,1	0,3	0,7	1,1	0,4	0,7	1,0
Marjan NEM KNJ	Marjan SLN NAR	1,0	1,8	1,5	1,3	1,3	2,1	0,5	1,7	1,4	1,0	1,1	1,0	1,0	1,6
Marjan SLN NAR	Marjan NEM NAR	0,1	0,5	0,4	0,3	0,5	0,9	0,3	0,3	0,4	0,1	0,2	0,2	0,4	0,6
Marjan NEM NAR	Marjan NEM KNJ	1,1	1,3	1,1	0,9	0,8	1,3	0,1	1,4	1,0	0,9	0,9	0,8	0,6	0,9
Marjan SLN KNJ	Marjan SLN NAR	0,5	1,1	0,6	0,3	0,6	1,0	0,2	0,6	1,0	0,3	0,1	0,6	0,2	0,6

Ocene kažejo, da so Marjana slovensko govoreči dijaki iz Avstrije glede na jezikovne variante precej drugače sprejeli. Kot smo predvidevali, so obema knjižnima (standardnima) jezikoma pripisali višji status, zanimivo pa je, da se je nemščina pri vseh kategorijah uvrstila vsaj za pol ocene višje kot slovenščina, pri kategorijah ambiciozen in bogat pa za celo oceno. Krivulji sicer kažeta, da v obeh jezikih standardna zvrst igra podobno vlogo, a so koroško standardno varianto slovenščine pri statusnih lastnostih vseeno ocenili nižje od nemščine.

Krivulji narečnega govora kažeta, da se je Marjan slovensko govorečim dijakom iz Avstrije v narečju tako v slovenščini kot nemščini zdel enako inteligen ten, glede izobrazbe, uspeha, ambicioznosti in vodstvenih sposobnosti pa so ga v slovenščini ocenili nekoliko nižje. Izstopa ocena bogastva (skoraj ena ocena razlike), saj se jim je v slovenskem narečju zdel precej manj bogat. To lahko kaže na nekdanjo podobo Slovencev na Koroškem, ki so bili večinoma

kmečko prebivalstvo z nižjo izobrazbo in manj premožni; Marjanu pa bi kot (po glasu starejšemu) moškemu mladi zlahka pripisali življenje na kmetiji na vasi.

Precej presenetijo ocene ambicioznosti, vodstvenih sposobnosti in bogastva, ki so v slovenskem (koroškem) standardnem jeziku in nemškem narečju (skoraj) enake. To pomeni, da nemško narečje v omenjenih statusnih lastnostih v dojemanju dijakov ne odstopa bistveno od slovenskega (koroškega) standarda, čeprav bi pričakovali, da bo slednji kot standardna varianta glede statusa vrednoten višje. To obenem daje slutiti, da je nemško koroško narečje (*kärtnerisch*) precej splošno sprejeto in običajno tudi v formalnejših govornih položajih.

Pričakovali bi, da bodo slovensko govoreči dijaki slovensko (koroško) standardno varianto ocenili višje, vendar tudi raziskovalna izkušnja M. Bitenc ter vrsta drugih sorodnih raziskav (med drugimi El-Dash in Tucker 1975; Carranza in Ryan 1975) potrjujejo, da »anketiranci nižje vrednotijo govorca lastne (nestandardne) jezikovne variante« (2014a).

Slovenski (koroški) standardni jezik ima sicer oznako standarda (več v poglavju 3.7.2), a je v dvojezičnem okolju vseeno posebnost, ki loči pripadnike manjšine od pripadnikov večinskega naroda, ki slovenščine ne znajo. Poleg tega je v opoziciji s standardnim jezikom iz Slovenije jasno zaznamovan s specifično izgovorjavo in besedjem. M. Bitenc tako ob svojih ugotovitvah iz Idrije izpostavlja Edwardsovo tezo, da »[g]re pri težnji, da govorci nestandardne variante sprejmejo in se strinjajo z nenaklonjenimi stereotipi glede lastnega govora, za enega najbolj grenkih vidikov pri jezikovnih stališčih« (2009: 89–93 v Bitenc 2014a: 10). »Reakcija manjšinske skupine« torej kaže na »jezikovno manifestacijo družbene nadvlade oziroma podrejenosti« (prav tam).

Labov je dokazal, da so močno negativna stališča do lastnega načina govorjenja značilna za ameriški nižji srednji razred (1972: 117 v Bitenc 2014a), Skubic pa po Bourdieuju izpostavlja rabo standarnega jezika »predvsem /kot/ poskus kompenziranja za jezikovno in siceršno družbeno negotovost« srednjih slojev ter geografsko in/ali socialno mobilnih oseb (2003, 217–218).

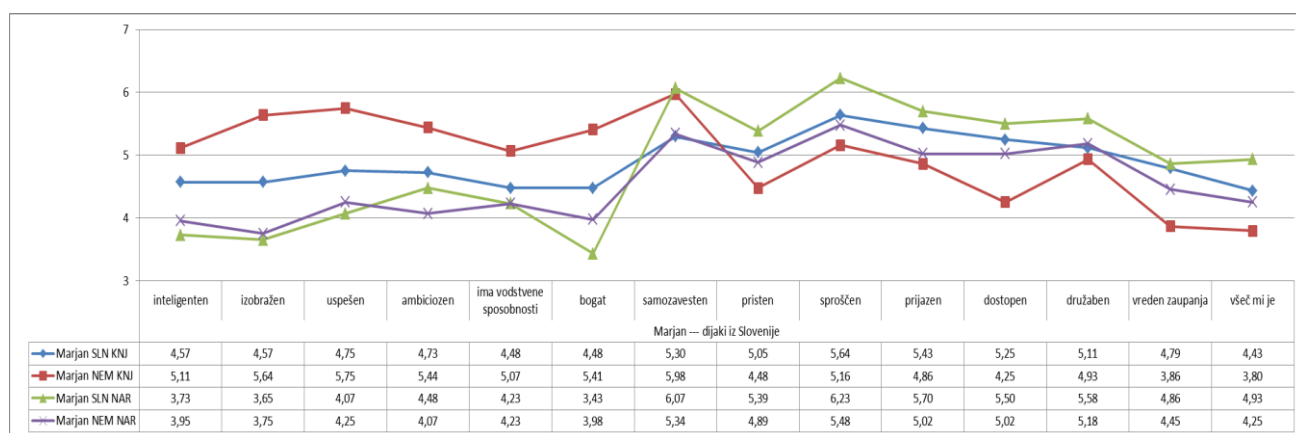
To ugotovitev na neki način potrjuje tudi ocena splošne všečnosti, ki je med slovenskim (koroškim) standardom in nemškim narečjem skoraj enaka, vendar ne smemo pozabiti, da je

med anketiranci te skupine precej takšnih, ki izhajajo iz mešanih družin, in pozitivne lastnosti pripisujejo tako slovenščini kot nemščini.

Kategorije samozavesti se po našem mnenju ne da uvrstiti v nobeno od skupin (statusnih lastnosti oz. lastnosti socialne privlačnosti). Marjanove ocene to jasno potrdijo, saj se je poslušalcem kot suveren in dinamičen govorec zdel podobno samozavesten prav v vseh jezikovnih variantah. Nemščina vseeno nekoliko prehiti slovenščino v obeh zvrsteh, vendar lahko iz ocene samozavesti sklepamo, da osebnost govorca pomembno vpliva na splošen vtis v vseh jezikih in zvrsteh, poleg tega pa komentarji pogosto omenjajo, da je »samozavesten« in da ima »lep glas«. Precej vzporedno gibanje krivulj v vseh zvrsteh in enakomeren dvig pri oceni družabnosti nas vodi k podobnemu zaključku.

Pri lastnostih socialne privlačnosti se krivulje zamenjajo: statusno najvišje ocenjena nemška knjižna varianta pade na dno (sploh pri pristnosti, dostopnosti in splošni všečnosti), medtem ko se obe narečni govorici povzpeta, rahlo prednost pa ima slovenščina. To ponovno potrди hipotezo, da so narečni govorci predvsem pri lastnostih socialne privlačnosti ocenjeni višje, sploh pa so dijaki znotraj te kategorije naklonjeni narečju, ki jim je blizu. To se ujema z ugotovitvami M. Bitenc, saj so tudi dijaki v Idriji zvrst, »ki jim je blizu in jim predstavlja element lokalne pripadnosti in osebne identitete, ocenili višje, predvsem pri solidarnostnih lastnostih« (2014b). Nasprotno je nemška knjižna varianta najnižje ocenjena prav pri vseh lastnostih socialne všečnosti, zato lahko sklepamo, da je dijakom v neformalnih pogovorih precej tuja. Podobnosti med slovenskim (koroškim) standardom in knjižno nemščino tudi pri nekaterih lastnostih socialne všečnosti pa gre povezovati z razlogi »reakcije manjšinske skupine«, o kateri smo pisali že zgoraj.

4.2.3.1.2 Dijaki iz Slovenije in Italije

Graf 26: Povprečja Marjanovih ocen (dijaki iz Slovenije in Italije)

Tabela 7: Marjan, razlike med ocenami jezikovnih variant (dijaki iz Slovenije in Italije)

Razlike med ocenami (dijaki iz Slovenije in Italije)		inteligenten	izobražen	uspešen	ambiciozen	ima vodstvene sposobnosti	bogat	samozavesten	pristen	sproščen	prijazen	dostopen	družaben	vreden zaupanja	všeč mi je
Marjan NEM NAR	Marjan SLN KNJ	0,6	0,8	0,5	0,7	0,3	0,5	0,0	0,2	0,2	0,4	0,2	0,1	0,3	0,2
Marjan SLN KNJ	Marjan NEM KNJ	0,5	1,1	1,0	0,7	0,6	0,9	0,7	0,6	0,5	0,6	1,0	0,2	0,9	0,6
Marjan NEM KNJ	Marjan SLN NAR	1,4	2,0	1,7	1,0	0,8	2,0	0,1	0,9	1,1	0,8	1,3	0,6	1,0	1,1
Marjan SLN NAR	Marjan NEM NAR	0,2	0,1	0,2	0,4	0,0	0,5	0,7	0,5	0,8	0,7	0,5	0,4	0,4	0,7
Marjan NEM NAR	Marjan NEM KNJ	1,2	1,9	1,5	1,4	0,8	1,4	0,6	0,4	0,3	0,2	0,8	0,3	0,6	0,5
Marjan SLN KNJ	Marjan SLN NAR	0,8	0,9	0,7	0,3	0,3	1,0	0,8	0,3	0,6	0,3	0,3	0,5	0,1	0,5

Splošen trend gibanja krivulj, ki so jih dale ocene dijakov iz Slovenije, razkrije pomembne podobnosti z ocenami slovensko govorečih dijakov iz Avstrije. Ob tem se odpira vprašanje, ali je Marjanova osebnost, ki se precej izrazito kaže v njegovem načinu govora neodvisno od zvrsti, v kateri je govoril, bistveno vplivala na vtis, ki so ga o njem dobili poslušalci, ali pa imata obe skupini precej podobna stališča.

Skupina dijakov iz Slovenije obe narečji glede statusa večinoma enakovredno dojema ter jima pripisuje nižje ocene od standardnih govorov, kar je ponovno pričakovano. Presenetil nas, da se je Marjan dijakom v slovenskem narečju zdel bolj ambiciozen kot v nemškem. To bi lahko povezali s dejstvom, da je dijakom iz Slovenije, učencem standardne nemščine kot drugega/tujega jezika v šoli, nemška narečna varianta slabše poznana in zato tudi slabše ocenjena. K takšnim stališčem bi jih morda lahko napeljala tudi morebitna situacija v razredu, kjer so v slovenski oz. dvojezični izobraževalni ustanovi govorci slovenskega narečja bolj

motivirani kot govorci nemškega narečja, morda začetniki pri slovenščini (ter s tem v slabšem položaju).

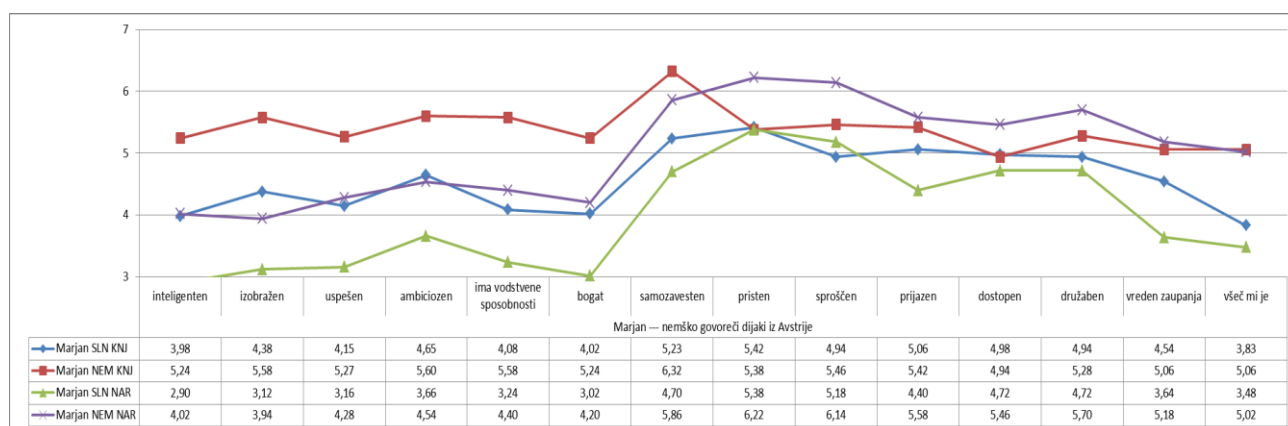
Koroška standardna slovenščina je bila v skupini dijakov iz Slovenije in Italije pri statusnih lastnostih ocenjena višje od obeh narečij, vendar jo knjižna nemščina očitno prehiteva, posebno še pri lastnostih »izobražen«, »uspešen« in »bogat« (za eno oceno). To nas privede k domnevanju, da igra v očeh dijakov iz Slovenije pomembno vlogo vtis o uspešnosti severnih sosedov, ki ga dobivajo iz vrste kazalcev iz okolja, obenem pa se tudi v medijih v Sloveniji pogosto izpostavlja ob primerjavah evropskih gospodarstev. Nižje ocene bi koroški standard slovenščine od dijakov iz Slovenije lahko prejel tudi zaradi svojih očitnih posebnosti v primerjavi s standardom iz Slovenije, ki morda vzbujajo posmeh.

Ocena samozvesti podobno kot pri prvi skupini anketirancev Marjana prikaže kot suverenega govorca, vendar so dijaki, skoraj identično, najvišjo oceno pripisali nemški standardni varianti ter slovenskemu narečju. Dober položaj slovenskega narečja v tem primeru nas vodi k sklepanju, da so dijaki iz Slovenije samozvestnega narečnega govorca še posebej občudovali, saj izbira tovrstne zvrsti (ali vsaj ne tako prvinske variante) v javnem govornem položaju morda ni najbolj običajna. Nekoliko nižjo, a med variantama identično oceno so pripisali tudi nemškemu narečju in slovenskemu (koroškemu) knjižnemu jeziku.

Dijaki iz Slovenije so Marjanove lastnosti socialne privlačnosti v primerjavi s slovensko govorečimi dijaki iz Avstrije ocenili nekoliko drugače: izstopa predvsem, da se je slovenski (koroški) knjižni jezik povzpел za odtenek nad nemško narečje. To lahko pripišemo nepoznavanju nemškega narečja med tujejezičnimi govorci ter dejstvu, da se s koroškim standardom slovenščine vsakodnevno srečujejo v šoli, pri stikih z dvojezičnimi sošolci in ljudmi iz okolice na Koroškem. Koroško standardno slovenščino vsakodnevno poslušajo tudi iz ust učiteljev, delež njihovega govora pa je v razredu pogosto prevladujoč.

Zanimivo so ocene splošne všečnosti precej podobne v obeh skupinah dijakov. Najbolje so ocenili slovensko narečje, najmanj naklonjeni pa so bili nemškemu knjižnemu jeziku. Z gibanjem okrog sredine pa ocene ne izražajo očitnega navdušenja nad celostnim vtisom govorca.

4.2.3.1.3 Nemško govoreči dijaki iz Avstrije

Graf 27: Povprečja Marjanovih ocen (nemško govoreči dijaki iz Avstrije)

Tabela 8: Marjan, razlike med ocenami jezikovnih variant (nemško govoreči dijaki iz Avstrije)

Razlike med ocenami (nemško govoreči dijaki iz Avstrije)		inteligen	izobražen	uspešen	ambiciozen	ima vodstvene sposobnosti	bogat	samozavesten	pristen	sproščen	prijazen	dostopen	družaben	vreden zaupanja	vseh mi je
Marjan NEM NAR	Marjan SLN KNJ	0,0	0,4	0,1	0,1	0,3	0,2	0,6	0,8	1,2	0,5	0,5	0,8	0,6	1,2
Marjan SLN KNJ	Marjan NEM KNJ	1,3	1,2	1,1	1,0	1,5	1,2	1,1	0,0	0,5	0,4	0,0	0,3	0,5	1,2
Marjan NEM KNJ	Marjan SLN NAR	2,3	2,5	2,1	1,9	2,3	2,2	1,6	0,0	0,3	1,0	0,2	0,6	1,4	1,6
Marjan SLN NAR	Marjan NEM NAR	1,1	0,8	1,1	0,9	1,2	1,2	1,2	0,8	1,0	1,2	0,7	1,0	1,5	1,5
Marjan NEM NAR	Marjan NEM KNJ	1,2	1,6	1,0	1,1	1,2	1,0	0,5	0,8	0,7	0,2	0,5	0,4	0,1	0,0
Marjan SLN KNJ	Marjan SLN NAR	1,1	1,3	1,0	1,0	0,8	1,0	0,5	0,0	0,2	0,7	0,3	0,2	0,9	0,4

Krivulje Marjanovih ocen nemško govorečih dijakov iz Avstrije potrjujejo upravičenost razdelitve v skupine glede na znanje slovenščine in nemščine, ki vpliva na stališča do jezikovnih zvrsti: se namreč bistveno razlikujejo od ocen vrstnikov, ki so naravni govorci slovenščine.

Pri statusnih lastnostih izstopajo pozitivne ocene nemške knjižne zvrsti, ki je pri vseh kategorijah za več kot eno oceno prehitela slovensko (koroško) knjižno varianto. Slednja je pri statusnih lastnostih precej izenačena z nemškim narečjem, ki so jima za razliko od obeh predhodnih skupin pripisali enako stopnjo inteligence, sicer pa slovenski koroški standard le pri izobraženosti opazno (a vendar za manj kot 0,5 ocene) prehiteva nemško narečje. Tudi pri oceni bogastva sta precej izenačena, kar se ujema z oceno slovensko govorečih dijakov iz Avstrije. Iz ocen se kaže težnja, da slovenski standard ne vzbuja posebno visokih statusnih konotacij in da je za nemško govoreče dijake iz Avstrije precej enakovreden z nemškim

koroškimi koroškimi narečjem, kar je proti pričakovanjem o povezovanju standardnega jezika z višjim statusom. To ponovno kaže na sprejemljivost nemškega koroškega narečja tudi v javnih govornih položajih (o čemer je pisala že Soukup 2009).

Pri statusnih lastnostih v negativnem smislu izstopa slovensko koroško narečje, ki so mu dijaki iz Avstrije prisodili najnižje ocene od vseh treh skupin anketirancev. Med najvišje ocenjenim avstrijskim standardom in slovenskim narečjem je kar pri vseh lastnostih med 1,9 in 2,5 ocene razlike. Če sta bili pri dijakih iz Slovenije obe narečji pri statusu ocenjeni podobno, pa so nemško govoreči dijaki iz Avstrije slovenskemu narečju pripisali (okrog) eno oceno nižje pri vseh lastnostih.

Očitne preference za nemški jezik se kažejo celo pri (v drugih dveh skupinah dokaj nevtralni) oceni samozavesti, pri kateri sta obe nemški zvrsti dobili višje ocene.

Pri lastnostih socialne privlačnosti je med nemško govorečimi dijaki pričakovano na prvem mestu narečna (koroška) nemščina, sledi pa ji knjižna nemščina (ki so ju pri prijaznosti, vrednosti zaupanja in splošni všečnosti ocenili precej enakovredno). Trend je podoben kot pri dijakih iz Slovenije, ki bolje ocenjujejo slovenščino v obeh zvrsteh – obe skupini torej tisti jezik, katerega naravni govorci so.

Med lastnostmi socialne privlačnosti se koroška knjižna slovenščina in koroško slovensko narečje nemškemu standardu sicer približata pri ocenah pristnosti in dostopnosti, sta pa pri drugih očitno slabše ocenjeni. Dejstvo, da se je slovensko koroško narečje (za razliko od prejšnjih dveh skupin) uvrstilo na dno, je očitno povezano s tem, da nemško govoreči dijaki te zvrsti večinoma ne poznajo. Slovenski koroški standard jim je sicer bližje, saj se z njim srečujejo (če drugje ne) v šoli, vendar ima tudi ta pri splošni všečnosti precej nižje ocene kot nemški varianti.

Kakšen zaključek se torej riše iz zgornjih podatkov? Ne preseneča, da nemško govoreči dijaki iz Avstrije v svojem jezikovnem repertoarju bolj cenijo nemščino kot slovenščino. Kljub temu pa vendar lahko zaslutimo, da kljub ozaveščevanju in vzgoji o dvojezičnosti ter medkulturnosti, ki jo nudijo slovenske oz. dvojezične izobraževalne ustanove, slovenske jezikovne variante pojmujejo precej nižje.

4.2.3.2 Alina

Druga govorka s Koroške je bila Alina iz Sel. Govorila je slovensko (koroško) knjižno pogovorno (koroški standardni jezik),⁸² knjižno pogovorno nemščino (standardno avstrijsko nemščino),⁸³ slovensko narečje Sel⁸⁴ ter koroško narečje nemščine.⁸⁵

Dijaki, ki so ta posnetek navedli kot najprimernejši za predvajanje na radiu Agora, so v spodnjih komentarjih navedli razloge za svojo izbiro.

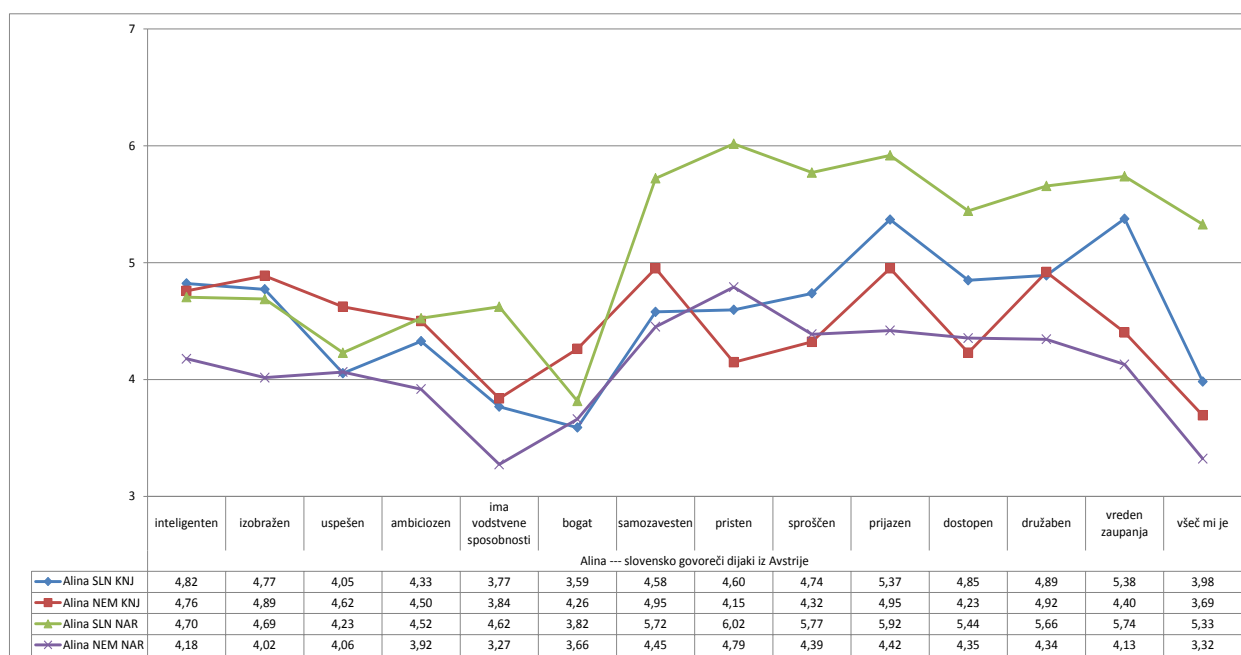
⁸² Razločno je govorila, prijazen glas, dobro razložila. – Je najmanj slaba. – Ker je govorila v pismeni slovenščini in sem jo kar dobro razumela. – Po mojem je najbolj interesantno govorila.

⁸³ Ker mi je simpatična in prijazna in dobro govori. – Me navdušuje. – Najbolj pravilno in ne monotono govori. – Ker govori lepo!

⁸⁴ Ker je govorila v narečju in se mi je zdela simpatična. – Ker je hitro govorila, je bila mlada, enostavno simpatična. – Ker je iz Sel. – Ker je mi njena način kako je predstavila jed všeč. – Ker je mislim da, iz Sel. Imajo zelo podobno narečje z mojim. Selani so vedno zelo pristni in prijazni. – Ker mislim, da dobro kuha. – Ker tako govori kot jaz (narečju). – Zato ker je imau dialekt ker se mi dopade. – Zdela se mi je zelo simpatična in naredila vtis, kot da se spozna.

⁸⁵ Tega posnetka kot najboljšega ni izbral nihče.

4.2.3.2.1 Slovensko govoreči dijaki iz Avstrije

Graf 28: Povprečja Alininih ocen (slovensko govoreči dijaki iz Avstrije)

Tabela 9: Alina, razlike med ocenami jezikovnih variant (slovensko govoreči dijaki iz Avstrije)

Razlike med ocenami (slovensko govoreči dijaki iz Avstrije)		intelligenten	izobražen	uspešen	ambiciozen	ima vodstvene sposobnosti	bogat	samozavesten	pristen	sproščen	prijazen	dostopen	družaben	vreden zaupanja	všeč mi je
Alina NEM NAR	Alina SLN KNJ	0,6	0,8	0,0	0,4	0,5	0,1	0,1	0,2	0,3	0,9	0,5	0,5	1,2	0,7
Alina SLN KNJ	Alina NEM KNJ	0,1	0,1	0,6	0,2	0,1	0,7	0,4	0,4	0,4	0,4	0,6	0,0	1,0	0,3
Alina NEM KNJ	Alina SLN NAR	0,1	0,2	0,4	0,0	0,8	0,4	0,8	1,9	1,4	1,0	1,2	0,7	1,3	1,6
Alina SLN NAR	Alina NEM NAR	0,5	0,7	0,2	0,6	1,3	0,2	1,3	1,2	1,4	1,5	1,1	1,3	1,6	2,0
Alina NEM NAR	Alina NEM KNJ	0,6	0,9	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5	0,6	0,1	0,5	0,1	0,6	0,3	0,4
Alina SLN KNJ	Alina SLN NAR	0,1	0,1	0,2	0,2	0,9	0,2	1,1	1,4	1,0	0,5	0,6	0,8	0,4	1,3

Pogled na Alinine krivulje je presenetljiv, saj se od Marjanovih ocen (ki je prav tako govorec s Koroške) razlikujejo v kar nekaj pogledih. Naj pred interpretacijo opozorim, da so bili Alinini posnetki najslabše zvočne kvalitete, kar predstavlja metodološko pomanjkljivost; posnela se je namreč sama, s svojo snemalno napravo, medtem ko sem ostale govorce snemala jaz v (precej) enakih pogojih. Na posnetkih je govorila suvereno, vendar dokaj umirjeno in preudarno, zato se je celostni vtis njenih nastopov razlikoval od Marjanovega.

Med statusnimi lastnostmi so slovensko govoreči dijaki iz Avstrije tokrat v splošnem najslabše ocenili Alino kot govorko nemškega (koroškega) narečja, preseneča pa, da knjižna pogovorna nemščina ne dosega bistveno boljših rezultatov od slovenskih zvrsti (kot je bilo

očitno pri Marjanovih ocenah); njena krivulja se opazneje dvigne le pri uspešnosti in bogastvu. Ocena inteligence je v knjižni nemščini in obeh slovenskih govorih skoraj identična, podobne ocene pa so Alini v teh zvrsteh pripisali tudi pri ambicioznosti. Iz tega lahko sklepamo, da je njen umirjen način govora nekoliko negativno vplival na splošen statusni vtis v vseh zvrsteh.

Kljub zgornji ugotovitvi pa do živahnejše spremembe pride pri oceni vodstvenih sposobnosti; kot da bi se že napovedoval trend, ki se pojavi pri lastnostih socialne privlačnosti, krivulja slovenskega narečja naenkrat poskoči glede na ostale zvrsti. Slovenskemu narečju ocena pade le še pri bogastvu (ki pa presenetljivo vseeno prehití slovenski standard in nemško narečje). Najbolj bogata je Alina zvenela v standardni nemščini, a ne z bistveno prednostjo, ki se je kazala pri Marjanu.

Pri lastnostih socialne všečnosti ocene poskočijo in kažejo, da je Alina slovensko govoreče dijake iz Avstrije s koroškim narečjem iz Sel popolnoma osvojila. Izstopata predvsem pristnost in sproščenost (glede na ostale zvrsti sta prejeli kar eno ali dve oceni višje), pa tudi prijaznost in splošna všečnost.

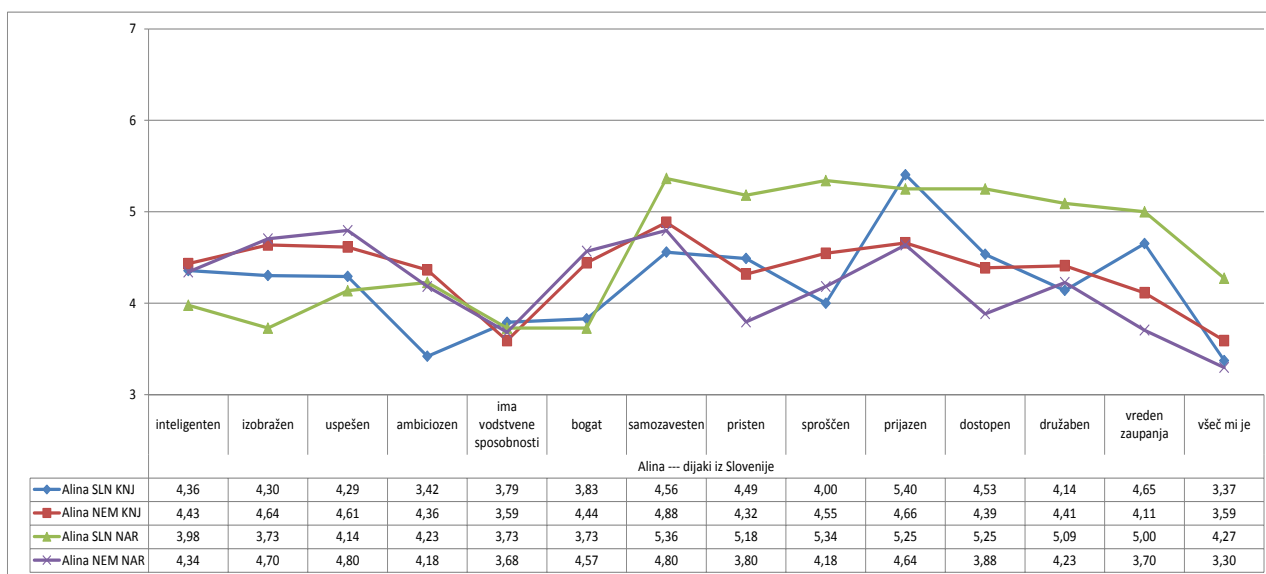
Tudi pri oceni samozavesti je slovensko narečje v prednosti pred standardno nemščino, ki mu sledita precej enakovredno nemško narečje in (koroška) standardna slovenščina.

Izrazita naklonjenost slovensko govorečih dijakov iz Avstrije do Alininega narečja celo pri nekaterih statusnih lastnostih, sploh pa pri lastnostih socialne všečnosti, nas lahko ob primerjavi z Marjanom napelje tudi k sklepanju, da pri ocenjevanju ne igra vloge le narečje, temveč tudi spol govorca. Kot je v svojih raziskavah o naglasih ameriške angleščine ugotovila B. Soukup (2009: 1), so bile ženske govorke z južnaškim naglasom («Southern American English») konstantno višje ocenjene od moških (čeprav nihče ni blestel pri ocenah, povezanih s kompetenco, npr. izobraženostjo in inteligenco). Ženske z naglasom so zvenele preprosto bolj *očarljivo*, torej so bile mnogo bolj socialno všečne. B. Johnstone piše celo o tem, da ženske pri telefonski prodaji tovrsten ameriški naglas uporabljajo strateško in z njim »omehčajo celo najbolj nevljudne poslovneže« (1999 v Soukup 2009: 2). Ob tem pa avtorica na žalost ne navaja, ali tak vtis naredijo le na moške ali tudi na ženske.

V naši raziskavi smo ocenjevali premalo posnetkov, da bi tezo o očarljivosti ženskih narečnih govork lahko z gotovostjo potrdili, je pa vzporednica, ki jo lahko potegnemo z ameriškimi raziskavami, vsekakor vredna pozornosti.

Slovensko govoreči dijaki iz Avstrije so pri lastnostih socialne všečnosti pokazali naklonjenost tudi do koroške standardne slovenščine, nekoliko pa presenetijo nizke ocene koroškega nemškega narečja, za katerega smo predvidevali, da bo, kot pri Mirku, precej enakovreden s slovenskim narečjem. Pri Alini ga je pri nekaterih lastnostih socialne všečnosti prehitel celo nemški standardni jezik.

4.2.3.2.2 Dijaki iz Slovenije in Italije

Graf 29: Povprečja Alininih ocen (dijaki iz Slovenije in Italije)

Tabela 10: Alina, razlike med ocenami jezikovnih variant (dijaki iz Slovenije in Italije)

Razlike med ocenami (dijaki iz Slovenije in Italije)		inteligenten	izobražen	uspešen	ambiciozen	ima vodstvene sposobnosti	bogat	samozavesten	pristen	sproščen	prijazen	dostopen	družaben	vreden zaupanja	všeč mi je
Alina NEM NAR	Alina SLN KNJ	0,0	0,4	0,5	0,8	0,1	0,7	0,2	0,7	0,2	0,8	0,7	0,1	0,9	0,1
Alina SLN KNJ	Alina NEM KNJ	0,1	0,3	0,3	0,9	0,2	0,6	0,3	0,2	0,5	0,7	0,1	0,3	0,5	0,2
Alina NEM KNJ	Alina SLN NAR	0,5	0,9	0,5	0,1	0,1	0,7	0,5	0,9	0,8	0,6	0,9	0,7	0,9	0,7
Alina SLN NAR	Alina NEM NAR	0,4	1,0	0,7	0,0	0,0	0,8	0,6	1,4	1,2	0,6	1,4	0,9	1,3	1,0
Alina NEM NAR	Alina NEM KNJ	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,5	0,4	0,0	0,5	0,2	0,4	0,3
Alina SLN KNJ	Alina SLN NAR	0,4	0,6	0,2	0,8	0,1	0,1	0,8	0,7	1,3	0,2	0,7	1,0	0,3	0,9

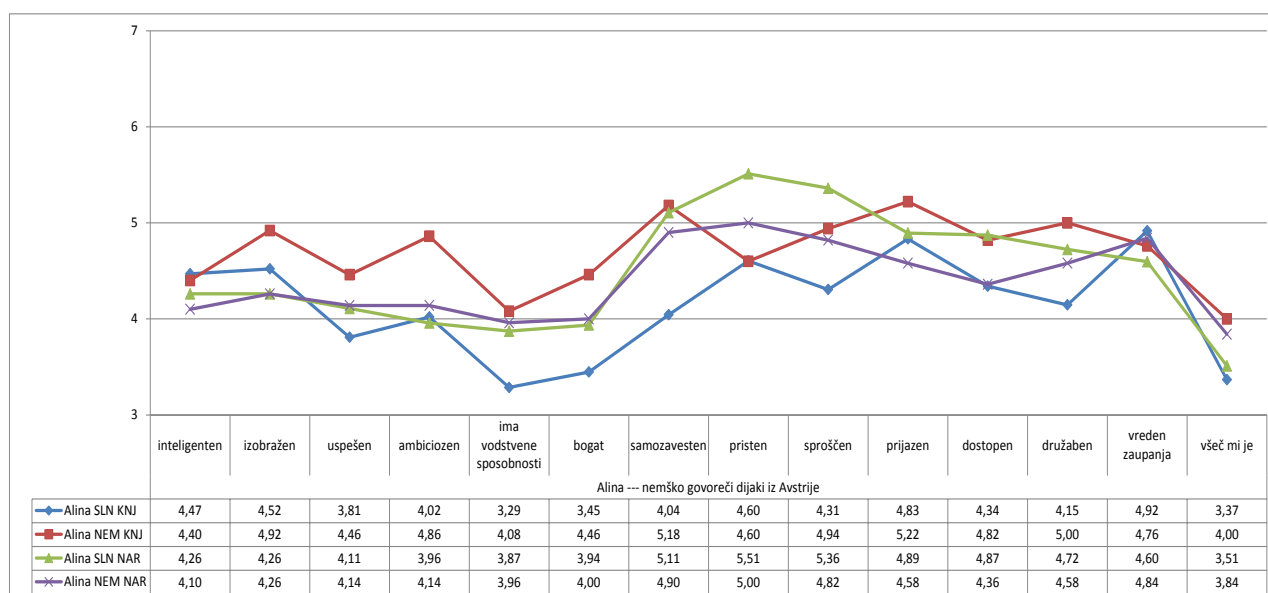
Dijaki iz Slovenije in Italije so pri ocenjevanju Aline pri večini statusnih lastnosti (inteligenci, izobrazbi, uspešnosti in ambicioznosti) precej enakovredno ocenili obe nemški zvrsti, pri inteligenci se jima približa tudi slovenski standard, pri ambicioznosti pa, presenetljivo, slovensko narečje. Sicer bi lahko splošili, da nemščini pri večini statusnih lastnosti z nekoliko nižjimi ocenami sledita obe zvrsti v slovenščini.

Ob teh ocenah sklepamo, da je Alinin umirjen način govora vplival na stališča do prav vseh zvrsti: to posebej opazimo pri ocenah vodstvenih sposobnosti, ki so pravzaprav enakovredne. Pri oceni bogastva nemščina v obeh enakovredno ocenjenih zvrsteh prehitela prav tako enakovredni slovenski zvrsti.

Pri lastnostih socialne všečnosti je Alina najboljši vtis naredila v slovenskem narečju, pri prijaznosti in vrednosti zaupanja se mu približa še koroški standard v slovenščini. Slednja sicer z dobrimi ocenami ne izstopa, temveč je precej podobna obema zvrstema v nemščini. Slabše ocene bi lahko povzročilo tudi dejstvo, da se je Alina na govore prej deloma pripravila in v vseh zvrsteh morda ni zvenela tako naravno in sproščeno.

Ocene kažejo, da se je Alina v slovenskem narečju dijakom bistveno bolj prikupila. Dijaki iz Slovenije in Italije, sicer negovorci koroških narečij, najbrž povezujejo narečje s prvinskostjo in prisrčnostjo ter ga po všečnosti uvrščajo nad standardni jezik (podoben trend se je pokazal tudi pri Marjanovih ocenah). Poleg tega bi ji dobre ocene lahko pripisali zaradi razloga, ki smo ga opisali že zgoraj: ženska narečna govorka deluje bolj očarljivo. Na drugi strani pa dijake slabše znanje nemščine ovira, zato so nižje ocene nemških zvrsti razumljive.

4.2.3.2.3 Nemško govoreči dijaki iz Avstrije

Graf 30: Povprečja Alininih ocen (nemško govoreči dijaki iz Avstrije)

Tabela 11: Alina, razlike med ocenami jezikovnih variant (nemško govoreči dijaki iz Avstrije)

Razlike med ocenami (nemško govoreči dijaki iz Avstrije)		intelligenten	izobražen	uspešen	ambiciozen	ima vodstvene sposobnosti	bogat	samozavesten	pristen	sproščen	prijazen	dostopen	družaben	vreden zaupanja	všeč mi je
Alina NEM NAR	Alina SLN KNJ	0,4	0,3	0,3	0,1	0,7	0,6	0,9	0,4	0,5	0,3	0,0	0,4	0,1	0,5
Alina SLN KNJ	Alina NEM KNJ	0,1	0,4	0,7	0,8	0,8	1,0	1,1	0,0	0,6	0,4	0,5	0,9	0,2	0,6
Alina NEM KNJ	Alina SLN NAR	0,1	0,3	0,4	0,9	0,2	0,5	0,1	0,9	0,4	0,3	0,1	0,3	0,2	0,5
Alina SLN NAR	Alina NEM NAR	0,2	0,0	0,0	0,2	0,1	0,1	0,2	0,5	0,5	0,3	0,5	0,1	0,2	0,3
Alina NEM NAR	Alina NEM KNJ	0,3	0,7	0,3	0,7	0,1	0,5	0,3	0,4	0,1	0,6	0,5	0,4	0,1	0,2
Alina SLN KNJ	Alina SLN NAR	0,2	0,3	0,3	0,1	0,6	0,5	1,1	0,9	1,1	0,1	0,5	0,6	0,3	0,1

V grafu skupine nemško govorečih dijakov iz Avstrije lahko že pri prvi lastnosti, inteligenci, opazimo, da so Alino ocenili precej podobno v vseh jezikovnih variantah: ta trend se med lastnostmi socialne všečnosti ponovi še pri vrednosti zaupanja ter pri splošni všečnosti, sicer pa razlike med zvrstmi pri vseh lastnostih redko presežejo eno oceno. Najbrž gre vzrok ponovno iskati pri osebni noti, ki je obarvala Alinina besedila ne glede na zvrst, Garrett pa piše tudi o tem, da ljudje človeka preprosto sodijo po glasu, tudi če ne razumejo jezika (2010: 25).

Med statusnimi lastnostmi se je pričakovano najvišje uvrstila standardna nemščina, med nemško govorečimi najbolj cenjena, standardna slovenščina ji sledi le pri izobraženosti. Pri

oceni vodstvenih sposobnosti je standardna nemščina presenetljivo izenačena z obema narečjema. Slovenski standardni jezik, zanimivo, pri vodstvenih sposobnostih, bogastvu in samozavesti precej prehitevajo druge zvrsti, čeprav bi pričakovali, da bo standardni jezik omenjenih lastnostih bolje ocenjen od narečij.

Druge tri zvrsti so pri oceni samozavesti ponovno izenačene, narečna govorka Alina pa je poslušalce v slovenščini znova očarala in si za pristnost in sproščenost prislužila najvišje ocene. V slovenskem narečju je zasenčila celo nemško narečje, ki so mu bili dijaki te skupine pri lastnostih socialne všečnosti ob poslušanju Marjana zelo naklonjeni.

Oba standardna govora sta poslušalcem delovala najmanj pristno, kar je predvidljiv rezultat, nad nemško narečje pa se pri lastnostih socialne všečnosti občasno dvigne tudi standardna nemščina (pri prijaznosti in dostopnosti nekoliko nad 0,5 ocene). To je ponovno presenetljiva ocena, ki stereotipno bolj prijazno narečno govorico prikaže v drugačni luči.

4.2.3.3 *Marjeta*

Marjeta prihaja iz Slovenije, a je odraščala na Dunaju, zato je dvojezična. V raziskavo smo jo uvrstili kot »testno govorko«, saj nas je zanimalo, kakšna stališča bodo dijaki imeli do slovenščine, ki velja za standardno v Sloveniji,⁸⁶ do ljubljanskega pogovornega jezika⁸⁷ ter do dunajske pogovorne nemščine.⁸⁸ Ob tem smo predvidevali, da vpliv teh zvrsti (prek medijev ipd.) pogosto seže tudi izven meja njihovega govornega področja.

Standardno nemščino smo pri njej izločili predvsem zaradi obilice posnetkov in posledično zelo dolge izvedbe v razredu, k odločitvi pa nas je napeljala tudi domnevna podobnost te zvrsti z dunajsko pogovorno nemščino. Žal pri analizi rezultatov ugotavljamo, da bi nam še četrta zvrst omogočila bolj celostno primerjavo jezikovnih stališč in jo med ocenami pogrešamo.

Na koncu naj dodamo še opažanje, ki je po vsej verjetnosti odločilno vplivalo na Marjetine ocene: v vseh treh govorih je namreč nezavedno, a opazno nekajkrat uporabila drobno mašilo, podobno tlesku z jezikom ob trdo nebo, ki mu je sledil krajši ali daljši premor. V

Dijaki, ki so ta posnetek navedli kot najprimernejši za predvajanje na radiu Agora, so izbiro komentirali:

⁸⁶ Gospo, ki govori pravilno slovensko in jo lahko vsi razumejo. – Govorila je zelo prosto in meni se zdi zelo lep glas. – Bila je sproščena. – Dobra izgovorjava, bila je prijazna. – Dobra izgovorjava, deluje izobražena in prijazna.

–

Ima prijazen glas in mislim, da je simpatična. – Ker govori knjižno. – Ker govori knjižni jezik. – Ker govori najbolj knjižno slovensko. – Ker ima zelo dobre vodstvene sposobnosti. – Ker ima zelo prijazen glas. – Ker je delovala prijetno in ni samo naštevala dejstev, temveč je bolj pripovedovala. – Ker je govorila lepo pravilno v knjižnem jeziku, ki je za vse razumljiv. – Ker je govorila lepo tekoče in pravilno slovensko. – Ker je kandidat sproščen in ga/jo je lepo poslušati in ker govori knjižni jezik. – Ker je kandidatka 6 zelo samozavestno in prijazno govorila in je bil zelo sproščen glas. – Ker je najbolj družabna, ambiciozna, pristna in sproščena. Vse kar rabiš za na radio. – Ker je naredila samozavesten vtis in zelo izobraženo je govorila in bilo je pristno (echt). – Ker je po glasu sodeč inteligentna kandidatka. – Ker je večino odgovorov po mojem mnenju dokaj zadovoljivo povedala. – Ker se mi zdi, da je zelo prestopna in prijazna in paše dobro v radio program. Najbolj sem ji prisluhnil. – Zelo prepričano je govorila. – Da vtis, kot da je zelo inteligentna in prijazna. – Bil mi je zelo simpatičen in sem mu rad prisluhnil.

Zdela se mi je najbolj sproščena, pristna.

⁸⁷ Kvaliteta vodenja, pristen, inteligen. – Govori zelo samozavestno. – Ker govori tako, kot tudi sama govorim, zato se mi zdi najbolj simpatična. – Ker je bila zelo samozavestna in je vse najboljše razložila. – Ker je moj naglas podoben in mi je zato najbolj simpatična, vendar je za predvajanje v oddaji najbolj primerna številka 6. – Ker je zelo samozavestna in ima lepo/razumljivo slovenščino. – Ker mislim, da mora biti gost intiligen. in zgovoren. Številka 9 je pa še najbolj blizu mojemu idealu, oz. oddaji, ki bi jo sploh poslušal. – Ker ne govori v dialektu. – Ker se mi je zdela sproščena mlada oseba. – Ker se mi je zdela, da najbolj obvlada delo. – Ker se mi zdi najbolj prijazna in samozavestna za radio. Dobro govori in ni pre dolgočasna.

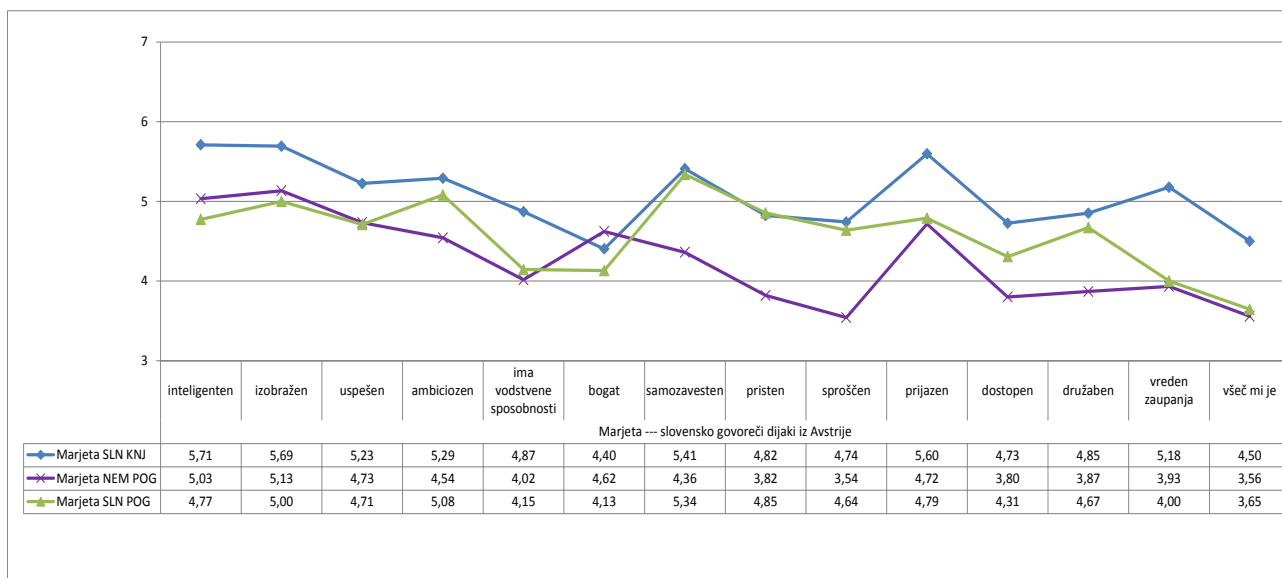
⁸⁸ Ker imam sama rada domačo hrano. – Ker je govorila v lepem jeziku brez narečja. – Ker se mi je zdela najbolj intiligen. in mislim da ima vodstvene sposobnosti. – Ker se mi zdi zelo intiligen. in govori tudi zelo dobro.

–

Prijeten glas. – Ker govorec govori lahko, izobraženo in tudi prijazno. Jasen, razločen glas, najbolj razumljiv. – Ker je bila prijazna.

procesu poslušanja posnetkov se je kar nekaj dijakov ob ta zvok obregnilo, zato bi lahko tudi to povzročilo nižje ocene nekaterih zvrsti.

4.2.3.3.1 Slovensko govoreči dijaki iz Avstrije

Graf 31: Povprečja Marjetinih ocen (slovensko govoreči dijaki iz Avstrije)

Tabela 12: Marjeta, razlike med ocenami jezikovnih variant (slovensko govoreči dijaki iz Avstrije)

Razlike med ocenami (slovensko govoreči dijaki iz Avstrije)		intelligenten	izobražen	uspešen	ambiciozen	ima vodstvene sposobnosti	bogat	samozavesten	pristen	sproščen	prijazen	dostopen	družaben	vreden zaupanja	všeč mi je
Marjeta SLN KNJ	Marjeta SLN POG	0,9	0,7	0,5	0,2	0,7	0,3	0,1	0,0	0,1	0,8	0,4	0,2	1,2	0,9
Marjeta NEM POG	Marjeta SLN KNJ	0,7	0,6	0,5	0,7	0,9	0,2	1,0	1,0	1,2	0,9	0,9	1,0	1,2	0,9
Marjeta SLN POG	Marjeta NEM POG	0,3	0,1	0,0	0,5	0,1	0,5	1,0	1,0	1,1	0,1	0,5	0,8	0,1	0,1

Najvišje ocene med statusnimi lastnostmi so slovensko govoreči dijaki iz Avstrije Marjeti pripisali, ko je govorila v slovenskem knjižnem pogovornem jeziku (od drugih dveh zvrsti +0,9 in +0,7 ocene). Dunajska pogovorna nemščina in ljubljanski pogovorni jezik sta dobila precej enakovredne ocene, le pri oceni ambicioznosti se ljubljanski pogovorni jezik za 0,5 ocene dvigne nad dunajskega. To je nekoliko presenetljivo, saj bi pričakovali, da bodo dvojezični dijaki dunajsko nemščino kot jezik središča statusno višje ocenili; to se zgodi le pri oceni bogastva, pa še takrat le-ta preseže slovenski zvrsti največ za 0,5 ocene.

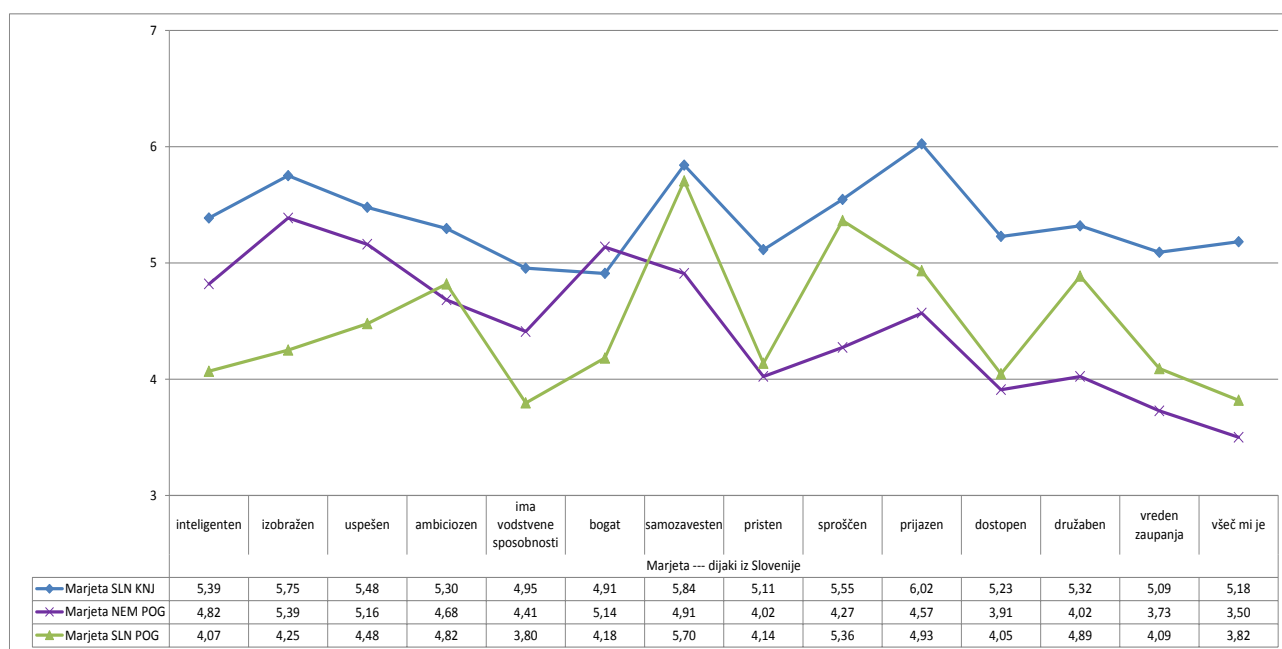
Iz tega lahko sklepamo, da je dunajski pogovorni jezik nepriljubljen med govorci ostalih nemških narečij (tako zatrjujejo tudi nekateri sogovorci z avstrijske Koroške, obenem pa iz izkušenj vemo, da se v Sloveniji pogosto podobno dogaja z ljubljansščino), domnevanje pa se potrdi tudi pri lastnostih socialne privlačnosti. Med njimi dunajska nemščina doseže ljubljanski pogovorni jezik le pri prijaznosti, precej podobne ocene pa imata tudi pri vrednosti zaupanja ter splošni všečnosti.

Marjeta je najbolj samozavestno delovala, ko je govorila v obeh slovenskih zvrsteh (+1,0 ocene v primerjavi z dunajsko nemščino), pa tudi pri večini lastnosti socialne privlačnosti sta ti zvrsti bolje ocenjeni. To lahko ponovno pripišemo nepriljubljenosti dunajskega pogovornega jezika med mladimi Korošci, rezultati vrednosti zaupanja in splošne všečnosti pa kažejo na to, da tudi ljubljanski pogovorni jezik ne uživa absolutne podpore. Negativna stališča do ljubljansščine imajo morda izvor v odnosih znotraj razredne ali šolske skupnosti, kjer se pogosto ustvarijo manjše prijateljske skupine, ki se delijo tudi po lokalni pripadnosti. Tako se dijaki iz Slovenije morda deloma ločijo od koroških vrstnikov, njihov pogovorni jezik oz. sleng pa je za koroške sošolce nekaj tujega in nepriljubljenega.

Najboljši vtis je torej naredila knjižna pogovorna slovenščina, ki je nevtrarno obarvana zvrst, katere vpliv seže tudi čez mejo prek medijev ter v veliki meri prek pedagoškega procesa: učitelji v šoli namreč poučujemo standard iz Slovenije ter smo pri »odpravljanju koroških posebnosti/*napak*«, ⁸⁹ sploh v pisnih besedilih posebej zavzeti. Dijaki te skupine standardnemu jeziku pripisujejo prednost pri vseh kategorijah, razen pri bogastvu. Stereotipno prepričanje namreč pravi, da so gospodarsko uspešnejši Avstrijci premožnejši od južnih sosedov.

⁸⁹ Prepričanje, da je edini pravi standard tisti, ki prihaja iz Slovenije, je omejeno. Na Koroškem skupaj z v Sloveniji uveljavljenimi izrazi sobiva kar nekaj ustreznice, ki so se uveljavile v zgodovinskem razvoju jezika in so v skupnosti splošno sprejete. Zato so vsaj v knjižni pogovornosti vsekakor sprejemljive. Več o tem smo pisali v poglavju 3.7.2.

4.2.3.3.2 Dijaki iz Slovenije in Italije

Graf 32: Povprečja Marjetinih ocen (dijaki iz Slovenije in Italije)

Tabela 13: Marjeta, razlike med ocenami jezikovnih variant (dijaki iz Slovenije in Italije)

Razlike med ocenami (dijaki iz Slovenije in Italije)		intelligenten	izobražen	uspešen	ambiciozen	ima vodstvene sposobnosti	bogat	samozavesten	pristen	sproščen	prijazen	dostopen	družaben	vreden zaupanja	všeč mi je
Marjeta SLN KNJ	Marjeta SLN POG	1,3	1,5	1,0	0,5	1,2	0,7	0,1	1,0	0,2	1,1	1,2	0,4	1,0	1,4
Marjeta NEM POG	Marjeta SLN KNJ	0,6	0,4	0,3	0,6	0,5	0,2	0,9	1,1	1,3	1,5	1,3	1,3	1,4	1,7
Marjeta SLN POG	Marjeta NEM POG	0,8	1,1	0,7	0,1	0,6	1,0	0,8	0,1	1,1	0,4	0,1	0,9	0,4	0,3

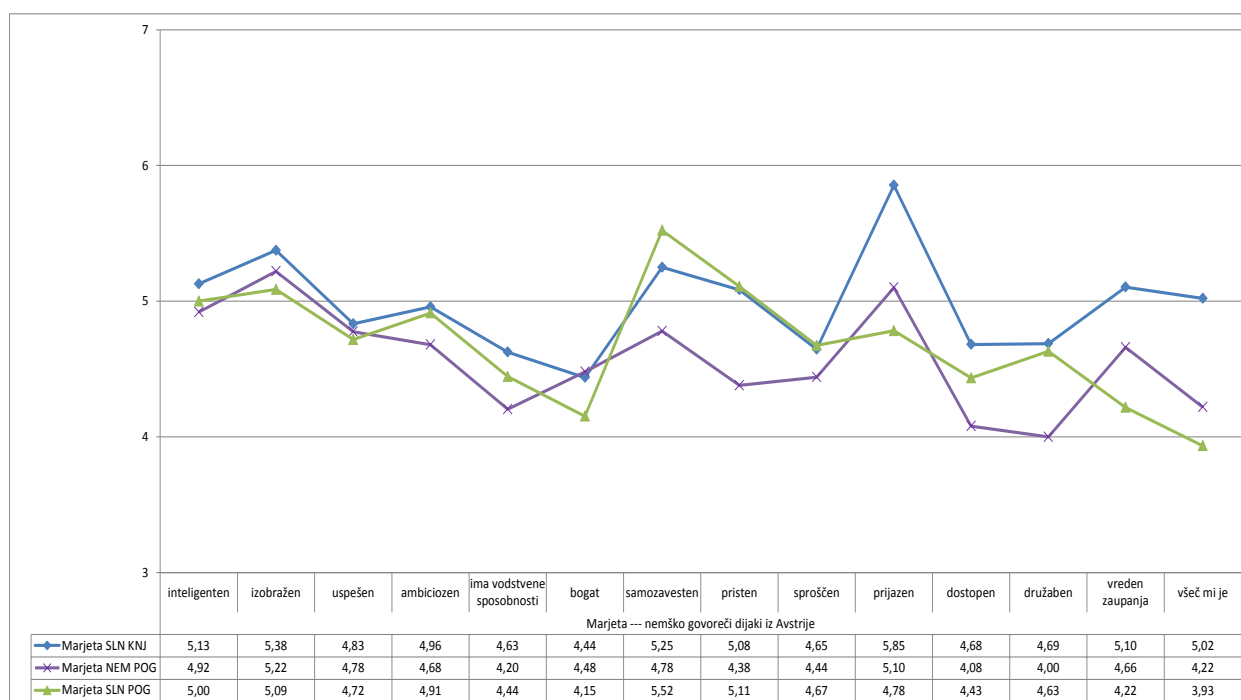
Na prvi pogled sta si krivulji Marjetinih ocen dijakov iz Slovenije in Italije ter slovensko govorečih dijakov iz Avstrije, zanimivo, precej podobni. Tako pri statusnih kot pri lastnostih socialne privlačnosti se je najbolje uvrstila knjižna pogovorna slovenščina, dunajska nemščina jo za odtenek prehiteli le pri oceni bogastva (+0,2). Knjižni pogovorni slovenščini tako dijaki iz Slovenije pričakovano pripisujejo najvišji status, prav tako pa jim je najbolj všeč. To bi lahko pripisali dejstvu, da je ta zvrst nevtralna, vsem skupna in se zato z njo lažje identificirajo.

Negativna stališča do ljubljanskega pogovornega jezika so dijaki, ki večinoma prihajajo iz drugih narečnih skupin, izkazali z nižjimi statusni ocenami glede na standardni jezik prav pri

vseh lastnostih, izstopajo pa ocena inteligence (-1,2), izobraženosti (-1,5), uspešnosti (-1,0) ter vodstvenih sposobnosti (-1,2). Pri oceni samozavesti ter sproščenosti se obe zvrsti približata, sicer pa se trend slabših ocen pogovornosti nadaljuje tudi pri lastnostih socialne privlačnosti. Izstopajo ocene pristnosti (-1,0), prijaznosti (-1,1), dostopnosti (-1,2), vrednosti zaupanja (-1,0) ter splošne všečnosti (-1,4). Marjeta jih torej s svojim pogovornim nastopom ni prepričala, negativna stališča do ljubljansčine pa so med govorci drugih narečij pogosta. Predvidevanje, da bo ta zvrst zaradi uporabe pogovornih elementov (*ful* itd.) bližje mladim, se ni potrdilo; nizke ocene je namreč dobila pri kategorijah dostopnosti in pristnosti.

Tudi dunajska pogovorna nemščina se je po ocenah te skupine dijakov pri večini statusnih lastnosti bolje odrezala od ljubljanske pogovornosti (+0,6 do +1,0 ocene), krivulji se približata le pri ambicioznosti. Marjeta je v pogovorni nemščini delovala tudi precej manj samozavestno kot v knjižni slovenščini (-0,9) ter v ljubljanskem pogovornem jeziku (-0,8 ocene), njene ocene socialne privlačnosti pa so celo najnižje od vseh treh zvrsti (glede na ljubljanski pogovorni jezik sproščenost -1,1 ter družabnost -0,9). Nemščina je dijakom te skupine, ki se je učijo kot tujega jezika, manj blizu kot obe slovenski zvrsti, zato so bile slabše ocene pričakovane; stereotipna podoba o premožnejših Avstrijcih pa se ponovno uresniči.

4.2.3.3.3 Nemško govoreči dijaki iz Avstrije

Graf 33: Povprečja Marjetinih ocen (nemško govoreči dijaki iz Avstrije)

Tabela 14: Marjeta, razlike med ocenami jezikovnih variant (nemško govoreči dijaki iz Avstrije)

Razlike med ocenami (nemško govoreči dijaki iz Avstrije)		inteligenčen	izobražen	uspešen	ambiciozen	ima vodstvene sposobnosti	bogat	samozavesten	pristen	sproščen	prijazen	dostopen	družaben	vreden zaupanja	všeč mi je
Marjeta SLN KNJ	Marjeta SLN POG	0,1	0,3	0,1	0,0	0,2	0,3	0,3	0,0	0,0	1,1	0,2	0,1	0,9	1,1
Marjeta NEM POG	Marjeta SLN KNJ	0,2	0,2	0,1	0,3	0,4	0,0	0,5	0,7	0,2	0,8	0,6	0,7	0,4	0,8
Marjeta SLN POG	Marjeta NEM POG	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,3	0,7	0,7	0,2	0,3	0,4	0,6	0,4	0,3

Nemško govoreči dijaki iz Avstrije so Marjetine statusne lastnosti v vseh treh zvrsteh ocenili precej podobno; razlike med lastnostmi namreč ne presegajo 0,4 ocene. Zanimivo je, da nemškega pogovornega jezika niso višje vrednotili, kot bi pričakovali glede na trend, ki se je pokazal pri ostalih dveh govorcih.

Bolj samozavestna se jim je zdela v slovenščini, dunajska pogovorna nemščina pa je bila za 0,5 oz. 0,7 nižje ocenjena. Tudi nemško govorečih dijakov iz Avstrije, večinoma Korošcev, pogovorni jezik središča pri lastnostih socialne privlačnosti večinoma ni prepričal (pristnost

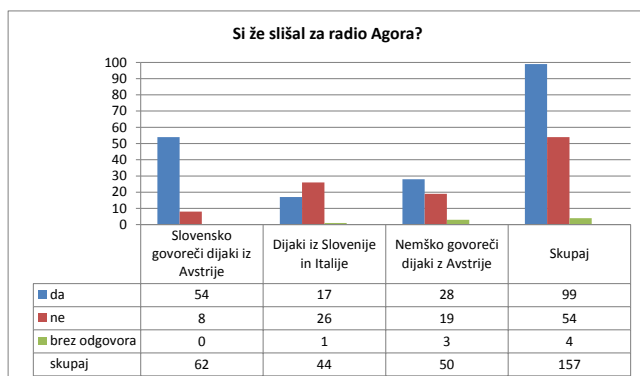
0,7 ocene nižje od obeh slovenskih zvrsti, družabnost 0,6 oz. 0,7). Nekoliko boljše ocene so mu namenili le pri prijaznosti, dostopnosti, družabnosti ter splošni všečnosti, vendar v primerjavi s slovenskim standardom še vedno zaostaja za od 0,6 do 0,8 ocene. Morda je k slabši oceni dunajske pogovornosti doprineslo mašilo, »tleskanje z jezikom«, vendar kaže, da mladi s Koroške te zvrsti ne cenijo preveč.

Najboljše ocene socialne privlačnosti si delita torej standardna slovenščina in ljubljanski pogovorni jezik. Morda zato, ker se je tujejezičnim govorcem Marjetina izgovorjava slovenščine zdela dobro razumljiva? Osrednjeslovenski govor, na katerem temelji tudi standard iz Slovenije, je namreč za dijake, ki se slovenščine pogosto učijo ob zvočnem gradivu, ki spremlja učbenike za poučevanje slovenščine kot drugega/tujega jezika, bolj dostopen od koroške govorice, ki so jo poslušali pri ostalih dveh govorcih.

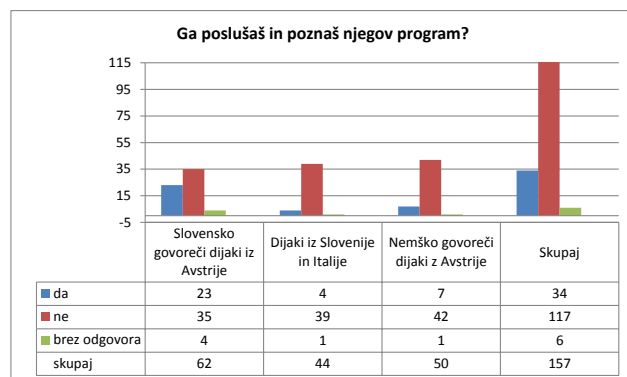
4.2.4 Druga vprašanja iz vprašalnika

Poleg ocenjevanja govorcev je vprašalnik vseboval še druga vprašanja, ki jih predstavljamo v naslednjem poglavju, navezujejo pa se tudi na rezultate raziskave prikritih dvojic.

4.2.4.1 Si že slišal za Radio Agora? Ga poslušas in poznaš njegov program?

Graf 34: Radio Agora

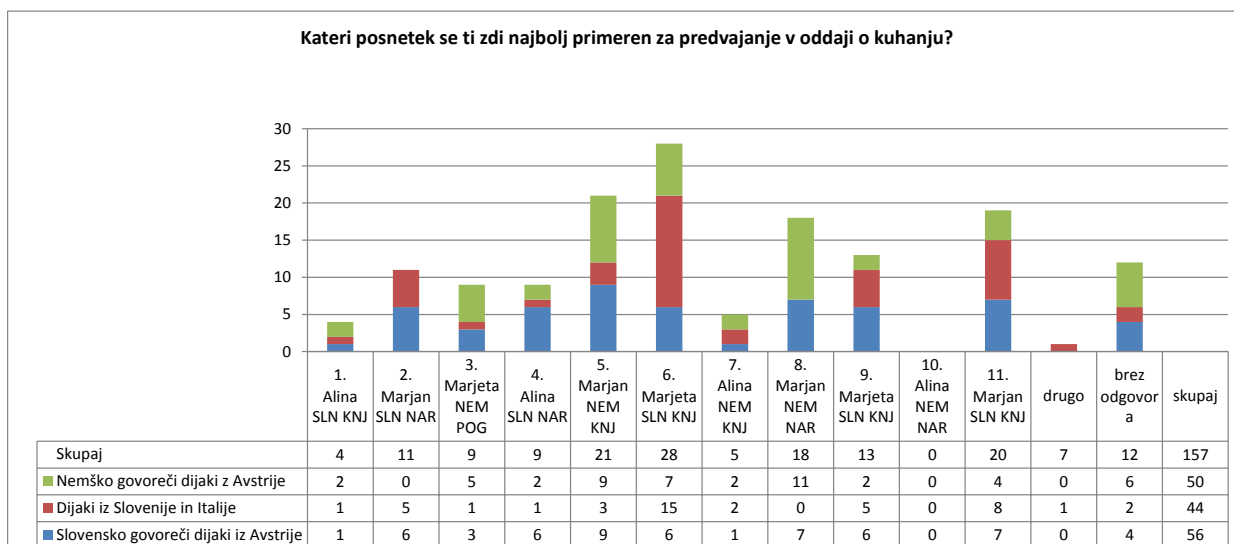

Graf 35: Poznavanje programa radia Agora

Dve tretjini dijakov sta že slišali za radio Agora, med njimi je polovica slovensko govorečih dijakov iz Avstrije, kar je razumljivo. Vendar ga posluša le manjši delež dijakov, kar morda kaže, da njihov program mladih ne pritegne preveč, ali pa radio ni več eden izmed priljubljenih medijev. Zanimivo bi bilo med njimi preveriti, ali vedo, kolikšen trud je bil za tovrsten slovenski program vložen s strani manjšine (tudi mladih njihove starosti) in posameznih zanesenjakov, ki so bili za radio pripravljeni celo gladovno stavkati. Najbrž pa

tovrstna zgodovina ni zadosten razlog za poslušanje radia, če je njegov program za mlade preživet.⁹⁰

4.2.4.2 Kateri posnetek se ti zdi najbolj primeren za predvajanje v oddaji o kuhanju?

Graf 36: Najprimernejši posnetek za predvajanje na radiu

Za »izbor na radiu« se je najbolje odrezala Marjeta v knjižni pogovorni slovenščini, sledijo pa ji precej enakovredni Marjanovi posnetki. Ocena je precej odvisna od osebnih preferenc, komentarje posameznih posnetkov oz. odločitev za izbor pa sem navedla že pri ocenah posameznega posnetka.

Kljub temu lahko posplošimo, da se je Marjetin standardni govor iz Slovenije zdel najbolj primeren za javno, radijsko govorico, kar je deloma pričakovano. Standardni govor je po mnenju mnogih edini primeren za javni govorni položaj, zanimivo je le, da se je s standardom iz Slovenije tako visoko uvrstila kljub dejstvu, da gre za zamejski radio, ki podpira tudi lokalne zvrsti. K temu je očitno pripomogla naklonjenost dijakov iz Slovenije.

Ob tem velja zgornja stališča povezati z odgovori na prejšnji vprašanji – radia Agora dijaki v veliki meri ne poslušajo, a zdi se jim, da bi bil standardni govor tam najprimernejši. Torej bi lahko predvidevali, da so na delu stereotipi, ne pa »živa« prepričanja na podlagi konkretnih

⁹⁰ Tudi Ovsenik ugotavlja, »da je pri avstrijskih dijakih slušno spremljanje oddaj v slovenščini malo prisotno, a vsaj občasno jih spremlja več dijakov kot televizijo, prav tako je več dijakov, ki oddaje v slovenščini na televiziji v primerjavi z radijskimi nikoli ne spremljajo« (Ovsenik 2010: 122).

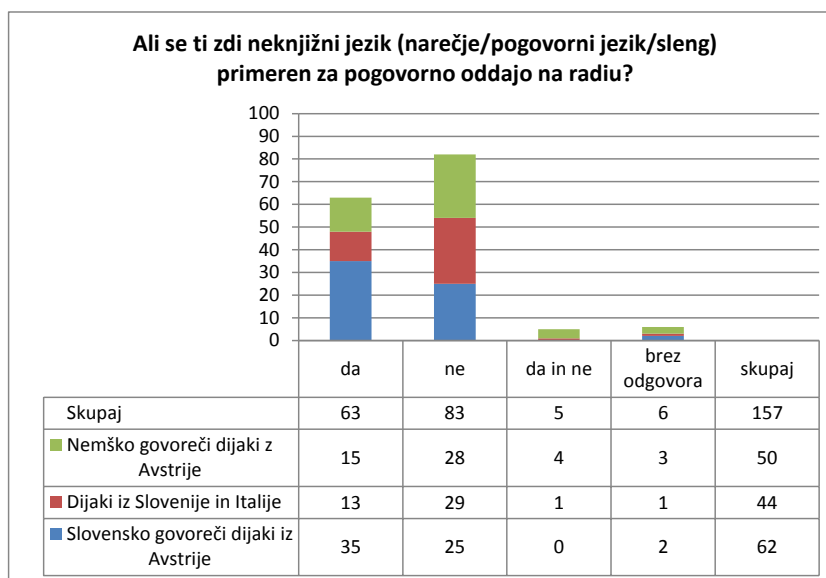
izkušenj. Spraševanje hipotetičnih vprašanj je sicer ena izmed kritik (direktne) metode, ki poskuša zajeti jezikovna stališča (o tem v poglavju 3.6.2.).

Marjanove precej enakovredne ocene vseh zvrsti kažejo, da so pri njem na izbiro po vsej verjetnosti najbolj vplivali splošna všečnost, dinamičnost ter prijeten glas in ne toliko jezikovna zvrst. Nekateri so izpostavili tudi dejstvo, da je *moški*, ki kuha.

Med odgovori »drugo« so tisti, ki so izbrali po dva posnetka (1, 3; 1, 8; 2, 4; 2, 9; 5, 6; 8, 11).

4.2.4.3 Ali se ti zdi neknjižni jezik (narečje/pogovorni jezik/sleng) primeren za pogovorno oddajo na radiu?

Zgornje izbire posnetkov osvetlijo komentarji o primernosti neknjižnih zvrsti za predvajanje na radiu.

Graf 37: Neknjižni jezik na radiu

Manjšo prednost ima sicer odločitev, da neknjižne zvrsti niso primerne za pogovorno oddajo na radiu, vendar bi lahko posplošili, da se dijaki pri tem mnenju delijo približno na polovico. Odločitev za standardni jezik je lahko posledica šolske vzgoje o jezikovni zvrstnosti, deloma pa tudi ideologije standardnega jezika, o kateri smo več pisali v uvodu.

Dijaki, ki se jim neknjižne zvrsti ne zdijo primerne,⁹¹ so največkrat omenjali njihovo vprašljivo splošno razumljivost (kar okrog petdesetkrat!),⁹² izrazili pa so celo skrb za tujce, ki poslušajo radio.⁹³ Nekateri poudarjajo, da je za javni govor primeren le knjižni jezik,⁹⁴ pojavljajo se tudi vrednostne sodbe, ki ga označujejo kot »lepšega« in »boljšega«.⁹⁵ Na drugi strani neknjižne zvrsti zvenijo »neinteligentno«, »neizobraženo« in »country«.⁹⁶ Včasih priporočajo kombinacijo obojega, pri čemer se pričakuje, da voditelji govorijo knjižno, njihovi sogovorniki pa imajo več svobode.⁹⁷ Izbira zvrsti je odvisna tudi od publike, ki ji je namenjena.⁹⁸ Izpostavljajo, da neknjižne zvrsti motijo »druge«, ne pa njih samih.⁹⁹ Zanimivo je, da vidijo poslušanje radia kot možnost za učenje tako knjižne kot neknjižnih zvrsti.¹⁰⁰

⁹¹ Pojavljajo se tudi komentarji kot: *Ker je to neobičajno. – Ker mi to ni všeč.*

⁹² *Ker mislim, da nekateri ne razumejo narečje. – Ker nekateri ne razumejo in ni primerno, ker tudi ne pišemo v narečju v časopisu. – Ker po mojem to ne vsak razume, zato bi bilo boljše se pogovarjat v knjižnem jeziku. – Ker ne vsi poznajo narečja ter na Koroškem je več narečij, tako da ne vsi bi se spoznali z drugim narečjem saj je vsak različen! – Ker ne vsak razume narečje. – Zato, ker narečij ne razumejo vsi. – Ker potem verjetno ljudi iz drugih krajev ne bi razumeli. – Ker so narečja zelo različna. – Ker ne bi vsi razumeli kar govorec želi povedati. – Ker nekateri slanga današnje mladine ne razumejo in zakaj naj se tako oddaja predvaja? – Malo še da se lahko identificiraš, ampak ne preveč dialekt da še razumeš od kaj govorijo. – Ker mislim, da mora vsak človek razumeti radijsko oddajo in mu ne sme predstavljati prevelikega napora, da bi jo razumel. – Tega vsi ne razumejo, pogosto je nerazložno. – Ker to zveni kot prava koroščina in vsak ne razume narečja. – Ker bi potem poročila razumeli težko ali pomešano. – Ker ni vsak dan opravka z osebami, ki jim je narečje poznano. – Knjižni jezik je lažji za razumevanje.*

⁹³ *Če pridejo k nam turisti, razumejo bolje, če nekdo na radiu govori v knjižni nemščini. – Tujci ne razumejo pogovornega jezika.*

⁹⁴ *Ker je to javni govor, ki bi moral imeti pravilno slovnico. – Ker radio poslušajo različni ljudje. In mora biti en skupni jezik za vse. – Ker je to javnost in v javnosti se mora nastopiti v knjižnem jeziku. – Ker imamo uradni jezik.*

⁹⁵ *Men se zdi da ni lepo in tudi ne vsak razume. – Ker narečje ni povsod isto in za oddajo bi lepše govorjenje bilo bolj primerno. – Moramo obdržati pristno slovenščino – Ker ne zveni lepo, ni važno kateri pogovorni jezik oziroma sleng se uporablja. – Ker vsak ne razume narečja in je tudi bolj lepo če knjižno govori. – Ker težko razumeš jezika in da govoriš v lepi sl./nem. Naredi bolj inteligenten vtis. – Ker se na radiu boljše sliši, če govoriš knjižni jezik kot neknjižni.*

⁹⁶ *Ker zveni bolj neinteligentno. – Men zgleda country. – Ker se mi zdijo ljudi, ki govorijo v slengu zelo neizobraženi. – Ker to lahko zveni neumno.*

⁹⁷ *Se mi zdi dobro, da govorijo v knjižnem jeziku, toda, če se včasih meša, ali ima svoje oddaje v narečju, bi bilo tudi zabavno. – Ker ne razumejo vsi, sicer pa paše, če bi samo nekaj besed govoril/a v narečju. – Mislim, da je bolje če spregovorijo moderatorji v knjižnem jeziku. Osebe, ki so intervjujane pa če želijo lahko spregovorijo po domače, če se počutijo boljše. – Seveda je možno, da se uporabi narečje v radiu. Zdi se mi pa bolj lepo/primerno če se govori v knjižnem jeziku. – V določeni meri da, da se poslušalci bolj povežejo z govorcem, ampak večinoma ne.*

⁹⁸ *Za kakšno bolj resno oddajo bi moral biti knjižni jezik, za kakšno mladinsko pa lahko pogovorni, ker bi lahko tako privabili mladino. – Ne, če gre za bolj resno oddajo. Ampak če bi šlo za mladinsko oddajo, bi rekla da ja, ker mlade bolj pritege.*

⁹⁹ *Ker nekateri ljudje ne marajo narečja, tudi pogovornega jezika ne. Ne morem razumeti. – Meni osebno ne, nekatere pa bi vrjetno motilo.*

¹⁰⁰ *Malo je že vrede ker je bolj domače ampak v radiju mora pa po mojem mnenju nekaj, da se kaj naučiš. – Zato da ljudi naučijo tudi narečja slenga itd. – Ker slang itak sami med seboj govorimo in oddaja na radiu bi pa bila možnost za poslušanje knjižnega jezika. – Ker mislim, da je lahko radio zelo poučen in kot govorec se je potrebno tudi tako obnašati.*

Na drugi strani kaže, da dijaki neknjižnim zvrstem priznavajo mesto na radijskem programu, ker se jim zdijo bolj »simpatične«, »luštne«, »jih raje poslušajo« in so »najpristnejše«. ¹⁰¹ Prav tako izražajo stališče, naj »vsak govori, kakor hoče«. ¹⁰² Mnogi navajajo tudi, da neknjižni jezik poživijo oddajo in je za ljudi zanimiv. ¹⁰³ Drugi izpostavljajo pogovorni jezik kot bolj primeren od narečja in slenga. ¹⁰⁴

Nekateri neknjižne zvrsti lažje razumejo, ¹⁰⁵ drugi izražajo skrb nad njihovo splošno razumljivostjo. ¹⁰⁶ Zavedajo se posebne narave kontaktnih oddaj, ¹⁰⁷ kjer radijski voditelj, od katerega se navadno pričakuje standardni jezik, prihaja v stik z nešolanimi govorci, ki si lahko privoščijo več svobode. Poleg tega gre za regionalni radio, ki se s tega stališča razlikuje od nacionalnega. ¹⁰⁸ Narečju na Koroškem so naklonjeni celo dijaki iz Slovenije. ¹⁰⁹

Posebno koroškim Slovencem je narečje blizu in ga zato podpirajo, poleg tega pa izražajo skrb in željo, da se ohranja. ¹¹⁰ Izpostavljajo, da ob poslušanju prispevkov v neknjižnih zvrsteh začutijo »domačnost« in »povezanost«. ¹¹¹

¹⁰¹ Ker so taki ljudje še bolj simpatični. – Zato ker je lepo rada slušam. – Če razumeš je bolj lušno za poslušati. – Ker ljudje raje poslušajo narečje kot pravilni knjižni (vsaj zame). – Da, ampak ne vedno, za včasih je v redu. Ker je fajn za poslušati zaradi tega ker je po domačem. – Ker je bolj sproščen, bolj resnično, človeško. A je tudi odvisno od narečja. – Ker je najpristnejše! – Ker zveni bolje. – Temu radi prisluhnemo. – Saj narečje ta radio sender naredi bolj domačo in ni tako vzvišen. – Ker je zabavno in bolj pristno. – Ker zveni bolj osebno in temu rajši prisluhnemo.

¹⁰² Vsak naj tako govori kot hoče. – Ker vsak človek govori v narečju. To je normalno. –

¹⁰³ Ker je zanimivo slišati različna narečja. – Ker celo oddajo poživijo, ker enkrat slišiš tudi nekaj drugega. – Ker je to za ljudi zanimivo. Ne ves čas, ampak kakšen posnetek je pa že super. – Ker radio postane bolj zanimiv in zabaven. – Saj radio poslušamo za razvedrilo in je pravzaprav vseeno. – Vnese spremembo, zamenjavo. Vseeno mora biti večinoma knjižni jezik.

¹⁰⁴ Pogovorni jezik bi bilo najbolje, knjižni jezik in sleng se mi zdi neprimerno. – Meni se zdi, da je pogovorni jezik najbolj primeren, ker ga vsi zastopijo in sleng/narečje je težko za razumeti.

¹⁰⁵ Ker je lažje razumeti. – Da, ker je bolj lažje za razumeti.

¹⁰⁶ Dokler se ga razume, odvisno, kakšna oddaja je. – Mislim, da je za nekoga, ki govori nemška ali samo slovensko težko razumeti tega slenga. Ampak zame je pogovorni jezik bolj prijazen. – Zveni bolj prijazno, a ne vsak razume.

¹⁰⁷ Ker je včasih potrebno kak bolj prosti prispevek, ki je tudi malo lušten. – Zato, ker je oddaja pogovorna in jo poslušajo ponavadi ljudje iz istega oz. podobnega kraja. Drugače bi seveda bilo, če bi tako govorili v televizijski oddaji. – Ker je pogovorna oddaja. Seveda ne sme biti preveč slenga. – Zato ker imajo ljudi kateri poslušajo so povezani v pogovornem jeziku. – To vse naredi bolj osebno, lahko zaslutimo, od kod človek prihaja. – Vedno je odvisno od tega, če paše k oddaji.

¹⁰⁸ Odvisno na kateri radio. – V regijah, kjer ljudje tako govorijo, ni kaj proti tem, da v narečju govorijo. – Zdi se mi primeren, če je to recimo "koroški radio", ker se pač ljudje tam tako pogovarjajo, pa tudi zato, ker je to le pogovorna oddaja. Je pa voditelju tudi dobro vedeti, kateri/kakšni ljudje poslušajo ta radio. – Zveni bolj sproščeno, vsekakor je lahko to praksa zgolj v regionalnih oddajah, ne pa v oddajah, ki se poslušajo po vsej državi. – Če je to regionalni radio, potem je to OK. – Na podeželskih območjih pogosto bolj rabljen jezik.

¹⁰⁹ Ker sem že dve leti na Koroškem in narečni jezik že kar dobro razumem.

¹¹⁰ Ker mi tukaj na Koroškem tako govorimo in se mi zdi nesmiselno drugače govoriti. – Ker je važno, da lahko ljudje povejo stvari v domačem jeziku. – Veliko dvojezičnih Korošcev poslušajo Agora in zaradi tega se mi zdi

Tisti, ki so označili »da in ne«, izražajo podobne pomisleke, kot smo jih videli zgoraj.¹¹²

4.2.4.4 Kakšen vtis nate naredi narečje? Zakaj?

Ob tem vprašanju so dijaki strnili svoja razmišljanja o narečju. Zdi se nam dragocena, zato jih navajamo kljub dejstvu, da se podobni odgovori pojavljajo pri več vprašanjih.

4.2.4.4.1 Slovensko govoreči dijaki iz Avstrije

Narečju, sploh slovenskemu, so slovensko govoreči dijaki iz Avstrije izrazito naklonjeni (zapisali so največ pozitivnih komentarjev), kar potrjujejo tudi ocene eksperimenta z uporabo tehnike prikritih dvojic. Ko slišijo narečje, se počutijo »prijetno«, »dobro«, »doma«, spominja jih na družino.¹¹³ Veliko vlogo pri tem ima dejstvo, da so tudi sami govorci narečja,¹¹⁴ vseh pa jim je tudi, če ga le »razumejo«, čeprav je to odvisno od dialekta.¹¹⁵ Nekatere besede

narečje bolj primerno. – Da ne pozabimo in ne iztrebimo dragocenih narečij. – Na dvojezičnem, območju se mi zdi primerno, ker se tako tudi mlajši naučimo besed, ki se jih doma morda ne uporablja več. – Ker je to dialekt k ga govori zelo malo ljudi še govori. – Sem sama koroška Slovenka, in če ga ne bomo ti javno govorili, bo šel v izgubo. – Včasih se mi zdi primerno, potem stari ljudje tudi poslušajo. – Ker se tako tudi naučiš besed, in ker je kul slišat dialekt v radiu katerega porabiš doma. – Če je radio slovenski, imaš lahko kašno oddajo v narečju. – Ker tudi mi govorimo tako in to je boljši. – Ker je to na Koroškem. – Ja, mi smo v Avstriji! – Mi smo v Avstrija.

¹¹¹ *Ker se z reporterji oz. uredniki počutiš bolj povezanega, bližje si jim. – Ker se poslušalec čuti integriranega. – Ker se potem kot v domačimi počutiš. Vendar ne bo vsak poslušalec zastopil tisti sleng, ampak je seveda zanimivo za poslušat. – Ker je domač in govori v narečju. – Ker je to zelo domačo. Izstopa stališče: Ker se potem ve, katera razlika je med pravo slovenščino.*

¹¹² *Mislim da je in da ni primerno. Ker je ljudi, ki si rada poslušajo oddaje v svojem narečju in ljudi, ki hočejo obdržat knjižni jezik. – Odvisi od oddaje. Pri tej oddaji se mi zdi primerno, ampak npr. pri anketi o športu se mi zdi neprimerno. – Da; kadar je v tem neka poanta oz. želijo kaj prikazati. Sicer ne, da vsi prebivalci to razumemo. – Slovensko – ne – ker jaz tega ne razumem tako dobro, moram se bolj skoncentrirati, ampak nemško – ja – ker nemški jezik lahko razvozlam.*

¹¹³ *Poznam slovenska koroška narečja in slišim od kod približno pride oseba. Počutim se tudi kadar nisem doma, bolj doma. – Narečje mi da občutek, da sem doma. Da se vsi dobro razumemo in pomagamo drug drugemu. – Kadar mi je narečje všeč, ali če je mojim podoben, se na neki način veselim, da to slišim. – Name naredi dobra in domači vtis – Zelo dober. Ker ima nekaj domačega, enostavnega v sebi. – Zelo dober. Je zelo lep in pomemben. Jaz osebno imam dialekt zelo rada, ker me vedno spominja na moj dom – Če mi dopade dialekt in če ga razumem ga rada poslušam – domač mi je – spomin na stare starše in družino ki govori dialekt. – Zveni kot doma, v pogovoru se počutiš srečno in veliko prijetnejše. – Zelo dober, ker če s ščim govoriš, se bolj dobro čutiš. – Rajši govorim v narečju, ker se pri tem počutim bolje. – Slovensko narečje je absolutno najbolje, ker govoriš po domače. – Pri meni naredi zelo dober vtis. Dopade se mi zelo, ker ima vsaka pokrajina svojo narečje.*

¹¹⁴ *Vseh mi je, ker ga sama govorim doma in s prijatelji. Pravzaprav je to "jezik", ki je tvoj in ki ga drugi ne razumejo. – Dober vtis, ker ja tudi mi tako govorimo. – Ker sama govorim v narečju z sorodniki, sem tega navajena, in nimam čist nič proti. – Dober, ker jaz tud govorim na narečju. – Dober vtis ker tudi sama vedno govorim v narečju in ljudje z narečjem so simpatični. – Lep, domač, ker tudi doma govorimo narečje in me spominja na dom. – Dober vtis, ker sama govorim narečje. – Narečje je zame zelo pomemben, ker če mi ne bi govoril v narečju, ne bi bili nekaj drugega. – Pozitivnega, ker sam govorim v narečju. – Prijetno, domače – govorim sam v narečju!*

¹¹⁵ *Dober vtis, ker razumem (slovensko) narečje. – Različno je, nekaj dialektov mi je všeč, nekaj ne.*

poznajo le v narečju,¹¹⁶ omenjajo pa zavedanje, da uporaba narečja v šoli ni primerna. Nekdo si narečnega govorca »bolje zapomni«.

Narečje dijaki označujejo izrazito pozitivno: »simpatično«, »sproščeno«, »prijazno«, »pristno«, »ful super« ipd.¹¹⁷ Izpostavljajo tudi samozavest govorcev, ki se narečja ne sramujejo.¹¹⁸

Medtem ko nekateri izražajo pozitiven odnos tako do slovenskega kot nemškega narečja,¹¹⁹ imajo drugi do prvega pozitiven odnos, do drugega pa odklonilen.¹²⁰ Pri tem velja izpostaviti asociacijo na »koroško politiko«.

Manjše število dijakov omenja, da se jim narečje v nasprotju z uporabo »na cesti« zdi na radiu »nevljudno« ter »neprimerno«, kar nekaj dijakov pa spominja na »kmete« in deluje »neizobraženo« in »primitivno«.¹²¹

Če narečja ne poznajo dobro, do njega nimajo posebnih simpatij, nekaterim pa je »vseeno«.¹²²

¹¹⁶ Dialekt je bolj domače, ampak ga rajši uporabljam, ker določene besede samo v dialektu vem. – Za mene je dialekt všeč, samo v šoli moraš pazit, da potem ne v dialektu pišeš.

¹¹⁷ Narečje v mene zbudi občutje nekega znanega in je zelo simpatično. – Simpatičen vtis, ker se ti človek zdi bolj pristen. – Narečje zveni bolj sproščeno in prijazno. – Dober vtis, saj sama govorim v narečju. Zdi se mi bolj simpatičen kot knjižni jezik. – Bolj navadno in sproščeno. Ker se govornik ne spremeni temveč ostane kakršen je. – Narečje je zame ful super, ker vsak ki govori v narečju je za me bolj sproščen in družaben. – Narečje ima zame nekaj domačega in sproščenega. – Name naredi tisti vtis, da je prijeten za poslušat. – Simpatičen vtis. – Ljudi, ki govorijo v dialektu so bolj vredni zaupanja in bolj družabni. Nekateri so sproščeni in mi je takoj simpatičen človek. Samo, če narečje ne razumem, je problematično. – Pri meni naredi zelo dober vtis. Dopade se mi zelo, ker ima vsaka pokrajina svojo narečje.

¹¹⁸ Da so ljudje samozavestni in se upajo povsod govorit svoje narečje. – Pravzaprav dober vtis, ker oseba s tem pokaže, da se zaveda, od kje prihaja. – Nekdo, ki ve kaj dela; samozavestno, včasih nerazumljivo.

¹¹⁹ Dorasla sem v okolju, kjer govorimo samo v narečju. V nemškem ter v slovenskem, zato se mi zdi narečje čisto običajno.

¹²⁰ Slovensko narečje mi je všeč. Tudi o radiu. Nemško narečje pa me spominja na koroško politiko in mi zato ni tko všeč. – Slovensko narečje naredi name zelo zaupen vtis, nemško pa pravzaprav ravno obratno. – Če slišim slovensko narečje, se veselim, in naredi dober vtis. Nemško narečje, predvsem koroško narečje, mi pa ni všeč.

¹²¹ Če srečaš nekoga na cesti in govoriš v narečju je primerno. Če pa v radiu slišim, avtomatično mislim, da je tisti, ki govori kmet. – Ne maram narečja v medijih, v vsakodnevnem življenju je v redu. – Kot bi govorili kmetje – malo bolj neizobraženi ljudje. – Da oseba ni tko inteligentna in uspešna – Ja, dialekt pač ni tko dobro ker pol govoriš kot "kmet" :). Ne, ker je pogovorni jezik enostavno boljši, ker zveni bolj izobražen. – Primitivnost – ampak ne pri vseh. – Včasih neizobraženega, če je preveč ekstremno. – Narečje, neprimeren za radio, malo nevljudno. – Dober vtis, ampak npr. v radijskih oddajah itd. ne. – Bolj neizobraženega, ker na radiu se mora govoriti v knjižnem jeziku.

¹²² Name ne naredi vtisa, ker nobenega narečja ne poznam dobro. – Prav za prav mi je vseeno.

4.2.4.4.2 Dijaki iz Slovenije in Italije

Tudi dijaki iz Slovenije in Italije, podobno kot slovensko govoreči vrstniki iz Avstrije, so v veliki meri naklonjeni narečjem in dobijo ob njih vtis »domačnosti«¹²³ in »sproščenosti«¹²⁴ govorca. Poudarjajo, da imajo narečja »radi«, da jih »privlačijo«¹²⁵ in so za njih pogosto »zanimivi«, ker so »nekaj posebnega«.¹²⁶ Zavedajo se, da pri izbiri jezikovne zvrsti veliko igrajo okoliščine.¹²⁷ To, da so sami govorci narečja, jim sproža tako pozitivne kot nevtralne občutke.¹²⁸

Nekatere koroška narečja pritegnejo, a jih ne razumejo.¹²⁹ Na drugi strani imajo nekateri do njih odklonilen odnos,¹³⁰ pri čemer ima nerazumevanje ključno vlogo.¹³¹ Ponovno se pojavi asociacija na kmečko življenje, neizobraženost in posmeh.¹³²

Ljudje naj bi po njihovem mnenju z narečjem izražali svojo osebnost in to, da se svojega krajevnega izvora ne sramujejo.¹³³ Narečje je tudi odraz ljudi in jezikovne vitalnosti.¹³⁴

Nekaterih narečja ne zanimajo.¹³⁵

¹²³ *Občutek domovine, notranjega zadovoljstva. – Počutim se bolj domače in sproščeno. – Domač vtis. – Je že nekaj sproščenega, počutiš se bolj doma. – Počutim se bolj domače.*

¹²⁴ *Da je človek sproščen. – Sproščenost. – Da je človek sproščen, ker govori v svojem "domačem" jeziku. – Da je govorci zelo sproščen. – Sproščen, ampak neprimeren.*

¹²⁵ *Všeč mi je, ker se lepo sliši in me privlači. – Dober. Sama imam na splošno zelo rada narečja in mi je bilo zelo všeč. – Meni osebno so narečja zelo pri srcu in rada poslušam ljudi iz drugih koncev Slo. – Narečje je name naredi dober vtis saj se lahko tudi mi kaj naučimo. – Mi je všeč in te ta oseba lahko nauči narečja. – Narečje mi je všeč, ker ne maram preveč slovnične slovenščine.*

¹²⁶ *Super vtis. Čeprav je samo dialekt drug, imaš občutek da poslušáš nekaj čisto novega. – Poseben. Narečja so mi všeč in zelo uživam, ko jih poslušam. – Zanimivo, cool, zabavno. – Ja zanimivo slišati kaj novega! – Zelo mi je všeč, ker je nekaj posebnega.*

¹²⁷ *Načeloma v redu, če je primerna tema.*

¹²⁸ *Imam rada narečje, saj tudi sama govorim v mojem domačem narečju. – Ker sam znam podljubelški dialekt, so mi vsi dialekti všeč. – Ne naredi nobenega vtisa, ker tudi jaz govorim narečje.*

¹²⁹ *Zdi se mi zelo zanimivo, vendar mi je tuje, saj ne prihajam s Koroške. – Je zanimivo, vendar če ne razumeš brezveze. Name naredi vtis zanimanja.*

¹³⁰ *Koroška narečja mi grejo na živce. – Odvisno kakšno narečje. Koroško narečje mi gre na živce, gorenjsko pa ne. – Mi naredi vtis, da se moram ustrelit. – Odvisno od narečja, česar ne maram, je koroška slovenščina. – Meni osebno narečni jezik (v Avstriji) ni všeč, ker se norčujejo.*

¹³¹ *Ne maram, da se ga uporablja v pogovoru z osebo, ki ga ne zna oz. ne razume. – Slab. Zato, ker ne vem, za kaj se gre. – Name naredi vtis kot da bi bil iz druge države.*

¹³² *Če vidim koga govoriti v takem narečju, ki ga komaj razumem, dobim vtis neizobraženosti. – Najprej avtomatsko pomisliš, da je iz kmetije v majhni vasi. – Zdi se mi smešen, kako nekatere besede smešno zavijejo in tako komunicirajo.*

¹³³ *Odvisno kakšno narečje, pokaže svojo osebnost. – Na splošno mi da narečje pri človeku vtis, da je zavesten krajan.*

¹³⁴ *Dokaže mi, da jezik ni mrtev. – Narečje je korenina vsakega jezika. – Narečja mi niso najbolj pri srcu, so pa odraz ljudi. – Zelo dobro, ker mi je všeč, da se narečje ohranja, seveda pa moraš znati tudi pravilno.*

4.2.4.4.3 Nemško govoreči dijaki iz Avstrije

Tudi nemško govorečim dijakom iz Avstrije narečje deluje domačno¹³⁶ in v veliki meri »prijazno«, »odprto«, »zaupljivo«, vendar je to odvisno od posameznega narečja.¹³⁷ Posebej nemško koroško pa se jim zdi »simpatično« in celo »seksi«.¹³⁸ To, da so sami govorci narečja, igra pomembno vlogo.¹³⁹ Omenjajo tudi »smešnost« in »komičnost« narečij.¹⁴⁰

Govorni položaj je tudi zanje ključen pri izbiri zvrsti, ponovno namreč poudarjajo pomen standardnega jezika v formalnem govornem položaju.¹⁴¹

Negativna stališča do narečja so povezana predvsem z »neinteligenco«, nezmožnostjo govorjenja v knjižnem jeziku, neobčutljivosti do drugih (negovorcev narečja) ter prepričanjem, da ta zvrst »ni lepa«.¹⁴²

Izstopa tudi stališče, da je »narečje /.../ lepo, ampak ne sme se pretiravati ali mešati slovenščine z nemščino«.

4.2.4.5 Ali se ti določene situacije zdijo neprimerne za rabo narečja? Če ja, katere?

Odgovore vseh treh skupin dijakov na to vprašanje združujem in njihovih komentarjev ne navajam, saj so dijaki večinom odgovorjali precej podobno in je na njihova stališča očiten vpliv teorije zvrstnosti, ki jo spoznavajo tudi v šoli.

Dijaki kot neprimerne za rabo narečja izpostavljajo javne govore v medijih in na prireditvah, referate in predstavitve, zaposlitvene intervjuje, pogovor in pisanje pri pouku. Tudi v primeru, da sogovorec ne govori narečja, naj bi se rabi narečja izognili. Ne odobravajo ga tudi

¹³⁵ Ni mi všeč, ker me ne pritegne. – Nobenega /vtisa ne dobim, op. P. J./.

¹³⁶ Počutiš se domače. – Počutim se kot doma.

¹³⁷ Narečje je lepa sprememba jezika, ampak ne vsa narečja! – V mojem narečju: večji pomen. V drugih narečjih: manj razumevanja.

¹³⁸ Prijaznega in odprtega. – Simpatičnega! – Narečje (koroško) je simpatično. – Dobrega. Ker je koroški dialekt seksi :) – Mislim, da je dobro, da vsakdo govori v svojem narečju, sicer bi bilo dolgočasno. Poleg tega se mi zdi zabavno prisluhniti. – Prijaznega (2). – Dobrega (2). – Čutiš se osebno nagovorjenega. – Deluje tudi zaupljivo.

¹³⁹ Zelo prijaznega. Ker jaz sam rad govorim v narečju. – Dober vtis, ker vsak zna govoriti, kot to dela doma.

¹⁴⁰ Mnoga narečja so mi všeč, ker zelo zvenijo. Ljudje sami (tudi) zvenijo zelo smešno in zabavno. – Smešnega, je sicer zabaven za poslušalca, vendar za radio ni primeren. – Po pravici rečeno zveni komično.

¹⁴¹ Včasih moti, če je preveč izrazito, ampak pravzaprav mi je všeč. – V vsakdanjem življenju zelo primerno za uporabo, za radijsko oddajo ali televizijo ni primerno (težko razumljivo). – Pogosto govorim v narečju, tako da je zame to okej. Če pa poslušamo kaj kot resno stvar ali gremo na predavanje, je treba govoriti v strokovnem jeziku. – Ne maram nobenega narečja po radiu ali televiziji. – Pogovorni jezik za radijske oddaje ni primeren.

¹⁴² Da se on/ona ne ozira na druge. – Da ta oseba ni zmožna govoriti knjižnega jezika. – Nobeden ni lep za govorjenje. – Neinteligentnega. – Ne dobrega.

v knjigah, razen če gre za leposlovje.¹⁴³ Nekateri omenjajo tudi poslovne situacije, posebej pa izstopajo »pogovor z vzvišenimi sogovorniki« (2) ter »žalostni dogodki, npr. prometne nesreče«. Enemu dijaku se narečje v nobenih okoliščinah ne zdi primerno, nekaj pa ga podpira v vseh govornih položajih. Eden izpostavlja ključen nasvet, da »se moraš znati prilagoditi«.

4.2.4.6 Kakšen vtis nate naredi standardni (knjižni) jezik? Zakaj?

4.2.4.6.1 Slovensko govoreči dijaki iz Avstrije

Slovensko govoreči dijaki iz Avstrije standardni jezik, predvidljivo, povezujejo z »izobraženostjo«, »inteligenco«,¹⁴⁴ »lepoto«¹⁴⁵ ter večjo razumljivostjo,¹⁴⁶ vendar je to odvisno tudi od načina govora posameznika, ki lahko izpade »izumetničeno« in »ošabno«.¹⁴⁷

Tovrstne negativne sodbe se stopnjujejo v vtis »prisiljenosti«, »narejenosti«, »nedomačnosti«, »tujosti«, »vzvišenosti«, »domišljavosti«, »samovšečnosti« in celo »sterilnosti«.¹⁴⁸

¹⁴³ Kar je omenil en dijak.

¹⁴⁴ Knjižni jezik daje vtis, da si izobražen. – Knjižni jezik mi da občutek, da je oseba pri stvari in profesionalna. – Knjižni jezik mi da pomen, da si izobražen. – Bolj intiligenten vtis. – Izobraženi vtis in intiligenten. – Intiligentno in dobro izobraženo, ne vem zakaj. – Bolj profesionalen vtis, ker se mi človek zdi bolj izobražen. – Da je oseba dobro izobražena, da se potrudi. – Ampak zame naredi tudi vtis da ni tako dostopna. Zelo izobražen, intiligenten. – Sliši se, da je izobražen. – Ljudi ki govorijo knjižni jezik zdijo meni bol donosna ampak tudi bol inteligent in izobražen. – Izobraženega. – Deluje bolj profesionalno in izobraženo, če uporabiš knjižni jezik. – Da je oseba inteligentna ali skuša biti inteligentna.

Standardni jezik naredi zelo dober vtis, ker si potem bolj tko izobražen govoriš in je tudi bolj razumljivo.

¹⁴⁵ Je tudi lep jezik. – Meni je to zelo všeč, ampak ne vem, zakaj. Enostavno se mi zdi lepši. – Dobrega. Na radiu je lepši za poslušanje.

¹⁴⁶ Standardni jezik naredi zelo dober vtis, ker si potem bolj tko izobražen govoriš in je tudi bolj razumljivo. – Razločno, mi je všeč. – Standardni knjižni jezik naredi name dober vtis, ker se ga v drugih državah tudi naučijo in narečje ne bi razumeli. – Bolše, ker vsak to razume. – Dobro, ker si čiš s ščim v standardnem jeziku govoriš, zmeraj vse razumeš. – Standardni jezik se mi zdi zelo jasn in razumljiv, vendar včasih hladen.

¹⁴⁷ Če ni preveč izumetničen, deluje izobraženo in prijazno. – Človek je izobražen, lahko pa tudi ošaben. – Zdi se mi bolj inteligentno, včasih pa ne :), odvisno, kako govori.

¹⁴⁸ Kadar nekdo govori v knjižnem jeziku, včasih dela to pretiravano, kar mi ni všeč. – Včasih prisiljeno in ne domače. – Knjižni jezik name naredi zelo tuj vtis. Mi ni tako znan kot narečje. – Včasih narejen. – Ljudi, ki govorijo v knjižnem jeziku so zame vzvišeni. – Zelo narejen zvoni, ker nobeden ne bi samo knjižno govoril. – Zdi se mi oseba zvišana če govori ves čas v jeziku. – Pri nekaterih zveni namišljeno ampak samozabvestno. – Včasih se mi zdi malo narejeno in da so tisti ljudi tudi malo vzvišeni. – Bolj vzvišen. – Nevem se mi tako oddaljeno zdi, ne domače. – Včasih se mi zdi zelo povzdignjen. – Sterilen, tuj. – Zveni zelo vzvišeno in umetno. – Pri nekaterih ljudeh deluje neprijazno, samovšečno. – Prej negativnega – ljudje, ki govorijo v knjižnem jeziku, pridejo do izraza kot domišljavi.

Zdi se jim »preveč resen«, »korekten«, »strog«, saj nekatere dijake spomni tudi na uradnike, šolo, učitelje¹⁴⁹ in »težko slovnico«.¹⁵⁰ Dodajajo sodbe o njegovi »dolgočasnosti« ter vtisu, da govorec »bere z lista«.¹⁵¹

Ko primerjajo narečje in knjižni jezik, se jim slednji zdi pomemben, vendar se v narečju raje pogovorjajo.¹⁵² Zaradi redkejšje uporabe v vsakdanu knjižni jezik izpade bolj »prefinjeno«,¹⁵³ dober vtis pa daje zaradi nevtralne uporabe tovrstne zvrsti v medijih in govoru nekaterih posameznikov, ki so jim blizu.¹⁵⁴

Zanimiva je opazka, da je standardni jezik »zelo v redu in se ga ni treba sramovati«, nekdo pa izpostavlja očitno razliko med koroškim manjšinskim standardom in standardom iz Slovenije: »[s]liši se pa, če govori koroški Slovenec standardni jezik ali Slovenc iz Slovenije. Dobro se opazi.«

4.2.4.6.2 Dijaki iz Slovenije in Italije

Govorec, ki uporablja standardni jezik, se nekaterim dijakom iz Slovenije in Italije zdi »izobražen«, »inteligenten«, »uspešen«, »bogat«, »resen«, »samozavesten« ter »pripravljen« na govorni nastop,¹⁵⁵ kar redki povezujejo tudi s pozitivnimi lastnostmi socialne privlačnosti,¹⁵⁶ pogosteje pa zgornje sodbe postavljajo ob bok »vzvišenosti«.¹⁵⁷ Negativna stališča standardni jezik povezujejo tudi z »uradnostjo« (ki je lahko tudi pozitivna),

¹⁴⁹ Zdi se mi bolj korekten in strog. Uporabljam ga, če govorim z učitelji ali uradnimi ljudmi. – Knjižni jezik se mi zdi preveč resen. Slišim in govorim ga dan za dnevom v šoli, tako, da se zmeraj spomnim na šolo, ko ga govorim.

¹⁵⁰ Meni je tudi knjižni jezik všeč, samo slovnice so malo težko. – Zveni lepo ampak mi ne ugaja v pogovoru, ker moraš vedno paziti kaj rečeš.

¹⁵¹ Malo dolgočasen je. – Za me je knjižni jezik v radiu tko, da bi bral od lista.

¹⁵² Pravzaprav dober vtis, včasih mi pa je preveč in se rajši pogovarjam v narečju.

– Tudi dober, ampak meni se narečje tudi zelo dopade. Mislim, da je knjižni jezik zelo važen, tako se naučiš govoriti slovensko. – Nesimpatičen vtis. Mislim, vsak ga naj zna, ni pa potrebno, da se z vsakim knjižno govori. Z narečjem se reprezentira domači kraj!

¹⁵³ Imam bolj prefinjen vtis, ker ga pravzaprav v vsakdanu bolj redko uporabljamo.

¹⁵⁴ Dober vtis, ker se po navadi vedno uporablja knjižni jezik v televiziji, radiju ... – Če je čisto brez slenga ali kakršnih koli poudarkov mi je všeč (npr. slovenščina mojega očeta).

¹⁵⁵ Izobražen, uspešen, bogat ... – Da je človek izobražen in da se je pripravil na govor. – Zdi se mi, da je oseba bolj izobražena ali učiteljica jezika. – Učen, pripravljen, inteligenten. – Da je človek izobražen. Ne vem. – Oseba naredi name zelo resen vtis, da je oseba resna, samozavestna, izobražena.

¹⁵⁶ Oseba se mi zdi bolj inteligentna in izobražena ter bolj prijazna in vljudna.

¹⁵⁷ Vzvišenost, izobraženost. Ker se ga z različno literaturo dodatno naučimo. – Nekakšno vzvišenost človeka, izobraženost.

»manjšo domačnostjo«, »finostjo«, »resnostjo«, »monotonostjo«, »strogostjo« in »zategnjenostjo«, »dolgočasnostjo« in »hladnostjo«.¹⁵⁸

Nekateri mu prisojajo pozitivne vrednostne sodbe, da je »v redu (2)«, »lep«, »narejen z razlogom« in ga moramo »vsi uporabljati« in »ohranjati«.¹⁵⁹ Poleg tega ga odlikuje »splošna razumljivost«, pri čemer omenijo tujce (ki se ga učijo).¹⁶⁰

Izpostavljajo vlogo, ki jo pri izbiri zvrsti igra govorni položaj: v neformalnih položajih se jim standardni jezik zdi »smešen«, »nenavaden« in »prisiljen«, izbira pa je odvisna tudi od teme pogovora. Tudi če se človek »trudi govoriti knjižno«, to lahko izpade smešno.¹⁶¹ Ne podpirajo pretiravanja v knjižni govorici ter uporabe standardnega jezika s strani govorca, ki želi izpasti drugačen, kot je v resnici.¹⁶² Ob tem velja poudariti tudi Labove in Trudgillove ugotovitve,

da v standardnosti izreke pred družbeno elito prednjači srednji sloj – tako izrazito, da prihaja celo do hiperkorektnosti. Labov ta izraz razširi prek običajnega pomena napačne oz. narobe naučene (pretirano posplošene) rabe jezikovnega pravila ter z njim označuje fenomen, ko »govorci iz nižjega srednjega razreda prehitijo skupino z najvišjim statusom v svoji težnji po rabi oblik, ki veljajo za pravilne in primerne za formalne sloge. (Labov 1978: 126 v Skubic 2003: 216)

Nekaterim standardni jezik ne vzbuja »nobenega vtisa«.

4.2.4.6.3 Nemško govoreči dijaki iz Avstrije

Tudi nemško govoreči dijaki iz Avstrije standardni jezik povezujejo z »inteligenco« in »višjo izobrazbo«, pa tudi »formalnostjo«.¹⁶³ Omenjajo sicer, da je »redko rabljen« in da se ga »na

¹⁵⁸ Je preveč vzvišen. – Vse skupaj se mi zdi bolj uradno in vse vzamem resno. – Knjižni jezik se mi ne zdi tako domač oz. mi deluje bolj fin, ker sem navajena, da vsi govorijo v narečju. – Občutek resnosti in nezabavnosti, sprošča mi neprijetne občutke. – Če je monotono, mi zgleda nekako vzvišeno. – Dober in uraden. Vtis uradnosti, motnotosti, lahko tudi uspešnosti. Nisem prepričana zakaj. – Uradnost, ker je primeren za uradne dogodke. – Knjižno govorjenje se mi zdi strogo, vzvišeno (odvisno od govorca). – Ni mi všeč, ker je preveč "zategnjen". – Ja, v redu, ampak mi ni všeč, ker je dolgočasen oz. ni mi tako všeč. – Hladen, ni mi bil všeč.

¹⁵⁹ Se mi zdi lepši. – Lepo je poslušati, ker je že navadno, da je knjižni jezik po radiu, televiziji. – Vtis je lep, ker je narejen iz razlogom in bi ga morali vsi uporabljati. – Knjižni jezik je jezik, katerega moramo ohraniti.

¹⁶⁰ Knjižni jezik vsi razumemo. – Dober saj je vse razumljivo. – Ta jezik je za vse. Vsak ga razume. – Čudno se sliši, ampak mi je všeč, ker ga razumejo tudi tujci. – Standardni jezik lahko deluje izumetničeno in nenaravno, vendar pa je prednost, da ga vsi razumejo.

¹⁶¹ Če je v šoli ali kje, kjer je vse bolj uradno, potem je normalno. Če pa je to med prijatelji ali pa tako na ulici, pa se mi večinoma zdi "smešno". – Če je zanimiva tema, super. Če pa je dolgočasna tema se bi pa vleklo (neprivlačno). – Če gre za resno temo, dobrega, če pa ne, mi gre na živce, saj radio poslušam za razvedrilo. – Če se ga uporablja za neformalne namene, mi deluje prisiljeno in mi gre na živce. – V redu, če človek poskuša in se trudi govoriti knjižno. Naprej mogoče malo smešno. – Včasih je smešno, ker v naši družbi v glavnem nihče ne govori knjižno. – Zdi se mi nenavaden, ker ga v vsakdanjem pogovoru ne uporabljam.

¹⁶² Lepo je, da ljudje govorijo knjižno. Ni mi pa všeč pretiravanje, ker se mi zdi prisiljeno. – Naredi slab vtis, ker se človek trudi govoriti v knjižnem jeziku in to ni on!

¹⁶³ Dober vtis. Kaže, da se znaš dobro izražati in da veš kako se more govoriti. – Da je tisti ko govori inteligen.

Koroškem redko sliši»,¹⁶⁴ je pa razumljiv vsem – standardno nemščino npr. razumejo tudi Nemci iz Nemčije.¹⁶⁵ Ob tem velja omeniti komentar, da standardni jezik naredi »nemški vtis«.

Standardni govor tudi »ne zveni slabo«, nekdo ga označi kot »gojeno, negovano, skrbno govorjenje«, nekdo drug pa napiše, da govorec z njegovo uporabo »prav čuva knjižni jezik«.

Negativne asociacije ob standarni govorici so ponovno povezane z »vzvvišenostjo«, »umetnostjo«, »domišljavostjo«, »neprijaznostjo«, »samovšečnostjo« in »izumetničenostjo«.¹⁶⁶

Dijaki sicer raje govorijo v narečju,¹⁶⁷ nekdo pa poudarja, da se knjižnega jezika lažje uči.¹⁶⁸

4.2.4.7 Ali se ti določene situacije zdijo neprimerne za rabo standardnega (knjižnega) jezika? Če ja, katere?

Odgovori glede neprimernosti rabe standardnega jezika so si med vsemi tremi skupinami podobne: prevladuje pogovor s prijatelji, družino, neformalne situacije, kot je pogovor »v lokalu« in druge priložnosti, »ko smo sproščeni«. Narečje naj bi govorili tudi s starejšimi, sosedi, »starimi kmeti« – ljudmi, ki standardnega jezika »ne znajo prav«.

Kljub temu nekateri izpostavljajo, da »navadno doma ne govorimo knjižno, ne moremo pa reči, da to ni primerno«. Prijatelji se ti lahko zaradi uporabe standardnega jezika »posmehujejo«.

Da si izobražen – tudi več ljudi te lahko razume. – Da je on/ona inteligen in ve, kako se obnašati.

Visoka inteligenca. – Zelo formalen in izobražen. – Izobražen. – Inteligentno. – Odvisno od situacije. Knjižni jezik daje vtis izobraženosti. – Dobro, ker deluje inteligentno. – Zelo inteligen, včasih izobražen. – Izobraženega, včasih pa tudi umetnega, ker ne leži vsakemu.

¹⁶⁴ Na Koroškem redko slišiš knjižni jezik, zato ta pušča za seboj intelektualen vtis. – Je razumljiv, ampak skoraj nikoli rabljen. – Je zelo razumljiv, vendar se ga doma komaj kdaj uporablja.

¹⁶⁵ Tu in tam dobrega, ker se ga lahko bolje razume. – Razumem ga bolje kot narečje. – Bolj izobraženo in vsak ga razume, tudi Nemec. – Dober vtis. Ljudje iz drugih držav ga razumejo bolje. – Vsak zna standardnega jezika torej ga je dobro uporabljati kdaj da se pogovarjaš z nepoznanimi ljudi. – Zelo dober, kjer mi je všeč in vsak govori.

¹⁶⁶ Vzvišen, včasih umetno. – Prefinjen vtis, lahko deluje tudi domišljavo. Sam ga ne uporabljam. – Pri knjižne jeziku se mi zdi da hočejo pokazati da so nekaj boljšega/višjega. – Zveni zelo filistrsko, omejeno. – Težkega in neprijaznega. – Knjižni jezik zveni domišljavo. – Zelo formalen, tudi zelo neoseben in nenavaden. – Včasih samovšečen (2). – Deluje izumetničeno.

¹⁶⁷ Nekdaj je lepo za govoriti ampak dialekt je bolj ker jaz mislim da govorim knjižnim jeziku ne govorim pravilno in komično se sliši. – Dober vtis ampak domov in z moj prijatelje govorim narečje.

¹⁶⁸ Dober, ker se tako najboljšo učim – doma in v šoli.

Zanimivo je, da se med nemško govorečimi Avstrijci pojavi odgovor, da standardni jezik ni primeren »na Koroškem«, prav tako pa ne v »avstrijskih oddajah« ter »regionalnih oddajah«.

Preseneča veliko število odgovorov (45), da je standardni jezik primeren za vse govorne položaje, da ga »lahko govoriš kjer hočeš« in da »sodi povsod«.

4.2.4.8 Ali se ti določene situacije na dvojezičnem območju Koroške zdijo neprimerne za rabo slovenščine? Če ja, katere?

4.2.4.8.1 Slovensko govoreči dijaki iz Avstrije

Nekoliko več kot dve tretjini slovensko govorečih dijakov iz Avstrije (40 od 62 dijakov) na to vprašanje odgovorja z odločnim *ne*, ki ga mnogi podkrepijo z poudarjenimi klicaji, kar še posebej izrazi njihovo čustveno vpletenost.

Svoje stališče razlagajo, da »kjerkoli govorijo slovensko, če le morejo«, »v vsaki situaciji in v vsakem okolju«, da so »v prosti deželi«, da ima »vsak pravico, da govori svoj jezik«, da sta »oba jezika enakopravna« in da je »dvojezičnost super«.¹⁶⁹

Čeprav vedo, da nekaterim njihova uporaba slovenščine ni všeč, tega ne jemljejo kot lasten problem, ampak kot problem tistih, ki so slovenščini nenaklonjeni.¹⁷⁰ Imajo deljena mnenja, ali je provociranje jezikovnih nestrpnosti primerno ali ne: nekdo v tem še posebej uživa, drug pa napiše, da to ni potrebno.¹⁷¹

En komentar izbiro jezika na Koroškem opiše kot »komplicirano«.¹⁷²

¹⁶⁹ Ne. Kjerkoli govorim slovensko, če morem. – Ne, živimo v prosti deželi in mnenja sem, da bi naj lahko povsod govorila v svoji materinščini. – Ne, za mene je slovenščina zmeraj primerna. – Ne! Vsak ima pravico, da govori svoj jezik. – Ne!!! Ker sta oba jezika enakopravna. – Ne!!! Moje mnenje je, da vsak lahko kjer koli govori to kar hoče. – Ne! Dvojezičnost je super in vedno primerna! – Ne, govorim v vsaki situaciji in vsakem okolju tudi slovensko. – Ne, mislim, da je dobro, da se govori slovensko. – Mi noben primer ne pade v glavo. – Mislim, da lahko povsod govorimo slovensko. Sem tudi koroška Slovenka. – Pri meni ni nobenih takšnih situacij!!!! – Nein/ne, ker se jaz osebno pogovarjam povsod slovensko kjer hočem. Mislim pa, da povsod lahko govoriš slo.

¹⁷⁰ Ja, na žalost, ker imajo nekateri še zmeraj nekaj proti slovenščini. – Meni osebno ne ampak jas sem slišala da ljudi večkrat ne marajo če se govori slovenščino. – Mislim, da ne. In če že, potem ni moj problem. Vseeno jaz govorim slovensko.

¹⁷¹ Ne, to je moj materin jezik in lahko ga govorim kjerkoli hočem. Če pa s tem provociram ljudi, pa mi je še bolj všeč. – Nasplošno sem mnenja, da lahko povsod govoriš svoj jezik. Ni pa treba provocirati, če čutiš, da ljudmi ni všeč.

¹⁷² Na Koroškem je komplicirano. Vsak tako kakor misli.

Ostali komentarji (10) izpostavljajo ozko omejene situacije, kjer slovenščina ni primerna. Gre predvsem za primere, ko sogovorniki ne znajo jezika,¹⁷³ omenjajo pa tudi tovrstne nemške prireditve in šole.¹⁷⁴

En komentar omeni »zgornjo Avstrijo«, dva pa za take situacije »ne vesta«.¹⁷⁵

4.2.4.8.2 Dijaki iz Slovenije in Italije

Tudi dijaki iz Slovenije so v veliki večini (35 od 44 dijakov) prepričani, da je slovenščina na Koroškem primerna v vseh situacijah. Odgovore podkrepijo z izjavami, da »moramo biti to, kar smo« ter da je »območje dvojezično«. Nekdo bi celo »nalašč govoril slovensko«.

En odgovor pravi, da je »prav, da se slovenski jezik veliko rabi« in izrazi mnenje, da se to »mogoče dogaja celo premalo«. Nekdo izpostavlja, da morajo biti »table na cesti dvojezične«. Zanimivo je stališče, da slovenščine »samo ne bi smeli tako popačiti, pa bi bilo bolje ...«, kar je morda referenca na koroško narečje ali pa morda mešanje slovenščine z nemščino.

Nekdo je izrazil začudenje, da »tisti, ki znajo slovensko, nočejo govoriti po slovensko«, tega pa se dotakne tudi čustven komentar: »Zmeda! Katastrofa! Če si Slovenec ali če govoriš v slovenščini, te določen del Korošcev izloči!«

Trije komentarji omenjajo, da je uporaba slovenščine neprimerna, če je sogovorniki ne znajo.¹⁷⁶

Izstopa provokacija Slovenca iz Italije, ki je svoje mnenje podkrepil s parolo: »Ne, svoboda naroda! Tito je naš in mi smo Titovi!«

4.2.4.8.3 Nemško govoreči dijaki iz Avstrije

Nemško govorečim dijakom iz Avstrije se raba slovenščine na dvojezičnem Koroškem ne zdi neprimerna v 23 odgovorih (od 50 dijakov), ki obenem omenjajo, da je območje

¹⁷³ Ne, razen če si samo med nemško govorečih. – Ne, razen če se pogovarjam v večji skupini, v kateri eden ne razume slovenščino. – Ja, če veš, da te nobeden v tvojem okolju ne razume. – Da, tedaj ko si med osebami ki ne razumejo slovenskega jezika. – Ja. Če se pogovarjaš z enim prijatelju, ki ne zna slovensko ali enostavno z ljudmi, ki ne znajo slovensko. – Ne. Ampak meni nasproti sedeči razume le nemško. – Če večina ne razume slovensko.

¹⁷⁴ Na povsem nemških prireditvah, če te nihče ne razume. – Šole, kjer nihče ne govori slovensko.

¹⁷⁵ Mislim, da v zgornji Avstriji ni primeren. – Se že da, ampak ne vem katere. – V tem trenutku ne bi vedel.

¹⁷⁶ Če kdo ne razume slovensko. – Če pri pogovoru sodelujejo ljudje, ki ne znajo tujega jezika. – Če so prijatelji, ki govorijo samo nemški jezik in potem jaz se pogovarjam z eno prijateljico slovensko.

»dvojezično«, »da lahko vsakdo izbere svoj jezik« ter da je »slovenski jezik vedno primeren«.¹⁷⁷

Nekateri mislijo, da je slovenščina primerna, če ji »sledi tudi nemščina«, kar nakazuje na podporo dvojezičnosti in prevajanja v oba jezika. Podobno stališče izraža izjava, da »bi se morali pogovarjati tako, da bi vsi razumeli«,¹⁷⁸ s tem pa so povezana tudi mnenja, da je jezika smemo uporabljati, če sogovorniki »ne znajo slovensko«. Ob tem preseneča izjava, da je v takšnih primerih angleščina boljša izbira,¹⁷⁹ vendar je po drugi strani razumljiva, saj sta si tako govorca enakovredna. Zanimivo je, da se nekateri ne strinjajo, da je bogoslužje v Cerkvah le v slovenščini,¹⁸⁰ nekdo pa je izrazil podobno mnenje glede poročil v regionalnih medijih.¹⁸¹

Slovenščina naj ne bi bila primerna (po 1 odgovor) »na prevladujoče enojezičnih območjih«, »v Sinči vasi (Kühnsdorf)« ter »v Labotski dolini, ker tam nihče ne zna slovensko«.

Najbolj odklonilno mnenje do slovenščine izražajo tri izjave, katerih pisce motijo dvojezični topografski napisi ter njena uporaba na proslavah 10. oktobra (obletnica koroškega plebiscita).¹⁸²

Indiferentno mnenje izražajo tri izjave.¹⁸³

4.2.4.9 Ali se ti določene situacije na dvojezičnem območju Koroške zdijo neprimerne za rabo nemščine? Če ja, katere?

4.2.4.9.1 Slovensko govoreči dijaki iz Avstrije

Nemščina je na dvojezičnem območju Koroške po mnenju velike večine slovensko govorečih dijakov iz Avstrije primerna povsod (35 odgovorov), kar podkrepijo izjave, da je »nemščina

¹⁷⁷ Ne. Po mojem bi ljudi morali govoriti svojega materniga jezika v vsakem delu Koroške. – Na dvojezičnem območju je slovenski jezik vedno primeren. – Če mora biti, je potem tako, da so območja dvojezična!!! – Ne, ker lahko vsakdo izbere svoj jezik. – Jaz govorim da je slovenski jezik zelo dober.

¹⁷⁸ Ne, mislim, da ne, pri čemer bi se morali na vsakem območju pogovarjati tako, da bi vsi razumeli.

¹⁷⁹ Če jih je pet ljudi, ki zna slovensko in samo ena oseba ne zna slovenskega jezika se ne sme govoriti slovensko. – Če so v pogovoru udeležene osebe, ki ne znajo slovensko. – Če drugi (sogovornik) nekoga nič ne razume, (potem raje v angleščini).

¹⁸⁰ Če nihče ne razume; bogoslužje, če je samo slovensko. – Cerkev.

¹⁸¹ Ja, vkolikor se na regionalnih (radio/tv) postajah resnično govori SAMO slovensko – poročila.

¹⁸² Ja, na primer pri krajevnih tablah, ki so jih po vsej Koroški naredili dvojezične in je po mojem mnenju to neprijazno. – Ja, preveč je takih! Koroška je Koroška, in ne Slovenija! (krajevne table) – Ja. 10. oktobra.

¹⁸³ Po pravici povedano nimam pojma. Ampak mislim, da ja. – Meni je vseeno. Vsepovsod koroško. – Ne morem presoditi.

uradni jezik«. ¹⁸⁴ Izpostavljajo, da sta na Koroškem oba jezika, nemščina in slovenščina, enakovredna ter da »vsak lahko govori kakor hoče«. ¹⁸⁵

Izjema so priložnosti, ko so skupaj ljudje, ki vsi govorijo slovensko – posebej omenjajo družinski in prijateljski krog. ¹⁸⁶ Ob tem se jim zdi pomembno, da slovenščina »ne izumre«. ¹⁸⁷ Podobno vlogo imajo slovenske prireditve, ki jih sicer imenujejo »dvojezične«. ¹⁸⁸

Dva dijaka omenjata, da se jima nemščina ne zdi primerna pri bogoslužju. ¹⁸⁹

Med dijaki so bili tudi trije, ki so odgovorili z »ne vem«.

4.2.4.9.2 Dijaki iz Slovenije in Italije

Dijaki iz Slovenije in Italije se prav tako v veliki večini strinjajo, da je nemščina ustrezen jezik v vseh govornih položajih na Koroškem (28 odgovorov). Izpostavljajo, da »smo v Avstriji, ne v Sloveniji« in »da moraš znati nemško«. ¹⁹⁰ Izjema so slovenske ustanove, prireditve ter druženje s prijatelji, ki govorijo slovensko. ¹⁹¹

¹⁸⁴ Uradni jezik je nemščina – torej ne. – Mislim da ni kakšna situacija, ker v Koroškem mislim da vsi razumejo nemško. – Ne, govorim v vsaki situaciji in vsakem okolju tudi nemško. – Trenutno nobeno območje v Koroškem vem.

¹⁸⁵ V mojem okolju sta pravzaprav oba jezika enako vredna, ni velikih razlik. – Ne, ker sta oba jezika enakopravna. – Vsak ima pravico, da govori v tem jeziku kakor hoče. – Ne!!! Moje mnenje je, da vsak lahko kjer koli govori to kar hoče.

¹⁸⁶ Doma, v okviru koroških Slovencev. – Ja, če si v okolju, kjer vsi govorijo slovensko. – Če si v skupini takih, ki znajo slovenščino. – Ja, tudi to. Če veš, da druga oseba tudigovori slovensko, se spodobi, da govoriš slovensko. – Ja. Če si npr. na enem koncertu ali nekje, kjer vsi samo slovensko govorijo. Potem bi bilo tudi dobro govoriti slovensko. – Doma ali v okolici slovenščine. – Ne, razen če si samo med Slovencih/slovensko govorečih. – Če si samo med koroških Slovencev ki govorijo samo slovensko meni je neprijeten če govorim nemško. – Če je pravi Korošec Slovenec, mislim, da je primerno govoriti slovensko. – Če je zraven več Slovencev. – Samo kadar govorni partner tudi slovensko zna/obvlada, a se dva pogovarjata v nemščini.

¹⁸⁷ Ne. Ampak slovenski jezik je treba ohranjati, ker bo drugače izumrl in to bi bilo grozno! – Če si z družino ali ljudmi, ki govorijo slovensko. Slovenščina ne sme izumreti!

¹⁸⁸ Kadar ljudi, ki se pogovarjajo, obvladajo slovenščino, je uporaba slovenščine za me bolj logična. – Ja. Na dvojezičnih prireditvah. – Npr. pri dvojezičnih prireditvah na slovenskem območju. – Ne, tudi ne, ker vsak lahko govori svoj jezik. Mislim si samo, če je slovenska prireditev, se naj tudi govori slovensko in ne samo nemško.

¹⁸⁹ Večkrat v cerkvi. Pri nam večina razume slovenščino in če potem duhovnik več nemško govori, me to zelo jezi. – Čudno se mi zdi, moliti po nemško.

¹⁹⁰ Mi smo v Avstriji, ne v Sloveniji, zato nemščina ni nikoli neprimerna.

¹⁹¹ Ne, saj je to vseeno Avstrija in moraš znati nemško, razen v kakšnih slovenskih ustanovah. – Na slovenskih prireditvah se včasih uporablja nemščina, kar se mi ne zdi potrebno. Tudi na plakatih ni potrebno, kadar gre za slovenske prireditve, ker Avstrijci tudi ne pišejo slovensko. – Prireditve, na katerih je tema slovenščina, slovenski pisatelji. – Če sem s prijatelji, ki govorijo slovensko in potem se jaz pogovarjam s prijateljico nemško. – Da. če bi govoril o Slovencih oz. mi Slovenci, pa bi bilo vse nemško.

Trije poudarijo, da je območje dvojezično in nekdo obenem zapiše, da bi se zaradi tega razloga vsi otroci morali učiti obeh jezikov.¹⁹²

Eden radikalno poudarja, da se na Koroškem govori slovensko,¹⁹³ Slovenca iz Italije pa s provokativnimi in žaljivimi pripombami pokažeta, da do nemško govorečih gojita izrazito negativna stališča.¹⁹⁴ Ob tem se velja navezati na Stabejevo razmišljanje v povezavi z vzgojo mladih za ohranjanje in krepitev narodnega ponosa: »Ni hujšega kot prazen, naučen, vsiljen ponos, saj ta lahko preraste v prezir do vsega drugačnega, od koder ni daleč do sovraštva in nasilja, bodisi psihološkega bodisi fizičnega.« (2010: 192)

Dvakrat se je pojavil tudi odgovor »ne vem«.

4.2.4.9.3 Nemško govoreči dijaki iz Avstrije

Nemško govoreči dijaki iz Avstrije so se za primernost nemščine v vseh okoliščinah opredelili 44-krat (od 50 dijakov), to pa nekateri pojasnjujejo z dejstvom, »da smo v Avstriji«, ter da se »na Koroškem vsepovsod govori nemško«,¹⁹⁵ izjave pa podkrepijo tudi s klicaji. En dijak se je navezal na radijski govor s komentarjem: »Nemški jezik, nemški radio!«

Nekateri opažajo, da nekateri vseeno »raje govorijo po slovensko«,¹⁹⁶ drugim se zdi to primerno v družbi koroških Slovencev.¹⁹⁷ Spravljiva je izjava, da »vsakdo lahko izbere svoj jezik.«

Trije dijaki niso prepričani o neprimernosti nemščine v določenih situacijah, eden pa kljub temu zapiše, da je »nemščina dober jezik« in da so po njegovem mnenju redke.¹⁹⁸

4.2.4.10 Pogovor s prijatelji

Nekaj vprašanj se je dotaknilo tudi jezika, ki ga dijaki uporabljajo v interakciji s sošolci (oz. prijatelji), ki prihajajo iz različnih jezikovnih okolij, temu primerna pa je tudi njihova jezikovna

¹⁹² Ne. Območje je dvojezično. – Tudi ne. Če je dvojezično, naj ostane tako. – Mislim, da bi se vsi morali učiti slovensko (otroci), ker je to dvojezična pokrajina.

¹⁹³ Ja. Na Koroškem se govori SLOVENSKO!

¹⁹⁴ Vse! Proč z okupatorjem. – Nacisti proč!

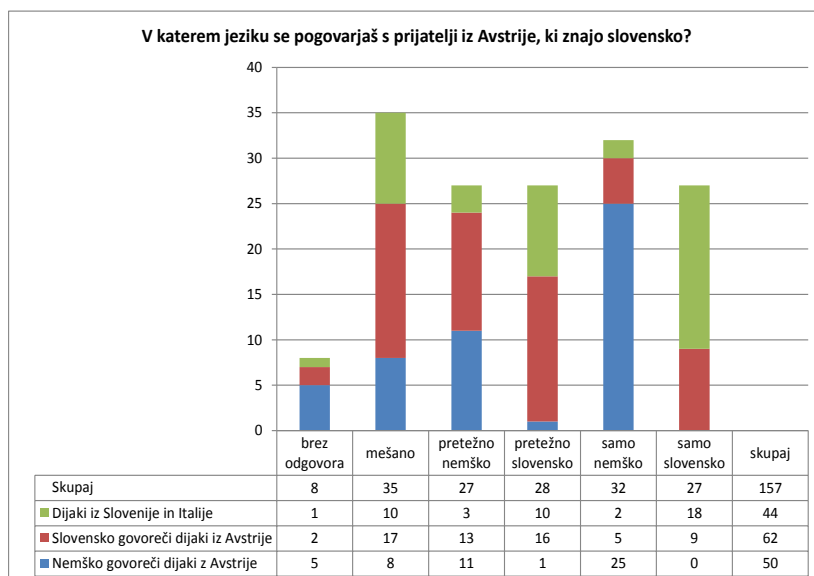
¹⁹⁵ Ne. Vsak zna nemškega jezika v Avstiji. – Ne, ker smo kljub temu še vedno v Avstriji. – Nemščina je primerna vsepovsod v Avstriji!!! – Ne, takšnih ni. – Ne, mislim, da je nemščina povsod primerna. – Ne, ne poznam nobene takšne! – Na Koroškem se vsepovsod govori nemško.

¹⁹⁶ Pravzaprav ne, ampak nekateri raje govorijo po slovensko.

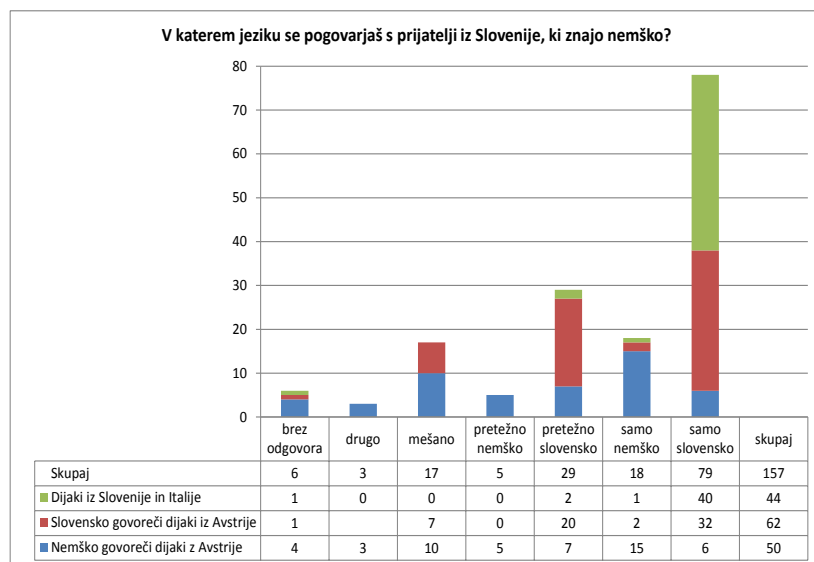
¹⁹⁷ Če sem v koroško-slovenski družbi (priredivte, s profesorji) – Na dvojezičnih območjih je koristno, da govoriš slovensko. – V krajih, kjer vemo da so bili veliki stiki med koroško slovencev pa koroško.

¹⁹⁸ Mislim, da, ampak ne vem, v katerih. – Ne morem presoditi. – Mogoče. Ampak rajši redko, ker je nemščina dober jezik.

zmožnost v slovenščini in nemščini. Gre predvsem za vprašanje jezikovnega prilagajanja (primikanja in odmikanja, opisanih v poglavju 3.1.1), vendar iz grafov težko razberemo, kdo se večkrat prilagaja komu.

Graf 38: Pogovor s prijatelji iz Avstrije, ki znajo slovensko

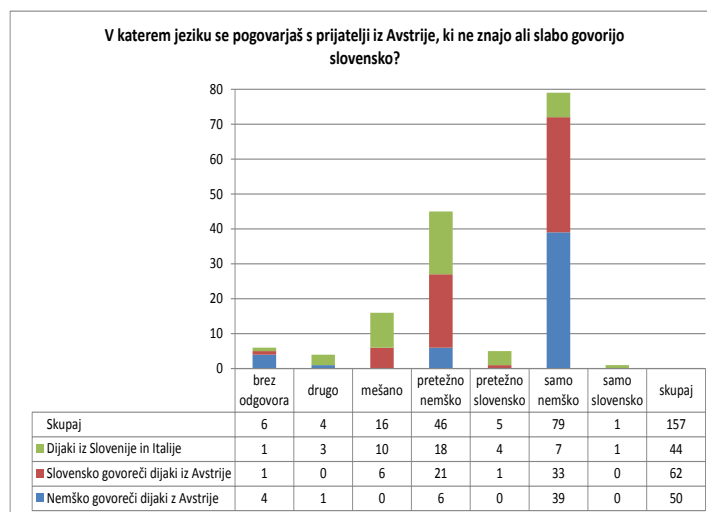
Graf 39: Pogovor s prijatelji iz Slovenije, ki znajo nemško

Podatki precej predvidljivo kažejo, da se dijaki vseh skupin v obeh jezikih (torej tudi pretežno/le v enem izmed njiju ali pa mešano) največkrat pogovarjajo s prijatelji iz Avstrije, ki znajo tudi slovensko (pri tem so najbrž imeli v mislih predvsem dvojezične koroške Slovence),

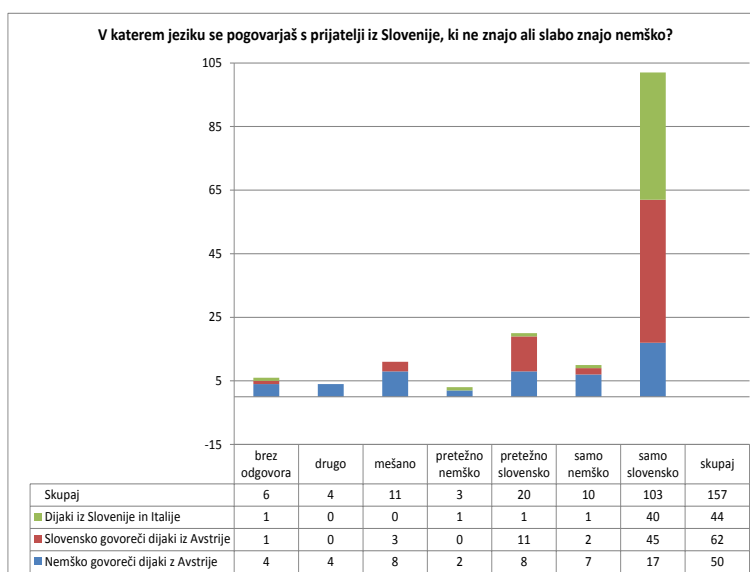
medtem ko se s sošolci iz Slovenije največ pogovarjajo po slovensko neglede na to, da ti znajo tudi nemško.

V primeru, da prijatelj enega jezika ne obvlada, so večinoma označili izbiro, ki pomeni primikanje k njegovemu jeziku. Kdo od sogovorcev to v resnici dela, ostaja uganka.

Zanimiv vidik pa prinašajo dodatna pojasnila k odgovorom – dijaki iz Slovenije z nemško govorečimi Avstrijci govorijo celo angleško, ker se to izkaže kot lažje in bolj priročno (2 odgovora pod »drugo«: »angleško«; »mešano ter angleško govorim s prijatelji iz Avstrije, ki slabo govorijo slovensko«). To lahko kaže tudi na nezainteresiranost (ki pa je najbrž povezana s slabšo kompetenco v nemščini) za rabo nemščine izven situacij med poukom.

Graf 40: Pogovor s prijatelji iz Avstrije, ki ne znajo slovensko

Graf 41: Pogovor s prijatelji iz Slovenije, ki ne znajo nemško

5. SKLEP

Po opravljeni analizi vprašalnika (tako ocen prikritih dvojic kot neposrednih vprašanj) lahko strnemo ugotovitve ter sprejmemo ali ovržemo hipoteze, ki smo jih zastavili.

5.1 Ocena hipotez

- 1. Mladi ocenjevalci, ki se šolajo na slovenskih in dvojezičnih ustanovah, bodo imeli zaradi tamkajšnje specifične vzgoje pozitiven odnos do dvojezičnosti, zato bodo govorce v standardni slovenščini in nemščini ocenili podobno, sploh v vidiku statusnih lastnosti.**

Pozitiven odnos do dvojezičnosti se kaže predvsem v izrazito naklonjenih komentarjih večine dijakov vseh treh skupin: slovensko govorečih dijakov iz Avstrije, dijakov iz Slovenije in Italije ter nemško govorečih dijakov iz Avstrije, ki so jih izrazili ob vprašanjih o primernosti rabe nemščine in slovenščine na dvojezičnem Koroškem. Pri tem lahko potegnemo vzporednice s procesom senzibilizacije, ki so je ne glede na svojo narodno pripadnost deležni na manjšinskih vzgojno-izobraževalnih ustanovah. Predvidljivo izpostavljajo le specifične situacije, ko se jim en ali drug jezik ne zdi primeren; gre predvsem za družinske in prijateljske pogovore med pripadniki iste narodne skupnosti ter priložnosti, ko bi bilo zaradi prisotnosti negovorcev določenega jezika ogroženo razumevanje. Posebej izrazito pozitivno stališče do slovenščine gojijo slovensko govoreči dijaki iz Avstrije, saj jim predstavlja pomemben temelj identifikacije. Tudi pri odgovorih o narodni pripadnosti izražajo ponos, da pripadajo slovenski skupnosti – ugotovitve se ujemajo z raziskavo Š. Vavti (2012), ki to še posebej ugotavlja za mlade, ki so v procesu šolanja na eni izmed omenjenih ustanov.

Neposredna vprašanja o stališčih so se izkazala za dobro metodološko odločitev, ki podkrepi ugotovitve eksperimenta z uporabo tehnike prikritih dvojic; ocene namreč prinašajo deloma neenotne rezultate.

Prva hipoteza se deloma potrdi pri ocenah slovensko govorečih dijakov iz Avstrije, ki so Marjanovima obema knjižnima (standardnima) jezikoma pripisali višji status, pa tudi sicer kaže, da zanje v obeh jezikih standardna zvrst igra podobno vlogo. To se sklada tudi s splošnim profilom skupine, ki je v veliki meri dvojezična (nekateri dijaki izvirajo tudi iz mešanih zakonov) in ima do obeh jezikov pozitivna stališča.

Na drugi strani pa jo lahko ovržemo, saj skupina dijakov iz Slovenije in Italije Marjanov standard v nemščini pri določenih statusnih lastnostih precej prehiteva slovenskega, kar se še stopnjuje pri ocenah nemško govorečih dijakov iz Avstrije. Iz tega lahko sklepamo, da Avstrijci v očeh vrstnikov s slovenske strani meje uživajo ugled uspešnejših posameznikov predvsem v gospodarskem smislu.

Hipotezo pri ocenjevanju govorcev ovržejo tudi nemško govoreči dijaki iz Avstrije, ki do slovenskega standarda pri Marjanovem govoru nimajo posebnih statusnih preferenc – zanje je precej enakovreden s koroškim narečjem v nemščini. To ponovno kaže na sprejemljivost slednjega tudi v javnih govornih položajih, lahko pa tudi na deloma stereotipen, neenak položaj med obema jezikoma, ki govori v prid nemščini (neposredno pridobljena stališča v odgovorih na vprašanja tega sicer ne kažejo).

2. Mladi, ki imajo različne matrne (prve) jezike, bodo glede na to drugače ocenjevali govorce: slovensko govoreči bodo bolj naklonjeni slovensko govorečim, nemško govoreči pa nemško govorečim, kar naj bi se bolj izrazito pokazalo pri lastnostih socialne privlačnosti.

Ob tej hipotezi velja najprej izpostaviti, da se med skupinami, različnimi glede na jezikovno pripadnost, kažejo očitne razlike med ocenami, ki so jih pripisali posameznim govorcem.

Druga hipoteza se potrdi pri ocenah Marjana, ki so ga pri lastnostih socialne privlačnosti nemško govoreči dijaki pričakovano najbolje ocenili, ko je govoril narečno (koroško) nemščino, sledi pa ji knjižna nemščina. Trend je podoben pri dijakih iz Slovenije in Avstrije, ki bolje ocenjujejo slovenščino v obeh zvrsteh – obe skupini torej tisti jezik, katerega naravni govorci so. Dijaki iz Slovenije in Avstrije to potrdijo tudi pri ocenah Aline. Pri lastnostih socialne všečnosti je najboljši vtis naredila v slovenskem narečju, pri prijaznosti in vrednosti zaupanja se mu približa še koroški standard v slovenščini. Tudi njihove ocene Marjete kažejo, da jim je nemščina manj blizu kot obe slovenski zvrsti.

Nemško govoreči dijaki iz Avstrije glede Marjana kažejo tudi očitne preference za nemški jezik pri (v drugih dveh skupinah dokaj nevtralni) oceni samozavesti, pri kateri sta obe nemški zvrsti dobili višje ocene.

Slovensko govoreči dijaki iz Avstrije pa so v tem pogledu nekoliko drugačni, saj so dvojezični, in pri socialni privlačnosti zelo visoko uvrščajo narečji v obeh jezikih, pri čemer ima slovenščina manjšo prednost.

Hipotezo pa ovržejo ocene nemško govorečih dijakov iz Avstrije, ki Marjetine statusne lastnosti v vseh treh zvrsteh obravnavajo precej podobno, pri lastnostih socialne privlačnosti pa bi pričakovali prednost dunajskega pogovornega jezika v primerjavi s slovenščino, a se to ne zgodi. Kaže, da mladi s Koroške dunajske nemščine ne cenijo preveč. Ocene izražajo podporo predvsem standardni slovenščini. To bi lahko pripisali tujejezičnim govorcem dobro razumljivi Marjetini slovenski izgovorjavi, ki se sklada s standardom iz (njim dobro znanih) učbenikov za študente slovenščine kot drugega/tujega jezika.

3. Koroški Slovenci (oz. slovensko govoreči dijaki iz Avstrije) bodo pri lastnostih socialne všečnosti posebej naklonjeni slovenskim koroškim narečjem, saj so tudi sami v veliki meri njihovi govorci. Dijaki, ki prihajajo iz Slovenije, bodo posebej naklonjeni slovenskim zvrstem, ki se govorijo na slovenski strani meje, saj so domače njim. Dijaki iz Avstrije, katerih materni jezik je nemščina, pa bodo bolj naklonjeni koroškemu narečju v nemščini.

Slovensko govoreči dijaki slovenskemu narečju naklonijo izrazito prednost pri Alininih lastnostih socialne privlačnosti, kar potrjuje hipotezo, da bodo tej zvrsti naklonjeni, obenem pa njene ocene v primerjavi z Marjanovimi kažejo, da so še posebej nagrajene ženske narečne govorke.

Marjanove ocene s strani slovensko govorečih dijakov iz Avstrije potrjujejo, da se pri lastnostih socialne privlačnosti obe narečni govorici povzpmeta, rahlo prednost pa ima slovenščina. To dejstvo hipotezo razširja na oba jezika, saj so sami pogosto govorci obeh, vendar pa nato preseneča drugačen trend pri standardnih zvrsteh. Nemško narečje je pri statusu precej enakovredno slovenskemu (koroškemu) knjižnemu jeziku, za katerega bi pričakovali, da bi ga kot sebi blizu, a vseeno standardno varianto (ki ima pogosto še poseben identifikacijski status), ocenili višje. To lahko kaže na specifičnost dvojezične skupine, ki govori oba jezika (in njune zvrsti) in jih tudi precej enakovredno vrednoti, manj všečno pa je domnevanje, da »domača govorica med domačimi govorci« ni najbolj cenjena, kar kažejo tudi rezultati sorodnih raziskav na dvojezičnih območjih.

Pri lastnostih socialne privlačnosti je med nemško govorečimi dijaki pri Marjanu pričakovano na prvem mestu narečna (koroška) nemščina. To bi hipotezo lahko potrdilo, a sklepanje ne sme biti prehitro: na drugi strani presenetijo njihove ocene Aline, ki je v slovenskem narečju pri nekaterih lastnostih socialne privlačnosti zasenčila celo nemško narečje (v nasprotju z Marjanovimi ocenami). Morda se tu potrjuje domneva sorodnih predhodnih raziskav, da ženske narečne govorke zvenijo bolj očarljivo.

Hipotezo zavržejo tudi ocene, ki so jih Marjeti pri statusu ter solidarnosti pripisali dijaki iz Slovenije (in maloštevilni iz Italije, katerih ocene v tem primeru zanemarimo), ko je govorila ljubljansko: ljubljanski pogovorni jezik je pri govorcih drugih narečij iz Slovenije precej nepriljubljen.

4. Govorce standardnega jezika bodo mladi višje ocenili pri statusnih lastnostih, nižje pa lastnostih socialne privlačnosti. Ravno obraten trend pričakujemo pri govorcih narečja.

Hipoteza se ponovno uresniči ob analizi komentarjev dijakov, ki neposredno izražajo svoje vtise ob standardni govorici in govorici v narečju. Prva je izrazito povezana z višjim ekonomskim in izobrazbenim statusom, obenem pa prinaša negativne konotacije pri lastnostih socialne privlačnosti. Na drugi strani so narečni govorci označeni kot precej bolj pristni, prijazni, všečni ipd., vendar pogosto manj izobraženi in delujejo »kmečko«.

Stališča, pridobljena s posredno metodo, pa ponovno niso tako enoznačna.

Hipoteza se glede **statusnih lastnosti** potrdi pri Marjanovih ocenah, ki so mu jih pripisali slovensko govoreči dijaki iz Avstrije: oba knjižna (standardna) jezika statusno višje vrednotijo, zanimivo pa je, da se je nemščina pri vseh kategorijah uvrstila višje kot slovenščina.

Vseeno pa preseneti, da so določene statusne ocene v slovenskem (koroškem) standardnem jeziku in nemškem narečju (skoraj) enake. To lahko ponovno pomeni, da nemško narečje ne odstopa bistveno od slovenskega (koroškega) standarda ter da gre »le« za splošno sprejetost nemškega narečja v vseh govornih položajih, ki je blizu dvojezičnim dijakom. Ti se v vsakdanjem življenju v veliki meri sporazumevajo tudi v nemščini. Druga domneva, ki smo jo že večkrat nakazali, pa kaže, da »anketiranci nižje vrednotijo govorca lastne (nestandardne) jezikovne variante« (Bitenc 2014a).

Pri oceni bogastva smo priča močno zakoreninjenemu stereotipu: Avstrijec je bogatejši od Slovenca. Večina dijakov največ bogastva pripisuje govorcem nemškega standarda, kar kažejo ocene tako Marjana kot Aline. Stereotipna podoba premožnejšega Avstrijca se uresniči tudi pri Marjetinih ocenah dunajske nemščine, ki v bogastvu prekaša drugi dve zvrsti.

Iz ocen nemško govorečih dijakov iz Avstrije se kaže težnja, da slovenski standard ne vzbuja posebno uspešnih statusnih konotacij in da je zanje precej enakovreden s koroškim narečjem v nemščini, zato je ta hipoteza za to skupino ovržena.

Prevlado standardne nemščine pri statusu sicer najočitneje kažejo Marjanove ocene vseh skupin, pri obeh govorkah pa tega trenda ne moremo posplošiti.

Najvišje ocene (sicer s skoraj zanemarljivo prednostjo) med statusnimi lastnostmi so nemško govoreči dijaki iz Avstrije Marjeti pripisali, ko je govorila v slovenskem knjižnem pogovornem jeziku. To hipotezo o višjih ocenah standardnih govorcev sicer potrjuje, a nekoliko preseneti dejstvo, da dunajska nemščina kot jezik središča ni statusno višje ocenjena. Iz tega lahko sklepamo, da je dunajski pogovorni jezik nepriljubljen med govorci ostalih nemških narečij. Marjeta je, kot kažejo ocene vseh skupin, najboljši vtis naredila v knjižni pogovorni slovenščini, ki je nevtrarno obarvana zvrst, katere vpliv seže tudi čez mejo.

Med Alininimi statusnimi lastnostmi se je po oceni nemško govorečih dijakov iz Avstrije pričakovano najvišje uvrstila standardna nemščina, med nemško govorečimi najbolj cenjena, standardna slovenščina ji sledi le pri izobraženosti. Slednja je pri več statusnih lastnostih celo enakovredno ali slabše ocenjena od obeh narečnih zvrsti.

Ocene pri **lastnostih socialne privlačnosti** so pričakovane: pri Marjanu se hipoteza potrdi v ocenah slovensko govorečih dijakov iz Avstrije, saj zmagata narečji v obeh jezikih (ki ju kot dvojezični govorci tudi govorijo), rahlo prednost pa ima slovenščina.

Pri Alini je stanje nekoliko drugačno: slovensko govoreči dijaki iz Avstrije so pri lastnostih socialne všečnosti pokazali naklonjenost tudi do koroške standardne slovenščine, nekoliko pa presenetijo nizke ocene koroškega nemškega narečja, ki je bilo pri Marjanu visoko ocenjeno. Iz tega ponovno sklepamo na hipotezo št. 5, da osebnost govorca oz. njegov način govora vpliva na ocene.

Skupina dijakov iz Slovenije obe narečji glede statusa večinoma enakovredno dojema ter jima pripisuje nižje ocene od standardnih govorov, kar je ponovno pričakovano, vendar so Marjanove lastnosti socialne privlačnosti v nemškem narečju vseeno ocenili za odtenek slabše kot slovenski (koroški) knjižni jezik. To lahko pripišemo nepoznavanju nemškega narečja med tujejezičnimi govorci, se pa ugotovitev ujema s hipotezo št. 2.

Tretja hipoteza je pri Marjanovih ocenah socialne privlačnosti s strani nemško govorečih dijakov iz Avstrije ovržena: nemško narečje je sicer prehitelo nemški standard, vendar pa se ta uvršča bolje kot koroško slovensko narečje. Dejstvo, da se je slovensko koroško narečje (za razliko od prejšnjih dveh skupin) uvrstilo na dno, kaže na očitno nepoznavanje (in morda celo nenaklonjenost) do te zvrsti med nemško govorečimi dijaki, ki tudi v lastnostih socialne všečnosti, pregovorno povezanih s »simpatičnimi narečnimi govorci« ne pride do izraza. V tem so si ocene skupin »nedvojezičnih« govorcev podobne: kaže se trend, da so bolj naklonjeni svojemu jeziku (hipoteza št. 2).

Izrazita naklonjenost slovensko govorečih dijakov iz Avstrije ter dijakov iz Slovenije in Italije do Alininega slovenskega narečja sploh pri lastnostih socialne všečnosti kaže, da je ženska narečna govorka poslušalcem mnogo bolj všeč (v primerjavi z Marjanom), kar domnevajo tudi nekatere sorodne raziskave. Poleg tega je očitno, da dijaki povezujejo narečje s prvinskostjo in prisrčnostjo ter ga po všečnosti uvrščajo nad standardni jezik, kar prav tako potrjuje hipotezo.

Nemško govoreči dijaki iz Avstrije tudi pri Alini presenetijo: nad nemško narečje se pri lastnostih socialne všečnosti občasno dvigne tudi nemški standard, kar hipotezo zavrača.

Pri Marjeti lahko hipotezo ovržemo: slovenski standardni jezik je pri lastnostih socialne privlačnosti v večini primerov bolje ocenjen od obeh pogovornih zvrsti, kar kaže na nepriljubljenost obeh govorov državnih središč (ljublanskega in dunajskega) pri govoricah drugih narečij.

- 5. Na ocene bo poleg jezika oz. zvrsti vplivala tudi osebnost govorca, dinamičnost njegovega govora, glas ipd., kar bo mogoče zaslutiti tako iz ocen eksperimenta z uporabo tehnike prikritih dvojic kot v komentarjih ocenjevalcev.**

Ta hipoteza se potrdi predvsem ob branju komentarjev, ki so jih o govoricah zapisali poslušalci, ki omenjajo »prijeten glas«, »samozavest«, dejstvo, da človek »ve, kaj dela«, da govori »počasi in razločno« ter je »prijazen« in »simpatičen«.

Tudi ocene eksperimenta z uporabo tehnike prikritih dvojic dajejo slutiti, da podobno gibanje krivulj ocen različnih zvrsti povzroča način govora določene osebe precej neodvisno od zvrsti, v kateri je govorila (npr. Marjan v ocenah dijakov iz Slovenije).

Alinine podobne ocene nekaterih statusnih lastnosti tako nemškega (koroškega) narečja, knjižne nemščine in obeh slovenskih govorov kažejo, da je njen umirjen način govora nekoliko negativno vplival na splošen vtis, ki so ga o njej dobili slovensko govoreči dijaki iz Avstrije. Podobna, precej enakovredna stališča so izrazili dijaki iz Slovenije in Italije, kjer nemščini pri večini statusnih lastnosti z nekoliko nižjimi ocenami sledita obe zvrsti v slovenščini. Na ta trend lahko kažejo tudi posamezne lastnosti: nemško govoreči dijaki iz Avstrije so jo precej enakovredno v vseh zvrsteh ocenili npr. pri inteligenci.

Ob tem se velja navezati na kritike metode, ki ji očitajo, da poslušanje variante ni nujno povezano s tem, da lahko slišano tudi ocenimo. Izgleda celo, da informatorji, ki se soočijo z varianto, ki jim ni blizu, preprosto prepisujejo ocene podobno zvonečih variant, ki so jim znane (glej Williams et al. 1999 v Soukup 2009: 56). Iz tega lahko sklepamo, da bodo npr. dijaki, ki se slovenščine učijo kot drugega oz. tujega jezika, slovensko narečje, ki ga ne poznajo, morda ocenili podobno kot slovenski knjižni jezik. Celo obratno – ker ga ne razumejo, ga bodo lahko negativno vrednotili ali pa mu bodo pripisali ocene na podlagi glasu govorca. Tudi Garrett navaja primer, da ljudje sodijo človeka po glasu, če ne razumejo jezika (2010: 25).

Ob tem se lahko upravičeno vprašamo o veljavnosti in interpretaciji rezultatov. Kaj točno je tisto, na kar se osredotočijo poslušalci posameznega govora? So to »regionalne ali socialne narečne prvine, /.../ govorčeva barva ali višina glasu, intonacija ali hitrost govora itd.? Morda poslušalca govor preprosto spominja na prijatelja, družinskega člana, znano osebnost?« (Preston 1989, Williams et al. 1999 v Soukup 2009: 56).

To so upravičene kritike, ob katerih Garrett poudarja, da je treba ob uporabi katerekoli metode gledati široko ter vzeti v obzir, da bo le deloma zadovoljiva. Ob tem priznava, da raziskovalne metode lahko le deloma dosežejo najvišje zahteve po zanesljivosti in

veljavnosti, zato je treba preučevati stališča z več kot eno metodo (2010: 59). To izpostavlja tudi M. Bitenc (2014b: 17), ki se sklicuje na Billingove ugotovitve:

Za nadaljnje raziskovanje stališč je upoštevanja vredna Billigova pobuda za širše proučevanje vsebine razprav in argumentov, s katerimi ljudje izražajo svoja stališča, saj, kot meni, so stališča diskusijske (konverzacijske) in miselne drže, ki jih ljudje zavzamejo v razpravah, ne pa posamezni odgovori na vprašanja v anketi (Billig, 1996, 205–219). Dobrodošlo bi bilo poglobljeno poznavanje argumentov, v katerih jezikovna stališča nastopajo, ter načinov in organizacije argumentacij v vsakdanjih kontekstih. Zaželeno je nadaljnje proučevanje stališč tako z neposrednimi kot posrednimi metodami, analizo diskurza in etnografskimi študijami. Vsaka metoda oziroma tehnika ima svoje prednosti in slabosti, najbolj objektivne ugotovitve pa lahko prinese integracija več različnih pristopov.

Avtorji, ki se s tovrstnim raziskovanjem ukvarjajo, tehniki prikritih dvojic torej še vedno pripisujejo pomemben prispevek k odstiranju jezikovnih stališč. To se nenazadnje kaže tudi pri naši raziskavi – rezultati analize raziskave prikritih dvojic kažejo na večjo kompleksnost stališč kot le odgovori na direktna vprašanja o stališčih.

5.2 Ovrednotenje diplomske raziskave in predlogi za izboljšave

Na koncu velja kritično ovrednotiti tudi naš pristop k raziskovanju jezikovnih stališč mladih na avstrijskem Koroškem.

Splošne kritike tehnike prikritih dvojic smo že obširno obravnavali in nekatere pomanjkljivosti so se izkazale tudi pri našem raziskovanju: preveliko število posnetkov je imelo za posledico predolgo in za poslušalce utrujajoče predvajanje v razredu. Poleg tega je veliko število jezikovnih variant (4 oz. 3), ki so jih morali posneti govorci, tudi za njih predstavljalo svojevrsten izziv: krmariti so morali med zahtevo po naravnosti govora ter zahtevo, da se jih med posnetki ne prepozna – vsekakor naloga, ki ni enostavna. Pri snemanju seveda niso mogli v veliki meri spreminjati svoje osebnosti, splošnega razpoloženja in glasu.

Vsi ti razlogi so prispevali svoj delež k ocenam, ki so jih govorcem pripisali mladi in na posreden način izrazili svoja stališča do jezikovnih variant, ki sobivajo na Koroškem. Pri tem veliko vlogo igrajo njihove osebnostne značilnosti ter izkušnje, ki so si jih pridobili v procesu socializacije, zato je bila ključna pri raziskavi tudi razširitev na vprašanja odprtega tipa, kjer smo do njihovih stališč ter identitetnih in jezikovnih značilnosti dostopali na neposreden način.

V določenih vidikih se zdi namreč neposreden odgovor bolj verodostojen prav zaradi motenj pri poslušanju posnetkov (npr. spominov osebne narave, nepoznavanja jezika ali narečja, vsečnosti glasu ...).

Vendar podatki, pridobljeni s posredno metodo, kažejo mnogo bolj kompleksno sliko stališč in zvesto prinašajo občutenje, pri neposrednem odgovoru pa ne vemo, do katere mere je namenoma všečen.

Možnost za razširitev raziskave se kaže v povečanju vzorca anketirancev ter predvsem povečanju njegovega obsega v smer večje raznolikosti anketirancev: zanimivo bi bilo preveriti, kakšna stališča bi imeli npr. starejši, ki so s (polpreteklimi) konflikti med narodnima skupnostma na Koroškem neprimerno bolj obremenjeni.

Za mlade pa bi bila morda bolj primerna drugačna situacija, v katero so postavljeni govorci, ki jih ocenjujejo. Če radia Agora skoraj nihče med dijaki ne posluša, jih sprašujemo hipotetična vprašanja, njihova stališča pa bi se, če bi bili postavljeni v dejansko situacijo, morda spremenila.

Zanimivo bi bilo rezultate preveriti še z metodo odprtih dvojic, ki se odpira kot nov pristop pri preučevanju jezikovnih stališč.

Kljub pomanjkljivostim pa lahko ugotovimo, da rezultati poskusov s tehniko prikritih dvojic osvetljujejo, kakšen socialni pomen mladi na avstrijskem Koroškem pripisujejo določenim jezikovnim variantam. Ob tem je najbolj očitno stereotipno vrednotenje narečja in knjižnega jezika, obenem pa na nekaterih mestih zaslutimo podobno težnjo tudi pri vrednotenju jezika (slovenščine oz. nemščine) na podlagi nekaterih nacionalnih stereotipov.

Želimo si, da bi tako družine, šole kot širše okolje na dvojezičnem območju opravili svojo vlogo pri medkulturnem ozaveščanju, ob tem pa širjenju medsebojnega sprejemanja v različnosti med prebivalci, ki sobivajo na avstrijskem Koroškem. Prav mladi so tisti, od katerih na tem področju zaradi njihove odprtosti in neobremenjenosti največ pričakujemo.

6. VIRI IN LITERATURA

Belšak, Katja, 2007: *Jezikovne pravice slovenske manjšine na avstrijskem Koroškem: diplomsko delo*. Mentor: Miran Komac, somentor: Drago Zajc. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.

Bernjak, Elizabeta, 2006: Dvojezičnost manjšinskih skupnosti ob slovensko-madžarski meji. *Časopis za zgodovino in narodopisje*. 77/4. 129–144.

Bitenc, Maja, 2009: Jezik za katedrom: pogledi dijakov na narečje oziroma knjižni pogovorni jezik. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Zbornik simpozija Obdobja 28. Ljubljana: Znanstvena založba filozofske fakultete. 75–81.

Bitenc, Maja, 2014a: Stališča gimnazijcev do slovenskih jezikovnih zvrsti: Raziskava s tehniko prikritih dvojic. Čaka na objavo v *Annales* (september 2014).

Bitenc, Maja, 2014b: Tehnika prikritih dvojic: Primerjava in kritično ovrednotenje dveh poskusov. Čaka na objavo v *Annales* (september 2014).

Bjelčevič, Aleksander (ur.), 2012: *Ideologije v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Zbornik predavanj. 48. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Bourhis, Richard idr., 1975: Social consequences of accommodating one's style of speech: a cross-national investigation. *International journal of the sociology of language* VI. 55–71.

Brezigar, Sara, 2013: Ali se slovenska jezikovna skupnost v Furlaniji Julijski krajini lahko širi? Poučevanje in učenje slovenščine med večinskim prebivalstvom kot perspektiva za dolgoročno ohranjanje manjšinskega jezika. Jagodic, Devan, in Čok, Štefan (ur.): *Med drugim in tujim jezikom : poučevanje in učenje slovenščine pri odraslih v obmejnem pasu Furlanije Julijske krajine*. Trst: Slovenski raziskovalni inštitut (SLORI). 97–116.

Brückmüller, Ernst, 2002: Nacionalni stereotipi med sosedi. Mayrhofer-Grünbühel, Ferdinand, in Polzer, Miroslav (izdajatelj): *Avstrija – Slovenija: preteklost in sedanost*. Ljubljana: Cankarjeva založba; Klagenfurt/Celovec: Wieser.

Busch, Brigitta, 1993: Mediji in dvojezičnost. *Koroški koledar*. 81–83.

Comanaru, Ruxandra, in Priestly, Tom, 2009: "Identity" among the minority Slovenes of Carinthia, Austria. *Razprave in gradivo*. 58. 6–23. Dostopno tudi na <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-Q8MG00CF>. (Dostop julij 2014).

Domej, Teodor, 1982: Manjšinsko šolstvo na Koroškem v preteklosti in današnji stvarnosti. *Koroški koledar*. 67–85.

Domej, Teodor, 1994: Manjšinsko šolstvo na Koroškem nekoč in danes. *Glasnik Unesco*. 14/42. 50.

Domej, Teodor, 2004: Manjšinsko šolstvo na Koroškem na zgodovinski prelomnici. *Slovenščina v šoli*. 9/3. 44–56.

Domej, Teodor, 2001: *V korak z novimi oblikami dvojezičnega šolstva*. Na podlagi pogovora napisala Irena Destovnik. Koroški koledar. 44–53.

Edwards, John, 2009: *Language and identity*. New York: Cambridge University Press.

El-Dash, Linda, in Tucker, G. R., 1975: Subjective reactions to various speech styles in Egypt. *International journal of the sociology of language* VI. 33–54.

Fasold, Ralph, 1984: Language Attitudes. Fasold, Ralph: *The sociolinguistic of Society*. Oxford: Basil Blackwell Inc. 147–179.

Feinig, Tatjana, 2008: *Slovenščina v šoli: zgodovina pouka slovenščine na Koroškem/ Slowenisch in der Schule: die Geschichte des Slowenischunterrichts in Kärnten*. Celovec/Klagenfurt: Drava, Strokovno pedagoško združenje.

Garret, Peter, 2010: *Attitudes to Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

Giles, H., in Bourhis, R.Y., 1976: Methodological Issues in Dialect Perception: Some Social Psychological Perspectives. *Anthropological Linguistics* VII. 294–304.

Grosman, Meta, 2010: Medkulturna razsežnost jezikovnih rab za večjezičnost. Lo Bianco, Joseph, idr., 2010: *Pot k jezikovni politiki v izobraževanju*. Milena Ivšek (ur.). Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. 78–105.

Gruden, Ana, 2013: *Pojmovanje socialne zvrstnosti v slovenskem prostoru s poudarkom na šolstvu*. Diplomsko delo. Mentor Marko Stabej, somentorica Maja Bitenc. Kamnik: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko.

Isačenko, Aleksander V., 1938: O večjezičnosti. *Slovenski jezik* 1/1–4. 113–118.

Jagodic, Devan, in Čok, Štefan (ur.), 2013: *Med drugim in tujim jezikom: poučevanje in učenje slovenščine pri odraslih v obmejnem pasu Furlanije Julijske krajine*. Trst: Slovenski raziskovalni inštitut (SLORI).

Karničar, Ludvik, 1999: Aktualnost slovenskih narečij na Koroškem in tipologizacija izoleks. Zorko, Zinka, in Koletnik, Mihaela, (ur.): *Logarjev zbornik*. Maribor: Slavistično društvo. 204–213.

Kern, Damjana, 2006: *Regionalni učinki manjšinske šole na primeru Višje šole za gospodarske poklice v Št. Petru pri Št. Jakobu: diplomsko delo*. Mentor: Jernej Zupančič. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.

Kern, Damjana, 2009: Slovenski jezik v vzgojno-izobraževalnih ustanovah v manjšinskem prostoru. Stabej, Marko (ur.): *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Simpozij Obdobja 28. 171–196. Dostopno tudi na <http://www.centerslo.net/files/file/simpozij/simp28/Kern.pdf>. (Dostop junij 2014).

Klemenčič, Matjaž, 2007: Več kot pol stoletja po podpisu avstrijske državne pogodbe ostaja problem dvojezičnih "označb in napisov topografskega značaja" na avstrijskem Koroškem nerešen. *Razprave in gradivo*. 53. 178–203. Dostopno tudi na <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-Z3VYYGQ>. (Dostop julij 2014.)

Lambert W.E., 1967: A Social Psychology of Bilingualism. *Journal of social issues*. XXIII, št. 2. 91–109.

Lo Bianco, Joseph, idr., 2010: *Pot k jezikovni politiki v izobraževanju*. Milena Ivšek (ur.). Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Maurer-Lausegger, Herta, 1999: Videodialektološko zapisovanje govorov na Koroškem v Avstriji. Zorko, Zinka, in Koletnik, Mihaela, (ur.): *Logarjev zbornik*. Maribor: Slavistično društvo. 318–326.

Mayrhofer-Grünbühel, Ferdinand, in Polzer, Miroslav (izdajatelj), 2002: *Avstrija – Slovenija: preteklost in sedanjost*. Ljubljana: Cankarjeva založba; Klagenfurt/Celovec: Wieser.

Nagode, Nina; Rajk (por. Jerovšek), Petra in Ipavec, Irena, 2010: *Stališča do »slovenščin« prek tehnike prikritih dvojic: seminarska naloga pri izbirnem diplomskem seminarju iz jezika*. Mentor Marko Stabej, somentorica Maja Bitenc. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta. Neobjavljeno gradivo, dostopno pri avtorici.

Nećak Lük, Albina, 1995: Dvojezičnost ni dvojna enojezičnost. Uporabno jezikoslovje. 3/4. 8–31.

Neweklowsky, Gerhard, 1999: Iz zgodovine klasifikacije slovenskih narečij na Koroškem in nove naloge slovenske dialektologije. Zorko, Zinka, in Koletnik, Mihaela, (ur.): *Logarjev zbornik*. Maribor: Slavistično društvo. 204–213.

Novak Lukanovič, Sonja, 2003: *Jezikovno prilagajanje na narodnostno mešanih območjih Slovenije: doktorska disertacija*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.

Novak, Anton, 2005: *Pravno varstvo slovenske manjšine v Avstriji v luči novejšega mednarodnopravnega manjšinskega varstva*. Celovec: Mohorjeva družba.

Novak, Maša, 2012: *Vzorci preklapljanja v dvojezičnem pogovoru: diplomsko delo*. Mentorica Albina Nećak Lük. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno in splošno jezikoslovje.

Novak-Lukanovič, Sonja, 2004: Stališča do jezikovne raznolikosti na narodnostno mešanih območjih v Sloveniji. *Razprave in gradivo*. 44. 66–80. Dostopno na <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-IBTQ5FEH>. (Dostop julij 2014.)

Novak-Lukanovič, Sonja, 2006: Jezik in kultura v raziskovanju medetničnih odnosov - predstavitev izbranih vidikov. *Razprave in gradivo*. 50. 298–311. Dostopno tudi na <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-EMKHV9SX>. (Dostop julij 2014.)

Ovsenik, Darja, 2010: *Geografska in sociolingvistična analiza identitete koroških Slovencev. Primer Dvojezične trgovske akademije v Celovcu: diplomsko delo*. Mentorja Jernej Zupančič, Marko Stabej. Kranj: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo in Oddelek za slovenistiko.

Priestly, Tom, 1999: Sociolingvistični položaj slovenščine na avstrijskem Koroškem. *Koroški etnološki zapisi*. 1/1. 63–67.

Ramovš, Fran, 1935: *Historična gramatika slovenskega jezika. VII. Dialekti*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.

Schellander, Anton, 2012: Ohranjanje in spreminjanje slovenskih narečnih govorov na avstrijskem Koroškem. *Povzetki. 2. slovenski dialektološki posvet*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU. 29.

Skubic, Andrej E., 2003: *Mesto standardnega jezika v jezikovnem repertoarju posameznika*. Vidovič Muha, Ada (ur.): *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Obdobja, 20. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 209–226.

Skupni evropski jezikovni okvir: učenje, poučevanje, ocenjevanje (2011). Strokovna redakcija slovenske izdaje Ferbežar, Ina, idr. Ljubljana: Ministrstvo RS za šolstvo in šport. Dostopno tudi na http://www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/razvoj_solstva/Jeziki/Publikacija_SEJO_komplet.pdf. (Dostop avgust 2014.)

Smole, Vera, 2004: *Narečne skupine – pregled. Del vsebine za predmet ZSD II*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko.

Soukup, Barbara, 2009: *Dialect use as interaction strategy: A sociolinguistic study of contextualization, speech perception, and language attitudes in Austria*. Vienna: Braumuller.

Soukup, Barbara, 2013: 'Matched guise technique' vs. 'Open guise technique' in the elicitation of language attitudes: Insights from a comparative study. Dostopno na http://homepage.univie.ac.at/barbara.soukup/ExAPP2%20paper_Soukup_postconf.pdf. (Dostop avgust 2013).

Stabej, Marko, 2010: *V družbi z jezikom*. Ljubljana: Trojina, zavod za uporabno slovenistiko.

Stabej, Marko, 2010a: Slovnica in ideologija. Novak Popov, Irena (ur.): *Vloge središča: konvergenca regij in kultur*. Slovenski slavistični kongres. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije. 45–56.

Stabej, Marko, 2012: Jezik, nazori in nadzor. Bjelčevič, Aleksander (ur.), 2012: *Ideologije v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Zbornik predavanj. 48. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 11–20. Dostopno tudi na <http://www.centerslo.net/files/file/ssjlk/48%20SSJLK/stabej.pdf>. (Dostop avgust 2014.)

Stabej, Marko, 2014: Iz preteklih prihodnosti slovenščine v sedanjost. *Prihodnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. 50. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2014. 26–33. Dostopno tudi na http://www.centerslo.net/files/file/ssjlk/50_SSJLK/Stabej.pdf. (Dostop julij 2014.)

ŠABEC, Nada, 1995: *Half pa pu: the language of Slovene Americans*. Ljubljana: ŠKUC.

Štupica, Eva, 2009: *Razlike med slovenščino manjšine na avstrijskem Koroškem in slovenščino v Sloveniji: analiza tednika Novice: diplomsko delo*. Mentor Vojko Gorjanc. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za prevajalstvo.

Toporišič, Jože, 2004: *Slovenska slovnica*. 4., prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Obzorja.

Ule, Mirjana, 2004: *Socialna psihologija*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Ule, Mirjana, 2009: *Socialna psihologija: analitični pristop k življenju v družbi*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV.

Vavti, Štefka, 2007: Asimilacija in identitete v Kanalski dolini in na južnem Koroškem - primerjalni pregled. *Razprave in gradivo*. 53. 166–177. Dostopno tudi na <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-EPPT8D70>. (Dostop julij 2014.)

Vavti, Štefka, 2012: »Včasih ti zmanjka besed ...": etnične identifikacije pri mladih Slovenkah in Slovencih na dvojezičnem avstrijskem Koroškem. Celovec, Dunaj: Drava.

Vavti, Štefka, 2013: "Ti morš ja sam gledat, da se vključiš!" Participacija mladih Slovenk in Slovencev na dvojezičnem avstrijskem Koroškem. *Razprave in gradivo*. 70. 55–71. Dostopno tudi na: <http://www.inv.si>. (Dostop julij 2014.)

Zavratnik Zimic, Simona, 1998: *Pogovori s koroškimi Slovenci: o etnični identiteti, slovenščini, dvojezični vzgoji in samopodobi*. Celovec, Ljubljana, Dunaj: Mohorjeva založba.

Zupančič, Jernej, 2002: Številčni razvoj koroških Slovencev v luči rezultatov ljudskega štetja leta 2001. *Razprave in gradivo*. 40. 72–105.

Zupančič, Jernej, 2007. Sodobni socialni in etnični procesi med koroškimi Slovenci. *Razprave in gradivo*. 53. Inštitut za narodnostna vprašanja. 140–164. Dostopno tudi na <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-2HFT5Q9G>. (Dostop julij 2014.)

7. PRILOGE

7.1 Transkripcije posnetkov¹⁹⁹

Transkripcija služi kot pomoč pri poslušanju posnetkov, priloženih na zgoščenki. Sledi preprostim načelom zapisovanja, saj dialektološki zapis za moje raziskovanje ni bistvenega pomena.

Koroške posebnosti v izgovoru

q = koroški k

h = koroški h

w = dvoustnični u

ə = polglasnik (ni se zapisoval v legah pred zvočnikom: *pr, ndela*)

r = koroški jezičkov r

7.1.1 Alina, slovenski (koroški) knjižni pogovorni jezik; zvišan glas

Pri nas doma vsako nedeljo skuhamo pravo, tradicionalno nedeljsko kosilo. To pomeni, da pripravimo govejo juho z rezanci, svinjsko pečenko, pražen krompir in solato. Po navadi kuhava s sestro. Za juho izberem lep kos govejega mesa in ta kos mesa dam v nekoliko večji lonec. Dodam še korenje in peteršilj in seveda tudi čebulo. V lonec vlijem mrzlo vodo in ga postavim na štedilnik. Pustim, da vre približno pol ure in šele nato dodam začimbe, torej sol in poper in še eno posebno začimbo, ki jo naša mama sama pripravi in prav zaradi tega bi rekla, da zaenkrat ostane kuharska skrivnost.

Skuham še rezance, da jih potem damo v juho. Medtem ko jaz pripravljam juho, pa sestra pripravi pečenko – svinjsko pečenko, seveda, jo začini in da v pečico in ... za prilogo pripraviva pražen krompir in seveda tudi solato, in sicer po navadi zeleno solato s paradižnikom. Vedno uživava ob kuhi, še bolj pa seveda potem, ko se vsa družina zbere pri kosilu.

7.1.2 Marjan, slovensko narečje (Rož); znižan glas

Pr nas doma je ta nawada, da ob ndelah radí qə domačha za užno shuhamo, to j ena əə howeja župa pa ena swinjsqə prata. Howeja župo tqə prpravm, da najprej mau čebuwa uroštam, poleg pa mesu, howejə mesu, mau rahu pačám, vse upə z vodo zalijam, soləm pa poprám pa začimbe cu dim, qar se pač doma najdajo, potlej pa tudi seveda zelenjavo s harŋlŋa dodim, ače merŋne, fenəh, bol mau porəja bol pa ačə zelaŋ. No in to dam poli tudə rahuo quhatə, umisəmə pa swinjsqə prato pərpraum. Dobr štiqəlc swinsqə prate, swinsqə mesa poleg əmbŋt osolm pa poprám pa tudə z quobəham urat naribam. Pole sto swinsqə prato, swinsqə mesu, dim u pečico əntr pa nam peče pa hledam da ne pačam pr cveč usoqə tempertura, da se prata ne pošuši cveč, in wmisama pa vəs čəs zalijam jo tudə še mau

¹⁹⁹ Sonji Koschier se iskreno zahvaljujem za prijazno pomoč pri transkribiranju in prevajanju besedil v nemščini, Mariji Perne pa za pregled prepisa slovenskih narečnih besedil.

zoftam, da je urat pole sočna ostane. No, poleg še ene hrúšče squham, pa jih tudə s čebuwm uroštam, pole mantle zřavn ano zalano suwato jimo, pa tudə ače paradižnike bol umře poletə – wčasəh u wihředə smo pa zdej tudə ačə řeurat zřavn jedlə. No, za onc ufejə cuə pa tudə narđi ej swatqaa přřavmo se mantle *en jabolčni zavitek*,²⁰⁰ an šřrudl, in tle pa uzeməm testu sa přřavm ha napřue, pole aubče narřbam hoř, jəh pocuqřam pa cimt čřiez natřosəm in to je poleg naša nedelsqə užna in, jo, řinəm da bomo še dolhə př tej řřadiciji ustal zalta nam to zuə najbl diři ob ndelah ena domača jid.

7.1.3 Marjeta, nemški pogovorni jezik (Dunaj)²⁰¹

Ja, am Sonntag ist das Mittagessen sehr wichtig, denn es ist das eigentlich das wichtigste Essen in der Woche. Ich, wenn ich es zubereite, dann bereite ich meistens eine Rindsuppe einen , ähm, Schweinsbraten und auch eine Nachspeise zu. /tlesk/²⁰² Die Rindsuppe wird so gekocht, dass man, ähm, das Rindfleisch in kaltes Wasser legt und mit Suppengrün, ähm, circa eine oder zwei Stunden lang kocht und meistens füge ich am Schluss dann Nudeln oder Frittaten zu. /tlesk/

Der Schweinsbraten wird auf folgende Weise zubereitet, und zwar muss man das Schweinefleisch auf ein Backblech legen und mit Gewürzen und Öl würzen und auch circa eine Stunde oder mehr im Ofen braten. /tlesk/ Dazu passen sehr gut Rösterdäpfel. /tlesk/ Dazu muss man die Erdäpfel zuerst kochen, dann schälen und dann die Erdäpfel kleinschneiden und auf Zwiebeln eine Zeit lang rösten. /tlesk/ Als Salat suche ich meistens einen grünen Salat aus oder auch im Winter auch anderes Gemüse. /tlesk/

Als Nachspeise passt am Besten ein guter Apfelstrudel dazu, /tlesk/ dafür bereite ich zuerst den Teig vor und lege dann darauf die, ähm, kleingeschnittenen Äpfel mit, ähm, /tlesk/ mit Zimt, Zucker und auch anderen Gewürzen. Ja und das ist eigentlich so ein komplettes Essen, das am Sonntag sehr gut passt.

Prevod:

Ja, ob nedeljah je kosilo zelo pomembno, saj je pravzaprav najpomembnejši obrok v tednu. Če ga pripravljam jaz, večinoma skuham govejo juho, am, svinjsko pečenko in tudi sladico. Govejo juho se tako kuha, am, da daš meso skupaj z jušno zelenjavo v hladno vodo, am, pustiš kuhati približno dve uri in na koncu dodaš še testenine ali fritate.

Svinjsko pečenko kuhamo na ta način, in sicer damo meso na pekač, začinimo, dodamo olje in pečemo približno eno uro ali več. K temu gre pražen krompir. Za to najprej skuhamo krompir, potem ga olupimo in narežemo ter pražimo nekaj časa s čebulo. Po navadi izberem zeleno solato, pozimi pa tudi drugo zelenjavo.

²⁰⁰ Knjižni izraz.

²⁰¹ Naglas in besedni red sta zaznamovana dunajsko pogovorno.

²⁰² Gre za medmet, tlesk z jezikom.

Kot sladico je zelo primeren jabolčni zavitek. Najprej pripravim testo in nanj dam narezana jabolka, am, s cimetom, sladkorjem in drugimi začimbami. Ja, to je pravzaprav celoten obed, ki je zelo ustrezen za nedeljo.

7.1.4 Alina, slovensko narečje (Sele)

No, nəs bi vam pa řada puwedəwa, aj pŕ nas doma ob nedelah squhamo za jəžn. Hana taqa, bə řeqwa, posebna jəžna ji huveja župa, svinjšči pŕati, řoštana řepca pa suwata. No, za žup vzemita han fajn onc huveja məsə in ha djiəte u mŕzu wod, najbuol je, də məs pŕ ačəm pavŕə uptə. Poli še djiəte zŕavn meŕəli, petržl, zelar, pa řajlih na su pa popŕ ne smeti pozabt, no po smo řeqəl, da mamo še svinjšči pŕati – svinjšči pŕati je tud tŕeb popopŕat pa posolt, pŕ nəs dóma je še taq, da, da djiəmo mal čəmn, cvifl, quobh. Če le řeə, tu že han den pŕej pŕptavti in po v ndel šele pŕati djiəte pečt. Najbl zoftni se pa pŕati tədə, če jəh tai uŕ pečetə qliqəŕ maj pŕati il. No, ta cajt, aŕ se pŕati pečij, pa pŕpŕavm řoštan řepc pa suwat. Ta bul sowata je pəč řajlih polet vən s haŕtla. No moŕda bote pa že u nedel səm sqəhal an taq doŕ jəžn, tədə vam pəč želim, da se bu posŕeču, pas řajlih buəh požehni!

7.1.5 Marjan, nemški knjižni pogovorni jezik²⁰³

Ja der Sonntag ist für unsere Familie ein besonderer Tag in der Woche, zum einen haben wir Zeit zum gemeinsamen Entspannen, wir treffen uns alle zu hause, zum anderen, äh, haben wir reichlich Zeit um sich das Essen gemütlich vorzubereiten und ich bin ein grosser Verfechter der traditionellen Küche und bereite das Essen gerne in meinem Stil, also traditionell, vor, das heisst, das Essen besteht meistens aus einer leckeren Rindsuppe, anschliessend gibt es einen Schweinsbraten und meine beiden Söhne, die kommen schon gut zurecht und können einen guten Apfelkuchen für den Kaffee vorbereiten.

Gut, die Rindsuppe besteht aus einem guten Stück Fleisch, das ich leicht anbräte, dann stelle ich einen Kochtopf mit Wasser auf und, äh, leg das Fleisch hinein mit dem, äh, Suppengemüse, äh, nach Möglichkeit aus dem eigenen Garten und lass die Suppe leicht kochen, so in etwa drei Stunden, und dazu kommt dann noch das, äh, kommen die hausgemachten Suppengewürze und währenddessen bereite ich dann gemütlich den Schweinsbraten vor. Ich presse den Knoblauch aus und vermische den mit Salz und Pfeffer und Kümmel zu einer Paste, reib dann das gute Stück Schweinefleisch ein und lass das Fleisch in etwa, auch in etwa drei Stunden lang braten. Dazu gibt es dann noch Röstkartoffeln und nach Saison einen guten leckeren, äh, Salat aus dem eigenen Garten. Das ist eigentlich das ganze »Sonntagsgeheimnis« für ein gutes, traditionelles Essen.

Prevod:

Nedelja je v naši družini poseben dan, po eni strani imamo čas za skupno sprostitev, vsi se srečamo doma, po drugi strani, am, je dosti časa, da kosilo v miru pripravljamo in meni je tradicionalna kuhinja zelo pomembna in rad kuham v svojem stilu, torej tradicionalno; to

²⁰³ Zanimivo je, da so nekateri dvojezični govorci s Koroške, ki so opravili nalogo testnih poslušalcev pred izvedbo poskusa v razredu, tudi v Marjanovih nemških besedilih začutili njegov slovenski izvor. Na to je opozoril že Isačenko: »Samo redkim, posebno izšolanim in lingvistično nadarjenim osebam se posreči, da se v drugem jeziku osvobodé onega artikulacijskega načina, ki so se ga kot otroci naučili. Čeprav je hodil koroški Slovenec samo v nemške šole, zlepa ne bo mogel zatajiti svojega rodu« (1938: 114).

pomeni, obrok sestoji iz okusne goveje juhe, potem sledi svinjska pečenka in moja dva sinova sta zelo spretna in lahko spečeta dober jabolčni kolač za h kavi.

Dobro, goveja juha sestoji iz dobrega kosa mesa, ki ga narahlo popražim, nato dam lonec vode na štedilnik in, am, dodam meso in jušno zelenjavo, ah, po možnosti z lastnega vrta in pustim juho kuhati približno tri ure ter dodam še domače jušne začimbe. Medtem v miru pripravljam svinjsko pečenko. Pretlačim česen, ga zmešam s soljo, poprom in kumino, da nastane neka zmes, s tem namažem kos svinjskega mesa in dam za tri ure v peč. Poleg postrežem še s praženim krompirjem in okusno sezonsko solato z lastnega vrta. To je pravzaprav vsa "skrivnost" dobrega, tradicionalnega kosila.

7.1.6 Marjeta, slovenski knjižni pogovorni jezik²⁰⁴

Ja, nedeljsko kosilo je nekako osrednji dogodek za družino, ker je to edini čas, ko se srečamo vsi skupaj, tako starši kot otroci. Jaz pogosto pripravim nedeljsko kosilo in sicer, em, z veseljem pripravim tako juho kot glavno jed in tudi sladico. Em, juha je običajno goveja juha z rezanci, /tlesk/, pripravim jo tako, da goveje meso položim v vodo in dodam še jušno zelenjavo, to je korenje, zelena, peteršilj, kakšna čebula. /tlesk/ Ko je zelenjava in ko je tudi meso kuhano, vzamem to ven in je juha pripravljena. Em, glavna jed, em, je običajno svinjska pečenka. /tlesk/ Pripravi se tako, da (na) svinjsko stegno položim na pekač, ga začinem, /tlesk/, in polijem z oljem in pečem kar kakšno uro ali dve v pečici. Poleg svinjske pečenke, em, rada pripravim pražen krompir. /tlesk/ Pripravi se ga tako, da krompir skuham v oblicah, ga nato olupim, narezem, narežem na manjše kosce in prepražim na čebuli. Em, zraven seveda sodi tudi solata, zelena solata ali pa tudi kakšna druga zelenjava, mešana solata ... Em ... Za konec je cela družina bolj vesela, če dodam še sladico, naprimer jabolčni zavitek. Em, pripravi se tako, da testo, običajno ga jaz kar kupim, /tlesk/, em, razvaljam po mizi, dodam jabolka, začimbe, kakšno smetano, zalijem in pečem v pečici. Em, če je kosilo tako pripravljeno, smo kar vsi veseli, da je okusno in z vsemi hodi.

7.1.7 Alina, nemški knjižni pogovorni jezik; zvišan glas

Sonntags haben wir meistens mehr Zeit für unsere Familie, Freunde und es ist auch der Tag in der Woche, an dem wir uns auch Zeit nehmen, also vielleicht auch bewusst Zeit nehmen für ein gemeinsames Mittagessen im Kreise der Familie. Und auch bei uns zu hause trifft sich sonntags die Familie zum gemeinsamen Mittagessen. Also unsere Mutter kocht sehr gut und meistens bereitet sie eben so ein traditionelles Sonntagsessen vor.

Und letzten Sonntag, da habe auch ich ihr ein wenig geholfen, um sozusagen, ja, den einen oder anderen Geheimtipp zu erfahren. Nun, zuerst hat sie eine Rindsuppe vorbereitet, natürlich mit Gewürzen aus ihrem eigenen Garten, und am Vortag hatte sie bereits Frittaten gemacht und so hatten wir dann am Sonntag eine wirklich sehr gute Frittatensuppe. Als Hauptspeise machte sie dann einen Schweinsbraten mit Röstkartoffeln – also auch die Kartoffeln waren aus unserem Garten und daher sehr köstlich – und dazu hat sie dann noch einen gemischten Salat mit Kernöl und Balsamicoessig bereitet.

²⁰⁴ Besedišče je lepo izbrano, ampak vsebuje nekaj pogovornih elementov (poudarjanje osebnih zaimkov, ponavljanja, medmete). Je pa realno, saj je ljudi, ki bi govorili zborna knjižno, le peščica in zvenijo prisiljeno.

Nach dem Mittagessen ist bei uns aber irgendwie auch schon, kann man sagen, Tradition, also der Sonntagskaffee mit Kuchen. Und letzten Sonntag da hat unsere Mutter einen Marmorkuchen serviert, also ich muss sagen, es war ausgezeichnet!

Prevod:

Ob nedeljah je več časa za našo družino, prijatelje in je tudi tisti dan v tednu, ko si lahko zavestno vzamemo čas za skupno kosilo v krogu družine. Tudi pri nas doma se družina sreča ob nedeljah ob skupnem kosilu. Naša mama kuha zelo dobro in večinoma skuha tako tradicionalno nedeljsko kosilo.

In prejšnjo nedeljo sem ji malo pomagala, tako da bi tako rekoč izvedela marsikateri zaupen namig. Torej, najprej je pripravila govejo juho, seveda z začimbami z lastnega vrta, na predvečer je že naredila fritate in tako smo imeli v nedeljo zares dobro juho s fritati. Za glavno jed je skuhala svinjsko pečenko s praženim krompirjem – tudi krompir je bil z našega vrta in zato zelo okusen – dodatno pa je pripravila še mešano solato z bučnim oljem in balzamičnim kisom. Bilo je odlično!

Po kosilu je pri nas že tradicija nedeljska kava s pecivom. In prejšnjo nedeljo nam je naša mama postregla z marmornim kolačem, moram priznati, da je bilo odlično!

7.1.8 Marjan, nemško koroško narečje; znižan glas

Jå i mecht eich amål so erzöhln, wia bei uns a so a traditionelles Sonntågsessn ausschaut, es besteht aus ana guatn Rindsuppn, an säftign Schweinsbråtn und an leckarn åpflstrudl. Jå, zur Suppn, då nimm i amål a guats Stickl Rindfleisch her, zerst wer i a bissl Zwiebl anröstn und dänn tua i dås ganze Stück Fleisch a bissl leicht ånbråtn, des wird dänn mit Wåssa übagossn, dänn sålzn und pfeffan, dazua kummt dänn dås Gårtngemüse, je nåch Saison, und verfeinan tua i den Gschmäck dänn noch mit Lorbeerblättern, åh oder Wacholdabeern, oder wås man sonst noch so zaus findet und dås låss i dänn, i låss dänn die Suppn bei mitlara Temperatur dänn kochn und in da Zwischszeit bereit i dänn den Schweinsbråtn vor, da nimm i des guate Stück Schweinefleisch, des tua i sålzn, pfeffan und mit Knoblauch ånständig marinieren und dås wird dänn, dås kummt in den Båckofn hinein und låss es dänn a wiedarum bei mitlara Temperatur, jå nit zu stårk, also bei zu hoha Temperatur bråtn, in da Zwischszeit wern die Kartoffl gekocht und da Salåt vorbereitet. Den Salåt wåhl ma je nåch Saison, im Somma Gurkensalåt, Paradeisa, oda jetzt båld amål an grünen Salåt und im Fruahjåhr håmma ganz lång den Löwnzåhn gessn.

Jå zum åpflstrudl, beim åpflstrudl nimm i meistns an fertign Blätterteig zur Hånd und reib dänn die åpfl mit ana Reibe aufn Blättateig und dås ganze tua i dänn mit Zucka versüssn und då kummt noch a bissl Zimt dazua, und so schaut des Mittågsessn, dås traditionelle Mittågsessn aus und des is a ganz a wichtiga Bestandteil unsara Familie und es i schen, wenn ma ålle zåmmkumman, und ålle håm eigentlich dieses traditionelle Mittågsessn gern. Måhlzeit!

Prevod:

Ja, želim vam povedati, kako zgleda tradicionalno nedeljsko kosilo pri nas; sestoji iz dobre goveje juhe, sočne svinjske pečenke in slastnega jabolčnega zavitka. Ja, za juho vzamem dober kos govejega mesa, najprej bom popražil malo čebule, potem narahlo popražim meso,

to potem prelijem z vodo, solim, popram, dodam zelenjavo z vrta, odvisno od sezone, potem pa še izboljšam z lovorom ali brinovimi jagodami ali kar se pač doma najde in to pustim, juho pustim na zmernem ognju vreti. Vmes pripravim svinjsko pečenko, vzamem ta dobri kos svinjskega mesa, ga posolim, popopram in s česnom mariniram in to gre v peč in tam to pustim pri srednji temperaturi, ne prevroče, torej ne pečemo pri previsoki temperaturi. Medtem skuham krompir in pripravim solato. Solato izberem glede na sezono, poleti kumare, paradižnik ali pa zdaj bo kmalu zelena solata. Poleti smo dolgo jedli regratovo solato.

Ja, za jabolčni štrudelj, večinoma vzamem kupljeno listnato testo, nanj naribam jabolka z ribežnom in to vse posladkam s sladkorjem, dodam še malo cimeta in tako pač zgleda kosilo, naše tradicionalno kosilo, in to je zelo pomemben del naše družine in lepo je, če se tako družimo in vsi imajo tako tradicionalno kosilo zelo radi. Bog požegni!

7.1.9 Marjeta, ljubljanski pogovorni jezik²⁰⁵

Ja, ob nedelah je najboljš, da je ceu kosiu, ane, župa, meso, krumpir pa sulata, najprej guveja župa, əm, je treba govej meso dat u vodo, aaa, u mrzlo vodo, po pa zravn še zelenavo, se prav kaj, zeleno, pa kšn petršil, pa čebulo pa korene, ane, seveda, ampak solit morš pa šele na konc, ja. Əm, pol, əm, /tlesk/, za meso je ful dobr, če je svinjska pečenska – to morš pa svinjsko meso dat na pleh oziroma najprej morš dat ole po pa čez meso pa to pol pečt pa seveda začimbe ne smeš pozabt pa solit, pa ne preveč solit, pa tko ... pa kr pol to, ne vem, dve ure to pečt, da se cmar not u pečici. /tlesk/ Zravn pa najbolj paše tenstan krompir, əəə, to ga morš pa v oblicah kuhat pa pol lupt tiste oblice dol pa ga pol narezat pa na čebuli tenstat. Tud kr neki časa, zato da je pač tak žmohtn. Əm, zravn pa ful dobr, če je velik solate, kə, ja, ta zelena solata al pa zdej bo super, kə bo polet, əm, kə bo še paradajz pa paprika pa kumare pa to, da vse zmešaš pa pol ful velika solata – sveže. Aa, za na konc pa je seveda obvezn kšn, əə, štrudl, najboljš jabolčn štrudl, k je res ful dobr. To je treba dət pa na testo japka gor, pa cimet, pa cukr, pa smetano, pa kšne, əə, orehe, ful dobr pašejo, če jih daš še zravn, pa to pol zaviješ pa spet pečeš v pečici, ne vem, eno uro, pa je pol fertik. Tko da, če se boste tega, takih, teh receptov držal, bo kr supr kosiu, tko da ob nedelah res paše.

7.1.10 Alina, nemško koroško narečje

Jå heit mecht i eich vuastelln, wia bei uns daham a so a traditionelles Sunntågsnittågessn ausschaut. Also zuerst mächma amål a richtige Rindsuppn. Fia des nehma a schens Stickl Rindfleisch, am bestn, jå, von an Bauern, dänn geb ma noch Karottn, Petersil und Zwiebl dazua, und würzn dürfma des gånze natürlich nit vagessn, und in die Suppn tua ma dänn entweda ane Frittatn oda ebn ane Nudln, des schmeckt eisgntlich am bestn. Für die Hauptspeis mächma dänn an Schweinsbråtn, wia sich dås freilich für a traditionelles Mittågessn a ghert. Den Schweinsbråtn tua ma a fein würzn und bevur ma dås in den Ofn eine stellt, tua dås Fleisch von jeda Seitn noch kurz ånbråtn. Und dazua passn am bestn gröstete Kartoffl, anige megns a mit Sauakraut, wir daham essn des imma ohne. Dafia ess ma åba imma an Salåt dazua, also meistns an grianan Salåt. I würd sågn, probierts aus, es werd eich sicha schmeckn und såg anfåch nur: Måhlzeit!

²⁰⁵ Besedilo nima izrazitih slengovskih elementov (neologizmov, novih frazemiov, ekspresivnosti ...), osnova je pogovorni jezik. *Ful* na nek način ni več le slengovska beseda (saj ga govorijo tudi že starejši).

Prevod:

Ja, danes vam hočem predstaviti, kako zgleda pri nas doma tako tradicionalno nedeljsko kosilo. Najprej skuhamo pravo govejo juho. Za to vzamemo lep kos govejega mesa, najboljše od kakega kmeta, potem dodamo korenček, peteršilj in čebulo, seveda ne smemo pozabiti začiniti in v juho damo potem fritate ali pač rezance, to je pravzaprav najbolj okusno. Za glavno jed naredimo svinjsko pečenko, kakor se spodobi za tradicionalno kosilo. Svinjsko pečenko začinimo in preden jo damo v peč, jo še na vseh straneh malo popražimo. K temu najboljše gre pražen krompir, nekateri ljudje imajo radi kislo zelje, mi ga jemo vedno brez zelja. Namesto tega pa jemo solato, večinoma zeleno solato. Svetovala vam bi, da kar poskusite, gotovo vam bo teknilo in kar voščim: Bog požegni!

7.1.11 Marjan, slovenski (koroški) knjižni pogovorni jezik

Ja, ob nedeljah je pri nas značilno to, da skuhamo kar tradicionalno, *əəə*, kosilo, to se pravi govejo juho, kakšno svinjsko pečenko in navrh pa še kaj sladkega h kavi, ponavadi jabolčni zavitek. In ja, tako skuham govejo juho, *əə*, segrejem vodo, dam v lonec lep kos govedine in, *əəə*, to segrejem, in, *əəə*, pazim v tem, da, ne, juha ne skipi, solim, poprām, dam zraven, *əə*, zelenjavo z vrta seveda, po navadi to, *kaj*²⁰⁶ pač, *əəə*, ob letnem času v vrtnu, *kaj* se tko najde in v istem času po tem že pripravim, *əə*, svinjsko pečenko – *əəm*, lep kos, *əə*, svinjine naoljim, poprām, z, z česnom pol še namažem, da bo okus močen in intenzivn, in, *əə*, dam v pečico in pečem približno tri ure in potem gledam tudi, da, da ni temperatura previsoka, da je potem tudi svinjska pečenska dosti sočna in medtem pripravim oziroma skuham še krompir, ga z²⁰⁷ čebulo popražim in zraven pa še da dodamo potem še zeleno solato. Ja pri zavitku, jabolčnem zavitku, pa pazim, da je dosti, *əə*, sladek, to se pravi dodam dosti sladkorja in pa tudi natrosim veliko cimeta. In to je v bistvu nas – naše klasično kosilo družine – je predvsem vesela, če kuham jaz in so prosti dopoldan v nedeljo in meni je pa tud v redu, da vsaj enkrat na teden skuham za družino.

²⁰⁶ Namesto »kar«. Besedilo je na nekaterih mestih izrazito pogovorno.

²⁰⁷ Samostojni izgovor predlogov (s polglasnikom namesto brez, torej namesto branja kot proklitike), kar je izrazito pogovorno.

7.2 Vprašalnik

Raziskava za diplomsko nalogo in radio Agora *Umfrage zur Diplomarbeit und Radio Agora*

Pozdravljeni! Poslušali boste enajst posnetkov, ki so bili posneti za novo oddajo radia Agora. V oddaji bodo pod vodstvom poklicnega kuharja predstavljene različne jedi, ob tem pa bodo novinarji poskrbeli tudi za prispevke s terena (posnete že prej). Oddaja bo dvojezična, torej bodo lahko sodelovali tako nemško kot slovensko govoreči.

Govorce smo povprašali, kako skuhajo točno določeno nedeljsko kosilo, takšno, kot ga bo predstavil tudi voditelj oddaje, poklicni kuhar, popestril pa ga bo z nekaj inovativnimi idejami.

Prosim vas, da pozorno poslušate posnetke in na vprašalniku označite, kakšni se vam zdijo govorci. Odgovori mi bodo služili za izdelavo diplomskega dela, v katerem se ukvarjam z govornimi nastopi, zato se vam že vnaprej zahvaljujem za iskrene odgovore! V oddajo bodo uvrščeni le nekateri izmed posnetkov, zato prosim še, da na koncu izberete tistega, ki se vam zdi najbolj primeren za predvajanje v oddaji. Hvala!

Petra Rajk

Du hörst im Folgenden elf Aufnahmen, die für eine neue Sendung auf Radio Agora zusammengestellt wurden. In dieser Sendung werden unter der Leitung eines Kochs verschiedene Speisen vorgestellt. Zusätzlich dazu werden auch schon zuvor vorbereitete Aufnahmen von Hobbyköchen gebracht. Da die Sendung zweisprachig sein wird, können sowohl deutsch- als auch slowenischsprachige Menschen mitmachen.

Die Sprecher wurden von uns gefragt, wie sie ein sonntägliches Mittagessen, das unser Profikoch in der Sendung vorstellen wird, zubereiten.

Ich bitte dich, die Aufnahmen aufmerksam anzuhören und am Fragebogen zu kennzeichnen, was für einen Eindruck die verschiedenen Sprecher bei dir erwecken. Deine Antworten sind für mich ein wichtiger Beitrag für meine Diplomarbeit, in welcher ich mich mit Redeauftritten auseinandersetze. Daher bedanke ich mich schon im Voraus für deine Antworten!

In die Sendung werden nur einige wenige Aufnahmen genommen, daher bitte ich dich, am Ende denjenigen Sprecher/diejenige Sprecherin auszuwählen, der/die dir am geeignetsten für die Teilnahme an einer Radiosendung erscheint. Danke!

Anketa je anonimna. Zaradi lažje obdelave podatkov vas prosim, da odgovorite na vprašanja:

Die Befragung ist anonym. Für eine leichtere Bearbeitung der Daten bitte ich dich, folgende Fragen zu beantworten:

Spol / Geschlecht: M / Ž / M/W

Leto rojstva / Geburtsjahr: _____

Šola / Schule: _____

Letnik / Klasse: _____

Kraj rojstva / Geburtsort: _____

Kraj stalnega bivališča / Wohnort: _____

Ali čez teden živiš v internatu? (Obkroži!) / Wohnst du während der Woche im Schülerheim? Da / Ne

Kje? Wo? _____

KANDIDAT 1²⁰⁸

	7	6	5	4	3	2	1	
inteligenten <i>intelligent</i>								neintelligenten <i>unintelligent</i>
uspešen <i>erfolgreich</i>								neuspešen <i>nicht erfolgreich</i>
prijazen <i>freundlich</i>								neprijazen <i>unfreundlich</i>
izobražen <i>gebildet</i>								neizobražen <i>ungebildet</i>
bogat <i>reich</i>								reven <i>arm</i>
vreden zaupanja <i>vertrauenswürdig</i>								nevreden zaupanja <i>nicht vertrauenswürdig</i>
samozavesten <i>selbstbewusst</i>								nesamozavesten <i>nicht selbstbewusst</i>
všeč mi je <i>gefällt mir</i>								ni mi všeč <i>gefällt mir nicht</i>
družaben <i>gesellig</i>								nedružaben <i>nicht gesellig</i>
ambiciozen <i>ehrgeizig</i>								neambiciozen <i>nicht ehrgeizig</i>
pristen <i>echt</i>								narejen <i>künstlich, unecht</i>
dostopen <i>zugänglich</i>								vzvišen <i>abgehoben</i>
sproščen <i>entspannt</i>								nesproščen <i>angespannt</i>
ima vodstvene sposobnosti <i>hat</i> <i>Führungsqualitäten</i>								nima vodstvenih sposobnosti <i>hat keine</i> <i>Führungsqualitäten</i>

Komentar: _____

Kommentar:

Prosim, da odgovoriš še na naslednja vprašanja: / Bitte beantworte auch die folgenden Fragen:

1. Si že slišal za Radio Agora? (Obkroži!) / Hast du schon von Radio Agora gehört? Da Ne / Ja Nein
2. Ga poslušaj in poznaš njegov program? (Obkroži!) / Hörst bzw. kennst du das Programm von Radio Agora? Da Ne / Ja Nein
3. Kateri posnetek se ti zdi najbolj primeren za predvajanje v oddaji o kuhanju? / Welcher Sprecher/welche Sprecherin erscheint dir am geeignetsten um in einer Radiosendung aufzutreten? Številka / Nummer _____ Zakaj? / Warum? _____
4. Ali se ti zdi neknjižni jezik (narečje/pogovorni jezik/slang) primeren za pogovorno oddajo na radiu? Findest du, dass Nicht-Hochsprache (Dialekt, Umgangssprache, Slang) für eine Radiosendung geeignet ist? Da Ne / Ja Nein
Zakaj? Warum? _____

²⁰⁸ V originalnem vprašalniku je bila tabela ponovljena enajstkrat (za vsak posnetek), pod vsako pa je bil še prostor za komentar.

5. Kakšen vtis nate naredi narečje? Zakaj? / Welchen Eindruck hinterlässt Dialekt bei dir? Warum?

a) Ali se ti določene situacije zdijo neprimerne za rabo narečja? Če ja, katere? / Findest du, dass in gewissen Situationen die Verwendung von Dialekt nicht angebracht ist? Wenn ja, in welchen?

6. Kakšen vtis nate naredi standardni (knjižni) jezik? Zakaj? / Welchen Eindruck hinterlässt die Standard- bzw. Hochsprache bei dir? Warum?

b) Ali se ti določene situacije zdijo neprimerne za rabo standardnega (knjižnega) jezika? Če ja, katere? / Findest du, dass in gewissen Situationen die Verwendung von Standard- bzw. Hochsprache nicht angebracht ist? Wenn ja, in welchen?

7. Ali se ti določene situacije na dvojezičnem območju Koroške zdijo neprimerne za rabo slovenščine? Če ja, katere? / Gibt es Situationen im zweisprachigen Gebiet von Kärnten, in welchen die Verwendung von Slowenisch nicht angebracht ist? Wenn ja, welche?

8. Ali se ti določene situacije na dvojezičnem območju Koroške zdijo neprimerne za rabo nemščine? Če ja, katere? / Gibt es Situationen im zweisprachigen Gebiet von Kärnten, in welchen die Verwendung von Deutsch nicht angebracht ist? Wenn ja, welche?

9. Ko sem se vpisal na srednjo šolo, sem (v 1. letniku) bil v skupini: / Zu Beginn der Mittelschule (5. Schulstufe - Hauptschule, NMS, Gymnasium), war ich in der Gruppe:

slovenščina / Slowenisch	nemščina / Deutsch
a) začetniki / Anfänger	a) začetniki / Anfänger
b) srednji nivo (nadaljevalci) / Mittleres Niveau (Fortgeschrittene)	b) srednji nivo (nadaljevalci) / Mittleres Niveau (Fortgeschrittene)
c) sem naravni govorec (Obkroži!) / Ich bin natürlicher Sprecher/Sprecherin (Muttersprache)	c) Sem naravni govorec (Obkroži!) / Ich bin natürlicher Sprecher/Sprecherin (Muttersprache)

- iz Slovenije / aus Slowenien - iz Avstrije / aus Österreich d) drugo / anderes: _____	- iz Slovenije / aus Slowenien - iz Avstrije / aus Österreich d) drugo / anderes: _____
---	---

10. V katerem jeziku se pogovarjaš v družini in s prijatelji? Označi, kako govoriš z očetom, mamo itd. / In welcher Sprache unterhaltet ihr euch in der Familie? In welcher Sprache sprichst du mit Mitschüler/innen und Gleichaltrigen? Kennzeichne, wie du mit dem Vater, der Mutter usw. sprichst.

	a) samo nemško /nur deutsch	b) samo slovensko /nur slowenisch	c) pretežno nemško /vorwiegend deutsch	d) pretežno slovensko /vorwiegend slowenisch	e) mešano /gemischt	h) drugo /anderes:
z očetom / mit dem Vater						
z mamo / mit der Mutter						
s starimi starši / mit den Großeltern						
z brati in sestrami / mit den Geschwistern						
S prijatelji iz Avstrije, ki znajo slovensko, govorim: / Mit Freunden aus Österreich, die slowenisch können, spreche ich:						
S prijatelji iz Avstrije, ki ne znajo ali slabo govorijo slovensko, govorim: / Mit Freunden aus Österreich, die nicht oder nur schlecht slowenisch können, spreche ich:						
S prijatelji iz Slovenije, ki znajo nemško, govorim: / Mit Freunden aus Slowenien, die deutsch können, spreche ich:						
S prijatelji iz Slovenije, ki ne znajo ali slabo znajo nemško, govorim: / Mit Freunden aus Slowenien, die nicht oder nur schlecht deutsch können, spreche ich:						
Drugi (s kom?) /Andere (wer?)						

11. Podatki o starših: / Angaben über die Eltern:

- mama je iz (kraj) / Mutter ist aus (Ort) _____
- oče je iz (kraj) / Vater ist aus (Ort) _____

- 12.

Slovensko: / Slowenisch:	Nemško: / Deutsch:
--------------------------	--------------------

a) govorim od zgodnjega otroštva, naučil sem se doma / spreche ich von Kindheit an, habe ich zuhause gelernt	a) govorim od zgodnjega otroštva, naučil sem se doma / spreche ich von Kindheit an, habe ich zuhause gelernt
b) govorim od zgodnjega otroštva, naučil sem se pri starih starših / spreche ich von Kindheit an, habe ich von den Großeltern gelernt	b) govorim od zgodnjega otroštva, naučil sem se pri starih starših / spreche ich von Kindheit an, habe ich von den Großeltern gelernt
c) govorim od zgodnjega otroštva, naučil sem se v družbi z vrstniki / spreche ich von Kindheit an, habe ich von Gleichaltrigen gelernt	c) govorim od zgodnjega otroštva, naučil sem se v družbi z vrstniki / spreche ich von Kindheit an, habe ich von Gleichaltrigen gelernt
d) sem se začel učiti v vrtcu / habe ich im Kindergarten zu lernen begonnen	d) sem se začel učiti v vrtcu / habe ich im Kindergarten zu lernen begonnen
e) sem se začel učiti ob vstopu v ljudsko (osnovno) šolo / habe ich in der Volksschule zu lernen begonnen	e) sem se začel učiti ob vstopu v ljudsko (osnovno) šolo / habe ich in der Volksschule zu lernen begonnen
f) sem se začel učiti ob vstopu v srednjo šolo (gimnazijo) / habe ich mit dem Eintritt in die Mittelschule (Hauptschule, NMS, Gymnasium) zu lernen begonnen	f) sem se začel učiti ob vstopu v srednjo šolo (gimnazijo) / habe ich mit dem Eintritt in die Mittelschule (Hauptschule, NMS, Gymnasium) zu lernen begonnen

13. Kdaj si se naučil slovenskega jezika? / Wann hast du slowenisch gelernt?

- a) istočasno kot nemškega / gleichzeitig mit deutsch
- b) ko sem dobro znal nemško, sem se naučil tudi slovensko / als ich bereits deutsch konnte, habe ich slowenisch gelernt
- c) slovensko sem govoril pred nemškim jezikom / ich habe slowenisch gelernt, bevor ich deutsch konnte
- d) ne govorim slovensko / ich kann nicht slowenisch
- e) drugo / anderes: _____

14. Kakšna je tvoja motivacija za učenje: / Was ist deine Motivation für das Lernen von:

slovenščine / Slowenisch	nemščine / Deutsch
a) Živim na dvojezičnem območju Koroške, naučil sem se je v zgodnjem otroštvu. / Ich lebe im zweisprachigen Gebiet von Kärnten, ich habe es in der Kindheit gelernt.	a) Živim na dvojezičnem območju Koroške, naučil sem se je v zgodnjem otroštvu. / Ich lebe im zweisprachigen Gebiet von Kärnten, ich habe es in der Kindheit gelernt.
b) Učim se je zaradi želje po izobraževanju in	b) Učim se je zaradi želje po izobraževanju

delu v Sloveniji v prihodnosti. / <i>Ich lerne es, weil ich eventuell in Slowenien studieren oder arbeiten möchte.</i> c) Učim se je, ker je dobro znati več tujih jezikov. / <i>Ich lerne es, weil es gut ist, andere Sprachen zu können.</i> d) Učim se je le zato, ker je na naši šoli obvezna. / <i>Ich lerne es nur, weil es an unserer Schule verpflichtend ist.</i> e) Drugo: / <i>Anderes:</i>	in delu v Avstriji v prihodnosti. / <i>Ich lerne es, weil ich eventuell in Slowenien studieren oder arbeiten möchte.</i> c) Učim se je, ker je dobro znati več tujih jezikov. / <i>Ich lerne es, weil es gut ist, andere Sprachen zu können.</i> d) Učim se je le zato, ker je na naši šoli obvezna. / <i>Ich lerne es nur, weil es an unserer Schule verpflichtend ist.</i> e) Drugo: / <i>Anderes:</i>
--	--

22. Zase lahko rečem, da: / *Für mich kann ich sagen, dass:*

- a) govorim tudi narečje* / *ich auch Dialekt spreche*
- b) ne govorim narečja / *keinen Dialekt spreche*

*22a. Če si obkrožil, da govoriš narečje (v slovenščini ali/in nemščini), prosim napiši, katero: / *Wenn du gekennzeichnet hast, dass du Dialekt sprichst (slowenisch und/oder deutsch), schreibe bitte auf, welchen:*

23. Kako opredeljuješ svojo narodno pripadnost? / *Wie würdest du deine nationale Identität sehen?*

24. Imaš še kakšen komentar glede raziskave ali vprašalnika? / *Hast du noch einen Kommentar zur Umfrage bzw. dem Fragebogen?*

Najlepša hvala za sodelovanje! Dankeschön!

7.3 Kazalo grafov

Graf 1: Število dijakov sodelujočih šol.....	72
Graf 2: Spol dijakov	72
Graf 3: Leto rojstva dijakov	73
Graf 4: Znanje slovenščine (slovensko govoreči dijaki iz Avstrije)	76
Graf 5: Slovenščina na srednji (višji) šoli (slovensko govoreči dijaki iz Avstrije)	76
Graf 6: Jeziki v družini (slovensko govoreči dijaki iz Avstrije)	77
Graf 7: Pogovor z brati in sestrami (slovensko govoreči dijaki iz Avstrije)	78
Graf 8: Znanje nemščine (slovensko govoreči dijaki iz Avstrije)	78
Graf 9: Nemščina v srednji (višji) šoli (slovensko govoreči dijaki iz Avstrije)	79
Graf 10: Znanje narečja (slovensko govoreči dijaki iz Avstrije)	80
Graf 11: Narodna pripadnost (slovensko govoreči dijaki iz Avstrije)	81
Graf 12: Znanje slovenščine (dijaki iz Slovenije in Italije).....	85
Graf 13: Slovenščina v srednji (višji) šoli (dijaki iz Slovenije in Italije).....	85
Graf 14: Znanje nemščine (dijaki iz Slovenije in Italije).....	86
Graf 15: Nemščina v srednji (višji) šoli (dijaki iz Slovenije in Italije).....	87
Graf 16: Znanje narečja (dijaki iz Slovenije in Italije)	88
Graf 17: Narodna pripadnost (dijaki iz Slovenije in Italije)	89
Graf 18: Znanje slovenščine (nemško govoreči dijaki iz Avstrije)	91
Graf 19: Slovenščina v srednji (višji) šoli (nemško govoreči dijaki iz Avstrije)	92
Graf 20: Znanje nemščine (nemško govoreči dijaki iz Avstrije)	92
Graf 21: Nemščina v srednji (višji) šoli (nemško govoreči dijaki iz Avstrije)	93
Graf 22: Jeziki v družini (nemško govoreči dijaki iz Avstrije).....	93
Graf 23: Znanje narečja (nemško govoreči dijaki iz Avstrije)	94
Graf 24: Narodna pripadnost (nemško govoreči dijaki iz Avstrije)	95
Graf 25: Povprečja Marjanovih ocen (slovensko govoreči dijaki iz Avstrije)	98
Graf 26: Povprečja Marjanovih ocen (dijaki iz Slovenije in Italije).....	101
Graf 27: Povprečja Marjanovih ocen (nemško govoreči dijaki iz Avstrije).....	103
Graf 28: Povprečja Alininih ocen (slovensko govoreči dijaki iz Avstrije).....	106
Graf 29: Povprečja Alininih ocen (dijaki iz Slovenije in Italije)	108
Graf 30: Povprečja Alininih ocen (nemško govoreči dijaki iz Avstrije)	110
Graf 31: Povprečja Marjetinih ocen (slovensko govoreči dijaki iz Avstrije)	113

Graf 32: Povprečja Marjetinih ocen (dijaki iz Slovenije in Italije)	115
Graf 33: Povprečja Marjetinih ocen (nemško govoreči dijaki iz Avstrije)	117
Graf 34: Radio Agora	118
Graf 35: Poznavanje programa radia Agora	118
Graf 36: Najprimernejši posnetek za predvajanje na radiu	119
Graf 37: Nekižni jezik na radiu.....	120
Graf 38: Pogovor s prijatelji iz Avstrije, ki znajo slovensko	136
Graf 39: Pogovor s prijatelji iz Slovenije, ki znajo nemško	136
Graf 40: Pogovor s prijatelji iz Avstrije, ki ne znajo slovensko	137
Graf 41: Pogovor s prijatelji iz Slovenije, ki ne znajo nemško	137

7.4 Kazalo tabel

Tabela 1: Lestvica semantičnega diferenciala	69
Tabela 2: Kraj stalnega bivališča (slovensko govoreči dijaki iz Avstrije)	74
Tabela 3: Slovenska koroška narečja (slovensko govoreči dijaki iz Avstrije)	80
Tabela 4: Kraj stalnega bivališča (dijaki iz Slovenije in Italije)	84
Tabela 5: Kraj stalnega bivališča (nemško govoreči dijaki iz Avstrije).....	90
Tabela 6: Marjan, razlike med ocenami jezikovnih variant (slovensko govoreči dijaki iz Avstrije)	98
Tabela 7: Marjan, razlike med ocenami jezikovnih variant (dijaki iz Slovenije in Italije).....	101
Tabela 8: Marjan, razlike med ocenami jezikovnih variant (nemško govoreči dijaki iz Avstrije)	103
Tabela 9: Alina, razlike med ocenami jezikovnih variant (slovensko govoreči dijaki iz Avstrije)	106
Tabela 10: Alina, razlike med ocenami jezikovnih variant (dijaki iz Slovenije in Italije)	108
Tabela 11: Alina, razlike med ocenami jezikovnih variant (nemško govoreči dijaki iz Avstrije)	110
Tabela 12: Marjeta, razlike med ocenami jezikovnih variant (slovensko govoreči dijaki iz Avstrije)	113
Tabela 13: Marjeta, razlike med ocenami jezikovnih variant (dijaki iz Slovenije in Italije)....	115

Tabela 14: Marjeta, razlike med ocenami jezikovnih variant (nemško govoreči dijaki iz Avstrije)	117
---	-----

Izjava o avtorstvu

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu z mednarodnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Petra Jerovšek (roj. Rajk)

Škofja Loka, 10. 9. 2014